AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Göktuğ ÖZGÜL

TOPLUMSAL BELLEKTE RADYO VE ANTALYA'DA RADYO ANILARI (1937-1977)

Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Göktuğ ÖZGÜL

TOPLUMSAL BELLEKTE RADYO VE ANTALYA'DA RADYO ANILARI (1937-1977)

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÜSTÜN

Radyo, Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Göktuğ ÖZGÜL'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Esra DANACIOĞLU

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÜSTÜN

Üye : Doç. Dr. Gül YAŞARTÜRK

Tez Başlığı: Toplumsal Bellekte Radyo ve Antalya'da Radyo Anıları (1937-1977)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26 / 9 / 2019

Mezuniyet Tarihi : 31/10/2019

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Toplumsal Bellekte Radyo ve Antalya'da Radyo Anıları (1937-1977)" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Göktuğ ÖZGÜL

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Göktuğ ÖZGÜL**
Öğrenci Numarası	**20128520404**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Radyo, Televizyon ve Sinema**
Programı	**Radyo, Televizyon ve Sinema**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÜSTÜN**
Tez Başlığı	**Toplumsal Bellekte Radyo ve Antalya'da Radyo Anıları (1937-1977)**
Turnitin Ödev Numarası	**1198612733**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 250 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 23/10/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 12'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(**X**) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

23/10/2019

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÜSTÜN

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR iii
ÖZET iv
SUMMARY vi
TEŞEKKÜR viii
ÖNSÖZ ix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL BELLEK VE SÖZLÜ TARİH

1.1. Toplumsal Bellek Kavramı 8
1.1.1. Toplumsal Bellek: Bakış Açıları 11
1.1.2. Toplumsal Bellekte Anımsayış 19
1.1.3. Toplumsal Bellek Çalışmalarında Sözlü Tarih 26
1.1.3.1. Sözlü Tarih Kavramı 31
1.1.3.2. Sözlü TarihinDünyada Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 31
1.1.3.3. Sözlü Tarihin Türkiye'deki Gelişimi 39
1.1.3.4. Antalya'da Sözlü Tarih Çalışmaları 41

İKİNCİ BÖLÜM
RADYO VE RADYO YAYINCILIĞI

2.1. Tarihsel Süreçte Radyonun Geliştirimi 46
2.2. Radyo Yayıncılığının Dünyadaki Kültürel Gelişimi 47
2.2.1. Eril Bir İletişim Aracı Olarak Radyo 48
2.2.2. Kadın, Aile ve Çocuk Programları 55
2.2.3. Radyo ve Popüler Kültür 62
2.3. Radyo ve İlk Kitle İletişim Araştırmaları 80
2.4. Radyo Yayıncılığının Türkiye'deki Kültürel Gelişimi 86
2.5. Antalya'da Radyo Yayıncılığı 109
2.6. Radyo Yayınlarının İşlevleri 110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANTALYA'DA RADYO ANILARI (1937-1977)

3.1. Radyodan Önce Antalya'da Haberleşme ve Sosyal Durumun Bir Özeti 114
3.2. Antalya'da Radyo Dinlenen Mekânlar 118
3.2.1. Antalya Halkevi 122
3.2.2. Kahvehaneler ve Şehir Kulübü 132
3.2.3. Radyo Dükkânları ve Tamir Atölyeleri 138
3.2.4. Diğer Mekânlar (Evler, Bahçeler, Obalar, Okul, Tekne, vd.) 141
3.3. Antalya'da Dinlenen Radyo İstasyonları 161
3.3.1. Ankara Radyosu 162

3.3.2. Yurt Dışı Yayınlar 164
3.3.3. Yurt İçi Bölgesel İstasyonlar 173
3.4. Antalya'da Radyoda Dinlenen Programlar 175
3.4.1. Haber İçerikli Programlar 176
3.4.2. Müzik Programları 192
3.4.3. Dramatize Programlar 200
3.4.4. Spor Programları 204
3.4.5. Antalya Radyosu Programları 205

SONUÇ 221
KAYNAKÇA 228
ÖZGEÇMİŞ 246

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AM	: amplitude modulation
AT&T	: American Telephone & Telegraph Company
BBC	: The British Broadcasting Company
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bk.	: Bakınız
CBS	: Columbia Broadcasting System
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DJ	: disk jokey
DP	: Demokrat Parti
FCC	: Federal Communications Commission
FM	: frequency modulation
GE	: General Electric
INI	: Instituto Nacional Indigenista
NPR	: National Public Radio
R&B	: ritm and blues
RCA	: Radio Corporation of America
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THM	: Türk Halk Müziği
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSM	: Türk Sanat Müziği
TTTAŞ	: Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi
WEAF	: Camden, Güney Carolina ABD'de çağdaş müjde formatlı bir radyo istasyonu
WHA	: Wisconsin Public Radio
WWJ	: Detroit, Michigan'da bulunan bir AM radyo istasyonu

ÖZET

Bu çalışmada, Antalya Halkevi'nin 1937'de getirttiği ses düzeni ile halka konferanslar, ajans ve radyo yayınları dinletilmeye başlanmasından, yapımı tamamlanan Sarıçınar televizyon verici istasyonunun 1977'de TRT Ankara yayınına bağlanıncaya kadar geçen süreç içerisinde radyonun toplumsal bellekteki yeri ele alınmıştır.

Radyo yayını, radyo aygıtının keşfi, geliştirilmesi ve ilk yayın denemelerinden kısa süre sonra Türkiye'de de başlamıştır. Savaştan yenik çıkmış bir ülkenin ardılı olan genç Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), bu yeni aygıtı, bilhassa halkevleri ve halkodalarında kullanıp, okuma yazmayı yaygınlaştırmak ve Cumhuriyet'in ulusal kimliğini inşa etmek için kullanmıştır. Ardından iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ise radyoyu gündelik hayata daha fazla dâhil etmiş, ayrıca siyasi parti amaçları doğrultusunda da kullanmıştır.

Antalya'da Türkiye'ye ne zaman sıçrayacağı belli olmayan 2. Dünya Savaşı'nın gidişatına ilişkin ayrıntılar, ABD'nin Ay'a ayak basışı dâhil, içeride ve dışarıda birçok olay, ilk kez radyodan haber alınmıştır. Toplum, yüzyıla yakın bir süre bu sihirli kutudan eğitim, kültür, müzik-eğlence, drama, haber, spor ve din programları dinlemişlerdir. Ankara Radyosu başta olmak üzere, İstanbul Radyosu, İzmir Radyosu, Polis Radyosu, Meteoroloji Radyosu, Londra'nın Sesi, Amerika'nın Sesi gibi istasyonlar dinlenmiştir. Ayrıca Mısır, Tunus, Kıbrıs ve Yunanistan yayınları da anımsanmaktadır. Yurttan Sesler, Tarihten Bir Yaprak, Çocuk Saati, İdman Saati, Günaydın, Radyo Tiyatrosu, Arkası Yarın ve Radyo Gazetesi gibi programlar anımsanmaktadır. Halk, kahvehaneler, Şehir Kulübü, radyo dükkânları, komşuluklar, evler, bahçeler, okullar, Konyaaltı obaları ve teknelerde radyo dinlemiştir. Yayın, 1938'den sonra Antalya Halkevi tarafından sokak hoparlörlerindendinletilmiştir.

Tüm bu süreçte radyo sadece toplumun; dinleyicilerin ve tek tek bireylerin yaşamlarının bir parçası olmakla kalmamıştır; insanların bakış ufkunu genişleten bir aygıt olarak da algılanmıştır. Aynı zamanda bir propaganda aracı olan radyo yayını, Türkiye'de 1927'de başladığı tarihten 1992'ye kadar devlet eliyle şekillenmiştir.Toplumsal kimliğin inşasında radyoya başat bir rol biçilmeye çalışılmıştır. Radyo bunun ötesinde, kültürel yaşamda kendi özgün yerini almış ve yaşamları bir parça da olsa şekillendirmiştir.

Bu araştırmada, 2007-2019 arasında Antalya Kent Belleği Merkezi tarafından 201 kişiyle yapılan toplam 820 saatlik sözlü tarih görüşmesinin video kaydı dinlenmiş ve analiz edilmiştir. Ayrıca-en eski nüshası 1922'ye tarihlenen yerel gazeteler ile fotoğraf ve muhtelif

belgelerin olduğu- Antalya Kent Belleği Merkezi Arşivi taranmış; yazılı arşiv malzemesi ile öz yaşam öyküleri bir arada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda 2017-2019 arasında 10 kişiyle tematik sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirmiştir. Araştırmada, 20. yüzyılda Antalya'da radyonun toplumsal bellekteki yeri incelenerek, 52 kaynak kişinin tanıklığıyla, kronolojik olarak dökümü yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bellek, Sözlü Tarih, Radyo, Antalya.

SUMMARY

RADIO IN COLLECTIVE MEMORY AND RADIO MEMORIES IN ANTALYA (1937-1977)

In this study, the place of radio in social memory is discussed for the time period from 1937, when the Antalya Community Center imported a sound system and began to play conferences, news, and radio programs for the public, to 1977, when the Sarıçınar television station was built and linked to TRT Ankara broadcast.

Radio broadcasting has started in Turkey shortly after the invention, improvement, and initial broadcast testings of the radio device. The Republic of Turkey, the successor of a war-torn country, and the Republican People's Party, its founder, have used this device especially in community centers and houses to promote literacy and build a national identity for itself. The Democratic Party, which came to power afterwards, has incorporated it into daily life and used it to achieve its political objectives.

Many domestic or international events were first heard on the radio, such as details about the course of World War 2, which could come to Turkey at any moment, and US moon landingwere listened in Antalya firstly via radio broadcasts. For nearly a century, society has listened to this magic box for education, culture, music, entertainment, drama, news, sports and religious programs. Stations such as Ankara Radio, Istanbul Radio, Izmir Radio, Police Radio, Meteorological Radio, Voice of London and Voice of America were listened to. Egypt, Tunisia, Cyprus and Greece are also recalled. Programmes are remembered such as Voices from the Dormitory, A Leaf from History, Children's Hour, Training Hour, Good Morning, Radio Theater, Soap Opera and Radio Newspaper. The public listened to the radio in coffeehouses, City Club, radio shops, neighborhoods, houses, gardens, schools, Konyaalti beach huts and on boats. After 1938, the broadcast was played by the Antalya Community Center through street speakers.

During this period, the radio was not only a part of people's lives but also a device that broadened their horizons. At the same time radio broadcasting as a propaganda tool, has been shaped by the state from the very beginning in 1927 to 1992 in Turkey. It was tried to establish a dominant role for radio in the construction of social identity. Beyond that, radio has taken its own place in cultural life and has shaped life even if it is a part.

820 hours of video recording of 201 oral history interviews conducted by the Antalya City Memory Center between 2007 and 2019 was viewed. Also, Antalya City Memory Center Archive, which contains local newspapers dating back to 1922 as well as various documents,

was scanned so that written archival material and autobiographies could be evaluated together. For the purpose of this study, 10 thematic oral history interviews were conducted between 2017 and 2019. The place of radio in social memory in 20th century Antalya was examined and itemized with the testimony of 52 source persons in chronological order.

Keywords: Collective Memory, Oral History, Radio, Antalya.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmaya kaynak olan ve sonradan tamamı dosum olan, sözlü tarih görüşmelerdeki kaynak kişilere, Tarih Vakfı'nın kurucularından Orhan Silier'e, bana sözlü tarihi öğreten ve sevdiren Prof. Dr. Esra Danacıoğlu'na, belgeye ve belgesele bakışımı derinleştiren Prof. Dr. Nazmi Ulutak ve Enis Rıza Sakızlı'ya, lisans eğitimimden bugüne özneye yaklaşım konusunda bana farklı bakış açıları sunan Prof. Dr. Levend Kılıç'a, Antalya'da kent araştırmacılığına yeni bir bakış getiren Mustafa Üstün'e, Antalya Kent Belleği Merkezi Arşivi'nden yararlanma konusunda gösterdiği yardımdan dolayı Evren Dayar'a, 1930-2000 tarihli Antalya gazetelerinin dijitalleştirme çalışmalarında Niyazi Kavla'ya, 1930-1970 arası Antalya gazetelerinin kronolojik indekslemesinde Zeynep Işıl Çakıroğlu'na, radyonun günümüzdeki yerine ilişkin beni aydınlatan Arkeolog Öğr. Gör. Kemal Demirtaş'a, Eski Türkçe çeviri yardımında Dr. Öğr. Üyesi Cemil Çelik'e, İngilizce çevirilerde imdadıma yetişen Nuran Özkırım'a, çalışmamdaki eksik yönleri bularak beni uyaran Erdem Duru'ya, çalışmama farklı bakış açıları ile öneriler getirerek onu zenginleştiren Doç. Dr. Gül Yaşartürk'e vebu çalışma eğer ki zamana direnecekse, emeği büyük danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hasan Üstün'e, bu çalışmayla sınırlı kalmamak üzere, teşekkür ederim.

Göktuğ ÖZGÜL

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, kullanımının yaygınlaşmasından itibaren yarım yüzyıldan fazla en etkili kitle iletişim cihazı olan radyonun, 1937-1977 arasındaki dönemde Türkiye'nin bir taşra kenti sayılabilecekAntalya'nın toplumsal belleğindeki yerine ve işlevine dair bulguların ortaya konarak yorumlanmasıdır.

Keşfedildiği, geliştirildiği, kullanıma sunulduğu, yaygınlaştığı, bir propaganda ve kültür endüstrisi aracı olduğu andan itibaren radyonun gücü, tahmin edilen ve bilinen sınırları aşmıştır. Onunla yapılan yayın, biz bireyleri, toplumları, ulusları, devletleri, kısacası yaşamımızı ve dünyaya bakışımızı şekillendirmiştir. Radyo, devletler ve şirketler açısından nihayetinde bir propaganda aracı olarak değerlendirilip, yayınlar en başından beri sadece buradan hareketle şekillendirilmeye çalışıldıysa da, insanlar radyodan bambaşka bir haz almıştır. Elbette bir miktardan fazla propaganda vardır ve bu sadece sözcüklerde ve seslenişte değil, radyonun yapısında, ta kendisinde, her şeyindedir. Devlet, radyoyu toplumsal kimliğin inşasındabir aracı olarak kullanmaya çaba göstermekteyken bu, dinleyicinin radyoyu, uzakları yakın eden, her zaman neşe, hasret ve özlemle andığı bir aygıt olarak anabilmesinin önüne geçememiştir. Bugün radyo denince yüzler güler. O televizyon gibi bir "aptal kutusu" yahut "beyaz cam" değildir. İçine nasıl sığdıkları belirsiz olan küçücük insanlarla, bazen ses verip, bazen ketumlaşan, ne zaman ne yapacağı pek de belli olmayan, sihirli bir "kara kutu"dur.

Günümüzde artık aklı, bedeni, yaşamı mekanikleşerek metalaşan insan, bir zamanlar kullanabildiği nesnelerin uzantısı olduğu kabul edilmekteydi.[1]İnsan artık basit aletlerle zanaat üretebilen değil, ayrıntılı ve karmaşık aletler, cihazlar, aygıtlar ve makineleri kullanmayı geliştirip, bu makinelerle örüntülü karmaşık süreçleri yönetebildiği, içerisinde yer alabildiği ölçüde var olabilecektir. Fakat radyo bu aletlerden biri değildir. Radyo, düğmesine bastığınızda, dünyanın bir ucundakini size getirir. Bu aletle sizin sessizce ve dikkat kesilip, o sinyalle birlikte arada yiten, arada geri gelen sesi dinlemek dışında pek bir şey yapmanız gerekmez. Belki de bu nedenle radyonun, insanın "daha hızlı haberleşme" gibi bir ihtiyacını doğurduğu da ileri sürülebilmektedir.

Radyo kimi yerde yaşamın önüne geçmiştir. Bugün hız başlığındayorumladığımız toplumsal olgunun nüvesinin demiryolunun gelişmesi, otomobillerin icadı ve yaygınlaşmasıyla birlikteradyonun kullanımıyla atıldığını söyleyebilmekteyiz. Radyoyu, bir evin yahut kamusal alanında, sokakta, duvara yaslanarak dinleyebilirsiniz. Çünkü daha önceki

[1] Bk. Homo faber. "alet yapabilen insan" anlamında, Max Frisch'in 1957'te yazdığı romanın adı. Ayrıca Benjamin Franklin'e atfedilen söz: "İnsan alet yapabilen hayvandır."

birçok buluşun aksine, radyonun sadece düğmesine basmak, uzun bir süre çalışması için yeterlidir. Düğmesine bir kez bastıktan sonra, dinleyicinin, artık hiçbir şey yapmasına gerek yoktur, dünyayı onun yanı başına getirir.

Yaşanılan her şey unutulur. Unutmasaydık delirirdik. Fazla unuttuğumuzda ise bir yerlerden bir şeylerin şimşek gibi zihnimizde aniden çakmasıyla kişisel, çok kişiselleştirdiğimizdeyse bu kez toplumsal bellekler devreye girer. Onların yetemediği yerlerde ise arşivler. Fakat birçok noktada arşive bakılmaz. Söz akar, yazı durur. Yazıyı çok kimse okumaz. Sözünse alıcısı çoktur. Yarım yüzyıla yakındır yararlanılmayı bekleyen bir hazine, bir disiplin ve yöntem olansözlü tarih, Türkiye'de iletişim bilimlerinin de artık kendini görmesini bekliyor. Sözlü tarih yöntemi bize gösteriyor ki, "Türk insanı her şeyi unutur, unutamadıklarını da hasır ardı eder" benzeri düşüncelere inat, insanlar bir şeyi unuttuğunu düşünse hatta oto sansüre uğratsa dahi, geri çağırınca bilgiler tüm öznelliği içinde geri gelebilmekte.

Ben, çocukluğundan beri "eski"ye ilgi duyan ve on yıldan fazladır sözlü tarihle ilgilenen biri olarak, yüksek lisans tezimde, daha önce çalışılmamış bir alana girerek, "Antalya'nın sözlü tarihi"nin bir kolunu araştırmak istedim. Çok uzunca bir süredir ilgi duyduğum bu alanda sürdürdüğüm bilgi-belge toplama işini, literatür taramasını, veri toplama ve veri analizi yöntemleriyle birleştirerek yaşadığım kentin sözlü tarihini araştırmaya başladım.

Bu araştırmada, en başından itibaren proje ekibinin içinde yer aldığım Antalya Kent Belleği Merkezi'nin, Sözlü Tarih Arşivi'nden yararlanıldı. İlkeli ve tutarlı bir sözlü tarihten, Antalya'da iletişim araştırmalarında daha çok yararlanılmasına bir vesile olabilmesi için; sözlü tarihin sadece bir araştırma yöntemi değil, insanı, yaşamı anlamlandırabilme yetisiyle donatabilme gücü olan bir bakış olduğunun ve bir bireylerarası iletişim yöntemi olduğunun da görülebilmesi umuduyla, gelecek kuşaklarla burada buluşmak dileğiyle.

Göktuğ ÖZGÜL

Antalya, 2019

GİRİŞ

Bu araştırmada, Antalya Halkevi'nde bulunan radyo ve 1937'de getirtilen ses düzeni ile Yenikapı, Değirmenönü, Üçkapılar, Şarampol'de halka konferanslar, ajans haberleri, konser ve radyo yayınları dinletilmeye başlanmasından[2], Sarıçınar Dağı'nda yapımı tamamlanan, 30 kw gücündeki televizyon verici istasyonunun, 1977'de TRT Ankara televizyonu yayınına bağlanıncaya kadar geçen süre içinde Antalya'da radyonun kültürel yaşamda ve toplumsal kimliğin inşasında kullanımı araştırılmıştır. Radyonun ve radyo yayınlarının Antalya'nın toplumsal belleğindeki yeri, işlevi ve bıraktığı iz tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, bellek çalışmalarının kuramsal altyapısıyla, Antalya ölçeğinde radyonun yeri ve işlevi sorgulanmıştır. 20. yy. başında kentin ulaşım ve haberleşme ağının bir resmi çizilerek, 1937-1977 yılları arasında Antalya'da kitle iletişim ve propaganda araçlarından radyonun gücü incelenmeye çalışılmıştır.

Radyonun Antalya'nın toplumsal belleğindeki yeri, toplumun radyo ve radyo yayınları ile tanışması, radyo dinlemek için insanların bir araya gelmeleri, toplumun dönüşümündeki etkileri, devletin bu aygıtı bir ulusal kimlik oluşturma, politikalarını yayma, bireylerinse hoş vakit geçirme aracı olarak kullanması ekseninde ele alınmıştır. Toplumun bilgilendirilmesi, kamuoyu oluşturma, kültürel propaganda, bölge ekonomisine katkıları, eğitim ve kültür seviyesine yönelik etkileri, eğlence alışkanlıklarının değişiminde radyonun önemine yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Bu amaçla bölge insanı: Dinleyiciler, radyo sahipleri, radyo tamircileri ve TRT Antalya Radyosu çalışanları ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri temel alınarak radyo yayınlarının uslarda bıraktığı ize ilişkin notlar düşülmüştür. Bu çalışma sayesinde elde edilen bilgiler, belgeler, mülakatlar aracılığıyla; başta bilim dünyası aracığıyla verilerin gelecek nesillere aktarımı sağlanarak, konu hakkında veya benzer yapılacak çalışmalara ışık tutması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Varsayımları

Teknolojinin insanı ontolojik olarak yeniden tanımlamaya muktedir olması gibi bir iddianın çok muğlâk olduğu düşüncesini göz önünde bulundurmak şartıyla, teknolojik dönüşümlerin, bireyin ve toplumların gündelik yaşamını geri dönülmez biçimde

[2] "CHP ve Halkevi", *Türk Akdeniz*, 1938 (11-12) 25-27.

dönüştürdüğü, değiştirdiği iddia edilmektedir. Bilhassa birey, modern yaşamın en başından beri aile, cemaat, cemiyet ve okul benzeri muhafazakâr kurumlar tarafından kuşatılmıştır. Olumlu ya da olumsuz tartışmasını bir kenara bırakarak, yeni teknolojilerin de insanı kuşattığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Radyo, keşfedildiği andan beri, televizyon yaygınlaşana dek, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Araştırmamız "Radyo, Antalya'da nasıl bir iz bırakmıştır?" sorusunun yanıtı aranmaya çalışılarak, şu soruları sormaktadır:

►Radyodan önce Antalya'da haberleşme ve iletişimi de içine alan toplumsal durum nasıldı?

►Radyo, devlet tarafından bir ulusal kimlik oluşturma aracı olarak nasıl kullanılmıştır? Bu kullanımın, Antalya'da 1932'deki ilk toplu dinleme etkinliğinden itibaren izdüşümleri nelerdir?

►Antalya'da radyo dinlenen kamusal mekânların konumu ve özelliği nelerdir? Bu mekânların özgünlüğü var mıdır? Toplumsal bellekte radyo ile söz konusu (kamusal, sosyal, iktisadi ve kişisel) mekânların ilişkisi nedir?

►Sözü edilen dönemde Antalya'da radyoda dinlenen istasyonlar nelerdir ve toplum niçin bu istasyonları dinlemektedir? Bu istasyonlar hangi temel ihtiyacı karşılamaya çalışmışlardır?

►Toplumsal bellekte (Ankara Radyosu gibi) ulusal yayınlar ve (Londra'nın Sesi, Amerika'nın Sesi, Moskova'nın Sesi gibi) yabancı kaynaklı yayınlar ne tür bir iz bırakmıştır?

►İlgili dönem aralığında toplum radyoda ne tür programlar dinlemiştir, ne tür programları dinlemek istememiştir? Toplumsal bellekte bu programlar nasıl anımsanmaktadır?

►Bireyin gündelik yaşamında, bireyin ve toplumun kültür inşasında radyonun işlevi nedir?

►Toplumsal bellekte, radyoda haberler, geriye bakıldığında nasıl anımsanmaktadır?

►Toplumsal bellekte, radyoda eğlence ve müzik içerikli yayınlar nasıl anımsanmaktadır?

►Antalya'da yerel ve sonradan bölgesel yayın yapan bir radyo kurulmasının ardından, televizyon yayınının geldiği yıla dek olan dönemde, il radyosunun programları, toplumsal bellekte nasıl anımsanmaktadır?

Araştırmamız radyo aygıtı ve radyo yayınları çerçevesinde, Antalya ölçeğinde toplumsal bellekte şu varsayımları kurmaktadır:

►Antalya'da radyo, insanların gündelik yaşamında önemli bir yer teşkil etmektedir.

►Antalya'da siyasal gelişmelerin haber alınmasında radyo başat aygıttır.

►Radyonun Antalya'da yaygınlaşması halkın haberleşme biçimini dönüştürmüştür.

►Radyo cemiyet hayatına ve iktisadi hayata eklemlenmiştir.

►Radyonun ilk başlardaki işlevi, söylemi ve seslenişi de bireye değil, topluluklara hitap eder biçimdedir. Türk toplumu, araştırılan dönemde daha imece, acısını ve mutluluğunu görece daha birlikte yaşayan bir toplumdur. Ülkemizde radyo dinleme eylemi de, televizyon yaygınlaşana kadar, kamusal alanda yahut özel alanda birlikte yapılan bir eylem olagelmiştir.

►Toplumsal belleğin bir de öznel yanı vardır. Araştırmamız bireyin radyoyu, bugünkü bencil anlamından uzak olmak koşuluyla, aynı zamanda "bireysel" olduğunu varsaymaktadır.

►Tüm kaynak kişilerin belleğinde, radyo sadece nostaljik değil en değerli ve unutulmaz anılarla birlikte yer almaktadır.

►Radyo gündelik yaşamda bireye bilgilendirici ve eğlendirici yayınlar sağlar.

►Bireyler ve toplum, radyoya televizyondan daha ayrıcalıklı bir önem atfetmektedir.

►Radyolu günler, nicel bakışı tamamen dışarıda tutularak, bireyin zihninde ve şuuraltında biricik ve tarif edilemez bir yerde muhafaza edilmektedir.

►Telsiz teknolojisinin bir geliştirimi olan radyo, kısaca, "telefonun öncülü ve kamusalı"dır.

►Radyo imgesi, anımsanan bireylerce ilkin "geçmiş güzel zamanların sesi" olarak lanse edilme eğilimindedir.

►İktidar ve güç erki tarafından kullanım amacı ne olursa olsun, radyoyu anımsayan birey ona ilkin, incelikli, özenli, "kendi gibi fakat uzakta olan bir insanın sesini duyuran aygıt" anlamı yüklemeye eğilimlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu toplumsal bellek çalışması için 2007-2019 tarihleri arasında Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Birimi'nce 201 kişiyle yapılmış olan 820 saatlik video sözlü tarih görüşmesi dinlenilmiş; görüşme raporları okunmuş, Valiliğin Resmi Gazetesi Resmi Antalya'nın 1922-1937 arasındaki ve Antalya gazetesinin 1939-1977 arasındaki mevcut sayıları incelenmiştir. Dönemin sağlam bir resmini sunmak açısından, dönemin ulusal gazeteleri veradyo dergilerine bakıldı, toplanan tüm verilerin analizi ve değerlendirmesi betimleyici yöntemle -ülkenin ve toplumun geçirdiği keskin dönemsel değişimler de göz önüne alınarak- yapılmaya çalışıldı.

Toplumların belleğinde sadece söz ettikleri değil, söz etmedikleri; sadece anımsadıkları değil, unuttukları da saklıdır. Sözlü tarihin odağında ise en başından beri insan

vardır ve her zaman da öyle olacaktır. Bugün, tarih yazımının odağında -popüler tarihçiliğin de kendinden olabildiğince yararlandığı- sözlü tarih vardır. Sözlü tarih, yaşanmış olaylara ve olgulara kralların, devletlerin, komutanların, şirketlerin kısaca gücün ekseninden bakmamaktadır. Sözlü tarih odağına "sıradan insan"ı yerleştirir. Belgesiz tarihin, tarih yazımında yerinin olmadığının düşünüldüğü bir dönemde ortaya çıkan sözlü tarih, göç hikâyelerinden çocukluk anılarına, mâduniyet çalışmalarındani, sivil itaatsizliğe ve aktivizme, akla gelebilecek her konuyu mercek altına alır. Sözlü tarih, aradaki süzgeçleri, bildik kavram ve kalıpları aşması ve geçmişle köprü kurulması noktasında önemli kazanmaktadır.

Sözlü tarih, yazılı tarihle ve günümüz teknolojik olanaklarıyla birlikte kullanıldığında, iletişim bilimleri disiplinlerinde olduğu gibi disiplinler arası çalışıldığında, içindeki hazineyi ortaya çıkarabilen bir araştırma yöntemi ve disiplindir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

2007-2019 tarihleri arasında Antalya Kent Belleği Merkezi - Sözlü Tarih Birimi'nce 201 kişiyle yapılan toplam 820 saatlik sözlü tarih görüşmesinin video kaydı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna ek olarak -içinde 1927'den bu yana yerel gazetelerin var olan nüshaları, fotoğraflar, diploma, karne, ehliyet, kimlik gibi diğer 2 boyutlu bilgi-belge bulunan- Antalya Kent Belleği Merkezi Arşivi taranmıştır. Çalışma kapsamında, bazılarının öz yaşam öyküleri daha önce de kayda alınmış olan, 10 kişiyle daha 2017-2019 arasında Antalya'da anılarda radyo, sinema ve televizyonun yerine ilişkin tematik sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Tüm bu sözlü tarih görüşmeleri içerisinden, öz yaşam öykülerinde radyonun yerine ilişkin anılar ve imgeler bulunan 52 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Tüm bu ön araştırma da elde edilen bilgilerin yoğunluklu olarak 1937-1977aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma, Antalya'da kamusal alanda ilk toplu radyo dinleme deneyimi olan 1932'de Antalya Palas Oteli balkonundan Türkçe Kur'an dinletilmesini ve ardından gelen toplu dinlemeleri de göz önüne alarak, radyoya ilişkin Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Arşivi'ndeki ilk anlatının tarihlendiği 1937'den,dönemin teknolojisiyle TRT televizyon yayınını evlerin damlarındaki alıcılara ulaşmasını sağlayan Çakırlar mevkii Sarıçınar televizyon vericisinin inşasının tamamlanıp hizmete girdiği 1977'ye kadar olan süreçte toplumsal bellekte, dinleyicilerin radyoya ilişkin anılarını ve imge dünyasını kapsamaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada, Türkiye'de radyonun altın çağı olarak anılabilecek bir dönemden ve radyonun yaygınlaştığı yıllarda, iletişim olanakları sınırlı bir yer olan Antalya kent merkezinde, öncesi ve sonrasını da kapsayacak biçimde, fakat yoğunluklu ve kronolojik olarak 1937-1977 yılları arasında radyo dinlemeye yönelik anıların analizi yapılmaya çalışıldı.

2007 yılından beri, Antalya Kent Belleği Merkezi'nde sözlü tarih çerçevesi ve ilkeleri belirlenmiş olarak yapılması süren sözlü tarih görüşmelerinin içinden radyoya ilişkin bulguya rastlanan 52 kişinin anlatıları, çalışmanın sınırını şekillendirdi. İçinde iyi birer radyo dinleyicisi olduğunu bildiklerim ve eski TRT Antalya Bölge Radyosu çalışanlarının da bulunduğu 8 kişiyle ise ilk kez tematik görüşmeler yapıldı.[3] Kuruluşundan beri uzun yıllar Birim Sorumlusu ve sözlü tarih araştırmacısı olarak çalıştığım Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Birimi'nce daha önce görüşme yapılmış, radyoyla ilgili daha ayrıntılı şeyler anlatabileceği düşünülen 9 kişiye[4] ise daha ayrıntılı sorular sormak, bu çalışmada kullanmak ve Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Arşivi'ne katmak üzere tekrar gidildi.

1977'ye gelindiğinde radyo hala yoğun olarak dinlenmekteydi fakat televizyon yayını yeni gelmişti ve radyo birinciliği kaptırmıştı. Türkiye'de toplumsal bellekte 1970ler radyoyla değil, daha çok televizyonla birlikte anılma eğilimindedir. O dönemde insanların, ailelerin hayali -hala evlerinde yoksa- bir "beyazcam" sahibi olmaktır.

20. yüzyılın ortası radyonun altın çağıdır. 1970'ler sonu ise Türkiye'de dönem itibariyle toplumsal bellekte radyolu günler yerine televizyonlu günlerin anılarına karşılık geldiğinden, çalışmamız; Antalya'da haberleşme, eğlence ve meşguliyetin radyodan televizyona doğru net olarak yönlendiği 1977'te sonlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada radyonun, bireyler ve toplum üzerindeki etkisini kestirebilmek amacıyla Antalya'nın toplumsal belleğinin inşasındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Radyo cihazının ve radyo yayınlarının devlet tarafından toplumun ulusal kimlik inşasında kullanımının yanı sıra, bireyler de yaşamlarında radyoya kişisel bir yer açmış ve gündelik yaşamda kullanırken farkında olmadan kendi kültürel inşalarına katkı koymuştur.

Çalışılan dönemin Antalya'sı, adı anıldığında henüz akıllara deniz, kum, güneş üçlüsünün gelmediği, limandan ulaşım ve mal sevkiyatı dışında, halkın denizle pek ilgisinin

[3] Ayhan Cankalp, Beyhan Aral Kırkağaç, Celal Güzelyürek, Fikret Verdi, Hatice Arıca, Mustafa Tuncel, Nadire Sönmez, Nuri Erkal.
[4] Ahmet Akalın, Ajun Akıltopu, Ayhan Eyikan, Günaç Bayoğlu Zaman, Hüsnü Ekizler, Selahattin Tonguç, Ulvi Yerebakan, Vural Binbir, Yalçın Maytalman.

olmadığı, büyük bir sahil kasabası görünümündedir.[5] Buradan hareketle çalışmanın, aynı zamanda dönemin Türkiye'sinin ve taşrasının da küçük bir izdüşümü olması hedeflenmiştir.

Bu araştırmayla, günümüzde televizyon ve internet yayınlarının etkisinin ve kapsama alanının artması ile her ne kadar önemini yitirmiş gibi görünse de, radyo incelenen dönemin vazgeçilmez bir aygıtıdır. Özellikle haber alma, bilgilendirme, eğlence, eğitim, tüketim alanlardaki etkileri bugüne kadar ağırlıklı olarak göz ardı edilmişse de, radyo 20. yüzyılın ortasında, kitle iletişimi ve propaganda açısından devletlerin ve şirketlerin birincil tercihidir.

Çağın bu karmaşasından kafamızı bir an kaldıracak olursak, bir yerlerde bir radyonun sesini duyarız. Radyodaki bu programın sesi, bize trafiğin uğultusu, egzoz sesi, çocuk ağlaması, kentlerdeki inşaat çalışmalarının gürültüsü gibi gelmez. Radyo bize "eski zamanları hatırlatır". Nostaljik bir nesne gibi bakmayı bıraktığımızda bile radyo hala insanlar üzerinde etkilidir. Televizyon gözünüzü ve kulağınızı aynı anda alıkoyarken, radyo bunu yapmamaktadır. Bu nedenle radyonun, kullanıcıya, televizyonunkine oranla daha geniş bir hareket kabiliyeti sağladığını söyleyebiliriz. Bir bakış açısına göre, eskinin dezavantajı, günümüzde radyoya olumlu yansımıştır.

Kullanımı, dinleme yöntemleri ve yaşamdaki yeri dönüşmüş olsa da 21. yüzyılda radyo hala yoğun olarak dinlenmektedir. Radyonun evrildiği noktalardan biri olan internet radyoculuğunun, dünyada on milyonlarca dinleyicisi bulunmaktadır. Bunda radyonun yaşamımızdaki işlevinin açık ve net, kullanımının ise tüm karmaşaya rağmen sade olmasının payı büyüktür. Bugün akıllı cihazların bizi yönettiği bir çağdayız. Bu çağ, propagandanın çeşitlenip, karmaşıklaşmakta olduğu bir çağdır. Biz sıradan bireylerin, bu dönüşüme ne kadar ayak uydurabildiği sorusu ise başka bir çalışmanın konusudur.

Radyo hala yaşamımızda yer almaktadır. Biz farkında olalım ya da olmayalım, hastanelerde, polikliniklerde, kafeteryalarda veya bir asansörde yukarıdaki hoparlörde merkezi ses sisteminden yayın yapılmakta ve dinlenilmektedir. Bugün evlerimiz için satın aldığımız duşa kabinlerde radyo var. Şehirlerarası yolculuklarda otobüste veya bir gezi teknesinde radyo bize eşlik edebilmektedir. İnsanlar bugün eskisine oranla daha farklı koşullarda; örneğin elektrik kesildiğinde ya da çağın karmaşasından sıkıldıklarında da radyoya başvurabilmekte. Örnekler çoğaltılabilir: kampa gittiğinizde, tırmanışta, özel sporlarda, bir gece vardiyasında, bekçi, güvenlik görevlisi, doktor, hemşire, sürücü ve birçok meslek için hala en büyük dosttur, bazen de vazgeçilmezdir. Açıklamalarda görüldüğü gibi, radyo, kullanımının sürmesine karşın gündemden düşmüş ve görece kenara çekilmiş gibidir. Bu da başka bir çalışmanın konusudur.

[5] TÜİK verilerine göre, Antalya Şehir merkezi nüfusu 1927'de 35.533; 1975'te 223.089.

Bu çalışmada, döneminin ulaşım şartlarına göre çevre illerle irtibatı ve haberleşme imkânları oldukça sınırlı olan Antalya'nın, radyo aygıtı ve radyo yayınlarının şehre ulaşması ile birlikte, toplumsal yaşamındaki önemli değişiklikler, radyo yayınlarının bölge insanı üzerindeki etkileri, topluma faydaları, toplumsal dönüşümdeki yerine ilişkin kişisel belleklerdeki izlekleri, anıları bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Bununla birlikte Türkiye'de iletişim alanında görece daha az faydalanılan sözlü tarih yöntemini benimsemiş olması çalışmanın önem arzeden bir diğer noktasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL BELLEK VE SÖZLÜ TARİH

Bu bölümde toplumsal bellek kavramı açıklanarak, toplumsal belleğe getirilen belli açımlamalara ve bakış açılarına değinilmiştir. Anımsayış ve unutuşa ilişkin bilimsel çalışmalarla birlikte, kısa ve uzun süreli bellek, toplumsal bellek, bellek mekânları, toplumsal organizma, geleneğin icadı, hayali cemaat, iletişimsel bellek ile kültürel bellek, bellek patlaması, modernitenin unutturucu doğası kavramlarından söz edilmiştir. Sözlü tarih kavramı açıklanmış ve bir disiplin olarak sözlü tarihin ilkeleri, sözlü tarihin dünyada ortaya çıkışı ve gelişimi, sözlü tarihin Türkiye'deki gelişimi ve Antalya'da sözlü tarih çalışmalarının geçmişine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca toplumsal bellek çalışmalarında sözlü tarihin yeri ve işlevi açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Toplumsal Bellek Kavramı

Hatırlayış ve unutuş her ne kadar iki ayrı dünya gibi görünse de, bu iki kavram arasında yoğun etkileşim bulunmaktadır.[6] Bellek ve zihin kavramı, çok eski çağlardan beri insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Aristoteles, bellek ve hayal gücü kavramlarını birbirinden ayırır. Bellekde, hayal gücü gibi bir imgeye sahiptir. Fakat bundan farklı olarak "imgesi olduğu şeyin kopyası olarak" göz önüne alınan imgeye sahip olur. Ayrıca bellekte, hayal gücünden farklı olarak geçmiş kavramı mevcuttur.[7]

İnsanın yaşamı boyunca karşılaştığı bildirimleri zihnine yerleştirmesi ve daha sonra yeniden birleştirip yararlanması olanağını sağlayan genel işleve bellek denir.[8] Yine benzer bir başka tanıma göre bellek, geçmiş deneyimlerin insan zihninde kodlama, depolama ve almadır.

Bellek, algı, dikkat ve öğrenmenin hem sonucudur hem de etkisidir. Hatırlamanın temel kalıbı, bir olayın beyinde temsili olarak süren bir olaya dikkat kesilmesinden oluşur. Tekrarlanan dikkat veya uygulama, bellek üzerinde birbirine eklemlenen bir etki yaratır ve bir müzik aletini icra etmek veya bir sayfadaki kelimeleri okuyup anlamak gibi etkinlikleri mümkün kılar. Öğrenme, belleğin fonksiyonu olmadan gerçekleşemez. Herhangi bir problemi çözme veya bir problemin var olduğunu anlama yeteneğibile belleğe muhtaçtır. Bir

---

[6] Lethe, mitolojide yeraltı dünyasında, akan nehirlerden biridir. Bu nehrin suyundan içen gölgeler (yani ölülerin ruhları) dünyada yaşamış oldukları, eski ölümlü hayatlarına ilişkin her şeyi unuturlardı. Hades'te akan bir diğer nehirse Mnemosyne'dir: Hatırlama nehri. Lethe'nin zıddı olan bu nehir, kendisinden içenlere -ki bunlar reenkarne olmaya hazırlanan ölü canlardır- geçmiş yaşamları hakkındaki her şeyi hatırlatır.

[7] Bolay, 1993: 90.

[8] "Memory" https://www.britannica.com/science/memory-psychology (Erişim Tarihi: 1.4.2019)

kaldırımda yürümek yahut karşı kaldırıma geçme kararı gibi rutin eylemler dahi önceki sayısız tecrübeyi hatırlamaya dayanmaktadır.

Bellek mutlaka bir noktadan hareketle, hatırlama eylemine uzanır. Bu ilk başta bir yer, çağrışım yapan bir nesne, bir dizi eylemler bütünü, bir renk, bir koku, bir doku yahut ifade edilmekte zorlanılan bir kavram da olabilir.[9]

Amerikalı psikolog William James (1842-1910) tarafından yapılan araştırmada, birincil, "acil kaygılarla başa çıkmak için", ikincil ise "zaman içinde biriken bir bilgi deposunu yönetmek için" olmak üzere iki tür belleğin ayırt edilmesi sağlanmıştır. Bellek araştırmacıları o zamandan beri James tarafından tanımlanan birincil veya kısa ömürlü bellek işlevlerini ifade etmek için kısa süreli bellek terimini kullanmışlardır. Uzun süreli bellek terimi ise, daha önce alınmış, muhafaza edilmekte olan, beyinde nispeten daha kalıcı bilgileri ifade eder.

İnsanlar gibi toplumlar da düşünür, karar verir, kararsız kalır, bocalar yahut eyleme geçer. Bu durum, "toplumsal organizma" olarak adlandırılan kavramın ne biçimde algılandığına bağlıdır. Toplumsal organizma kavramı, ilk kez Herbert Spencer'in "The Social Organism" makalesinde kullanılmıştır. Herbert, kavramdan da anlaşılacağı üzere, toplumu "kuramsal olarak yaşayan bir organizma" biçiminde değerlendirmiştir.[10]Emile Durkheim'ın aynı isimle ortaya attığı modele göre, ekonomi, kültür ve siyaset, toplumun temelini oluşturur. Toplumsal sağlık söz konusu olguların uyumlu çalışmasına bağlıdır.

Yine insanlar gibi düşünen, karar veren, eyleme geçen toplumlar da öğrenir, pekiştirir, öğrenemez, unutur ve anımsar. Toplumsal bellek, kolektif bellek veya kültürel bellek, "anımsayışları" olduğu kadar asıl ve belki de daha fazla "unutuşları" inceler, "unutulmaya ve unutturulmaya çalışılanla" ilgilenmektedir.

> "Toplumsal bellek, bireylerin bellekleri gibi münferit olayların değil, aynı olaylara şahitlik eden bireylerin, bir olay veya durum karşısında yaşadıkları anılarının ortak paydada buluşmaları sonucunda oluşur. Bireylerin bellekleri zihinsel bir arşiv gibi düşünülürken, toplumların bellekleri de kültürel bir arşiv gibi düşünülebilir. Çünkü toplumun kültürden veya kültürün toplumdan ayrılarak tanımlanması imkânsızdır. Toplumların varlığını ve devamını sağlamadaki başrolü oynayan kültür, toplumların oluşumunda ana öğedir. Toplumsuz kültür, kültürsüz toplum düşünülemez."[11]

[9] Sonuç olarak zihne ilişkin anladıklarımızı kelimelerle ifade ederiz ve bu çerçeve araştırmalarımızı sürdürmemize olanak sağlar fakat gerçekte zihnimizdeki işleyiş, algılamada insan dilinin ve dil bilimin baş edebileceği bir alan değildir.
[10] Spencer, 1860: 90-121.
[11] Atik ve Erdoğan, 2014:1

Toplumsal bellek kavramı, "Toplumsal hafıza" biçiminde de yaygın kullanılmaktadır. Kolektif bellek ve kültürel bellek kavramları da yine toplumsal bellek kavramıyla oldukça yakın ve ilişki içerisindeki kavramlardır. Kolektif bellek, yine toplumsal bellekle neredeyse eş kullanılır ve bir sosyal grubun kimliğiyle önemli ölçüde ilişkili olarak paylaşılan (ortaklaşa durumda bulunan) bellek ve bilgi havuzunu ifade etmektedir.[12] Fakat burada ortaklaşalığa, diğerine oranla daha kapsamlı bir vurgu vardır.[13] İngilizce "kolektif bellek" ifadesi ve eşdeğer Fransız deyimi "la memoire kolektif" on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Maurice Halbwachs'a göre, kolektif bellek, büyük ve küçük sosyal gruplar tarafından oluşturulabilir, paylaşılabilir ve aktarılabilir.[14] Bu grupların örnekleri arasında milletler, kuşaklar, "ötekiler" arasındaki topluluklar bulunabilir.[15] Tam anlamıyla bireysel bir bellek ihtimali oldukça zayıftır.[16]

Kolektif bellek çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır ve belirli özelliklere sahip olması önerilmiştir. Kolektif bellek, örneğin, bir ülkenin geçmiş liderlerinin anıları veya bir sosyal grubun imajı, anlatısı, değerleri, fikirleri veya olayların kolektif hatıralarının değiştiği sürekli süreç benzeri "paylaşılan bir bilgi birikimi"ne atıfta bulunabilir.

Tarih bilimi ve kolektif bellekçalışmaları arasındaki temel fark, her birinin amaçlarını ve özelliklerini karşılaştırırken iyi anlaşılmalıdır. Tarihin geniş bir amacı, geçmiş olayların kapsamlı, doğru ve tarafsız bir şekilde gösterilmesini sağlamaktır. Bu genellikle, tam ve doğru bir hesap sağlamak için çoklu perspektiflerin temsilini ve karşılaştırılmasını; bu perspektiflerin ve detayların bütünleşmesini içermektedir. Buna karşılık, kolektif bellek, tek bir bakış açısına, örneğin bir sosyal grubun, ulusun veya toplumun bakış açısına odaklanmaktadır. Sonuç olarak, kolektif bellek geçmiş olayları, bu gruba özgü değerler, anlatılar ve önyargılarla ilişkilendirerek temsil etmektedir.[17]

John C. Walsh ve Steven High, toplumun, tarihçilerin anlatı yapısında her yerde hazır ama belirsiz bir yer işgal ettiğinin görülmekte olduğunu tespit etmişlerdir. Söz konusu "topluluk" için üç temel unsurdan oluşan bir model sunarlar: etkileşim, hayal gücü ve süreç. Toplulukların inşası, sosyal ağların etkileşimlerinde yeniden yaratılan ve toplumun içinde ve dışında olan kişilerin hayallerindeki işaret ve sembollerle temsil edilen sosyal bir süreçtir.[18] Bu "hayal gücü" unsuru, Benedict Anderson'un ulus hakkında "hayal edilen bir siyasi

[12] Roediger ve Abel, 2015: 359-361.
[13] Kolektif sözcüğü, Fransızca, collectif kelimesinden gelir ve dilimizde "birçok kimseyi veya nesneyi içine alan, birçok kişi ve nesnenin bir araya gelmesi sonucu olan" anlamında kullanılır. sozluk.gov.tr
[14] Maurice Halbwachs, "*Les cadres sociaux de la memoire*" (1925) adlı kitapta, kolektif bellek kavramını analiz ederek geliştirmiştir. Türkçesi, *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* adıyla yayımlanmıştır.
[15] Roediger ve Abel, 2015: 359-361.
[16] Halbwachs, 2018: 42-62.
[17] Wertsch ve Roediger, 2008: 7 3.
[18] Walsh ve High,1999: 64.

topluluk" olarak algılanması ile bağlantılıdır. Her ne kadar ulus tek bir fiziksel topluluktan daha büyük olsa da tüm üyeleri birbirleriyle tanınamıyor olsa da, eşitsizlikleri ve hiyerarşileri ne olursa olsun, hala "derin, yatay bir yoldaşlık" olarak algılanmaktadır.[19]Paylaşılan bir grubun bu özgörüsü, mutlaka "hayal edilir" ve herhangi bir "gerçek" grup "tanımlayıcı"yla olan gerçek bağıntıyla değil, "hayal edildiği" tarzla tanımlanır.[20] Bu topluluk tanımı, coğrafya, etnik köken veya cinsiyet gibi maddi veya sosyal yapılara dayanan, ortak bir kimliğe ve tarihe sahip olan her tür gruba genişletilebilir. Böyle bir topluluğun ortak değerleri, inançları ve uygulamaları, geçmişle ilgili belirli anlatıların yaratılması ve saklanması yoluyla ifade edilmektedir: yani "toplumsal belleği"yle.

Toplumsal bellek, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan bir köprüdür. Toplum ve kültür kavramlarını birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Toplumların var olmayı sürdürme hallerinde, içinden geçtikleri belli başlı dönüm noktaları vardır. Bu dönüm noktalarında ve geçitlerdeki değişimler ve dönüşümler aslında toplumun alt benliği ve bilinçaltı gibi görülebilmektedir. Toplumsal bellek sadece anımsayış ve unutuşu içermez, aynı zamanda geçmişle yüzleşme ve hesaplaşma kavramlarını da içinde barındırır.

Toplumsal bellek araştırmaları ve kültürel bellek araştırmaları, günümüz sosyal bilimlerinde ciddi bir yer teşkil etmektedir. Tüm bu yaklaşımların, geleceğimize ve gündelik yaşamımıza daha eşitlikçi, adaletli, özgürlükçü ve uygar bir ortam getirip getirmeyeceği ise bilim insanlarının değil, yöneticilerin ve toplumların elindedir.

1.1.1. Toplumsal Bellek: Bakış Açıları

Toplumsal bellek çalışmaları, günümüzde de oldukça popüler bir alandır. İlk başta Maurice Halbwachs (1877-1945), tarafından geliştirilen kolektif bellek kavramı çeşitli açılardan araştırılmış ve genişletilmiştir. Halbwachs, toplumsal bellek çalışmalarının modern babası olarak bilinir. Halbwachs lise yıllarında, bellek kavramını felsefesinin merkezine koyan Henri Bergson'un öğrencisi olmuştur. İleride sosyolojinin başat araştırma alanlarından biri olarak anılacak biçimde kendine özgün bir olguyu, bellek konusunu seçmiştir. Durkheim'ın sosyolojizminden etkilenerek, kolektif bilinç kavramı üzerine yoğun etütler yapmış olan Halbwachs; bu süreçten sonra belleği bireyden bağımsız ve sosyal koşullarda var olan bir yapı olarak değerlendirmiştir.[21] Halbwachs, Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri'nde, "bütün zihinsel şemaların toplumsal olduğu" önermesinden hareket etmiştir. O'na göre bellek, geçmiş anıların kişisel muhafaza alanı değil, onların toplumsal (kolektif) olarak

[19] Anderson, 2013: 47-54.
[20] Anderson, 2013: 6-7.
[21] Karaarslan, 2014: 24.

yeniden üretimidir. Toplumsallık, bireyselliği oluşturan nüvenin en derinine iz bırakır. Halbwachs, eserini 1930'lu yıllarda şekillendirmiş ve 1944'te College de France'de sosyal psikoloji kürsüsünde çalışmaya başlamıştır.[22]

> "Derin bir evrim sürecinden geçen bir toplumun birbiri ardı sıra büründüğü farklı hal ve biçimlere karşılık gelmekle birlikte ayakta kalmayı sürdüren bütün bu zamanların birbirinin içine geçmesi söz konusu değildir. Yan yana ama ayrı ayrı yaşamaya devam ederler. Aslında, düşünceleri birbirinden ayn olan topluluklar, uzam içinde maddesel olarak belirli bir şekilde konumlanırlar ve bu toplulukların üyeleri de ya aym anda ya da birbiri ardı sıra bu topluluklann birden fazlasına dâhil olurlar."[23]

Halbwachs'ın sosyoloji alanına en önemli katkısı, 1950'de yayımlanan "La Mémoire collektif"te (Kolektif Bellek) yer alan "bir toplumun ortak bir belleğe sahip olabileceği ve bu belleğin, bir grubun bir toplumda yer aldığı kadroya veya çerçeveye bağlı olduğu" tezini geliştirmesidir. Dolayısıyla, sadece kişisel bir bellek değil, aynı zamanda bireyin dışında yaşayan ve bireyin ötesinde yaşayan bir grubun dabelleği vardır. Sonuç olarak, bireyin geçmişi anlama anlayışı, bu grup bilinci ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Bu yönüyle Halbwach, hatırlamayı sadece bireysel değil, bugüne dek algılandığı gündelik ve teknik yönünden çıkarıp, toplumsal anımsamaya yelken açtırır. Toplumsallaşamamış zihin yalnızdır derken bir yandan da böyle bir şeyin mümkünatsızlığını; her bireyin, bir toplumun üyesi olmasının kaçınılmazlığıyla vurgulamıştır. Halbwachs ayrıcaakıl hocası Émile Durkheim'ın adımlarını takip ederek, eskinin intihar teorilerini genişletmiş ve geliştirmiştir.

> "İlk bakışta insan hafızası, son derece öznel tecrübelere dayanan, bireye özgü bir sistem olarak görünmektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki her öznel tecrübe belirli sosyal koşullar eşliğinde şekillenir. Hatta öznel tecrübelerin oluşmasına imkân veren, tecrübe edebileceğimiz çevrenin olmasıdır."[24]

Paul Ricoeur, dönemi itibariyle oldukça bireysel bir kavram olarak kabul edilen belleği, doğrudan grup ya da topluma bağlamak gibi cüretkâr bir felsefi kararı Halbwachs'a borçlu olduğumuzu belirterek, onun toplumsal bellekçalışmalarında mihenk taşı olduğunu ifade etmektedir.[25]

---

[22] Bu sırada, 2. Dünya Savaşı sürmektedir. Yahudi kayınpederinin tutuklanmasını protesto ettikten sonra Gestapo tarafından gözaltına alınarak Buchenwald'a sürgün edilir. Şubat 1945'te toplama kampına götürülmüş ve Mart 1945'te dizanteriden ölmüştür. Maurice Halbwachs'ın oğlu olan Jean Pierre Halbwachs, çalışmalarıyla dönemin filozofu Deleuze'ü derinden etkilemiştir. Schrift, 2014: 92.

[23] Halbwachs, 2007: 73.

[24] Karaarslan, 2014: 22

[25] Ricoeur, 2012: 139.

> "Zaman içinde geriye doğru ne kadar ilerlenebileceği, topluluğa göre değişir elbette. Bireysel düşüncelerin, farklı anılarda, şu ya da bu kolektif düşünceye katılım derecelerine bağlı olarak, farklı uzaklıklardaki amlara ulaşabiliyor olmalarının nedeni budur. Bu belli belirsiz zaman çizgisinin ötesinde yani kolektif belleklerin ötesinde hiçbir şey yoktur, çünkü filozofların zamanı, boş bir biçimden ibarettir. Zaman, bir içeriğe sahip olduğu ölçüde gerçektir, yani düşünceye bir olaylar bütünü sunduğu durumlarda. Sınırlı ve görecelidir, ama tam bir gerçekliğe sahiptir. Bununla birlikte bireysel bilinçlerin yerleşmelerine ve anılanm yeniden bulmalanna olanak sağlayacak zenginlikte bir çerçeve sunabilecek kadar da geniştir."[26]

Toplumsal bellek çalışmalarına paralel olarak, açımlamamız gereken başat bir kavram da"kültürel bellek"tir. Fakat buraya gelmeden, kültür ve kültürel tabirlerine değinmek gerekmektedir. Kültür, kültürün kendisi iken, kültürel, kültüre ilişkin olan ve özcü olmayıp, süreçsel olanı, halen şekillenmeyi sürdüreni ünlemektedir.[27]

Bellek sadece bireysel, özel bir deneyim değil, aynı zamanda kolektif alanın bir parçası olduğu için kültürel bellek, hem tarih yazımında hem de kültürel çalışmalardabir konu haline gelmiştir. Çalışmalar, kültürel bellek sürecini -tarihçiliği- ve bunun etkilerini ve amaçlarını -kültürel çalışmalar- vurgulamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, toplumsal bellek üzerine iki düşünce okulu ortaya çıkmıştır; biri, şimdiki zamanın geçmiş hakkındaki anlayışımızı şekillendirdiğini ifade etmekte, diğeri ise, geçmişin mevcut davranışımızı etkilediğini varsaymaktadır.[28]Birçok araştırmacıyla birlikte Guy Beiner tarafından bu iki yaklaşımın aslında karşılıklı olarak birbirini dışlamadığı belirtilmiştir.[29]

1990'larda Jan Assmann[30] ve eşi Aleida Assmann[31], "kültürel bellek" ve "iletişimsel bellek" kuramlarını geliştirmiştir. Onlara göre, toplumsal bellek, bireylerin bellekleri gibi kişisel olayların değil, aynı olaylara tanıklık eden bireylerin, olay veya durum karşısında yaşadıkları anılarının ortak paydada buluşmaları sonucunda oluşmaktadır. Kültürel bellek ise, Jan Assmann ve Aleida Assmann tarafından tanımlandığı biçimiyle: "nesiller ve yüzyıllar boyu tekrarlanarak içinde yaşanılan kültüre yerleşen, kültürü ve içinde bulunulan çağı anlayıp,

---

[26] Halbwachs, 2007: 76.
[27] Assmann, 2015: 301-310.
[28] Schwartz, 2010: 72.
[29] Beiner, 2017: 27.
[30] Kültürel belleğe ilişkin yayınladığı kitapla bir sistemati ve alt terminoloji bütünlüğü oluşturan Alman Mısırolog Jan Assmann (1938)'ın yayınları, monoteizmin kökenleri, Avrupa geleneğinde Mısır'ın, dinler tarihi, tarihsel antropoloji gibi konuların yorumlarına odaklanan Mısırbilim alanlarını kapsamaktadır. Son yıllarda, 3000 yıldan daha eskilere dayanan uzak bir zaman diliminde kültürel belleğin boyutuna odaklanmaktadır. Bundan hareketle, Orta Doğu'daki İsrailliler ile Filistinliler arasındaki ve Kuzey İrlanda'daki protestanlar ve katolikler arasındaki anlaşmazlıklarda belleğin rolünü anlamaya çalışmaktadır.
[31] Aleida Assmann (1947)'ın yayınlanmış makaleleri Mısırbilim, İngiliz edebiyatı ve iletişim tarihi gibi alanları kapsamaktadır, ancak 1960'lı yıllardan beri bellek teorisi üzerine çalışmaktadır. Araştırması, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bireysel tarihler ve Almanya tarihinin resmi hatıraları arasındaki gerilimlere özellikle ilgiyle kültürel belleğe odaklanmaktadır.

yorumlama konusunda insana yön veren betikler ve görsellerin oluşturduğu insanların içinde var olan bir gelenektir."[32] Jan Assmann, hatırlama -ya da geçmiş bağlantısı, kimlik -ya da politik imgeleme- ve kültürel süreklilik -ya da gelenek oluşturma- olgularına ilişkin şunları söylemektedir:

> "Her kültür bağlayıcı yapı olarak adlandırdığımız bir şey oluşturur. Bu yapı, hem sosyal boyutta hem de zaman, boyutunda, birleştirici ve bağlayıcıdır, Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir "sembolik anlam dünyası" yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak-imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar. Kültürün bu yanı eski metinlerde "adalet" kavramı altında işlenir. Bu yapı aynı zamanda, önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, ilerleme halindeki şimdiki zamanın ufkuna, bir başka zamanın görüntülerini ve öykülerini katarak ve böylece ümit verip anıları canlandırarak, dünle bugünü birleştirir. Kültürün bu yanı tarihi anlatılara ve efsanelere dayanır. Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatısal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere "biz" deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır. Tek tek bireyleri böyle bir "biz" de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıdır. Her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlamadır. Böylece olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak "kültürün" unsurları olarak, tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesi sağlanır."[33]

Assmann'lar, bellek mekânları tanımından başlayarak, bir dizi kategorizasyona, şemalamaya ve yeniden anlamlandırmalara girişmiştir. Assmann'larbastırma politikası, bellek boşluğu, bellek yitimi, belleğin Avrupalılaşması, demokratik hatırlama politikası, efsane, geçmiş duygusu, geçmişin işlenmesi, geçmişle hesaplaşma, hatırlama çatışmaları, hatırlama figürleri, hatırlama hukuku, bellek patlaması, hatırlama yasağı, hatırlamanın çerçeve analizi, hatırlamanın imhası, hatırlamanın uyanması, hatırlamayı hatırlama, iletişimsel bellek, kanonlaştırma, kaydedici bellek, işlevsel bellek, kolektif travma, kültürel miras, kültürel temsiliyet, kültürel travma, kültür soyağacı, kültürel bilinçlilik, kültürel fenomen, kültürel vatandaşlık, maddi ve manevi kültür, nesneler belleği, negatif bellek, nimetik bellek, resmi bellek, sıcak ve soğuk bellek, sosyal çerçeve, ritüel, simge ve tekrar gibi kavramlara özgül anlamlar yükler.

Assmann, iki tür bellek arasında bir ayrıma giderek, günlük yaşamdaki anıların sözlü yolla iletilmesiyle ilgili olana türeiletişimsel bellek, konuşmanın odaklandığı türe isekültürel bellek demiştir. Konuşulan nesnel ve kurumsallaştırılmış anıların bahsedilerek, nesiller boyunca aktarıldığını ve yeniden düzenlendiğini söylemektedir.[34]İletişimsel bellek, yaşayan,

[32] Assmann, 2015: 17.
[33] Assmann, 2015: 23.
[34] Assmann, 2015: 56-74.

devingen bir bellektir. Bu, en genç kuşak ve en yaşlı kuşak arasında sosyal, kültürel, yaşamsal bilgi akışının oluştuğu süreçtir. Yakın geçmişle sınırlıdır, kişisel ve otobiyografik hatıraları uyandırır ve üç ila dört kuşaktan oluşan kısa süreli (80 ila 110 yıl gibi) bir karaktere sahiptir.İnsan ömrü biçiminde hesaplanabilir yani bir insanın yaşamıyla sınırlanır.Kültürel bellek ise, metinlerde, törenlerde, anıtlarda, kutlamalarda, nesnelerde, kutsal yazılarda ve olanlarla ilişkili anlamları başlatmak için anımsatıcı tetikleyiciler olarak hizmet veren diğer mediumlarda yer alan sembolik mirastan oluşur. Ayrıca, mitsel orijinler çağını geri çağırarak, geçmişin kolektif deneyimlerini kristalleştirir ve bin yıl boyunca sürebilir.

Assmann, kültürel bellek ve kimlik arasındaki bağlantılara dikkat çeker. Ona göre, kültürel bellek "geçmişin anlatısal bir resmini oluşturmamızı sağlayan ve bu süreçte kendimiz için bir imaj ve kimlik geliştiren bir yeti"dir.[35] Bu nedenle kültürel bellek, bireylerin kendi kimliklerini oluşturmak ve kendilerini grubun bir parçası olarak onaylamak için başvurdukları sembolik kurumsallaşmış mirası korur. Çünkü hatırlama eylemi normatif yönleri içerir, böylece "bir topluluğa ait olmak istiyorsanız, nasıl ve ne hatırlayacağınız" kurallarına uymanız gerekir.

İletişimsel ve kültürel bellek arasındaki ayrım, sosyal bilimlerde aynı şekilde daha fazla veya daha az işlenmiş farklı kolektif bellek türlerini ayırt etmek için Jan Assmann tarafından ortaya konmuştur. Assmann'a göre, iletişimsel bellek, bir süre zarfında sözlü iletişim yoluyla kişisel etkileşimin ortak anıları tarafından tanımlanan bir sosyal grup içinde paylaşılmakta ve aktarılmaktadır.[36] Bu tür bir belleğin etkileşimli doğası nedeniyle, nefret, sevgi, utanç vb. sosyal duyguların bir nesilden diğerine aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Gündelik iletişimi ve etkileşimi 'kaotik' doğası nedeniyle bir çalışma nesnesi olarak bir kenara koyan dilbilimdeki geleneksel bir paradigmaya dayanarak[37] iletişimsel belleği yapılandırılmamış bir bellek türü olarak tanımlamaktadır. Herkesin otobiyografik hatıraların iletişimde olduğu etkileşimin bir parçası olmasına izin verildiği gerçeğinde[38], iletişimsel belleğin yapılandırılmamış ve bireysel doğasını dikkate alan Assmann, iletişimsel belleğin, bir kişinin kendi geçmişinin özel bir yorumu nedeniyle, bir tür günlük bellek[39] olarak algılanabileceğini de eklemektedir. Assmann'a göre, bu yapılandırılmamış ve bireysel belleğingeçerliliği kültürel bellektir.

19. yüzyıl İngiliz Romantizminde sürdürülen kültürün halk tanımına dayanan Assmann, kültürel belleği daha farklı ve seçkin bir karakterle tanımlamıştır. Başka bir deyişle,

---

[35] Leu, 2008: 177-189.
[36] Assmann, 2015: 117
[37] Bk. Saussure'un Genel Dilbilim Kursu.
[38] Assmann, 2015: 111
[39] Unwarranted everyday memory.

topluluğun her üyesine kültürel belleğin içeriğini etkileme meşruiyeti kazandırılmamıştır. Assmann'ın ifadesine göre, kültürel bellek aslında iktidar ve gelenek ile ilgilidir. Bu nedenle iletişimsel belleğe kıyasla çok daha uzun bir süreyi kapsamaktadır. Ulusal arşivler, kültürel bellek rezervuarlarının en açıklayıcı örneğidir. Kısacası, Assmann'a göre, kültürel bellek, iletişimsel belleğin bittiği yerde başlar. Diğer yandan bellek, aslolarak bir iktidar alanıdır.

Toplumsal bellek başlığıyla yakından ilgili bir diğer kavram, İngiliz Marksist entelektüel Eric Hobsbawm ve İngiliz Afrikanolog Terence Ranger tarafından türetilen "invented tradition" (geleneğin icadı) kavramıdır. Geleneğin İcadı'nda Hobsbawm, eski olduğu iddia edilen birçok geleneğin çoğu zaman köken bakımından oldukça yeni olduğunu ve bazen "icat edildiğini" öne sürmektedir. Bu fenomen, ulusun ve milliyetçiliğin modern gelişiminde, ulusal birliği teşvik eden bir ulusal kimlik yaratılması ve belirli kurum ve kültür uygulamalarının meşrulaştırılması konusunda özellikle belirginleşmektedir.[40]Bu kavram ve terim, İncil ve Siyonizm, Japonya'nın dövüş sanatları, İskoçya'daki "yayla efsanesi" ve büyük dinlerin gelenekleri gibi kültürel olaylara yaygın olarak uygulanmıştır.[41]

Hobsbawm ve Ranger, meraklı ama anlaşılır bir paradoks ile modern milletler ve onların bütün engelleri üzerine genel olarak, en eski çağlara dayanan, yani inşa edilmiş ve insan topluluklarının tam anlamıyla gerektirdiği şekilde, bunun "doğal olanın bir karşıtı" olduğunu iddia etmişlerdir. Hobsbawm ve Ranger bu geleneklerin, kendi mitoslarını, zamansız, öncesiz, kendinin var oluşunun bir başlangıcından bağımsız, sorgulanmadan izah etmeye yatkın olduğunu belirtmişlerdir.[42]

Konuya gelen bir eleştiri, "geleneğin icadı" kavramının oldukçayıkıcı ifade olduğunu ve ciddi belirsizlikleri gizlediğini belirtmektedir. Hobsbawm "icat edilmiş gelenekleri" gerçek geleneklerin "gücü ve uyarlanabilirliği" olarak adlandırdığı şeyle karşılaştırmıştır. Fakat "adapte edilebilirliği" veya meslektaşı Ranger'ın "esnekliği" nerede bitiyor ve icadı nerede başlamaktadır? "Tüm geleneklerin değiştiği göz önüne alındığında,"orijinal"antikaları sahte ürünlerden ayırt etmeye çalışmak mümkün mü ya da faydalı mıdır?" Üstelik icat edilmiş ve otantik gelenekler arasında yapılabilecekbu tür ayrımlar, tüm geleneklerin doğal olarak değil, insanca yaratıldığının önünü bir perdeyle gizlemez mi?[43]

Bu eleştirilere karşın tasavvur, geleneğin icadı kavramının, Benedict Anderson'un "hayali cemaatler" ve "pizza efekti" gibi ilgili kavramların kullanımı üzerinde etkili olduğudur. Kavramın bir açımlaması da, gelenek ile modernite arasındaki keskin ayrımın,

[40] Hobsbawm, 1983: 263-307.
[41] Masuzawa, 2005: 13.
[42] Masuzawa, 2005: 14.
[43] Handler,1984:1025-1026.

genellikle kendisinin icat edildiğidir. Kavram nispeten yakın tarihî yenilikle, ulus ile ilişkili - milliyetçilik, ulus devlet, ulusal semboller, özel günler gibi- fenomenlerle yakından ilgilidir.

Hayali Cemaatler (Imagined Community), milliyetçiliği analiz etmek için Benedict Anderson tarafından geliştirilen bir kavramdır. Anderson, bir milleti, kendilerini bu grubun bir parçası olarak algılayan insanlar tarafından hayal edilen, sosyal olarak inşa edilmiş bir topluluk olarak betimlemektedir. Anderson'a göre, medya ayrıca toplu bir kitleyi hedef alarak ya da vatandaşları kamuoyu olarak genelleyerek ele alarak hayali topluluklar yaratmaktadır. Medyanın hayal edilen topluluklar oluşturabilmesinin bir başka yolu da görüntülerin kullanılmasıdır. Medya, basmakalıp belli görüntüler aracılığıyla ve yerel olarak devam ettirebilmektedir. Belli görüntüleri göstererek izleyici, hangi görüntünün en çok ilgisini çekeceğini seçerek bu hayal edilen topluluğa olan ilişkiyi daha ileri götürecektir.[44]

Anderson'a göre, "basılı kapitalizm" yüzünden hayal edilen toplulukların yaratılması mümkün hale gelmiştir. Ona göre kapitalist girişimciler dolaşımını en üst düzeye çıkarmak için kitaplarını ve medyalarını -Latince gibi özgün yazım dillerine yerine- yerel dillerde yazdırmışlar, sonuç olarak çeşitli yerel lehçeleri konuşan okuyucular birbirlerini anlayabilmişler ve ortak bir söylem oluşmuştur. Anderson buradan hareketle ilk Avrupa ulus-devletlerinin, "ulusal baskı dilleri" etrafında oluşturulduğunu savunur.

Anderson'un hayal edilen topluluklar teorisine göre, milliyetçiliğin temel nedenleri, kitlesel yerel okuryazarlık nedeniyle Latince gibiözgünyazım dillerine imtiyazlı erişimin azalan önemidir; kalıtsal monarşi, matbaa kapitalizminin ortaya çıkması, baskı teknolojisinin yaygınlaşması, ulusal takvimlerin standardizasyonu, yeni dilin kitaplarda ve günlük gazetelerin yayınında yer alması; Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla meydana gelen tüm fenomenler buna hizmet etmektedir.

Bellek diğer yandan bir iktidar alanıdır. İktidarda olan söylem, kendini evrenselleştirmek, diğer yandan da eylemlerini algıda normalleştirmek için uğraşır: kendi bellek yatırımını yapar. Emeli, kültürel belleği ele geçirebilmektir. Örneğin 19. Yüzyıl başından itibaren ortaya çıkan hayali cemaatlerin inşası, ulus devlet süreçleri, yeni bir toplum fiziği, yeni bellek yapılandırma süreçleriyle kontrol edilebilir yapılar sunmak, bu kategoridedir. Din, dil, etnik bağ, bayrak ve toprak bütünlüğü kavramlarıyla tanımlanan "Ulus kimliği"; dinsel ve dilsel temizleme arındırma süreci olarak adlandırılan soykırımlar ve katliamlar "milliyetçiliği" tanımlar. Bunu yaparken sadece kendi eyleminde yol almaz, diğer yandan da karşı eylemleri zayıflatma çabasıyla onların anti-propagandasını sürdürür.

[44] Anderson, 2013: 41-49.

Anderson milliyetçiliği tanımlamaya çalışırken, üç paradoks tanımlamaktadır: "Ulusların tarihçilerin gözlerinde nesnel modernliği, milliyetçilerin gözünde öznel antikaları olması. Sosyokültürel bir kavram olarak milliyetçiliğin resmi evrenselliği ve bu tür milliyetçiliklerin politik gücü, felsefi yoksullukları ve hatta tutarsızlıkları."

Anderson, milliyetçiliğin bir örneği olarak meçhul asker mezarlarını anlatır. Meçhul askerlerin mezarları ya boş ya da tanımlanamayan kalıntıları tutar, ancak bu tür anıtlara sahip olan her millet bu askerleri kendilerinin olarak benimseyip, "bağrına basar". Meçhul askerin asıl kaynağı ne olursa olsun, bu uluslar onları kendi hayal ettikleri toplumların içine yerleştirmişlerdir.

Bir milleti "hayali bir siyasi topluluk" olarak tanımlayan Anderson'ın söylediği gibi, bir millet hayal edilir, çünkü en küçük bir ulusun üyeleri bile üyelerinin çoğunu asla tanımayacak, onlarla tanışmayacak, hatta onları duyamayacak, hatta her birinin zihninde sadece cemaatlerinin görüntüsü yaşamakta olacaktır. Topluluğun üyeleri muhtemelen diğer üyelerin her birinin yüz yüze olduğunu asla bilemez; ancak, benzer çıkarları olabilir veya kendilerini aynı ulusun bir parçası olarak tanımlayabilirler. Üyeler akıllarında yakınlıklarının zihinsel bir görüntüsünü tutarlar: örneğin, "hayalinizdeki topluluğunuz" Olimpiyat Oyunları gibi daha büyük bir etkinliğe katıldığında milletinizin diğer üyeleriyle hissettiği şeylerin, birbirinden habersizce ortaklaşa duygular olabilmesi gibi. Her ikisinde de geçerli olabilecek gerçek eşitsizlik ve sömürüden bağımsız olarak, millet her zaman derin, yatay bir yoldaşlık olarak düşünülür. Nihayetinde, son iki yüzyıl boyunca, milyonlarca insan için, bu kadar sınırlı hayaller için ölmenin ötesinde, ölüme göz göre göre ve gönüllü gitmeyi mümkün kılan, işte bu soyut kardeşlikbağıdır.

Benedict Anderson kuramında, ne Marksist ne de liberal teorinin milliyetçiliği yeterince açıklamadığını söylemektedir. Anderson, Gencner ve Hobsbawm ile birlikte; milletlerin ve milliyetçiliğin modernitenin ürünleri olduğunu, politik ve ekonomik amaçların aracı olarak yaratıldığını öne sürmektedirler. Bu ekol, milliyetçilik olmasa da, ulusların erken insanlık tarihlerinden beri var olduklarına inanan ilkelere karşı durur. Hayali cemaatler, Edward Said'in imgelenmiş coğrafya kavramı ile aynı düzeyde bir sosyal inşaa biçimi olarak görülebilmektedir. Gellner ve Hobsbawm'ın aksine, Anderson milliyetçilik fikrine düşman değildir ve milliyetçiliğin küreselleşen bir dünyada eski olduğunu düşünmez. Anderson milliyetçilikte ütopik öğeye değer verir.[45]

[45] "Interview with Benedict Anderson by Lorenz Khazaleh"
https://www.lorenzk.com/english/2005/benedict-anderson-interview/ (Erişim Tarihi:1.7.2019)

Harald Bauder'e göre, hayali cemaatler kavramı, ulus-devletlerin göçmenlere ve göçe yönelik politikalar gibi iç ve dış politika ile ilgili kimliklerini nasıl biçimlendirdiği ve formüle edildiği konusundaki çağdaş bağlamda büyük önem taşımaktadır.[46]

1.1.2. Toplumsal Bellekte Anımsayış

Hayvanlar da sürü ve küme halinde inanılmaz şeyler yapabilirler, onlar da biyolojik ve sosyal anlamda belleğe sahiptirler. Ancak başka insan dışında hiçbir canlı belleği, yaratmak; deneyimleri kaydetmek; bilinçli çağrışımlar kurmak; dil oluşturmak ve kullanmak; geçmişi bilmek, saklamak, anlatmak ve yazmak için kullanmamaktadır. Bizse, geçmişimizin en azından bir kısmını bilmekle kalmamakta ve bunu bilebileceğimizi de bilmekteyiz. Bellek, gerçekten de insan zekâsının temeli, kaynağı gibi görünmektedir. Onu böylesine her yerde hazır ve nazır, insan yaşamı için bu kadar gerekli, ama aynı zamanda da bir sorun, sorgulanması gereken bir şey haline getiren ise belleğin derin insani gücüdür.[47]

Baki'nin dediği gibi, "Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş." Bir şey elimizden yitip gidince değeri anlaşılır. Kaçırdığımızı düşündüklerimiz elimizden yitip gidince, anılar kalır. Toplumsal bellek, işte bu anıların ne'si, nasıl'ı, neden'i ve ne için'iyle ilgilenir. Bunun ötesinde sorular da sorar. Sorulara, disiplinlerarası bir çalışma yordamıyla yaklaşmak gerekir. Başat malzemenin insan olduğu asla unutulmadan, olgulara üşenmeden biyokimya, iktisat, psikoloji, antropoloji hatta gerektiğinde Mısıroloji veya Türkoloji gibi birbirinden farklı -fakat toplumsal bellek çalışmaları için elzem olduğu açık- bilimlerden de yardım alınarak bakılması, gerçekleştirilecek çalışmaların derinliği ve kalıcı olabilmesi açısından önemlidir.

Belleğin işleyişi Janet'den W. James'e, Locke'tan Bergson'a birçok araştırmacı ve düşünürü ilgilendirmiştir. Geçen yüzyıl başında Freud, belleğin hiçbir anıyı kaybetmediğini, her anın/anının uygun koşullar altında yüzeye çıkabileceğini ileri sürmektedir. Hatırlayamadıklarımız, aslında saklamayı, bastırmayı yeğlediğimiz yaşantı parçacıklarıdır.[48] Örneğin Borges'in Sonsuz Bellek öyküsündeki Funes karakteri, hiçbir şeyi unutmamaktadır: Gördüğü her köpek her açıdan, günün her ışığıyla farklı şekilde zihninde yer etmektedir. Kimi anılar, kullanılmamaktan ötürü sonsuza dek silinir ve bir daha asla geri gelmezken, Nietzsche "insan anısız yasayabilir, ama unutmadan yaşamak imkânsızdır" demektedir. Unutmak, kimi zaman can sıkıcıdır fakat anımsamak için gereklidir, çünkü bazı şeyleri unutmazsa insan bazı şeyleri hatırlayamaz.[49]

---

[46] Bauder, 2011: 23.
[47] Blight, 2009: 238-251.
[48] Göle, 2007: 25.
[49] Göle, 2007: 26.

Ünsal Oskay'a göre: "Sistem karşısında güçsüzleşen, hayattaki olguları bir sürecin bütünlüğü içinde idrak etmekten alıkonulan insan, bilgilenme, bellek oluşturma, realitenin aslını irdeleme ve idrak edebilme yetilerini yitirmeye başlamıştır."[50]

Anımsamak, daha önce bilindiği haldeunutulan bir şeyi akla getirmek yani hatırlamaktır. Anımsamak, toplumsal sürekliliği teminat altına alır ve unutmak birey için yaşamı daha yaşanabilir kılar. Bu önermenin kendi de zıttı da geçerli ve makuldür.

> "Anımsamak nedir ve nasıl gerçekleşir sorusu sıradanlıkla beraber karmaşıklığı da içinde barındırır. Soruya aranan yanıtlar belleğin, benliğin kaynağı olarak rolünün ve merkeziyetinin altını kuvvetle çizmekte. Bellek inşası, çağların düşünsel özelliklerine göre kuramsal arayışlarda ve konuyu açıklamaya dair yönelimlerde farklılık göstermekte."[51]

Tarihçiler genellikle belleğe güvenmemektedirler. Oysa bellek, tarihin nasıl kullanılacağını ve anlaşılacağını açıklamada bize yardımcı olmakta, geçmişin farklı versiyonlarıyla, bugünü denetim altına almak için birbirleriyle mücadele edip durmakta ve belleği araştırmak demek aslında -ister kasıtlı, ister örgütlü, isterse bilinçsiz olsun- unutuşu da araştırmak anlamına gelmektedir.[52]Beatriz Sarlo'ya göre, geçmiş her zaman tartışmalıdır. Çünkü geçmişe gönderme yapma yetkisini bellek ve tarih aralarında paylaşamazlar. Tarih anılara her zaman güvenemez, bellekse hatırlama haklarını -yaşam, adalet, öznellik hakları- merkeze almayan bir yeniden inşadan kuşku duyar. Geçmiş üzerine bu iki bakış açısı arasında kolay bir anlaşma sağlanabileceğini düşünmek iyimser bir istek, hatta bir klişe olacaktır.[53]

> "Geçmiş, kamusal ya da özel kararların ötesinde, adalet ve sorumlulukların ötesinde, kolay kolay baş edilemez bir şey içerir. Bu şey, her neyse, psikoloji, entelektüel ya da ahlaki patoloji tarafından bastırılabilir yalnızca, ama hep oradadır, uzak ve yakındır; en beklenmedik anlarda boy gösteren bir anı, hatırlanamayan ya da hatırlamak istenmeyen bir olayı sarmalayan sinsi bir bulut gibi bugünün peşini bırakmaz. Karar vererek ya da aklımızı kullanarak geçmişten vazgeçemeyiz; sadece iradeyle geçmişi hatırlamak da mümkün değildir. Geçmişin geri dönüşü her zaman kurtarıcı bir hatırlama ânı değildir, bugünün baş göstermesi, bugünün yakalanmasıdır."[54]

Sarlo'ya göre, geçmiş sorunu birçok açıdan ele alınabilmektedir. Tümüyle hatırlama ile tümüyle unutmanın karşılaştırılması, tek yol değildir. Ona kalırsa eleştirel bir bakışla daha

[50] Oskay,1982: 36
[51] Susam, 2015: 24.
[52] Blight, 2015: 303.
[53] Sarlo, 2012: 9.
[54] Sarlo, 2012: 9.

ileri gitmek gerekmektedir; bugünün hatırlama süreçleri araştırılırken istenmeyen unutmalar gerçekleşebilmesi yolundaki tehditler doğru değildir ve dikkate alınmamalıdır.[55]

İnsanın biricik hazinesi bellek, disiplinler arası bir ilgi alanıdır. Bellek gerçeklerle, sanrılarla yahut duyularla çalışsın ve bizi çalıştırsın, burada sayılanlardan çok daha fazlası hem de aynı anda, biz bu "geleceğe kalıp kalmayacağı dahi belirsiz" genel geçer kavramları türetmekteyken; konuşmakta, anlaşmakta, algılamakta ve birçok eylemi bir arada karmaşık bir bilişsel süreçte sürdürmekteyken, insan bedeninde gerçekleşir. Hakikat odur ki, bellek hiç durmadan çalışır ve bizi yönlendirir.

> "Paul Connerton, Fredic Jameson, Andreas Huyssen, Richard Terdimaon, Ulrich Beck, Eric Hobsbawn gibi hafıza üzerine çalışan düşünürler başta olmak üzere konu ile ilgilenen birçok sosyal bilimci Modernitenin unutturucu bir tabiatı olduğu hususunda hem fikirlerdir. Modernitenin unutturucu tabiatının arkasında tek bir neden yoktur. Modernite ile birlikte sosyal, siyasal ve iktisadi hayatta yaşanan bütüncül dönüşümün iç içe geçmiş hali Modernite'ye unutturucu bir tabiat biçmiştir. İktisadi hayatta kapitalizmin ortaya çıkışı, gündelik hayatta seküler dünya anlayışının yerleşmesi, siyasi alanda ulus devletlerin ortaya çıkması, büyük yerleşim alanlarının doğması, bilim anlayışındaki kökten değişim, hızlı teknolojik gelişmeler vb. yenilikler modernitenin sosyal, siyasal, iktisadi dönüşümünün kapsamındadır. Bu saikler birbirinden bağımsız değildir. İç içe geçmiş süreçleri ifade etmektedir. Zaman zaman birbirini doğurmakta ya da etkilemektedir. Yahut paralel ilerleyen süreçlere denk düşmektedir."[56]

Sara Young'ın editörlüğünde bir rehber kitap niteliğindeki "A Companion to Cultural Memory Studies"de (Kültürel Bellek Çalışmalarına Eşlik Etmek)[57], bilim insanlarının makaleleri ilk defa disiplinlerarası ve uluslararası ortamda, kültürel bellek çalışmalarının temel kavramlarına ilişkin bir genel bakış sunar. Mevcut araştırmaları belgelemekle kalmaz, aynı zamanda sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, teoloji, edebiyat çalışmaları, medya çalışmaları, felsefe, psikoloji ve sinirbilim gibi çeşitli alanlardaki yaklaşımları bir araya getirmek için bir forum görevi görür. Young'un belleğe bakışı, sosyo-kültürel bağlamlarda "şimdiki ve geçmişin etkileşimi" olarak geniş bir kültürel bellek anlayışına dayanmaktadır. Kitap, bireysel hatırlama çalışmalarını sosyal bağlamda, grup ve aile belleğinde, ulusal bellekte, çeşitli bellek ortamlarında ve nihayet 9/11 gibi ortaya çıkan uluslararası olgularla işler.

> "1980'lerin basından itibaren yaşanan çeşitli olaylarla birlikte; 'hafıza patlaması', 'hafızanın başkaldırısı', 'hafızanın intikamı', 'hafıza konjonktürü' gibi parolalarla nitelenen bir dönem başlamıştır.

[55] Sarlo, 2012: 19.
[56] Karaarslan, 2014: 59-60.
[57] Young, 2008: 19-24.

> ...Özellikle Latin Amerika'da askeri diktatörlüklerin çözülmesi, Güney Afrika'da ırkçı rejimin çökmesi, Sovyetler Birliği ve Doğu Blok'unun dağılması, toplumların kendi geçmişleriyle ilişkilerinde bir değişim sürecine girmelerine yol açmıştır."[58]

Bilhassa 17.-19. yüzyıllar arasında birçok disiplin, bilim olma yönünde ilerlemiş ve ayırt edilebilir biçimde kendine özgü yöntem ve süreçler geliştirmiştir. Bu ayrı dallardaki bilim insanları; başta biyokimyagerler, nörologlar, pskiyatrlar, sosyologlar, tarihçiler, antropologlar, siyaset bilimciler, iktisatçılar ve diğerleri, elbette belleği kendi dallarına göre algılama eğilimindelerdir. Konuyla ilgili olarak Gülsüm Depeli şu açıklamayı yapmaktadır:

> "Nörologlar beynin "hardware"i olarak bellekle, psikologlar bilişsel boyutları, unutma ve hatırlamanın mekanizmasıyla, psikanalistler hayat hikâyesinin kritik duraklarıyla ilgilenirler. Antropologlar ve etnologlar tartışmaya kültürel kolektif uzlaşılarla ve materyal - nesne belleği, kültürlere ait müzeleştirme etkinlikleri ile katılırlar. Tarihçiler için mesele karışıktır: yazılı ve sözlü aktarım alanında ikircikte kalırlar. Yazılı kaynaklar karşısında sözel ve görsel kaynaklar güvenilir mi? Bellek acaba tarihin zıddı mıdır? Kültürel bellek dedikleri şey bizim tarih dediğimiz şey değil mi? gibi kafası karışık bir soru ve sorun alanındadır. Siyaset bilimi (tarih ile birlikte) toplumların geçmişleri ve politik katılım, politik aktörlük bağı kurarlar; toplumların simgesel bellek kayıtları ve bunları kullanım pratikleri ile ilgilenirler. Sosyologlar ise belleğin toplumsal, kolektif boyutlarını izlemeye çalışırlar. Sanat çevreleri metinler, resimler ve yeni görsel formlar aracılığıyla kültürel miras olarak ortaya çıkan kültürel hafıza ile uğraşırlar."[59]

Zihinler bilhassa geçmişte yaşanılan travmatik olayları yeniden kurgulamaktadır. Bu toplumsal belleğin inşasında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Gazete, telgraf, telefon, radyo, televizyon ve bilgisayar, hatta akıllı telefonlar gibi cihaz ve aygıtlar, sadece kullanımıyla değil, kullanımı bittikten sonra bir "bellek mekânı" olarak var oluşunu sürdürmektedir. Bu tür medyanın (mediumlar, ortamlar) bu anlamda kullanımının hiç bitmediğini öne sürülebilmektedir. Bu ortamlar ve onların da içinde bulunduğu fiziksel ortam -oturma odaları, umumi tuvaletler, yatak odaları, otobüs durakları, sehpalar, raflar, çekmeceler- kolektif belleğin inşasında, yaşanılanların sonradan tekrar tekrar ve yeniden kurgulanmasında kendini göstermektedir.

Toplumsal bellek dediğimizde kast ettiğimiz tam olarak nedir? Günlük yaşamda çeşitli uygulamalarımız vardır. Örneğin pijamalarımızla okula gitmediğimiz gibi, devlet dairesine giderken kravat takarız. Her dinin ritüelleri farklı oysa tanrıya yakarışları ne kadar da birbirine

---

[58] Sancar, 2007:19

[59] "Gülsüm Depeli - Nesin Matematik Köyü 2011Hafıza Çalıştayı" https://docplayer.biz.tr/22417625-Hafiza-calistayi-27-30-ekim-2011-nesin-matematik-koyu-gulsum-depeli-hacettepe-universitesi-iletisim-fakultesi.html (Erişim Tarihi: 1.2.2019)

benzer. Ya da bir yitim sonrasında yas tutuş ortak fakat yine ayrıntılarda farklılıklar bulunmktadır. İşte bunlar çeşitli toplumsal belleklerin farklı yansımalarıdır. Öte yandan yazılı metinler, törenler, gelenekler, inanışlar, görsel, işitsel ve sözel sanat ürünleri bu bellek aktarımını sürekli kılmada işlevseldir. Camiler, kiliseler, arşivler, galeriler ve müzeler bu işlevi üstlenmektedir. Geçmişe yönelik bilgiler, farklı araçlarla ve birçok uzamda aktarılır ve korunarak belleği canlı tutar. Bugünkü ve sonraki davranışlarımızı şekillendirdiği gibi, bizim kimliğimizi oluşturur.

Bireyin belleğinin, kişinin öznel kullanımındaki ortam olduğu düşünülürse, toplumsal belleğin de toplumun, kendine ait olguları devşirdiği bir özel alan olduğu öne sürülebilir. Toplumun sakladığı, koruduğu, ilerideki ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak çoğalttığı, yorumladığı, ürettiği yahut unutma yoluna gittiği her şey burada yer alır.

Toplumlar anımsar, toplumlar unutur. Bu hatırlayış ve unutuşlar karmaşıkça "bir aradalık"lar ve yinelemeler içerir. Her unutuşta hatırlamalar olduğu gibi, her hatırlayışta da unutuşlar mevcuttur.

Kolektif bellekle ilgili iki farklı kavram birbiriyle yarışmaktadır; bunlardan ilki "toplumsal bir çerçeve içinde yer alan bireysel belleklerin bir potada toplanması" diğeri ise, "kendine özgü toplumsal bir olguyu" ifade eder. Genel anlamda ifade edecek olursak, iki ayrı bilimsel disiplin ayrımlanması göze çarpar: Birincisi insanın doğumla başlayan biyolojik yönünü anlamaya çalışan, psikoloji, nöroloji, biyokimya gibi fenni bilimlerdir. İkincisi ise, insanın toplumsal, kültürel ve iktisadi yönünü, kısaca "kamusal alandaki insan"ı çalışmasına dâhil eden disiplinlerdir.

Toplumsal bellek çalışmalarının özellikle son 20 yılda oldukça yoğun olması ve popülerleşmesi rastlantı değildir. Tüm çalışmalar bunun, modern toplumla, sanayi devrimiyle, iletişim ağlarının olabildiğince yaygınlaşmasıyla ve artan nüfusla bağını ortaya koymaktadır.

Geçtiğimiz yüzyıl, buluşların, devrimlerin, soykırımların, suikastların ve savaşların daha doğrusu hızın ve dönüşümün çağıdır: bellek savaşları, bellek krizleri ve bellek patlaması.

Bu olayların en önemlileri kuşkusuz; 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, ABD'nin Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya örtük ve açık müdahaleleridir. Diğer yandan sanat ve kültür endüstrisinin baş döndürücü yükselişi, yaygınlaşması ve yaşamın her alanına nüfuz etmesi: din ve toplumsal mitoslar dâhil her konuyu ve olguyu, görsel işitsel sanatların ve zanaatların, tüketim toplumuna yeniden üreterek, soluk almaksızın sunmasıdır.Dikkat edilecek olursa, artık bazı kelimeler ve özel isimler dahi, çoğu zaman birçok anlamı, çağrışımı olmasına karşın, hemen hemen herkesin zihninde direkt tek bir

birincil anlama işaret etmekte: Holocaust, Vietnam, Uzay Yarışları, Çernobil, Berlin duvarı, SSCB'nin yıkılışı, 1. Irak Savaşı: televizyondan canlı yayınlanan ilk savaş.

Bellek patlaması, son birkaç yılda belleğin öneminin, hem akademi hem de toplum içinde arttığı bir gelişmeyi ifade eder. Batılı toplumlar geçmişe ve bellek çerçevesine daha fazla takıntılı gibi gözükse de, bir eleştiri, geçmişle bir hesaplaşma orada da tam anlamıyla gerçekleşmez. "Bellek patlaması", belleğin bolluğunun gerçek bir amnezi veya unutkanlık korkusuyla ilişkilendirilebileceği bir kriz fikrine bağlanmıştır. "Çok fazla bellek konuşuyoruz, çünkü ondan pek az kaldı"[60] diyen Pierre Nora, "Her kim bellek derse, Shoah[61] demiş olur."diyerek, bellek patlamasının başlangıcını Holocaust'a bağlar.

Assmann, bellek patlamasını, modernitenin geçtiğimiz biryüzyıldan fazladır biriktirdiklerine -savaşlar, göç, soykırımlar, insan eliyle yaratılan diğer afetler, siyasal ve toplumsal dönüşümlere- yormaktadır. Assmann, bu patlamanın yoğun olarak 1990'larda belirginleştiğini söylemektedir. Marks'ın sınıfından önce ulus kavramının patladığını, ardından bir takım tarihsel ve siyasal hesaplaşmaların geldiğini, fiziksel ve zihinsel göçlerle yerinden sürülenlerin köken özlemiyle bir takım arayışlara giriştiğini, birçoğumuzun kendini göçebe görme eğilimde olup, kendine bir köken aradığını belirtmektedir. Sermayenin talebiyle ucuz işçi düşü, dünyanın bir kısmını yeniden şekillendirmiş ve ulus-devlet kavramının çöküşünü ise hızlandırmıştır. Ulusötesi kavramı ortaya çıkmıştır. Hızla akan, değişirken bizleri değiştiren kent ve metropol yaşamında, yenidünyanın imajı şekillenir. Unutuş burada hızlanır. Kültürel farklılıklarımız, küresel sermayenin tüketim alanının içinde, kültür endüstrisinde, birer unsura, mala, metaya dönüşür. Ulus-devletçe baskılanmış olan kimliklerimiz, bellek gruplarını harekete geçirerek yeni güncel dinamikler meydana getirir: kültürlerarasılık, çokkültürlülük, yeni vatandaşlık ve yeni medya bunların başında gelmektedir.[62]

Modern toplum geçmişten kesilmiş, gelenekler "organik" olarak kabul edilmiştir. Fakat olguların -örneğin müzelerde veya anıtlarda hatırlanmak için- yapay olarak yeniden yaratılması gerekmektedir: Yeniden üç boyutlu olarak üretilmiş, filmlere alınmış hatıralar, protez, ikinci el, sanal hatıralar, gerçekliği ve samimiyeti şüpheli bellek senaryoları.[63]

Örneğin, Amerikan kültürü Vietnam Savaşı ile ilgili anılarını nasıl ele alıyor ve bu süreçte edebiyatın rolü nedir? Amerikan kurucu mitlerinin, onların normatif, biçimlendirici ve hepsinden önemlisi, onların bağlanma niteliklerinin, incelenmesi ve ordu ve medya gibi

[60] Nora 1989: 7
[61] Yahudi toplumu arasında soykırımın adı.
[62] Assmann, 2001:41.
[63] Silke, 2013:14-19.

kurumların bu mitleri sürdürmede oynadığı rolü inceleyen Remembering Vietnam, askerlerin ve savaş gazilerinin aklını, cesetlerini ve Amerikan kültürel belleğindeki savaşın yeri konusundaki tartışmalarda kilit mekânlar olarak anlattıkları hikâyeleri ele alır. Vietnam'ı hatırlamanın çok katmanlı yaklaşımı, incelenen eserlerin başlattığı tartışmalar ve bu anlatıların Amerikan kültürel belleği üzerindeki etkisi de dâhil olmak üzere Vietnam Savaşı edebiyatının bütünüyle araştırılmasını sağlar. Bu analiz, Amerikan kurucu mitlerininiyice sorgulanmalarına ve hatta Vietnam Savaşı literatürünün yazarlarının ve yorumcularının kültürel icatlar olarak göstermelerine rağmen neden hala Amerikan toplumunda güçlerini koruyabildiklerini ortaya çıkarmaktadır.[64] Vietnam yenilgisinden sonraABD'de ardı ardına bu dönemi anlatan filmler çekilmiştir. İlginçtir çekilen onlarca filmden neredeyse hiçbirinde ABD yenik olarak gösterilmemiştir. Sanat, siyasette ve uluslararası ilişkilerdeki bu hezimeti gizlerken, esasa olarak ideolojinin yeniden üretimi gerçekleştirilmiştir.

Assmann, kültürel belleğin-ortak bir birleştirici güç olarak çalışarak- totaliter rejimler tarafından bir tehlike olarak değerlendirildiğini vurgular. Örnek olarak, Bosna Savaşı'nda Sırp topçularının bölgedeki Bosnalıların ve azınlıkların belleğini zedelemek amacıyla Saraybosna Kütüphanesi'ni imha ettiği durumundan bahseder. Amaç, kültürü boş bir sayfa haline getirmektir ve böylece yeni bir Sırp kimliğini sıfırdan başlatmanın mümkün olabileceğini söyler: "Bu, totaliter rejimin geçmişi yok etme stratejisi idi, çünkü biri bugünkü durumu kontrol ederse, Geçmiş aynı zamanda kontrol altına alınır ve eğer geçmişi kontrol altına alırsa, gelecek de kontrol altına alınır."

Aleida Assmann, son on yılların karakteristik bir olgusuna dikkat çekerek, toplumlarda geçmişteki travmanın, kişilerin zihninde gelecek inançsızlığı biçiminde bir temel kaygı olarak ortaya çıktığını söyler. Assmann'a göre, 1980'lerden itibaren, daha iyi günler vaadi olarak geleceğe duyulan güven, gücü kaybetmiş ve huzursuzluğa yol açmıştır. İlerleme/gelişme fikri giderek eski hale gelmiştir ve geçmiş bilincimizi istila etmiştir. Assmann bu görüngünün, 20. yüzyılın aşırı şiddet döneminin etkisinin ve örneğin çevresel kriz gibi çağdaş toplumun karşılaştığı yeni sorunların etkisi olduğunu söylemekte ancak kültürel bellek her zaman geleceğe yönelik, ileriyi hatırlamak yönüne yönlendirildiği için bunun sadece nostalji anlamına gelmediği veya modern zamanların reddi olmadığı konusunda bizi uyarmaktadır.Bu nedenle, bellek, geçmişi zamanın aşındırıcı etkisine karşı koruyan ve bireylerin dünyayı anlamalarını ve ne bekleyeceklerini bilmeleri için sübvansiyonlar vermeye yarayan bir araç olarak görünmektedir;"her toplum tekerleği yeniden icat etmek ve her nesle sıfırdan başlamak zorunda kalmaz."

[64] Fuchs, 2010:245-253.

Fransız tarihçi Pierre Nora tarafından hazırlanan "les lieux de mémoire" (bellek mekânları) konseptine dayanan Assmann, 2. Dünya Savaşı ve Berlin Duvarı'nın inşasının ardından ulusal belleğin yapımında meydana gelen değişiklikleri özellikle vurgulamaktadır. Halkının muzaffer karakteriyle tanımlanacak bir ülke olarak gördüğü Fransa örneği düşününce, bellek mekânları kavramı, kahramanlığın kendi imajına bağlı anıtlar, müzeler ve arşivler gibi somut sembolik nesneleri ifade eder. Ancak Assmann için bu kavram, 1945 sömürgecilik sonrası ve 1989 Sovyet sonrası ortaya çıkan yeni ulus devletler için geçerli değildir. Fransa'dan farklı olarak, bu ülkeler zafer etrafında değil, geçmiş olayların yarattığı travma etrafında oluşmaktadır. Böylece, eski koloniler özgür ulusların statüsüne yükselmekte ve kendi kimliklerini tanımlarlarsa, şiddet, kölelik ve soykırım tarihleriyle işaretlenmiş bir anı ortaya çıkmaktadır. Assmann, bu dinamik belleğin karakterine değinirken, kimliklerin oluşmasındaki rolünü vurguladığı kültürel belleğin dayanıklılığı ve sembolik yönleri hakkında yeni ulus devletlerin oluşumuyla ilgili anımsatıcı süreçlere odaklanan çağdaş tarihsel anlatıya öncelik vermektedir. Assmann'a göre, milletler şu anda, yaşadıkları acı ve istismarın bir onayını almak için bu yaraları hatırlamaktadırlar. Travmatik ataklara dayanan bu tür bir bellek 1990'larda, mağdurların ifadelerinin temel kazandığı ve dünyadaki açık insan hakları ihlallerini sembolik olarak sürdürmeye adanmış birkaç müze ve anıtın ortaya çıkmasıyla yoğunlaşmaktadır. İsrail'de soykırımla bağlantılı travma anılarının inşası konusunda Assmann, ulus-devletin yaratılması ve bu belleğin ortaya çıkışına ilişkin: "Bu travmatik bellekhemen inşa edilmedi, ancak siyasi bir nedenden ötürü uzun bir gizli dönemden sonra: inşa edilecek yeni bir ülke vardı ve elde edilecek bir bağımsızlık durumu vardı. Bu nedenle, İsrail kahramanca bir anı oluşturur ve kurbanların anısına yer vermez."demektedir.[65]

Toplumsal bellek çalışmalarına sadece hizmet etmekle kalmayıp, karşılıklı olarak da birbirini besleyen disiplinlerin başında kuşkusuz sözlü tarih gelmektedir.

1.1.3. Toplumsal Bellek Çalışmalarında Sözlü Tarih

Bellek, pasif bir bilgi biriktirme aracı değil, anlam oluşturmada aktif bir süreçtir. Bellek ile ilgili literatür birçok akademik disiplinde değişiklik gösterir ve boyut ve kapsam açısından oldukça geniş bir alana karşılık gelmektedir. Sözlü tarihçiler, görüşme ve yorumlama anlayışını geliştirebilecek olan bellek ve hatırlama yaklaşımlarını da ele almalıdır. Sözlü tarihçiler, belleğe yaklaşımlarına tarihin grafiğini çizerek başlar, ardından bellek ve hatırlama konusundaki güncel araştırmaları kültürel çalışmalardan ve anlatı kuramından damıtırlar. Alistair Thomson, hatırlamanın bir kaseti oynatmak ya da bir resme bakmak gibi

[65] "Transformations of the Modern Time Regime -A. Assmann" https://pdfs.semanticscholar.org/36b1/ac544a01bae663f57d9d16087fd7a6e9f74c.pdf (Erişim Tarihi: 1.5.2019)

olmadığını savunmaktadır: Bellek araştırması fikrini araştırdığımızda, bunun daha çok hikâye anlatmak gibi olduğunu gözlemleriz. O'na göre anıların tutarlılığı ve doğruluğu bu nedenle mekanik bir üretim değil bir başarıdır.[66]

> "Platon'a göre bellek, yaşanılan fiziksel çevre ve düşünceler dünyasının bir araya gelmesiyle ortaya çıkar, insan diyalektik yoluyla kendisi ile iletişim kurar ve bu yolla yanlışlıkları da gidermiş olur. Platon bu yorumu ile bellek konusunda sözlü aktarımı, devamlı bir süreç olan, değişimi gösteren, daima savunulan tez karşısında anti tez ve sentezlemeyle yeni bir tez ortaya çıkaran diyalektiği, yazıdan üstün tutmuştur. Ona göre yazı sorulan sorulara diyalektik gibi karşılık veremez aksine aktardığı şeyler hep aynıdır değişmez. Sözlü aktarım ise yinelenen sorularla insanın kendini sorgulamasını ve hatırlama eylemini gerçekleştirmesini sağlar."[67]

Sözlü tarih, yaşayan ve anılar biriktirmiş kişilerle yapılan görüşmeler yoluyla geçmiş olaylar hakkındaki tarihsel bilgilerin sistematik bir şekilde toplanması ve incelenmesidir. Sözlü tarih, folklor, dedikodu veya söylence olarak algılanmamalıdır. Sözlü tarihçiler bulgularını doğrulamaya, analiz etmeye ve doğru bir tarihsel bağlamda yerleştirmeye çalışırlar. Sözlü tarih projelerinde bir muhabir veya anlatıcı, görüşmeleri kaydeden ve tarihi bir kayıt yaratan bir görüşmeci için bir olayı hatırlar. Sözlü tarih, iki kişi arasında geçmişin bazı yönleriyle ilgili olarak tarihsel öneme sahip olduğu düşünülen öz bilinçli, disiplinli bir konuşma olarak anlaşılabilir. Bu konuşma röportaj şeklindedir. Bununla birlikte, sözlü tarih temelde bir diyalogdur. Sözlü tarih aynı zamanda bu şekilde toplanan bilgilere ve genellikle arşivlerde ve büyük kütüphanelerde saklanan bu verilere dayanan - yayınlanmış/yayınlanmamış- yazılı bir yayın anlamına gelir. Sözlü tarih, tarihi araştırmalarda uluslararası bir hareket haline gelmiştir. Sözlü tarih oluşturma ve sözlü tarih çalışmalarını yürütmenin birçok yolu vardır.

Mülakatlar yapılmadan önce, sözlü olmayan kaynaklara dayalı bir mülakat çerçevesi geliştirilmelidir. İlgili bilgi gruplarını tanımlamak ve hangi bilgi kaynaklarıyla görüşüleceğini nasıl seçileceğine karar vermek gerekmektedir. Her ne kadar çok disiplinli olsa da, sözlü tarihçiler ortak etiği ve uygulama standartlarını desteklemiş olsalar da, en önemlisi, görüşülen kişilerin bilgilendirilmiş rızasını almaktır. Bu, genellikle yayın ve arşiv koruması için kritik olan telif hakkı mülkiyeti korunarak sağlanır. Gazetecilik gibi, sözlü tarih de gerçeği ortaya çıkarmaya ve insanlar, yerler ve olaylar hakkındaki anlatıları derlemeyi hedeflemektedir.

---

[66] Thomson, 2010: 37.
[67] Kırcı, 2015: 13.

> "Temelde teknolojik gelişmelere ve siyasi olaylara bağımlı olarak gündeme gelen toplumsal hafıza konusunun her toplumun kendi tarihsel tecrübesine göre şekillendiğini ön görmek mümkündür. Bu bağlamda hafıza konusunun sıklıkla gündeme gelmesinin nedenlerini her toplumun kendi dinamiklerine bağımlı olduğu söylenebilir. Fakat genel bir çerçeve sunmak gerekirse toplumsal hafıza konusuna olan ilginin, insanoğlunun gün geçtikçe yitip giden bir özelliğine tutunma çabasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bazen elimizde var olanı tanımlama ve anlama ihtiyacı duymayız ve bunun değerini, dolayısıyla tanımını ancak bizden yitip gitmeye başlayınca anlamlandırırız. Toplumsal hafıza konusu sosyal bilimler açısından böyle bir önemi ifa etmektedir. Sosyal bilimler bizlerden sessiz sedasızca çekilip giden hafızanın yasını tutmaktadır. Bir anlamda gruplar hafızalarına sarılarak kendi varlık alanlarının mücadelesini vermektedir. Çünkü hafızayı yerinden eden birçok faktör gün geçtikçe daha belirgin hale gelmektedir. Teknolojinin insanı çepeçevre sarması, soykırımların ve kitlesel ölümlerin gün geçtikçe normalleşmesi, şizofreninin ve amnezianın toplumsal bir hastalık olarak görülmesi bu faktörlerin görünümleri olarak karşımızda durmaktadır. Hal böyle iken toplumsal hafızanın gündeme gelmesinin arkasında yatan motivasyonun akademik bir ilgi alanı olmasının ötesinde aramak gerekmektedir. Geçmişle hesaplaşma ve geçmişe tutunma handikapını içinde barındıran politik bir konu olarak hafızayı anlamak bize bu imkânı sunmaktadır."[68]

Toplumsal bellekte sözlü tarih araştırmalarına, sadece toplumsal bellek devşirmede yardımcı olarak değil, büyük güçler ve iktidar sahiplerince değiştirilmeye çalışılan algılarımızın koruyucusu ve toplumsal belleğin hayatta kalmasına sebep olabilecek kapsamda bir alan olarak bakılması gerekmektedir. Toplumsal belleğin varoluşuna katkı koyacak hatta dönüşümünü engelleyecek bir kurtuluş olarak görülmesi gerekir. Sözlü tarih, gücün, insan'ı ele geçirmesi güç alanlardan biridir.

Sözlü tarih çalışmalarıyla, günümüzde on binlerce kişisel bellek anısı, özyaşam hikâyesi devşirilmiştir. Bunun toplumsal belleğe katkı koyduğunu ifade edenler olduğu gibi, bu tür çalışmaların toplumsal belleği sönümlediğini, bireysel dramlara –yaşamlara- dikkat çektiğini savunanlar da vardır. Bir dizi sözlü tarih çalışmasından elde edilen sonucun genellenmesini, bireysel yaşantılara ket vurup, onları önemsizleştirdiğini savunan bir başka anlayış da mevcuttur.

Son on yılda kültürel tarihçiler, Halbwachs'ın orijinal teorilerini kullanarak 'ortak soyutbelleğe' odaklanmışlardır. Belleğin kavramsallaştırılması ya kolektif ve bireysel belleği birleştirmekte ya da ikincisini önemsiz bir konuma getirmektedir.

Kültürel tarihçiler ve kültürel teorisyenler, çağdaş mimarlık biliminin anıların inşa edilmesi ve müzelerin genişletilmesinden, retro modaya ve geçmişin film ve televizyondaki

[68] Karaarslan, 2014: 9-10.

popüler temsillerine dek sayısız yolla ifade edilen bir bellek patlamasının tutumu olduğunu kabul etmektedirler.[69] Bu patlama sözlü tarih çalışmalarını da beraberinde getirmektedir.

İlginçtir, insanoğlunu ilgilendiren ilk şey iktisat olduğu halde, perde önünde oynanan oyunda iktisada çağrışım yapacak neredeyse hiçbir şey yer almaz. Kültürel ya da toplumsal başlık altında incelenen birçok değişimin gizil nedeninin ve sonucunun iktisat olduğu ya da başka bir biçimde söyletecek olursak, iktisadın bu denli kapsayıcı bir kavram olduğu bilinmelidir.

Anlaşılacağı üzere, toplumsal olaylarla kolektif hatıraların yaratılmasını, korunmasını ve çarpıtılmasını çoklu araştırma kanallarıyla; sosyal, psikolojik ve iktisadi açılardan incelemek gerekir. Bu tür çalışmalar için kurulabilecek uluslararası komisyonlar, Birleşmiş Milletler gibi "bağımlı" kurumların çatısı altında değil, tamamen bağımsız olmalıdır. Bu konuda denetleyici ve yaptırımlı çalışılabilmelidir. Modern tarih; savaşlar, işkence, skandallar, suikastler, değişimler, dönüşümler, devrimler ve karşı-devrimlerin eseridir. Bunun böyle sürüp sürmeyeceği ise ancak bizlerle ve gelecek nesillerin düşünüş ve davranışlarıyla şekillenecektir. Geleceğin toplumunu olduğu kadar, geleceğin tarihinin yazımını ve yeniden okunmasını da kuşkusuz bu teknolojik aygıtlar belirleyici olacaktır. Teknoloji sadece nesne değil, aynı zamanda öznedir. Günümüz kuramcılarından bir kısmı, yakından bakmanın kusuruyla, sözlü tarihi yer yer toplumsal bellek çalışmalarının hatalı kullanılan ve eksik bir unsuru gibi yansıtadursun, sözlü tarihin bu araştırma alanında yanlışlanan değil, üstüne katkı koyulması gereken bir araç olarak ele alınması durumunda her iki tarafa da yarar sağlanacağının bilinmesi gerekir.

Her ne kadar son yıllarda toplumsal bellek konusu sıklıkla sosyal bilimcilerin gündemine gelse de akademik bir ilgi alanının sınırları içinde bu kavramın tanımlanmasında güçlükler yaşanmaktadır. Özellikle toplumsal bellekten ne kastedildiği ve toplumsal belleğinsınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği halen muğlâktır. Tanımlanmasının yanı sıra toplumsal bellek, sosyal bellek, tarihsel bellek, kültürel bellek ve kolektif bellek kavramları çoğu kez birbirlerinin yerine veya yanlış bir şekilde kullanılmaktadır.[70] Bu sıkıntı birçok kavramda görüldüğü üzere konunun ideolojik ve siyasal alana mal edilmesinin yanı sıra sosyal bilimcilerin kavram üzerinde görüş birliği sağlayamamasından da kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar belleğe olan bu yoğun ilgimizin yaşadığımız dönemle ilişkili bir yanı bulunsa da; esas olarak, kolektif bellek terimi hâlihazırda sürmekte olan politik ve toplumsal dönüşümlerin güçlü bir sembolü haline gelmiş durumdadır. Vietnam Savaşı görüntüleri,

[69] Crane, 1997: 372.
[70] Kansteiner, 2002: 181.

geçmişte Amerikan askerlik hizmetlerine verilen desteğin sınırlanmasına yol açmıştır. Nazi dönemi hatıralarının Almanya'nın iç ve dış politikasını baskı altına alması, diktatörlük anılarının geçiş ve geçiş sonrası Doğu Avrupa ve Latin Amerika rejimlerindeki faaliyetleri şekillendirmesi ve Watergate'in yıllarca Washington'da daha sonra meydana gelen skandallarda referans alınması bu varsayımlara ilişkin sadece birkaç örnektir. Oturmuş sistemler tarihsel bilincin yükselişiyle yüz yüze gelip, gittikçe artan ölçüde bir "pişmanlık siyaseti" sürdürmeye yönelirken, yeni rejimler seleflerinden kendilerine miras kalanlara bir "çözüm politikası" bulmanın yolarını aramaktadır.[71]Bu olgunun Türkiye izdüşümünden bir örnek verecek olursak, 6-7 Eylül olayları, döneminde toplumsal bir boşalma olarak görülürken bugün bakıldığında utanç, şaşkınlık ve üzüntüyle anıldığı gözlenmektedir. Tüm bu örnekleri ve daha fazlalarını ya sözlü tarih görüşmeleri ortaya çıkarmıştır ya da bu araştırmalarda sözlü tarihin yeri azımsanmayacak orandadır.

Isabel Allende'nin Eva Luna'sında anne,"ölüm diye birşey yoktur, insanlar ancak onları unuttuğumuz zaman ölürler"[72] demektedir. Belki ölüm olgusunu trajik olarak nitelendirmek abestir fakat asıl trajik olan, insanın kendi de dâhil olmak üzere türleri öldürmesi, onların kökünü kurutmasıdır. Buna karşın bir grup insanın yarattığı bu adaletsiz düzende, her saniye, olayların birer sonucu olarak bambaşka insanlar, geri dönülmez ve değiştirilmez biçimde hayatlarıyla ödemeyi sürdürmekte. İşte tam da bu nedenle, neredeyse tüm toplumsal bellek çalışmaları -içinde insan faktörünün minimal olduğu doğal afetlere veya halkbilime ilişkin olanları bir kenara koyarsak- mobbingden başlayarak, hak ihlali, toplu ölümler, soykırım, silahlı saldırılar, teknolojik saldırılar, alt gruplara uygulanan sistemli şiddet, işkence, sadizm, sosyopatik ve psikopatik eylemler üzerinedir. Toplumsal bellek çalışmalarının işbu haldeki içeriğinin, bir de işleniş biçiminden dolayı, karşılaşan alıcı kişiler üzerinde kadercilik, karamsarlık ve stres getirdiğini de kabul etmek gerekmektedir

Yukarıda saydığımız, özetlemeye giriştiğimiz tüm kavramsallaştırmalarla birlikte, insanoğlu, oldukça uzun süredir kredi kartının, televizyonun ve bilgisayarın, yaşamında ailesinden, sevgilisinden ve sözde kutsallarından çok daha büyük bir yer kapladığını gördüğü vakit, toplumsal bellek çalışmalarına da daha berrak bir zihinle ve başka bir bakış açısıyla bakabilecektir. Üstelik yapılan araştırmalar, toplumsal belleğin sadece insana özgü olmayabileceğini ortaya koymakta. Gözlem ve deneyler, şempanze, orangutan, Afrika gri papağanı, şişe burunlu yunus, timsah, leş kargası, kuzgun, mavi halkalı ahtapot gibi türlerde toplumsal belleğe ilişkin bulgular ortaya koymaktadır.

[71] Susam, 2015: 23.
[72] Allende, 1991: 27.

1.1.3.1. Sözlü Tarih Kavramı

Söz ve tarih birbirine çok benzeyen özellikler gösteren iki kardeş gibidir. Farklı görüngüleri olsa da kaynağı aynı nokta yani insandır. Ve insanlar arası etkileşimin söz konusu olduğu andan itibaren aslında bir iletişim mecrası özelinde tarihin oluşturulmaya başlandığını söylemek mümkündür.

> " 'Sessiz Kalabalıkların' tarihi olarak da adlandırılan sözlü tarih, sosyal istatistikler olarak görülen insan topluluklarının seslerini duyurmalarına olanak veren bir tarih araştırmaları metodudur. Resmi tarihin ve kayıtların bize anlatamadığı ve kapsamadığı insani bakışı yakalamamızı sağlar. Tarihin odaklarını değiştiren alternatif bir bakış açısı getirir. Otoritenin bakış açısı dışında, bireylerin ve kitlelerin yaşadığı somut gerçekleri sergiler. Tarihi demokratikleştirir, resmi kayıtlarda sözü geçmeyen azınlıkların, yoksulların, işçilerin, kadınların ve göçmenlerin, tarih sahnesinde söz söylemelerine olanak yaratır."[73]

sözlü tarihin bireysel ölçekte çoğu zaman karşı karşıya kaldığımız "ben" algısını ve bu algının etrafında dönüşü yavaşlatan bir empati kurma aracı olarak birlikte çalışıp üretme kültürünü tetikleyen yapısıyla çerçeve genişletici işlevini atlamamak gerekmektedir.

Sözlü tarih yaşayan bellektir, otobiyografik bellektir. Her insanın kendi yaşamına ilişkin var olan ve anlatabilecekleri yaşam öyküleri yüzyılımızın tarihi için değerli bilgiler içermektedir. Bunlar, değişiklik dönemlerinin, bu değişiklikleri yaşayanların aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Sözlü tarih bir bilimsel disiplinden daha çok bir bilimsel yöntemdir. Ancak disiplin olarak tarihe, sosyolojiye yakındır ve antropoloji ile de benzerlikler göstermektedir. Çünkü sözlü tarih çalışması salt bir kayıt faaliyeti değildir. Görüşme hazırlığı, görüşme süreci ve görüşme sonrası 'katılımcı gözlemcilik' tekniklerinin de kullanıldığı bir anlama faaliyetidir. Sözlü tarih kaynakları tarihî şiirler, öyküler, efsaneler, mitoslar, destanlar, menkıbeler, fıkralar ve atasözleri olmak üzere çeşitlendirilebilmektedir. Fuat Köprülü, tarihi, sadece kronoloji ve biyografiye indirgeyen yaklaşımların tutarsız ve eski olduğunu belirtmekteyken, edebiyat eserlerinin zaman zaman aslî kaynakları aşabileceği kanaatindedir. Fakat bu yararlanma esnasında sağlam bir filoloji kültürü ve tenkit yeteneği gerektiğini de vurgulamaktadır.[74]

1.1.3.2. Sözlü TarihinDünyada Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Yirminci yüzyıl, sadece mirasını bir önceki yüzyıldan alan bir dizi keşfin çağı olmakla kalmamış, tarihin gördüğü en büyük iki savaşın ardından gelen yüksek nüfus artışının ve teknolojinin yoğun tüketiminin de çağı olmuştur. Telefon ve telgrafın icadı, şehirlerin elektrik

[73] Erdilek, 2006: 79.
[74] Arıkan, 2011:155-167.

ağıyla donatılması, uzak ve bilinmez coğrafyaları hızla yakınlaştıran kara, deniz ve hava ulaşım yolları ağı, kayıt teknolojilerinin gelişimi ve telekomünikasyondaki yenilikler, bu yüzyılda tarih bilimini de farklı arayışlara zorunlu kılmıştır.

> "Aslında sözlü tarih, tarih kadar eskidir. Var olan ilk tarih türü sözlü tarihti. Sözlü kanıtlardan da yararlanma becerisinin artık büyük tarihçilerin başarılarından birisi sayılmayışı yakın bir döneme dayanır. 19. yüzyılın ortasında Fransa'nın önde gelen tarih uzmanlarından, Sorbonne Ecole Normale'de ve Collége de France'da profesör, ulusal arşivlerin baş tarih küratörü Jules Michelet 1847-1853 arsında Histoire de la Révolution Française (Fransız Devrim Tarihi) başlıklı kitabını yazarken yazılı belgelerin pek çok kaynaktan sadece birisi olması gerektiğini varsaydı. Çalışmasında kendi belleğinden yararlanabilmişti. …on yıl sistematik olarak Paris dışından sözlü kanıtlar da topladı. Amacı bir kanıt olarak resmi belgeleri halkın sözlü geleneğinin siyasi muhakemesiyle dengeleyebilmekti".[75]

20. yüzyılda tarih yazıcılığı farklı iletişim kaynaklarından yararlanmaya başlamak durumunda kalmıştır. Her ne kadar kaynaklara ulaşım sıkıntısı azalmaya başlasa da etkileşime bağlı olarak bilinenden farklı tarihlerinde olduğunun farkına varılmasıyla tarihin yelpazesinin genişlediğini söylemek mümkündür ve bulgu edinme yöntemlerinin de paralel olarak genişlemesi sözlü tarihin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

> "Adı 'sözlü tarih' olmasa da tarih ile söz arasındaki ilişki hiç de modern zamanlara özgü değildir. Hatta durumu şöyle formüle etmek mümkün: 'Önce söz vardı'. İnsanların bireysel anıları ile birlikte - kuşaktan kuşağa aktarılan- sözlü gelenek uzun yüzyıllar boyunca tarihçilerin yararlandığı temel malzeme idi. Bir adım daha atarsak, tarih yazımının doğuşu itibariyle, sözün kayda geçirilmesi olduğunu da ileri sürebiliriz. Tarih ile sözün ilişkisi aslında 19. yüzyılın ortalarına kadar sürdü."[76]

19. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına doğru gelindiğinde sözlü tarih çalışmalarının artık bu adla genel tarih yazıcılığında ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkması ve kurumsallaşması söz konusu olmaya başlamıştır. 1940'lı yıllarda başlayan bu öncül çalışmalar Batı ülkelerinde 1950'lerin başında üniversiteler içinde yapılanmış, 1960'lı yıllarda sözlü tarih arşivleri koleksiyonları oluşturulmaya başlanmıştır. 1960'larda toplumsal hareketler içinde yetişen akademisyen ve araştırmacılar 1970'lerde sözlü tarih çalışmaları alanını genişletmekle kalmamış, bu alanı elitist bir bakış açısından kurtararak tarih yazımı içerisinde görülmeyenlerin, duymayanların hikâyelerini dinlemek yolunu seçmiş ve o zamana değin kurulan arşivlerin - koleksiyonların kapsamı ve içeriği genişletilmiştir. 1980'li yıllar bu alanda bazı temel dönüşümlerin gerçekleştiği yıllardır. Bir yandan gelişen teknolojik aygıtlar -

[75] Thompson, 1999: 19.
[76] Danacıoğlu, 2007: 136.

bilgisayar kullanımı, video ve ses cihazları- sözlü tarih çalışmaları içerisinde daha yoğun olarak kullanılırken, sözlü tarih çalışmalarının kendisi sorgulanmaya başlanmıştır.

> "Sözlü tarih çalışması, diğer farklı yöntemsel katkıların yanı sıra, kaynağın az olduğu ya da hiç olmadığı yerlerde, konularda kullanılan, bilgi açığını kapatmaya ve yeni bilgi kaynakları yaratmaya yönelik en önemli katkıları getiren bilgi toplama yöntemidir. Yöntem olarak ilk kez kullanılmaya başladığında 'sözlü belgenin' belge olup olmayacağı konusunda bazı kaygılar dile getirilmiş, özellikle geleneksel tarihçiler tarafından sözlü tarihe çok da rağbet edilmemişti. Bugün artık bu kaygılar pek paylaşılmıyor…"[77]

Olaylardan kişilere doğru inilmeye başlandığında sözlü tarihin çerçevesi ve "işe yaradığı" alanlar daha da netleşmeye başlamış ve tarih yazıcılığı ve iletişim bilimlerinin ortak soruları olarak ele alınabilecek 5N 1K sorularının özelden başlayıp genele dair doğru gönderimlerde bulunması daha mümkün kılınabilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde konunun özünde olaydan önce insan vardır.

> "Sözlü tarih tek bir yaşamı ele alır ve her yaşam sözlü tarihin konusu olabilir. Çok daha talepkâr ve kısıtlı olan yazma yeteneğine değil, konuşmaya dayanır. Ayrıca ses kayıt cihazı tarihin sadece sözlerle kaydedilmesine olanak sağlamaz, aynı zamanda öyle sunulmasını da olanaklı kılar. Kelimeler tarihe hayat verir."[78]

Tarih yazımının bu hayat buluşunun ana paydasında, sadece belge okuma ve resmi tarih yazımına indirgenemeyeceği durumu bulunmaktadır. Sıradan insanın da yazabileceği hatta sözlü olarak anlatacağı şeyler olduğu düşüncesinden hareketle, adı konmadan da olsa sözlü tarih metodu ortaya çıkmıştır. Tarihi, yazılı belgelere ek olarak yaşayan bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığıyla yazmaya -hatta çoğu zaman yazmaya gerek duymadan teknolojik olanaklarla görsel-işitsel olarak kayıt altına almaya ve arşivlemeye- sözlü tarih denir. Sözlü tarih, sıradan insanları, gündelik yaşamı ve öznelliği tarihin araştırma alanına dâhil etme dürtüsüyle şekillenen ve kayıt teknolojilerinin gelişmesiyle de desteklenen disiplinler arası bir çalışma alanı ve araştırma yöntemidir. Bireyden başlasa da yaptığı göndermeler mutlak suretle topluluk ve toplumlara dairdir.

> "Sözlü tarih insanlar etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Tarihin içine hayatı sokar, kapsamını genişletir. Kahramanlarını sadece liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve ona kadar bilinmeyen

[77] Çakır, 2006: 57.
[78] Thompson, 1999: 16.

> insanlar arasından da seçer. Öğretmen ve öğrencileri birlikte çalışmaya teşvik eder. Tarihi topluluğun içine ve dışına taşır. Daha az ayrıcalıklı ve özellikle yaşlı olanların saygınlık ve özgüven hissi kazanmalarına yardımcı olur. Toplumsal sınıflar ve nesneler arasında bağlantıyı, dolayısıyla anlayışı sağlar. Ortak anlamları ortaya çıkararak tarihçiye ve başka insanlara bir mekâna veya zamana ilişkin aidiyet duygusu kazandırabilir. Kısacası, daha dolu insanlar yaratır. Aynı şekilde, sözlü tarih, insanı tarihin kabul edilmiş mitlerini ve tarih geleneğinin içine yer alan baskın yargıları tartmak zorunda bırakır. Tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürmek için bir araçtır."[79]

Topluluktan topluma geçişte temel taşı olmaktan ziyade ana taşıyıcı bir yapısının olduğu unutulmamalıdır. Olayları anlaşılır hale getirmesindeki esas vurgusu aslında hepimizde söz konusu olan herhangilik durumudur ve bu geçiş sürecindeki durumunu tarih bilimiyle eşdeğer ya da ona paralel bir disiplin olarak algılamamak kaydıyla ele almak gerekmektedir.

> "Sözlü tarih, elbette tarih araştırmasının ana omurgası değil, ona katkı koyan bir çalışmalar bütünüdür, bir öğretidir. "Sözlü tarih daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü ve geleceği daha iyi anlayabilmek için, geçmişi anlamlandırma sürecine yapılan bir katkıdır."[80]

Ayrıca değinmek gerekir ki sözlü tarih görüşmesinin orijinal ses/video kayıtları, görüşmeye ilişkin gözlemler, görüşmecinin bakış açısını ve görüşmenin anahtar sözcüklerini içeren; görüşme sırasında ve sonradan tutulmuş notlar, sözlü tarihin ilkeselliği gereği herkesin ulaşabildiği, açık kaynaklı ve komün bir durumda olmalıdır. Hatta olumlu anlamıyla düşünecek olursak, ileride anonimleşmeye açık olmalıdır.

1830'ların sonlarına gelindiğinde, Londra'da Manchester'da ve başka şehirlerde büyük ölçüde doktorlardan, varlıklı işadamlarından ve başka uzmanlardan oluşan ve toplumsal bilgilerin toplanması ve analiz edilmesinde kullanılan tekniklere önemli katkılarda bulunan istatistik toplulukları mevcuttur. Bu istatistik topluluklar, büyük ölçüde ücretli anketörlerin kapı kapı dolaştığı anket araştırması yönteminden yararlanarak işçi sınıfının yaşam koşulları üzerine yerel araştırmalar yürütmüşler ve bulgularını da kısa bir raporu izleyen istatistiksel tablolar halinde yayımlamışlardır. Ancak o zamanlar bu tarz çalışmalarda anketlerden elde edilen özgün görüşme kanıtlarının çoğu yayımlanmadan kalmaktadır.[81]Kısıtlı olarak ölçek genişletme ve farklı boyutlarda veri elde etme imkânları sağlansa da bahsedilen araştırma yöntemi amaçlanan derinlikli bilgiye ulaşmada yeterli katkıyı sağlayamamıştır ve yeni arayışlar devam etmiştir.

---

[79] Thompson, 1999: 18.
[80] Caunce, 2001: 12.
[81] Thompson, 1999: 34.

1840'larda geliştirilen ve Henry Mayhew gözetimindeki Morning Chronicle araştırmasıyla neticelendirilen gazete araştırması, tarih araştırmacılığı için alternatif bir yöntem olmuştur. 1849'da, büyük kolera salgının başladığı yıllarda yapılan bu araştırma "böylesi bir yoksulluk üzerine yapılan ilk deneysel araştırma diye nitelenmiştir. Mayhew'in amacı sanayi işçilerinin ücret seviyeleriyle toplumsal koşullar arasındaki ilişkileri gözler önüne sermektir. Bu nedenle kapı kapı dolaşmak yerine stratejik bir örneklemle bir dizi işyerini incelemiştir. Her iş yerinde her iş düzeyini temsil edecek işçiler aramış, tamamlayıcı bilgileri de bir uçta alışılmadık miktarlarda paralar ödenen işçilerle, diğer uçta geçim sıkıntısı çeken yevmiyeci işçilerden edinmiştir. Söz konusu bilgileri hem yazışmalar yoluyla hem de doğrudan görüşmeler yaparak toplayıp her iki yöntem içinde zamanla ayrıntılı soru listeleri oluşturmuştur. En çarpıcı olanı ise görüşme tekniğidir. Döneminin araştırıcıları arasında çok seyrek rastlanan, görüşme yaptığı kimselere saygı duyma duyarlılığına sahip gibi görünmektedir. Yorumları karşısındakinin görüşlerini dinlemeye istek duyduğunu ve hislerini anlayabildiğini göstermektedir. Gerçekten de, zaman içinde değişen görüş açısı görüştüğü kişilerden etkilenmeye açık olduğunun bir göstergesidir. Kuşkusuz bu tavrı, işçi ailelerinin evlerine kabul edilmesinde ve hayat hikâyeleriyle duygularını öğrenebilmesinde etkili olmuştur. Başka bir önemli husus da, görüştüğü kimselerinsözlerinin tam olarak nasıl ifade edildiğiyle daha önceleri hiç alışılmadığı kadar ilgili oluşudur. Görüşmelere genellikle bir stenografla birlikte gitmekte, böylece söylenen her şey doğrudan kaydedebilmektedir. Raporlarında da doğrudan alıntılara büyük ölçüde yer vermektedir. Mayhew'in yazılarında Viktorya çağı ortalarının İngiltere'sinden sıradan insanların konuşmaları, hiçbir yerde olmadığı kadar bulunabilmektedir.[82]

Bu örnekte de olduğu gibi, sosyal bilimler ile görsel - işitsel teknolojilerin buluştuğu, birbirinden yardım aldığı en önemli alanlardan biri kuşkusuz sözlü tarihtir. Sözlü tarihte, tarih yapımına yeni yaklaşımlar, teknolojinin olanakları -telekomünikasyon ve bilişim araçlarının çeşitlenmesi- ve çağın bakış açısı ile kaynaşmaktadır.

Tarih yazıcılığının bir bilim olarak kabul görmeye başladığı 19. yüzyıldan sonra, "büyük adamlar" üzerinde yoğunlaşan geleneksel tarihi karşısına alan aşağıdan tarih (History from Below)[83] anlayışı, sonraki yüzyılda bir kol olarak sözlü tarihe evrilecek yolda önemli bir dönüm noktasıdır.

Bu tarih yaklaşımı gündelik yaşama, gündelik deneyime kültür araştırmalarına ağırlık verir. Tarih kuramının çeperinde ikamet eden "sıradan insanlar"ı, ihmal edilmiş toplumsal

[82] Caunce, 2001: 34-35

[83] Bu kavramla ilgili daha kapsamlı bir inceleme için bk. Bhattacharya, S. (1983) "History from Below",Social Scientist, University of Chichago,11(4): 3-20.

kesimleri tarihe dâhil eder. Tarih araştırmalarının çalışmalarının konusu, toplumsal yapılardan ve süreçlerden, gündelik yaşama, pratiklere, fiilen yaşanana deneyimlenmiş olana, kültüre doğru kayar. John Tosh'a göre sözlü tarih, sosyal tarihe bir insan çehresi kazandırmıştır.[84] Bugün bilinmektedir ki, Marks ve Engels güncel siyasi yazılarında genellikle hem kendi doğrudan deneyimlerine, hem de ziyaretçilerden ve mektuplaştıkları sayısız kişiden edindikleri yazılı ve sözlü raporlara başvurmaktaydılar.[85]

İletme eyleminden türeyen ve işteş çatılı yapısında da görüleceği üzere karşılıklı ileti alıp vermeye dayalı bir temele yaslanan "iletişim"in veri analizi ve strateji geliştirme boyutları dışında bir sosyal bilimler disiplini haline gelmesine katkı sağlayan önemli nüvelerden biri de hiç kuşkusuz "tarihin sözlü olan boyutu" yani sözlü tarih olmalıdır. İletişim bilimleri ve sözlü tarih farklı bilim alanlarını bünyesine dâhil ederek varlıklarını sağlayabilmiş iki başat unsurdur.

> "Sözlü tarih öncelikle, her zaman için temelinde disiplinlerarası bir yöntem olmuştur. Sosyologlar, antropologlar, tarihçiler ya da edebiyat ve kültür alanlarında çalışmalar ve diğerleri için bir kesişme alanıdır. Sözlü tarihin önemli bir güç olduğunu görüyorum; bu güç disiplinlerin sınırını aşan insanlar arası etkileşimin temel biçiminde dayanak bulmaktadır."[86]

Tarihin sadece başkentlerde başkentliler tarafından yazılmadığı, kasabalarda, ailelerde, "sıradan" bireyler tarafından da tarih yazabileceği, bu yazılanların tarihin parça-bütün ilişkisi içerisinde büyük resmi oluşturan kısımlarının önemli merkez ve köşe noktaları olabileceğini gösteren sözlü tarih eksenli çalışmalar kişisel hatıra temelli alanlarda iletişim disiplinlerinin kullanımına önemli girdiler sağlayabilmektedir.

> "Sözlü tarih kaynak olarak kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Bu kaynaklar temel alınarak tarihçilerin genelde dayandırdıkları belgeleri tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluştururlar. Yerel tarihin son zamanlarda büyük bir gelişme göstermesinin arkasında her ailenin ve her mekânın kendi tarihi olduğu ve bu tarihin sunacağı detaylı bilgilerle daha kapsamlı fikirlere katkıda bulunacağı fikri gizlidir. Yaşam çoğunlukla, çeşitli grupların ve toplulukların bir parçası olarak yerel sınırlar içinde yaşanır. İçinde yaşadığımız toplumun ve ekonominin şekillenmesinde her birey bir rol oynamıştır".[87]

Sözlü tarih, yaşı ilerlemiş kişilerle aile kökleri, akrabalık ilişkileri, evlilikler, doğumlar ve ölümlerle ilgili görüşmeler tam olmasa bile tahmini tarihlerin elde edilmesi ve kronoloji

[84] Tosh, 1997: 193-194.
[85] Thompson, 1999: 33.
[86] Thompson, 2006: 23-57.
[87] Caunce, 2001: 8.

bilgisinin daha sonradan olaylarla tutarlı bir biçimde oluşturularak sosyolojik bilgilerin öğrenilmesini amaçlamaktadır. Sözlü tarih çalışmasının üç temel aşaması tasarım/ön hazırlık, görüşme ve arşivlemedir. Bu aşamaların hiçbiri teknolojiden ayrı düşünülemez. Tüm bu aşamalarda kamera sadece tanık ya da aracı değil, görüşmeyi şekillendiren, ana malzemeyi üreten, oluşturan, "capture" eden (hapseden, koruyan) ortamdır. Bu nedenle sözlü tarih, tarih biliminin içinde olduğu kadar, iletişim bilimleri disiplinlerine de dâhildir.

> … sözlü malzeme kendi başına bir amaç değildir. Ve 'sözlü tarih' adı belli bir tarih türünü ima etme yanılgısına yol açabilir. Sözlü tarih daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmişi anlamlandırma sürecine yapılan bir katkıdır. Özünde ilginç olmakla birlikte ve ihmal edildiğinden insanların dikkatini çekmek için iyice aydınlatılması gerekse de, sözlü tarih sonuçta belli bir tarihsel kaynaktır sadece."[88]

Günümüzün sınırsız tüketim ve tüketici merkezli çağında, görsel-işitsel kayıt aletlerinin fiyatları giderek düşmüştür. Görsel ve işitsel kayıt aletlerinin, keşfedilmelerinden hemen sonra, önce ihtiyaçlar doğrultusunda talepleri şekillenmiş, ardından yoğun ve durmak bilmeyen arzlarla birer lüks tüketim malzemesi olmaktan çıkmıştır. Artık bir video kameranın ne işe yarayacağının tek bir açıklaması ya da izahı yoktur. Kamera sahibi olmak, herhangi bir kamera türü kullanma ve anlık kamera deneyimleri artık tamamen sıradanlaşmış, gündelik yaşamın bir gereci ya da olmazsa olmazına dönüşmüştür. İnsanların kamera ve çekime yüklediği anlam da geçtiğimiz yüzyıldan bugüne evrilmiş ve dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde kamera yaşamın her alanında, her yerinde ve her anındadır.

Yaşayan tanıklar ve tanıklıklar üzerinden, kamera aracılığı ile bir görsel-işitsel veri kayıt ortamına yakın tarihin kaydının tutulması, yarım yüzyıla yakın geçmişi, bir tecrübe birikimi ve artık kendi mirası olan bir iş ve eylemdir. Sözlü tarih görüşmelerinde de kaynak kişiler artık kamera gördüğünde eskisine oranla daha az heyecanlanmaktadır. Yeni nesil, yakın zamanın kaydını "geride" bırakmış, "şimdiki zamanın ve yaşanacak olan"ın özçekiminin yayınıyla meşguldür.

Sözlü tarih de belge, kamera ya da ses kayıtçısıyla kaydedilen veridir. Sözlü tarih çalışması sadece görüşme sırasındaki konuşmadan ve sesten ibaret bir şey değildir. Öyle olsa dahi konuşma, ağızdan çıkan sözün yanı sıra görsel dünyaya ait olan bedenin duruşunu, yüzdeki ifadeleri, bakışları, jest ve mimikleri; işitsel dünyaya ait olan sesin titremesi, perdelenmesi ile dil sürçmelerini, şive ve lehçeyi, konuşma sırasındaki duraklamaları ve sessizlikleri kapsar. Ve "Sözlü malzeme konu uygun olduğu sürece tarih için her seviyede,

[88] Caunce, 2001: 12.

diğer herhangi bir kaynak kadar yararlıdır. Sözlü tarih, sadece hatırlamak ve tasvir etmekten ibaret değildir. O geçmişin dünyasını derin ve geniş bir biçimde çözümleyebilmemize de olanak sağlar."[89]

Dünyada sözlü tarih ve iletişim bilimlerine ilişkin verilecek örnekler göç hikâyeleri, savaş, ekonomik buhran, deprem, sel, yangın, kıtlık, salgın hastalıklar gibi toplumsal ve doğal felaketlerde insanların yaşadıklarını kendilerinin birincil ağızdan anlattığı özyaşam öykülerini yahut büyük yıldızların, sanatçıların yine kendi ağızlarından yaşamlarında geçirdikleri bireysel dönüşüm hikâyelerini de kapsamaktadır. "1960'lardan itibaren siyah halkın, kadınların, eşcinsellerin ve savaş karşıtı hareketlerde yaşananlar"a ilişkin sözlü tarihler, yoğunluklu olarak 1990'lardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Günümüzdeyse sözlü tarihe tanık olanlarda empatinin en yoğun olabileceği başlıklar düşünülmektedir. Bu başlıklar arasında günümüzün sorunlarından olan iklim değişikliği, mobilizasyon, göç hareketleri, çevre sorunları, göçmenlik olgusu, sığınmacılık, mobbing ve örgütsel sessizlik iklimi gelmektedir.

Örneğin, sözlü tarih görüşmesi metodunun kullanıldığı, Errol Morris'in "The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara" (2003) belgeseli, ABD'nin Vietnam'a açtığı savaş ve Küba krizi gibi uzun süreli, toplumu derinden etkileyen, dönemin sansasyonelolaylarını, 1960'ların savunma bakanı Robert McNamara'nın gözünden fakatonun 87 yaşındaki bakış açısıyla anlatır.[90] Oscar ödüllü belgeselde, diyaloglar ve çarpıcı belgelere, on saatten fazla sözlü tarih görüşmesinin kesilmiş halieşlik eder.

Sözlü tarih görüşmeleri son tahlilde metne dönüştürülür ve bu metne dönüştürme esnasında sözel kültür yazılı kültüre bir dönüşüm gerçekleşir. Sözlü tarih görüşmelerinin aslen ses kaydı ya da video olduğunun vurgulanması ve görüşmelerden sonra yazıya dökülen metnin Sözlü tarih görüşmesinin "yazılı aktarım özeti" ya da onu iyi yansıtabilen bir ürün değil sadece bir yönlendirici metnin olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Sözlü belge yazılı belgeye dönüştüğünde sıradan insanın tarihi tekrar büyük bir deformasyona uğramaktadır. Asıl olan kayıtın -görüntünün veya sesin- kendisidir.

"Sözlü tarih, tarihi insanileştirdiği için geçmişin izleyici atmosferini günümüze taşıyabilir ve buradan alımlama çalışmalarının tarihsel antropolojik temellerini oluşturabilecek veriler elde edilebilir."[91]Bugün sözlü tarih görüşmeleri, başka lokomotif

[89] Caunce, 2001: 141.
[90] Bk. Morris, E. ve Ahlberg, J. (2003). The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara. Belgesel film, ABD.
[91] Öztürk, 2010: 13.

çalışmalara vagon olmanın ötesinde, kendisi bizi saf yaşantıya; onun anımsanması istendiği gibi uslarda kalan veya tam tersi bastırılan, ötelenen özüne ulaştırmayı sürdürmektedir.

Sözlü tarih görüşmeleri, toplumun ortak hazinesi olarak görüldüğü içinse, araştırmacılar görüşmelerin orijinal halini, kaynak kişilere araştırmanın öncesinden söyleyerek, video veya ses kayıtlarını sansürsüz ve işlenmemiş olarak internet ortamında topluma açmaktadırlar.

1.1.3.3. Sözlü Tarihin Türkiye'deki Gelişimi

Ülkemiz sözlü kültüre değer veren toplumlardan biridir. Fıkra, hikâye, destan, masal, cönk ve söylence geleneğinin bu denli yaygın olduğu bir toplum bulabilmek oldukça güçtür. Bu durum, gerçeklerden hareketle ve bilimsel bakış açısıyla düşünmeyi zorlaştırıcı bir geleneği beraberinde getirmektedir. Sözlü tarih ise bu noktalar arasında yer almaktadır.

Atsız'a göre "Âşık Paşa, yazdığı tarihin bir kısmını başkalarının yazdıklarına dayandırmış ve bazı olayları başkalarından dinlemiş"[92] ve diğer kısmını kendi şahitliğine dayandırmıştır. Yine, Cevdet Paşa yazdığı tarihte geniş bir kaynak taramasının yanında yazdığı tarihi dönemin (1774-1826) olayları içinde bulunmuş veya tanık olmuş kişilerden de bizzat bilgi almıştır.[93] Diğer Osmanlı tarihlerinde de bu çeşitliği görmek mümkündür.

Celal Metin'in aktardığına göre, 20. yüzyılın ilk yarısında yazılmış ve yazıldığı dönem itibari ile 19. yüzyılın son çeyreği ile 2. Meşrutiyete kadar olan dönemi içine alan Ziyyad Ebuziya'nın Yeni Osmanlılar Tarihi isimli çalışması, yazarın tanıklığına ve yazarın yakın arkadaşlarından edindiği bilgilerle kaleme alınmıştır. Aynı şekilde Ahmed B. Kuran'ın İnkılâp Tarihimiz ve Jöntürkler adlı eseri ağırlıklı olarak kendi tanıklıklarına dayanır. Ancak Kuran, genel tarihi bilgiyi, tanıklığının yanı sıra, birçok yazılı kaynağı kullanarak zenginleştirmiştir. 1980 öncesi için bir örnek vermek gerekirse Yusuf Hikmet Bayur'un bir Atatürk biyografisi denemesi olan Atatürk Hayatı ve Eseri adlı çalışması gösterilebilir. Tarihi bir şahsiyet olan Atatürk'ün yakınında bulunmuş ve yakınında bulunanların birçoğuyla kişisel dostluklar kurmuş olan Bayur, yazılı belgelerin yanı sıra kendi şahit olduklarını ve başkalarından duyduklarını da çalışmasında kullanmıştır. Dipnotlarına düştüğü, "filancadan duyulmuştur", "bizzat söylemiştir", "filancadan dinlenmiştir", "Atatürk'ün ağzından dinlemiştik", "filancadan öğrenilmiştir" gibi bilgiler, sözlü kaynak kullanımının aslında bilindiği ancak fazla rağbet görmediğini düşündürmektedir."[94]

---

[92] Atsız, 1985: 5-6.
[93] Yınanç, 1999: 576.
[94] Metin, 2002:288-298.

1930'lu yıllarda halkevlerinin yaptığı derleme çalışmaları ve 1940'larda Behice Boran'ın Manisa'nın ova ve dağ köylerindeki karşılıklı toplum değişmelerini gözlemlediği Sosyoloji Araştırmaları (1942), Leyla Neyzi'nin Gazete Pazar, Albüm ve İstanbul dergilerinde tefrika edilip, ardından "İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak" adıyla kitap haline getirilen sözlü tarihi de bu disiplinde bilinen çalışmalardandır.

Türkiye'de bu alanda şimdiye değin yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri de, Tarih Vakfı'nın "Tarihe Bin Canlı Tanık" projesidir. Bu proje kapsamında, 70 yaş üstü 1000 kişi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu proje ile toplumun farklı kesimlerinden, kültürel gruplarından ve sektörlerinden belli sayıda kişinin anı ve tanıklıklarının yer alacağı "ulusal bir sözlü tarih arşivi"nin oluşumu amaçlanmaktaydı. Bunlara ek olarak, 2007-2009 arasında Gülay Kayacan'ın koordinatörlüğünde, Gürel Tüzün ve Esra Danacıoğlu'nun danışmanlığında, Avrupa Birliği tarafından finanse edilip Tarih Vakfı tarafından yürütülen, "Sessiz Bir Geçmişten Sesler Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Dünü ve Bugünü"nü isimli çalışma da literatürde önemli bir yer edinmiştir. Sözlü Tarih Çalışması ve Turizm Tarihi Platformu'nun 2012-2014 yılları arasında yaptığı oldukça kapsamlı bir çalışma olan "Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması" da kayda değer birçok araştırmalar arasında yer almaktadır.

Oya Tokgöz[95] ile iletişim bilimleri alanında yapılan ilk tezler ve iletişim bilimleri disiplininin, bir bilim dalı olarak Türkiye'ye girişine ilişkin yapılmış bir sözlü tarih çalışması mevcuttur.[96] Bu çalışma, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından sürdürülmesi planlanan "Türkiye'de İletişim Bilimlerinde Öncü Doktora Tezleri" sözlü tarihlerinin ilk ayağıdır ve dijital ortamda mevcuttur.

Sözlü tarih, son yıllarda ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler müfredatına girmiştir. Öğretmenler öğrencilerden, ailelerindeki en yaşlı bireyle videolu görüşme yapmalarını ve bu görüşmeden akıllarında kalanın özetini yazmalarını istemektedir. Bu ödev çocuklara hem ailelerinden biriyle ilk kez kendi bellekleri dışında da bir kayıt ortamı aracılığıyla teati yapmanın, iletişime geçmenin sorumluluğunu getirmiş, hem de onlara teknolojik aletleri belli bir amaç, gerekçe ve sınırlıkta kullanmanın deneyimini yaşatmıştır.

Bugün ülkemizde birçok kişi, kurum, kuruluş; sivil toplum örgütleri, dernekler, sendikalar, kulüpler, platformlar, oluşumlar sözlü tarih kavramıyla tanışmıştır. Şehirlerimizde kurulmaya başlanan kent müzeleri ya da kent belleği merkezleri aracılığıyla, isterse herkes yaşadığı dönemin, yakın dönemin olayları, kişileri, mekânları, bunlardaki değişim, dönüşüm

[95] Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Basın Yayın Tekniği Anabilim Dalı'ndan, emekli akademisyen, yazar

[96] "Oya Tokgöz'ün Tanıklığıyla Türkiye'de İletişim Bilimlerinde Öncü Doktora Tezleri" https://vimeo.com/146798667 (Erişim Tarihi: 12.12.2017)

ile tüm bunların, dahası adı konmayanların üzerimizde bıraktığı izlerle artık daha yakından ilgilenme olanağı bulunabilecektir.

Gazete ve dergi köşelerindeki röportaj ve mülakatları saymazsak, ülkemizde en önemli sözlü tarih arşivi ise TRT bünyesinde yapılmış toplum ve siyasetle ilgili belgesellerdir. Önemli tarih bilgisi içeren bu belgesellerin ham malzemeleri ne yazık ki belgesele son şekli verildikten sonra yok edildiğinden bir daha kullanmak mümkün olmamaktadır.[97]

1.1.3.4. Antalya'da Sözlü Tarih Çalışmaları

Antalya, Türkiye'de "turizmin başkenti" adıyla anılan bir yerdir. Nüfusu son elli yılda altmış binden bir milyona varmıştır. Kent merkezi yüzyıl önce sadece Kaleiçi, Yenikapı, Kışla ve Şarampol mahallelerinden ibaretken, elli yıl önce bu mahallelerin bitimindeki yollar - Burdur yolu, Isparta yolu, Muğla yolu, Mersin yolu gibi- komşu illerin adıyla anılmaktayken bugün kentin yüzölçümü genişleyerek doğu, batı ve kuzeyindeki ilçelerle birleşmiştir. Kent, onlarca irili ufaklı çayın, arığın içinde içme suyu sıkıntısı çekilen, bir dönem adı sıtma ve sivrisinekle anılan bir yer iken, şimdi "Akdeniz'in incisi" unvanı almıştır. Kent özellikle yazları yaylalara kaçılan, terk edilmiş bir sahil kasabası görünümünden, turizmden dolayı şu an aynı mevsim nüfusu iki katına çıkan bir hacme evrilmiştir. Eskinin sürgün kasabası görünümlü bu kenti, bugün emeklilerin yaşamayı seçtiği kentler sıralamasında ilk sırayı almakta. Her ne kadar bu son vurguda, kentteki toplumsal yaşamın ötesinde iklim ve coğrafyanın cazibesi etkili olsa da tüm bu saydıklarımız hızlı ve baş döndürücü bir değişimin göstergesidir. Kent son elli yılda yoğun bir fiziksel dönüşüm geçirmiş ve başkalaşmıştır. Bu dönüşüm çoğu yerde eskinin üzerine bina edilmemiştir ve yaşam kesintiyle, çoğu zaman da eskiyi yıkarak kendine yer bulmuştur. Eski kent, sadece yaşayanların belleğinde kalmış ve gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Kentin imarının dengeli ve planlı olduğunu söylemek güçtür. Genç nesil, yaşlıların dahi bugün yerini bulmakta zorlandığı, artık yok olmuş bir çayın, şelalenin yatağını, bir köprünün yerini, çoktan yıkılmış bir yapıyı elbette kestiremez. Bu denli somut kültür ve tabiat varlıklarının yanında bir de somut olmayan kültür varlıklarındaki yitimbaşkalaşım ya da ikâme eklenince işin içinden çıkılamaz bir duruma gelinir. Bu durum karşısında bellek çalışmalarının Antalya için ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Antalya'da sözlü tarihe ilişkin ilk sistemli çalışmalar kişisel deneyimler olarak karşımıza çıkar. Tarih araştırmacısı Mustafa Üstün (1966-2018), kişisel merak olarak

[97] Metin, 2002:288-298.

başladığı bu işi, yazarları arasında olduğu "Geçmişten Geleceğe Antalyalılar" dergisi[98]için bir disiplin olarak kullanmıştır. Dergi için çalıştığı süre boyunca ve sonrasında da sözlü tarih görüşmeleri yapmayı sürdüren Mustafa Üstün, mikro audio kasetlere, minidv videokasetlere ve dijital disklere kayıtlar gerçekleştirmiştir. Arşivinde tasnif edilmeyi bekleyen ve çoğu bugün hayatta olmayan eski milletvekillerine, gemi kaptanlarına, Kaleiçililere, Antalyasporlu futbolculara ait 50 kadar görüşme olduğu tahmin edilmektedir. Yine Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesinde, kuruluşundan bugüne bazı akademisyenlerin sözlü tarihi bir araştırma yöntemi olarak önerdiği bilinmektedir. Ayrıca 2017 yılında dijital platformda bir müze olan Antalya Kadın Müzesi[99], sayısı elliyi geçmeyen kadınla, sözlü tarih yöntemine başvurarak çok kısa video kayıtları gerçekleştirmiştir.

Antalya'da sistemli ve bilimsel sözlü tarih çalışmalarının başlangıcının çok öncesinde, "kente bir kent müzesi kurulması gerektiği fikri"nin yerleşmesinde 1999'te Antalya'da kurulan Kent Müzesi Girişimcileri Derneği'nin çalışmaları önemli bir tutmaktadır. Bu çalışmalar uzun süre sonra da olsa sonuç vermiştir. 2003-2007 arasında, üç ayda bir yayınlan "-Geçmişten Geleceğe- Antalyalılar" adlı bir dergi çıkar. Fakat Antalya'da Antalya'ya ilişkin sistemli ve bilimsel sözlü tarih çalışmalarının asıl olarak başlangıcı, kuruluş çalışmalarına 2006'da Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle ve Tarih Vakfı'nın danışmanlığında başlanan Antalya Kent Müzesi Projesi'ne ve aynı yıl açılarak bilgi, belge toplamaya başlayan Antalya Kent Belleği Merkezi'ne dayanmaktadır. Bu yeni kurulan Kent Belleği Merkezi'nin hedeflerinden ilki, kurulmakta olan Antalya Kent Müzesi'nin geçici ve kalıcı sergilerine malzeme devşirmektir.

2007-2009 arasında, gönüllü koordinatör Prof. Dr. Esra Danacıoğlu[100], Ayşe Durakbaşa, Gülseren Atabek ve Enis Rıza Sakızlı tarafından farklı zamanlarda, Antalya Kent Belleği Merkezi personeline ve on beş kadar sözlü tarih gönüllüsüne, sözlü tarih eğitimleri verilmiştir. Ardından konunun meraklısı kişiler, "Sözlü Tarih Gönüllü Çalışma Grubu"nu oluşturmuştur. Yazılı tarihin yanı sıra kentlilerin hatıralarının da sergilere ve hazırlık araştırmalarına yansıtılabilmesi için oluşturulan "Sözlü Tarih Çalışma Grubu", kentlilerden ve konuyla ilgili öğrenim gören üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu grup, on beş günde bir yaptığı toplantıları dört yıl boyunca aralıksız sürdürmüştür. Bu esnada gönüllüler "deneme çekimleri"yle tanıştıkları bu disipline, yeni ön görüşmeler ve görüşmelerle, çekimlerle adapte

[98] "Geçmişten Geleceğe Antalyalılar", 2003-2007 arasında Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından bir kent araştırmaları dergisi olarak üç ayda bir yayınlanmıştır.
[99] "Antalya Kadın Müzesi" http://www.antalyakadinmuzesi.org (Erişim Tarihi:12.12.2018)
[100] Prof.Dr. Esra Danacıoğlu Tamur, Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; yazar; tarihçi. 2007-2009 yılları arasında Tarih Vakfı danışmanlığında kurulmakta olan Antalya Kent Antalya Kent Belleği Merkezinin, Gönüllü Sözlü Tarih Koordinatörlüğünü üstlenmiştir.

olmuştur. Kent tarihi konusunda gözlem gücü yüksek kişiler de, tavsiye usulüyle "Sözlü Tarih Kaynak Kişi Belirleme Komisyonu"na katılmıştır. İlk deneme görüşmeleri başlarken, Sözlü Tarih Kaynak Kişi Belirleme Komisyonu birçok kez uzun toplantılar yaparak 300 kişilik bir sözlü tarih iletişim listesi oluşturulmasına büyük emek vermiştir. Antalya tarihi için önem taşıyan kentlilerin anılarının, en ileri yaştakilere öncelik verilerek, videoya kaydedip arşivlemesi ve deşifre edilmesi grubun öncelikli amacıdır."[101]

Bu merkezde kurulan sözlü tarih biriminde, 2007 yılında başlayan ve zaman içinde kendi uzman kadrosuyla gönüllü ağını oluşturan sözlü tarih çalışmaları o günden bu yana ara vermeden devam etmektedir. Bu doğrultuda geçtiğimiz on iki yıl içinde; Adnan Selekler, Ajun Akıltopu, Naci Uğural, Fatma Ayvaz, Atilla Konuk, İlhami Tankut, Fatma Doman, Selahattin Tonguç, Cihad Kadıgil, Kadri Yakut, Necmettin Alpagot, Feride Erol gibi birçok kentliyle sözlü tarih görüşmesi yapılmıştır. Görüşmeler önce eski Antalya'nın çekirdeği sayılan; Kaleiçi, Balbey, Yenikapı ve Şarampol mahallelerinde başlamıştır ve zamanla şehrin yüzölçümü gibi genişleme göstermiştir. Şimdiye kadar yaşları 60 ile 100 arasında değişen yaklaşık 200 kişiyle birden fazla kez görüşülerek, görüntü ve ses kaydı alınarak yapılan bu görüşmeler; tasniflenmiş, konu başlıklarına ayrılmış, 600 saati aşkın niceliğiyle, kentin yakın tarihini anlatan ve ülkemizde eşine az rastlanan bir bilgi belge arşivi oluşturulmaya çabalanmıştır.

Görüşmelerde; Kalekapısı'nın akşam ezanıyla kapatılıp sürgülenişinden Saat Kulesi'nde darağacı kurularak gerçekleştirilen idamlara, Antalya Limanı'nın hemen dışında batırılan St. Didier gemisinden sıtmayla mücadele yöntemlerine, geçmişte sokakların nasıl aydınlatıldığından Kaleiçi'ndeki su arıklarına, Yassıada mahkemelerinde yargılanan Antalyalı milletvekillerinden Konyaaltı'ndaki obalara, bataklıkla mücadelelerden kent merkezindeki imar çalışmalarına, Mermerli'deki deniz hamamlarından kentin yazlık sinemalarına, kentin göç tarihinden mutfak kültürüne, aile tarihlerinden çocuk oyunlarına, evlilik törenlerinden toplumsal buluşma mekânlarına varıncaya kadar pek çok bilinmeyen açığa çıkarılmış, görsel kayıt altına alınmış ve belki de en önemlisi insan hikâyeleri Antalya'da ilk kez, yakın zamanda insanlar tarafından merak ve keyifle izlenmek üzere, "insanların ağzından anlatılarak" kaydedilir olmuştur.

Esnaf ilişkileri, kentin dokusu, gündelik yaşam, sokak satıcıları, çocuk oyunları, caddelere elektrik döşenişi, aile ilişkileri, evlilik ve düğün benzeri ritüeller, gelenek ve görenekler, mutfak kültürü, Antalyaspor'un kuruluşundan önceki spor kulüpleri, İpek Böcekçiliği Enstitüsü, Akşam Kız Sanat Okulu, Aksu Köy Enstitüsü, Dokuma Fabrikası ve

[101] Demirtaş, 2009: 45.

daha birçok şey anıların yer aldığı bu anlatılarda tekrar hayat bulmuştur. Bu arşiv, sadece Antalya'da sistemli olarak muhafaza edilen bir arşiv olmakla kalmamaktadır. Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Arşivi, tamamı video kaydı olan anlatılarına ek olarak 2 boyutlu bilgi belgeleri, kaynak kişilere ilişkin stok video görüntüleri, fotoğraf anlatımları ve ses dosyalarıyla, yüksek olasılıkla Türkiye'nin de en uzun soluklu sözlü tarih çalışmalarından biridir ve kapsamlı bir sözlü tarih arşivi olma yolundadır.

Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Birimi faaliyetini sürdürmektedir. Bugüne kadar Antalya Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Biriminde çalışan araştırmacı ve görevliler Göktuğ Özgül (2007-2009, 2015-2019), Dilek Metin Sert (2009-2012), Cemal Bağdu (2009-2014) ve Senem Yıldırım (2012-2013)'dır.

Sözlü tarih yönteminin, özellikle Antalya gibi, hızla dönüşmüş, büyümüş, gelişmiş olan bir kentin yakın tarihiniaraştırmak için çok zengin yollar ve çözümler ortaya koyduğu görülebilmektedir.

Antalya yerli nüfus diye bilinen merkez nüfusun köklerinin en fazla beş nesil geriye gidebildiği bir şehirdir. Şehirde, yakın dönem anıların kaydı, hemen hemen hiç tutulmamıştır. İskenderiye, Girit, Rodos, Makedonya, Mora, Arnavutluk, Balkanlar, Kıbrıs, Halep, Şam ve Anadolu vilayetlerinden mübadele veya göçle gelmiş insanların bugün yaşayan torunlarının, eski kent yaşamını ve anıları ayrıntılarıyla anlattığı Antalya Kent Belleği Merkezinin Sözlü Tarih Arşivine bakmak isteyenler be sebepten dolayı zorluk yaşayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
RADYO VE RADYO YAYINCILIĞI

Bu bölümde, başlangıcından günümüze radyonun bir icat olarak gelişimi, radyo yayıncılığının başladığı ve ilk kapsamlı yaygınlaşmasını yaşadığı ABD'de -sonrasında Avrupa'da- gündelik hayatta kullanımı, radyonun toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamdaki rolü anlatılmıştır. Radyonun bireysel ve toplumsal kültürel inşa sürecine etkileri, ABD ve İngiltere'nin radyo tarihindeki önemli istasyonlar, programlar ve bunların dinleyicideki izdüşümlerini ele alacak biçimde genişletilmeye çalışılmıştır. Radyonun Türkiye'de gündelik hayatta kullanımı, toplumsal rolü, kültürel yaşama etkileri, radyo kanunları, devlet radyosundaki gelişim ve radyo tarihindeki önemli programlaradeğinilmeye de çalışılmıştır. Antalya'da 1962'de başlayan radyo yayıncılığının belli başlı dönüm noktalarına yer verildikten sonra, ayrı bir başlıkta radyo yayınlarının işlevlerine genel olarak değinilmiştir.

Bireyler ve topluluklar için iletişim ve onun türlü yöntemleri gittikçe daha önemli ve vazgeçilmez hale gelmektedir. İletişim çoktandır bir keyiften öte, gereklilik ve insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Chappe'nin[102] keşfine kadarinsanlıkyüzyıllar boyu, ateş ve dumanla haberleşme, ayna ve türevi yansıtıcılar, mektup ve posta güvercini gibi yöntemleri denemiştir. Aslında gemicilikte de bir benzeri bulunan vegeçtiğimizçağlarboyu kullanılmış fakat bir süre unutulduktan sonraChappe'nin girişimleriyle Fransa'da tekrar ortaya çıkmış olan bu görsel ileti gönderme tekniği, birbirlerinden uzak kulelerin tepelerine yerleştirilen hareketli kollar aracılığıyla işaret ve harfler istenilen yere ulaştırdığı için telgrafın öncülü sayılmaktadır. Her ne kadar Chappe, geliştirimine "hızlıyazar" anlamında takograf demeyi önerse de Fransız Ordusu buna "uzakyazar" anlamında telgraf adını verecektir.[103]Bunu, 1830'da Joseph Henry elektrik akımını uzak mesafelere taşıyıp elektro mıknatıs yardımıyla zili çaldırması, 1835 yılında Samuel Morse ilk elektromıknatıslı telgrafı yapması, 1837 yılında William Cooke ve Charles Wheatstone'un teller üzerinden elektrik akımıyla ileti göndermesi takip edecektir.

Tarihte ilk Telgraf hattı 1843 yılında Washington-Baltimore-Maryland arasında kurulmuş olarakbilinse de, bundan yıllar önce Rusya, Almanya ve İngiltere'de telgraf hatları kullanılmaktadır. Telli telgrafı, başka bir teknoloji olan telsiz telgraf takip edecek ve bu ise ileride "radyoya giden yolun başlangıcı" sayılacaktır.[104]

---

[102] Claude Chappe, (1763-1805). Fransız mühendis ve rahip. Çoğu kaynakta telgrafın mucidi olarak görülür. "Claude Chappe" https://www.britannica.com/biography/Claude-Chappe (Erişim Tarihi: 1.7.2019)
[103] "Optical Telegraphy - The Chappe Telegraph Systems" https://people.seas.harvard.edu/~jones/cscie129/images/history/chappe.html (Erişim Tarihi: 1.5.2019)
[104] "Telegraph" https://www.britannica.com/technology/telegraph (Erişim Tarihi: 2.5.2019)

2.1. Tarihsel Süreçte Radyonun Geliştirimi

Radyo, kelime anlamı olarak Latince radius (ışınlama) ve Yunanca fone (ses)'in bir araya gelmesinden meydana gelen radyofoni kelimelerinin kısaltılmasından ortaya çıkmıştır.[105] Radyo dalgası, elektromanyetik spektrum kısmından dalgalara mikrodalgalardan daha düşük frekanslarda dalgalara verilen isimdir. Radyo dalgalarının dalga boyları binlerce metre ila 30 cm arasında değişmektedir. Bunlar, 3 Hz kadar düşük ve 1 gigahertz (109 Hz) kadar yüksek frekanslara karşılık gelir. Radyo dalgası iletişim sinyalleri düz bir çizgide havada dolaşır, bulutlardan veya iyonosferin katmanlarından yansır veya uzayda uydular tarafından iletilir. Standart yayın radyo ve televizyonlarında, kısa dalga radyolarında, navigasyon ve hava trafik kontrolünde, hücresel telefonlarda ve hatta uzaktan kumandalı oyuncaklarda kullanılırlar.[106]

Radyonun teknik olarak ilk buluşu 1860 yılında telsizin babası olarak kabul edilen James Clerk Maxwell tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk defa radyo (elektromanyetik)dalgalarının varlığını bulan Maxwell, 1865'de de bu dalgaların boşlukta 300.000 km hızla hareket etmesi gerektiği kuramını ileri sürmüştür. 1885-1889 yılları arasında Alman fizikçi Heinrich Hertz tarafından çalışmalar devam ettirilmiştir. 1886'da Hertz, radyo dalgalarının varlığını, ses titreşimlerinin elektromanyetik ortamda ışık hızıyla yayıldığını ispatlamıştır. Hertz, Maxwell'in kuramlarını ispatladıktan sonra elektromanyetik dalgaların uygun metal yüzeylerde radyo dalgalarına dönüşebileceğini de kanıtlamıştır.[107]

Guglielmo Marconi, elektromanyetik radyo dalgalarını ilk olarak kullanan ve bunu iletiye dönüştürmeyi başaran kişidir. Marconi bunu yaparken Nikola Tesla'ya ait 17 farklı patentten ve Maxwell ve Hertz'in elektromanyetik alanındaki keşiflerinden faydalanmıştır.[108]

Marconi, ilk insan sesinin gönderilme deneyimini 1895'de İtalya'da yapmıştır. Başlangıçta çok kısa mesafelere sesin ulaşmasını sağlamıştır. Marconi, ilerleyen tarihlerde çalışmalarını İngiltere'de uzak mesafelerde devam ettirmiş ve Amerika'da sesin elektromanyetik dalgalarla ilk defa kıtalararası insan sesinin aktarılmasını sağlayan çalışmalarını sürdürmüştür. 1907'de telsizi bulmuş "telsizin babası" olarak kabul görmüştür. Ancak bir süre sonra ses ve müzik sinyallerinin kesintiye uğramadan dinleyiciye ulaştırması ihtiyacı oluşmuştur. Bu da Fransız bilimci Lee de Forest tarafından giderilmiştir. De Forest, 1907'de "boşluk tüpü"nü (vacuum tube) bularak radyodan yayını yapılan ses sinyallerinin

[105] "TC Millî Eğitim Bakanlığı Gazetecilik Radyo Televizyon Tarih" http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Radyo%20Televizyon%20Tarihi.pdf (Erişim Tarihi: 1.5.2019)
[106] "Radio Wave"https://www.britannica.com/science/radio-wave Editor: Erik Gregersen (Erişim Tarihi: 1.5.2019)
[107] Aziz, 1981: 8.
[108] Tufan, 2019: 9.

devamını sağlamış ve bu sayede radyo yayıncılığına geçiş gerçekleştirilebilmiştir. Le de Forest tarafından yapılan çalışmalar sonucunda ilk radyo denemeleri 1. Dünya Savaşı sırasında Fransız askerlere moral vermek amaçlı olarak yapılmıştır. Le de Forest bu çalışmalar sonucunda radyo yayınlarının kesintiye uğramamasını başardığı için "radyonun babası" adını almıştır.[109]

Bu anlatıda da görüldüğü üzere, tarihsel süreç içerisinde radyonun bulunuşunun tek bir kişiye, bilim insanına veya ülkeye atfetmek doğru olmayacaktır. Alexander Graham Bell, James Clerk Maxwell, Heinrich Hertz, Guglielmo Marconi, Lee de Forest başta olmak üzere Edwin Howard Armstrong, John Logie Baird, Paul Baran, Tim Berners-Lee, Jagadish Chandra Bose, Vint Cerf, Claude Chappe, Donald Davies, Lee de Forest, Philo Farnsworth, Reginald Fessenden, Elisha Gray, Erna Schneider Hoover, Charles K. Kao, Hedy Lamarr, Innocenzo Manzetti, Antonio Meucci, Radia Perlman, Alexander Stepanovich Popov, Johann Philipp Reis, Henry Sutton, Camille Tissot, Alfred Vail, Charles Wheatstone ve Vladimir K. Zworykin gibi birçok bilim insanının katkılarıyla radyonun geliştirimi ve bugünlere ulaşması gerçekleşmiş ve radyo bugün dünya tarihindeki yerini almıştır.

2.2. Radyo Yayıncılığının Dünyadaki Kültürel Gelişimi

Radyo modern toplumda, evde, arabada, açık ve kapalı alanların neredeyse tümünde kullanılan yaygın bir teknolojidir. Bugün genç-yaşlı hayatı boyunca bir radyo duymamış, görmemiş veya kullanmamış birini bulmak zor olacaktır. Ancak bu her zaman böyle değildi. 19. yüzyıldan önce, günlük yaşamda kablosuz iletişim bir hayaldir. 1800'lerin sonlarında radyonun gelişmesinden sonra bile, telsizlerin genel kullanıma girmesi ve bir ev armatürü haline gelmesi yıllar almıştır. Radyonun tarihi, dünyanın hem uzak hem de yakın mesafelerden bağlanma ve iletişim kurma şeklini değiştiren büyüleyici bir tarihtir. Radyo araştırmalarında sözlü tarihi de kullanan Moores'a göre yayın, günlük yaşamın kabul görmüş bir parçasıdır. Radyo ve televizyon setleri, iç mekân coğrafyasında göze çarpmayan varlıklardır. Programlar rutin günlük faaliyetlerimizin dokusuna sinmişlerdir. Yayıncılık, özel alanda doğal bir pozisyon işgal ediyor gibi görünmektedir. Radyo yayıncılığına ilişkin araştırma yapacak olanların, yayıncılık ile ev arasında böyle bir ilişki kurmayı mümkün kılan tarihsel olayları, çok özel koşulları ve perspektifi ana hatlarıyla belirtmesi gerekecektir, çünkü burada belirtilen süreç, sosyal alanların ve zamanın sosyal bölümlerinin tarihi içinde yer almaktadır.[110]

[109] Aziz, 2002: 6-7.
[110] Moores, 1988: 23-40.

1896'da İtalyan mucit Guglielmo Marconi, Mors kodunda ileti taşımak için radyo dalgalarını kullanan kablosuz telgrafı icat etmiştir. Bu, radyonun ilk pratik kullanımı olarak kabul edilir. Marconi, Marconi Kablosuz Telgraf Şirketi'ni kurarak kablolu telgrafların ulaşamadığı, okyanus yakınlarına telgraf sinyallerini almak ve yeniden iletmek için bir dizi kıyı istasyonu kurmuştur. Şirketi ayrıca, küresel dikey entegrasyonun erken bir örneği olarak Avrupa ve Amerika'da radyo ekipmanlarını üreterek kullanmıştır. Bu arada eğlence ve müzik için ilk radyo yayını, 24 Aralık 1906'da, Brant Rock, Massachusetts'ten genel halka iletilmiştir.[111] Kablosuz telgraf 1912'de Titanic felaketinde çok önemli bir rol oynamıştır. İngiliz okyanus gemisi Titanic, bir buzdağına çarparak aniden Kuzey Atlantik'te batmıştır. New York'ta radyo operatörlerine aktarılan Marconi kablosuz sistemi üzerinden Mors kodu ile işaretlenen radyo, acil durum çağrıları göndermiştir. Bu olayla telsiz, sadece birçok yolcuyu kurtarmak için çok önemli olmakla kalmaz, aynı zamanda Atlantik'in her iki tarafındaki insanları perçinleyen felaketle ilgili bir efsane haline dönüşmüştür. Bu durum, dalga teknolojisine olan ilgiyi çoğaltır. Öyle ki, ABD Kongresi, 1912 Radyo Kanunu'nda Ticaret Bakanlığı'nın gözetimi altında, radyo dalgalarının düzenlemesini başlatan radyo lisansını almıştır.[112]

Tarihsel gerçeklik radyonun, ordular tarafından kullanıldıktan sonra, üreticilerce üretime ve satışa geçildiğini göstermektedir. Radyo bu temelde 1920'lerin sonuna kadar eril bir iletişim aracı olarak kalır. 1930'lara doğru yapımcılar hedef kitle olarak kadın, aile ve çocuklara da eğilmeye başlar ve programlar çeşitlenir. 1929'da ABD'deki hanelerin %60'ında radyo bulunmaktadır.[113]Radyo, bu yıllardan itibren popüler kültürden de temel alan ve onu besleyen bir ortama dönüşür. Tarihteki ilk kitle iletişim araştırmaları da 1930'ların başlarından itibaren yapılmaya başlanmış olup, radyoyu temel alır.

2.2.1. Eril Bir İletişim Aracı Olarak Radyo

Telsizin önemi 1. Dünya Savaşı ile belli olmuş ve faydası önemli ölçüde artmıştır. Savaş sırasında, ABD ordusu telsizi özellikle kullanmıştır ve telsiz silahlı kuvvetler için fiziksel bir haberciye ihtiyaç duymadan gerçek zamanlı olarak mesaj gönderme ve alma konusunda paha biçilemez bir araç haline gelmiştir.[114]Esas itibariyle kablosuz haberleşmenin

[111] Bu öncü yayın, sürekli elektromanyetik dalgaların amplitüd modülasyonu (AM) kullanılarak komple bir kablosuz iletim-alım sistemini inşa eden Reginald Aubrey Fessenden (1866-1932) tarafından yıllarca süren bir geliştirme çalışması sayesinde yapılır.
[112] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 153.
[113] "United States Early Radio History - Thomas H. White"
https://earlyradiohistory.us/sec018.htm (Erişim Tarihi:1.8.2019)
[114] "History of the Radio: From Inception to Modern Day" https://www.techwholesale.com/history-of-the-radio.html (Erişim Tarihi: 1.1.2019)

ilk teknik çalışmaları Avrupa'da da gelişme göstermiştir. 1. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Fransa, Almanya'da da deneme niteliğinde yayınlar yapılmıştır.[115]

ABD'de iki radyo vizyoneri muhtemelen cihazın geleceğini belirleyecek olayı hazırlamıştır. 1916'da Amerikan Marconi'nin ticari müdürü David Sarnoff, patronuna bir kehanet notu yazar. "Radyoyu piyano ya da fonografla aynı anlamda ev tipi bir yardımcı program" yapacak bir gelişme planı önerir. Buradaki fikir, müziği eve kablosuz olarak getirmektir. Alıcı, basit bir "kablosuz müzik kutusu" şeklinde tasarlanabilir ve tek bir anahtarın atılması veya tek bir düğmeye basılmasıyla değişmesi gereken birkaç farklı dalga boyu için düzenlenebilir.[116] Sarnoff'un notu göz ardı edilince bu geliştirim yıllarca beklemek zorunda kalmıştır. Çok sonra, 1929'da Sarnoff'un RCA'nın başkanı olarak, bu radyo vizyonunu ve benzer bir televizyon vizyonunu gerçeğe dönüştürmek için bir şansı olacaktır.[117]

1. Dünya Savaşı devam ederken 1917 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde deneme yayınları konusunda çalışmalara başlansa da ancak dört yıl sonra, 1919'da WHA istasyonu ilk yayınlarını gerçekleştirmiştir.[118] Savaş sonrasında düzenli radyo yayınlarına başlanmasına kadar geçen süre zarfında radyo, daha çok amatörlerin elinde gelişmiştir.[119]

1. Dünya Savaşı sırasında ABD Donanması, Marconi ile diğer erken mucitler arasındaki patent anlaşmazlıklarına müdahale ederek teknolojileri standartlaştırarak radyo teknolojisini hızlandırmıştır. Savaştan sonra Marconi, ABD-Avrupa iletişim tekelini birleştirmek için ABD patentleri almaya çalışmış, ancak ABD hükümeti askeri amaçlar için çok önemli bir teknolojinin dış kontrolüne karşı çıkmıştır. Donanma hala radyo teknolojisi ve varlıkları üzerinde geçici kontrolü sürdürmektedir; radyoyu bir "devlet operasyonu" haline dönüştürmeyi önermiştir. Müzakere edilen bir anlaşma, bir İtalyan vatandaşı olan Marconi'yi, Amerikan varlıklarını yeni bir şirket kuran General Electric'e (GE) satmaya, Radio Corporation of America (RCA), American Telephone & Telegraph (AT&T) ve Westinghouse ile birlikte geliştirmeye zorlamıştır. ABD'de radyo GE, RCA ve AT&T 1920'de patent havuzu kurmuştur, çünkü hiçbiri tamamen işleyen telsiz vericileri veya alıcıları yapmak için tüm patentlere sahip değildir.[120]

20 Ağustos 1920'de E.W. Scripps'in kurucusu olduğu Detroit'teki WWJ'si, ticari yayın lisansını almış ve yayına başlamıştır. WWJ, radyo tarihinde düzenli, kesin bir günlük program çizelgesi olan ilk radyo yayıncısı olarak bilinmektedir. Fakat yayınlar henüz reklamcılık

[115] Kocabaşoğlu, 1980: 8.
[116] Radyonun mükemmel bir tasarımlaon yıl içerisinde nihayet alacağı fiziksel biçim.
[117] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 154.
[118] Oskay, 1978: 13.
[119] Kocabaşoğlu, 1980: 7.
[120] Streeter, 1996: 54.

tarafından desteklenmemektedir. Radyo ve gazete sahibi olan şirketlerin sahip olduğu bu istasyonlar, esasında gazete satışlarını artırmak ve sahiplerinin görüşlerini bildirmek için kurulmuştur. 31 Ağustos 1920'de bilinen ilk radyo haber programı, Michigan, Detroit'te WWJ'nin lisanssız selefi olan 8MK istasyonu tarafından yayınlanmıştır. Batı kaynaklarına göre; farklı tarihler bildirilse de düzenli olarak, kamuya haber, müzik gibi yayınların başlangıcı ilkin Kasım 1920 olarak belirtilmiştir. ABD'de Pittsburg'da KDVK isimli radyo kanalı düzenli olarak ilk radyo yayınlarını başlatmıştır.[121]

Bir Westinghouse mühendisi olan Frank Conrad, 1920'de ABD'de düzenli olarak yayınlanan ilk radyo yayınlarına ilgi duymuştur. Bir Pittsburgh mağazası, Conrad'ın yayınlarını almak için radyo satmaya başlamıştır. Westinghouse, düzenli radyo yayınlarının radyoları satmaya yardımcı olabileceğini fark ederek Pittsburgh'da KDKA istasyonunu açmıştır. Perakende mağazaları, mallarını tanıtmak için radyo istasyonlarına başlamıştır. Gazeteler haber potansiyelini görür; okullar ve kiliseler eğitim olanaklarını gözlemlemiştir. Çok fazla sayıda telsizle karşılaşan Ticaret Bölümü'nden frekans parazitleriyle mücadele etmesi istenirken, bu yüzden 1923'te yüzlerce lisans verilmiştir.[122]

Radyo için ikinci önemli vizyon, AT&T'nin istasyonu WEAF'dan reklam destekli eğlence biçiminde 1922'de New Jersey'de başlamıştır. Telefon endüstrisinin modelini takip eden AT&T, içerik sağlayıcılarına, radyo istasyonlarının kullanımı için bir ücret talep eder. Ücret, kullandıkları yayın süresine dayanmaktadır. Bu, üreticilerin mallarını tanıtmak için programlara sponsor olmalarına, daha sonra reklamlarını programlarda yayınlamak için ödeme yapan reklamverenlere izin vermeye doğru evrilmiş, böylece WEAF ilk raklamı yayınlamıştır. Reklamverenler bu fırsatı hemen yanıtlar ve reklam yayınları hızla gelişme göstermiştir.[123]

Biten savaşın ardından siviller, özel kullanım için radyo satın almaya başlamışlardır.[124] 1920'lerde evlere müzik ve konuşma yayını yapılmasıyla, radyonun evdeki konuşlanması ve radyolu günler başlamıştır. O zamandan beri hem radyo hem de haneler önemli ölçüde değişikliğe gitmiştir. 1920'lerde ve 1930'larda hem ABD hem de Avrupa ekonomik ve sosyal açıdan çarpıcı değişiklikler görmüştür. Radyo artık her haneye - aileye yayılabilmek için doğru özelliklere sahip bir cihaz olarak görülme eğilimindedir. Radyo ABD'de yerli bir

[121] Kocabaşoğlu, 1980: 8.
[122]Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 154.
[123]Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 154.
[124]"History of the Radio: From Inception to Modern Day" https://www.techwholesale.com/history-of-the-radio.html (Erişim Tarihi: 1.1.2019)

medyaya dönüşmüştür. Radyonun bu evcilliğine sosyolojik, kültürel ve politik gerçekliği bağlamında yaklaşılabilir.[125]

Çağdaş radyoyu anlamak için, radyonun evle olan ilişkisinin tarihsel olarak nasıl geliştiğini anlamak önemlidir. Bu anlayışa göre, radyonun ilk zamanlarda evdeki zaman ve mekânı yakalama yollarını ve bunun zaman içinde nasıl değiştiğini araştırmaya devam etmek mümkündür. Radyo dinlemek için birincil ortam evdir. Alıcı, önce ailelerin boş zamanlarını geçirdikleri oturma odasına girmiştir. Sorun bunun hem evleri, hem de aileleri içermesidir. Haneler ailelerden ibaret değildir ve aileler ise hanelerin ötesine uzanmaktadır. Diğer yandan aileler toplumun sosyal ve kültürel evrelerini, duyguları ve davranışları içerir. Evler aileler ve sosyal çevre ile ilintilidir. Hane halkı, üyelerinin yaşadığı fiziksel bir düzeye sahiptir; bu ise evler, yazlıklar, özel araçlar gibi diğer özel yerleri de içermektedir. Bununla birlikte, hane halkı aynı zamanda modern toplumdaki en büyük birimdir çünkü piyasa çıkarları tamamen hane halkının tüketim düzeniyle ilgilidir.[126]

Radyonun iç dünyasına yaklaşmanın birçok yolu vardır. İlk yıllarda, teknoloji hala çok merkezi bir rol oynasa dahi radyodaki sesin kalitesi ve alımın araçları hâlâ oldukça zayıftır. Bu ilk günlerde, radyo teknolojisinde bireysel evlere geçişi kaçınılmaz kılan hiçbir şey yoktur.[127]Fakat yayına ilişkin teknolojik zorluklar hâlâ o kadar fazladır ki, iç alandaki yayın yeri güvence altına alınmaktan uzaktır.[128] Ele alınması gereken ilk sorun tekno mantıktır, çünkü yayının alım oldukça zordur ve estetik değildir. Ancak, radyo sonunda oturma odasından başlayarak insanların evlerini istila etmeye başlamıştır.[129] Her iki aparat ilk önce ailelerin boş zamanlarını geçirdikleri oturma odalarına yerleştirilmiştir.[130] Lesley Johnson'ın ifadesiyle 1920'lerin ev radyosu, evde "günlük rutinleri altüst eden ve aile ilişkilerine müdahale eden" asi bir misafirdir. Radyonun oturma odasına gelmesi, günlük rutinlerdeki ciddi rahatsızlıkların bir nedeni olarak hatırlanmaktadır.[131] Bundaki sebeplerin bir kısmının yayınların alımındaki güçlüğün devam etmesiyle büyük bir ilgisi olmasıdır. Bununla birlikte, yeni durak, radyonun artık sadece bir teknik ev aleti olarak anlaşılmadığı, radyonun etkisine olan ilginin programlardan kaynaklandığıdır. Radyoyla zaman artık enformasyon ve eğlence zamanıdır. Aslında ilk alıcılar dinleyici aileler için tasarlanmamıştır. Dinleyiciyi küçük alıcıya bağlayan tellerle kulaklık kullanımına ihtiyaç duymaktadırlar, hoparlörleri yoktur. Dinleme, kişisel ve bireyseldir, dinleyiciler ise genelde erkektir. Erja Ruohomaa, eşler veya kız

[125] Ruohomaa, 1997: 151-152.
[126] Moores, 2000: 39.
[127] Williams, 2004: 24.
[128] Moores, 2000: 39.
[129] Aynı gelişme, televizyonun gelişi ile 25 yıl sonra tekrarlanacaktır.
[130] Ruohomaa, 1997: 153.
[131] Moores, 2000: 37.

arkadaşlar radyo tarafından susturulurken; radyonun ilk başlarda bir genç ve erkek cihazı olduğu, bu nedenle evlerde "asi bir misafir veya huzurlu evlere davetsiz misafir olarak kabul edilmesine şaşırılmaması gerektiğini" belirtir.[132]

1920'lerde kablosuz kulaklık kullanımı üzerindeki erkek güç ve kontrolün, birçok yönden modern ailelerde uzaktan kontrol kullanımına benzer olduğunu göstermektedir.[133] Ailenin tek üyesinin dinleme durumunda kulaklık kullanımı ve çıktıyı diğer aile üyelerine anlatması, ailedeki erkeklere televizyonlu ailelerde de gördüğümüz otoriteyi vermiştir. Radyo dinleyicileri ailenin bir parçasıdır fakat aile üyeleri aynı anda radyo dinleyememişlerdir çünkü programları diğer dinleyicilere iletmek ve yorumlamak için bir anlatıcı olması gerekmektedir. 1926'da, radyo tasarımında kablolu kulaklık yerini elektrikle çalışan merkezi bir hoparlörle bıraktığında radyo nihayet bir aile nesnesi haline gelmiştir.[134] 1920'lerde, radyo hâlâ teknik bir yenilik ve erkeksi bir oyuncak olarak görülmektedir çünkü asıl meselesinyal alış verişiyle ilgilidir. Radyo en başından beri oturma odasında olmasına rağmen, 1926'daki tasarıma dek bireylerce ayrı ayrı kullanılmak zorunda kalınmıştır.[135]

Alımdaki parazitle ilgili temel sorunlar, ayarların iyileştirilmesinin bir sonucu olarak azalırken, dinleyiciler artık yayın malzemesini dinlemek için kulaklıklara güvenmemektedir. Dinleyicilerin radyo setinin yapımını denetlerken bu eski aracın günleri de sona ermektedir. İzleyenler için programın içeriği ve teknolojik bir bağlantı kurmanın zevki, gerçek iletişim araçlarının üstünde ve ötesinde bir anlam kazanmaktadır. Bu değişiklikten önce bile, toplanan sözlü tarih verilerinde, bazı tüketicilerin radyo kitinin ilkel araçlarını grup bazında dinlemeleri için kit araçlarını kendi el becerileriyle değiştirmeye başladıklarına dair kanıtlar vardır. Moores'un görüştüğü kişiler tarafından ona anlatılan iki hikâyenin göz önünde bulundurması bu bağlamda önemlidir:

> "Anlatıcı: Kardeşimin oturma masasına koyacağı bir havza vardı ve sonra da kulaklığı alacaktı. Diğer kardeşlerim ve kız kardeşim bu havzanın etrafında toplanıyor ve çıkan sesi dinliyorlardı.
> Moores: Afedersiniz… bu havza tam olarak ne yapıyordu?
> Anlatıcı: Ağabeyim kulaklığı havzaya koyardı ve ses onun tarafından güçlenirdi. Etraftaki kalabalık aileyi canlı bir şekilde hatırlayabiliyorum. Tüm kulaklar masadaki bu hazneye yaklaştırarak dinlerdi. Ses sadece çok zayıf olmalıydı, ama aynı anda birden fazla insanın dinleyebileceği anlamına geliyordu. Kulaklıkları taktım ve sonra karımın dinlemek istediği her şeyi, bir kulaklığı dışarıya doğru açtım ve kafasını benimkine yasladı - kulağını kulağıma koydu. Sonra ikimiz de birlikte dinledik."[136]

[132] Ruohomaa, 1997: 153.
[133] Morley, 1986: 35.
[134] Spigel 1992: 28-29.
[135] Ruohomaa, 1997: 153.
[136] Moores, 2000: 47-48.

Kısa bir süre sonra, yine de, bu tür yekbeden durumundan kaçınılabilinmekteydi. Sonunda bir amplifikasyon sistemi, ev gruplarının geriye yaslanmalarını ve aktarılan programlara yoğunlaşabilmelerini sağlamıştır. 1926'da bu teknik cihazdaki önemli gelişme, makinelerin gelen bir sinyali diğerinden ayırması ve sesi küçük bir hoparlörden yükseltmesiyle[137] birden çok kişinin aynı anda ve kulaklıksız radyo dinlemesi çözümünü getirmiştir. Radyo tasarım stilleri de bu dönemde değişmiş ve ev telsizi (radyo), mobilyaların çok daha az rahatsız edici bir parçası haline gelmiştir. Oturma odasının bu en önemli demirbaşı, diğer eski demirbaşlarla harmanlanmıştır.[138]

Üreticiler tasarımcıların bakalit gibi malzemelerin esnekliğinden yararlanarak değişikliklere gideceklerini açıklamışlardır. Örneğin bu dönemde Murphy, reklamlarında radyolarının "her mobilyayla uyumlu sessiz, onurlu bir tarza" sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu arada rakip firma Pye, tanıtım materyalinde "Pye Cambridge Radyosu, radyonun dış görünümündeki bu deneysellik çağında hayatta kalacak" sözleriyle duyurmuştur. "Uzun zamandan beri uslarda hayal edilen radyo mucizesini dahi gölgede bıraktı." sözleriyle övünerek anlattığı bu yeni radyo tasarımının sunumunu, "gerçekçi eğlence ve sanatsal güzellik" sözleriyle de perçinlemiştir. İleride, 1931'de bir BBC Radio Times editoryali, "1922'nin yeniliklerinin günden güne rutin hale geldiğini" belirtecek ve 1933'te iyi bilinen yayın eleştirmeni Filson Young, ise bu alete artık "yorulmak bilmez aşina" demenin yerinde olduğunu belirterek yeni değişikliklerin de habercisi olmuştur. Bu telsizfenomen birkaç yıl içerisinde artık mucizevîlikten tamamen evin ferdi statüsüne geçmiştir.[139]

Bu sembolik aşamada, gazetelerde ürün reklamı yapan kurgusal ailelerin tasvirleri ortaya çıkmış ve 1925'te "Smith Ailesi" ile radyo pembe dizileri başlamıştır.[140] Bu epizodik dramalar, çoğunlukla sabun tozları ve temizlik ürünleri için ev kadınlarını hedef alan, dernekleri birleştiren, marka imajını inşa eden, ürünün saf işlevselliği yerine tüketim için sosyal bir bağlamdan bahseden reklamlara sahiptir. Aynı zamanda, ev aletleri üreticileri böylece ürün satmaya başlamaktadır ve ev gereçleri ya da pazarda en yüksek seviyedeki tüketici mallarını hızlı tüketen tüketim malları için çok iyi işleyen markalama tekniklerini kullanmaya başlamışlardır.[141]

İlk alıcılar basit bir ev eşyası yerine bilim kurgu filminden fırlamış bir şeye benzemektedir. Belki de, eve yayının girişinin, hane üyeleri arasındaki derin sosyal

[137] Scannell ve Cardiff, 1991: 41-42.
[138] Pegg, 1983: 56.
[139] Moores, 2000: 47-48.
[140] Swasy, 1994: 58.
[141] Paterson, 2017: 202-203.

bölünmelerle işaretlenmiş görünmesinin nedeni budur. Takipçilerin bir kısmı medyanın teknolojik yeniliklerini yansıtmaya meyillidir. Bu açıdan Moores, erken radyonun, kocaların, diğer erkek akrabaların ve arkadaşların eğlenceli bir şekilde deneyimleyebileceği bir elektronik alet olduğunu açıklar. Bir dereceye kadar bu erkek akrabalar veya komşular arasında, kendi radyo alıcılarını yapmak için evlerde devam eden çalışmalar, finansal düşüncelere dayanmaktadır. Çünkü ev yapımı bir radyo alıcısı, imal edilenden çok daha ucuzdur. 1920'lerin sonunda, radyo setlerinin teknik tasarımı standartlaşmıştır.[142] Radyonun bu modernizasyonu dış görünüşte özellikle belirgin değildir ve kesinlikle alıcılara hitap etmemiştir. Çoğu üretici, "telsiz seti"ni başka bir mobilya parçası gibi görünen ahşap bir dolapla kaplayarak ev aletine dönüştürmeye çalışmışken, bazıları ise oturma odasındaki nesnelerin hiçbirine benzemeyen bir set üretmeye çalışmıştır.[143]

Yerel kültürlerde iktidarın işleyişinin bir analizini yapan David Morley[144], kanalları değiştirmek için kullanılan çağdaş uzaktan kumanda cihazının, "orta çağ topuzunun" 20. yy soyundan gelen nesneye atıfta bulunarak, ataerkil otorite işareti olarak erkekler tarafından tahsis edildiğini savunmaktadır. Belki de ilk radyo meraklıları tarafından giyilen kulaklıklar, benzer güç ve kontrol çağrışımlarıyla bir tür taç olarak okunabilir.[145]

Moores'un radyo araştırması için kaydettiği sözlü tarih röportajları, yayıncılığın gelişiminin bu aşamasında, radyonun cinsiyet ayrımları arasında oldukça farklı anlamlara sahip olduğu ve bu farklı yorumların evlerde sürtünme odağı olduğu sonucuna vardığını gösterir cinstendir. Erkekler için, radyo bir "çılgınlık" veya "oyuncak"tır ancak kadınlar onu çirkin bir kutu ve dayatılan bir sessizlik olarak algılamaktadır. Alışın[146] eril zevkleri, teknik cihazın kendisinde somutlanmıştır. Kadınlar çoğu zaman tam anlamıyla dinlemekten mahrum edilmiştir, ancak telsizle sosyal ilişkileri, onları hedef kitlenin merkezine sembolik olarak yerleştirecek bir dönüşümden geçmek üzeredir ve bu dönüşüm, radyonun evdeki zaman ve mekânı yakalamak için çok önemli olduğunu göstermiştir. Bu, aynı zamanda modern toplumda kültürel arayışların artan bir "özelleştirilmesine" de katkıda bulunmuştur.[147]

Aynı yıllarda radyo yayınına ilişkin çalışmalar ve yasal geliştirimler Avrupa'da da ilerleme göstermektedir ancak ABD bu çalışmaları yapan kişilere birçok imkân ve araştırma olanakları sunarak ülkesini bu konuda ön plana çıkartmayı başarmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Avrupalı devletler birbirleriyle savaşırken, ABD'nin bu ülkelerde yaşayan teknik

[142] Scannell ve Cardiff, 1991:359.
[143] Ruohomaa, 1997: 151-152.
[144] Bk.Morley'in "Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure" (1986) adlı araştırması.
[145] Ruohomaa, 1997: 152.
[146] Orijinal metinde "reception" (bir yayını dinlemek veya görüntülemek) olarak geçmektedir.
[147] Moores, 2000: 46.

buluşları yapan bilim insanlarını buraya davet etmiş olmasından, onlara sunulan geniş araştırma olanaklarının sonuç vermiş olmasına bir dizi gelişme, ABD'yi radyo yayıncılığı ve farklı iletişim teknolojilerinde rolü büyük bir ülke konumuna getirmiştir.[148] Nitekim 1923 yılına gelindiğinde ABD'de radyo araç ve gereçleri üreten 222 firma bulunurken bu işletmeler aynı zamanda yayın da yapmaktadırlar.[149]

Tarihsel gerçeklik radyonun, ordular tarafından kullanıldıktan ve geliştirimi test edildikten sonra, sivil halkça kullanılmaya başlanması için üreticilerce üretime ve satışa geçildiğini göstermektedir. Tüm bu araştırmalar radyonun 1920'lerde de oldukça eril bir biçimde kullanıldığını açığa çıkarmaktadır. Fakat bu 1930'larda değişecektir. 1926'da kulaklığın yerini hoparlörün almasıyla radyo bir erkek cihazından aile cihazına dönüşürken, üreticiler ve programcılar için de nihayet kadın, çocuk ve yaşlı nüfusu görünür olacaktır.

2.2.2. Kadın, Aile ve Çocuk Programları

Radyo ve kadın ilişkisini araştırmış olan Moora'a göre, radyo yayıncılığı açısından 1930'lardan 2. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde gerçekleşen olaylar birbirine bağlı üç başlıkta tanımlanmaktadır. İlk olarak, radyo setinin mekanik çalışması ve estetik tarzının çarpıcı bir şekilde değişiminin onu paylaşılan bir eğlence kaynağına, şık bir oturma odası mobilyasına dönüştürmesi, ikincisi, kadınları, özellikle de anneleri sadece ev içi yaşamın ve ailenin üyesi olarak interpellate eden[150], bu tür bir dinleyici tanımına sıkıştıran söylemleri; üçüncüsü ise yayıncıların program çıktılarını "günlük rutinlerin ritmi" ve özellikle de "hayali ev hanımının faaliyetleri" etrafında dönen sabit programlara yerleştirmeye başlamasıdır.[151]

1932'ye kadar elektrikli radyo, elektrik kesintileri nedeniyle öngörülen ilk sözleşmelerden daha fazla sayıda satılmıştır. Her hane halkı bir elektrik kaynağına erişim sağlayamamış olsa da radyo üreticileri, tüketicileri ana şebekeye bağlanmaya teşvik etmiştir.[152] En ucuz modeller için bile pahalı görünen önceden üretilmiş şebeke seti, radyoyla satıldığında fiyattan düşülmektedir. Böylece bu yeni kablosuz cihazın, birçok evin daha rahat hale geldiği bir ortamda iç alana girmesi sağlanmıştır.

Hoparlörlü radyoların 1930'larda yaygınlaşması ailelere aynı anda radyoya erişim izni vermiştir. Aynı zamanda, programlama genişlemeye başlamış ve yeni aile dinleyicileri için daha uygun hale gelmiştir. Radyo hem eğlence hem de ailenin günlük rutinlerinin bir parçası

---

[148] Aziz, 2002: 7-8.
[149] Kocabaşoğlu, 1980: 8.
[150] Interpellation kavramı dilimizde "ideolojik çağırma" olarak karşılık bulmuştur. Bu kavramı Althusser, Politics And Ideology in Marxist Theory kitabında "popülist ideolojinin, birbirinden farklı toplumsal sınıfları veya aynı sınıfın üyelerini aynı siyasal proje altına davet etmesi" sürecini açıklarken kullanmıştır.
[151] Moores, 2000: 47.
[152] Scannell ve Cardiff, 1991: 41-42.

haline gelmiş; dinleyici alım da daha kadına yönelik olmaya başlamıştır. Aile radyosunun evresi neredeyse 30 yıl sürmüş, yani televizyon tanıtılıncaya ve evlerde ve ailelerde olduğu gibi mekân ve zamanını ele geçirmeye başlamıştır.[153]

1930'ların ortasında artık radyonun bir aile evinde zorunlu olması kabul edilebilecek kadar basit ve sorunsuz bir hale gelmiştir. Bütün ailenin aynı anda dinleyebileceği radyo, radyonun iç dünyasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni aile radyosu, evlerde yeni bir aile dinleyici kitlesi yaratmıştır. Aileler, dinleyici kitlesi gibi diğer dinleyici grubundan önemli ölçüde farklıdır. Ailenin iç özelliği, sadece aynı evde veya evin bir oturma odasında insanların toplanması değildir; aile, insanların birbirleriyle duygusal bağlarının olduğu sosyal bir birimdir. Aileyle radyo dinlemedeki sosyal bağlam, dinleyicinin parçası olabileceği diğer dinleyici gruplarından farklıdır. 1930'ların sonlarında yapılan sosyal araştırmalar, radyonun bir ev ve eğlence alanı olarak ev halkının çekiciliğini nasıl önemli ölçüde arttırdığını göstermektedir. Radyonun evin bir parçası olması, kültürel ürünlerin artık evde bulunduğu anlamına gelmektedir. Aile üyeleri artık dışarı çıkmak zorunda değildir ve birlikte daha fazla zaman geçirebilmektedirler.[154]

1934'te mimar Wells Coates, dairesel bir şekil, krom kaplama ızgara, bilinen ayar kadranı ve dikkat çekici düğmelerle ünlü tasarımı geliştirmiştir. Bu radyonun kabuğu geleneksel ahşap ve metal malzemelerin yerine kalıplanmış bakalitten yapılmıştır. Bu çaba, modernitenin arabulucuları olarak radyo-televizyon setlerinin üretimi ve tasarımında günümüze kadar izlenen yeni bir standardı oluşturmaktadır.[155]

Radyo dinlemesi konusundaki çağdaş çalışmaların sonuçları, sosyal yaşamın özel ve kamusal ortamları arasında değişen bir ilişki olduğunu ortaya koymakta ve radyonun bu ortamlardaki kritik rolünü vurgulamaktadır. Radyoların günden güne gelişen söylemleri, aile dinleyicisinin sosyal alanını hedef almıştır. Yayının kendisi aileden biri olmuştur. 1930'larda, İngiltere'deki tüm hanelerin dörtte birinde radyo alıcısı bulunmaktayken 1939'da bu sayı dörtte üçe yükselmiştir.[156] Amerika'da bu kat bir artışa çok daha erken, 1927'de ulaşılmıştır. Radyonun ailenin bir üyesi olduğu yeni durumda, evlerde yer kaplayan, hem programlama hem de dinlemenin niteliği değişmeye başlamıştır. Dinlemek, insanların günlük rutinlerinin bir parçası ve aynı zamanda eğlence amaçlı bir iştir.[157] Tüm bunlara karşın, Amerika'da aile dinleyicileri dönemi Avrupa'da olduğu gibi uzun sürmemiştir.

---

[153] Scannell ve Cardiff, 1991: 42.
[154] Ruohomaa, 1997: 153.
[155] Scannell ve Cardiff, 1991, 360-361.
[156] Scannell ve Cardiff, 1991: 362.
[157] Spigel, 1992: 29.

Primetime, bugün televizyonda olduğu gibi akşamlarıdır. Radyo, eğlence aktivitelerine girdikleri zaman diliminde dinleyicilerini yakalamayı başarmıştır. Moores, İngiltere'deki Çocuk Saati'nin, ailenin annesi yemeği hazırlarken gençleri nasıl eğlendirdiğini açıklar.[158] Daha sonra, televizyon çağında, çocukların televizyondaki programları, ebeveynlerin çalışma gününden sonra veya iş için ayrılmadan önce sabahın erken saatlerinde ailenin en küçüklerini korumakla aynı işlevi görmüştür.

Hem Britanya'da hem de Amerika'da 1930'larda ve 1940'larda yayın süresi bütün gün ve geç akşamları kapsayacak şekilde hızla uzatılmıştır. Bu atılım sadece radyonun yakaladığı süreyi değil, programlama politikasını da etkilemiştir. Finlandiya da dâhil olmak üzere diğer birçok ülkede ise izleyiciler bütün gün radyoda program dinleyebilmek için 1950'lerin başına kadar beklemek zorunda kalmıştır. Bu, esas olarak savaştan sonra elektriğin paylaştırılmasından kaynaklanmaktadır. 1930'ların başlarında, İngiltere'de programlama, özenli dinlemeyi teşvik etmek ve tembel dinlemeyi engellemek amacıyla tasarlanmıştır. Düzenleme, kısa aralıklarla değişen program tipleri ve içerikleriyle yapılmıştır. Her spiker yalnızca kendi programı ile ilgilenmektedir ve programlar için standart bir uzunluk veya sabit zaman yoktur.[159]

Kamu hizmet yayınlarında, radyonun tüm ilgi ve beğenilere hitap etmesi gerekmektedir ancak bu belli bir süre boyunca mümkündür.[160] Bu ilke, erken ve modern seçim süreçleri arasında temel bir fark yaratmıştır. Erken dönem radyo dinleyicileri, günler, haftalar, hatta aylar boyunca en sevdikleri programları beklemek zorunda kalırken, modern dinleyici, mevcut ve geniş bir tedarik kaynağından herhangi bir seçim yapmadan en sevdiği programı seçmiştir. Akşam eğlencesi müzik, kısa soru cevaplar, drama dizileri ve çeşitli gösterilerden oluşmaktadır. Radyo yayınları gündüz vakti özellikle Amerika'daki evlerde ev hanımlarına yöneliktir. Bu bilinen soap opera'lar, ulusal hale gelen ve çok büyük izleyici kitlesi olan Amerikan ticari radyolarıyla büyümüştür. Reklamverenler ürünlerini satabilecekleri programları ararken buldukları ilk cevap, "kadınların kendilerini tanımlayabildikleri"[161] günlük dramlardır. Soap opera ismi, bugün hala ticari marka olarak bilinen Palmolive gibi sabun firmaları olan en büyük sponsorlardan gelmiştir. En başından itibaren soap opera'lar günlük olarak yayınlanmış, gerçek yaşama benzer öğelere içinde yer vererek inandırıcılıklarını yükselterek genellikle yıllarca devam etmişlerdir. Amerika'da soap

[158] Moores, 1993: 23.
[159] Scannell ve Cardiff, 1991: 371
[160] Scannell, 1996:372.
[161] Her ne kadar genel anlatılarda böyle geçse de, Shaun Moores'un buna büyük bir itirazı vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Moores, radyoda pembe dizi bekleyen bir kadın modelinin hayali olduğunu ve patronlar tarafından zihinde tahayyül edildiğini savunur.

opera'ların rolü o kadar kapsamlıdır ki, 1932'de gündüz saatlerinde yayınlanan tüm sponsorlu ağ radyo programlarının %90'ını oluşturmaktadırlar.[162]

İlk zamanlar radyonun görünüşü çok erildir, teknik değişiklikler ve yeni program çizelgesiyle radyo hem görünüş hem de içerik olarak nihayet daha dişil bir role bürünmüştür. Amerika'da soap opera'ların dişil rolünün tüm radyo kavramını etkilemesi şaşırtıcı değildir. Britanya radyolarına da soap opera'lar kazara az çok yer almışlardır. Fakat BBC, radyo istasyonlarında bu kadar ucuz (pulp) olan Amerikan soap opera'larından hiçbirinin olmayacağını açıklamıştır. 1942'de, Amerikalılar savaşta Robinson ailesini gösteren "Front line Family" adlı bir soap opera yayınlamışlardır. Amerikalılar tarafından yurtdışı yayınlarda yer alan bu programı İngilizler almaya başlamıştır. Avrupa'daki ilk ticari radyolar (1931'de Fransa'nın kuzey kıyılarından yayına başlayan Radio Normandie ve 1933'de başlayan Radyo Lüksemburg'u) ağırlıklı olarak hafif müzik akımları yayınlamışlar, ancak Amerikan soap opera'larına da yer vermişlerdir.[163] BBC'nin program çizelgesi, ailenin günlük rutinlerini takip ederek gittikçe daha sürekli ve düzenli hale gelmiştir. Genel olarak, kamu hizmeti şirketleri programlama yollarını değiştiren son kurumlardır. Bu daha çok hem Amerika'da hem de Avrupa'da yeni radyo yayın akışını benimseyen ticari radyodan kaynaklanmaktadır: daha fazla müzik ve daha fazla eğlence.[164]

Avustralya'da radyonun kitaplara araç olma potansiyeli, 1923 tarihli bir basın raporunda, yazarların geleceği için yayın okumalarının parlak bir adresi olarak öngörülmüştür. Örneğin, okuma yayınları, Avustralya'daki radyo servislerinin başlangıcından itibaren dinleyici olarak hedeflenen çocuklar için hikâyelerle başlamıştır. The Listener dergisi, karyolasında bir çift büyük kulaklık kulağındayken gülümseyen küçük bir kızı gösteren ön kapağıyla çıkmıştır. Bu bebek, Doğu Melbourne'den gelerek 1924 İmparatorluk Bebek Şampiyonası'nın kazananı olan Pat Wilson'dur. 60.000 katılımcının arasından gelen bir şampiyon bebeğin kulağında radyo kulaklığıyla derginin kapağındaki bu pozu, The Listener In'in radyoyu halka onaylatması için büyük bir hamle olmuştur. Radyoda kitapların canlı olarak okunması ise çocuk programlarının temelini oluşturmuştur: 4GQ Brisbane Radyo İstasyonu'nun 1926'da "Jim Amca" ve "Sandman"ın uyku vakti öyküleri[165], 12 ay boyunca çocukların yatmadan önce ilgiyle dinledikleri programlar olmuştur. 1928'de Brisbane'deki bir radyo sergisinde, yatmadan önce masal anlatanların canlı gösterileri, 12 gecede 32.000 kişilik bir izleyici kitlesini çekmeyi başarmıştır. Erkek kahraman öykü anlatıcıları, çocuk masallarının çoğunluğunu oluştururken, bazı anlatıcılar arasında kadınlar da vardır: 4GQ'nun

[162] Ruohomaa, 1997: 154-155.
[163] Crisell, 1994: 70.
[164] Ruohomaa, 1997: 154-155.
[165] Bedtime stories.

“Little Miss Brisbane”inde Queensland Radio Service’in sekreteri Mavis MacEarlane, yatma hikâyesi yayınlarına yanıt olarak Avustralya ve Yeni Zelanda’dan mektuplar almıştır. 1928'de, çocukların SydneyMail gazetesindeki kitap yorumcusu Cinderella lakaplı Ella McFadyen, bu anlatıların çocukları en iyi şekilde nasıl etkileyebileceğine dair birkaç ipucu içeren, Elizabeth Clark’ın yeni hikâye kitabı olan “More Stories and How to Tell Them”ı (Diğer Hikâyeler ve Onların Nasıl Anlaşılacağı) kitabındaki olguyu tartışmaya açmıştır.[166] Avustralya radyo yayıncılığı tarihinde kitap okumaları oldukça özel bir yere sahiptir ki Jennifer Bowen, bir araştırmasında 1930-40'larda radyonun etkisine odaklanmakta, konuşma ve sesle tanımlanıp şekillendirilen bu ortamın gücünü anlattığı bir çalışmasında bu temayı, Avustralya radyosunun yükselişi, etkisi ve kitap okumaları bağlamında sorgulamaktadır.[167]

Radyonun gelişen söylemleri ya bir bütün olarak hane halkı grubunda, ya da özellikle planlanmış evlerde, seçilen aile üyelerinde aile izleyicisini hedef almıştır. Radyo, Rowntree’nin araştırmasında bahsettiği rahat arkadaşlık türünü sağlama göreviyle kendisini “aileden biri” olarak düşündürmeyi başarmıştır. Bu rol belki de en iyi, Çocukların Saatleri gibi bir programla sembolize edilmiş ve radyoda "teyzeler" ve "amcalar", anneler akşam yemeğini hazırlarken çocukları eğlendirerek oyalamıştır. Burada sunum yapan kişiler, günün yoğun bir zamanında çocuk bakımı için annelere bir el ödünç vererek bir hısım rolünü oynamışlardır. 1930'lar şimdi çok bilinen akşam eğlencesi formatlarının geliştirildiği yıllardır. Kısa soru-cevap şovları, diziler ve çeşitli performanslar, ocağın paylaşılan zevklerini inşa etmede önemlidir. Gerçekten de, şöminenin görüntüsüyle eş giden dönemin yayınlarının resmi uslarda olağandır. Radio Times'ın 1935'teki bir kış sayısında: “Arkanızdaki kapıyı, yağmura karşı perdeleri ve ocağın içinde parlayan ateşi kapatmak, bunlar hayatın gerçek zevklerindendir” denir ve eklenir: “Şöminenin yanında durduğun zaman yayının getirebileceği eğlenceyi ne de takdir ediyorsun”.[168] Radyonun bir banliyö evindeki konumu, bir yerleşim bölgesinin, kentsel yaşamın baskılarından uzaklaşan bir geri çekilmesi olarak görünebilmektedir. Moores’a göre bu, Bachelard'ın “dış ve iç diyalektiği” olarak adlandırdığı şeyin çarpıcı bir ifadesi olarak da görülebilir. Kalp ve radyo birlikte iç mekânda aile zevkinin odağı olarak temsil edilmiştir. Daha önce seyircilerden dışlanmış olan ev hanımları ve anneler, ailenin yeni “salute”unu yayınlamak için artık birçok yönden merkezdedirler.[169] Gündüz radyo özellikle kadınlara özel alanın izleyicisi olarak hitap etmiş; onu çocuk bakımı teknikleri, ev işleriyle ilgili türlü tavsiyeler ve püf noktalarıyla bilgilendirmiştir.[170]

[166] Damousi ve Hamilton, 2016: 40-41.
[167] Damousi ve Hamilton, 2016: 54-58.
[168] Scannell ve Cardiff, 1982: 168.
[169] Moores, 2000: 51.
[170] Jennings ve Gill, 1939: 17.

Bazı kadınlar, Moores'a sözlü tarih görüşmelerinde, çamaşır yıkama ve ev idaresinin diğer dalları hakkındaki yayınların yararlı olduğunu söylemişlerdir. Temizlik ve annelikle ilgili tüm tutumlar, yayınlarla birlikte artan bilgi ve kontrol yönünde yol almıştır. Aile üyelerinin sağlığı yayınların söylemlerinde genel olarak "ulusun sağlığı" ile eşitlenmiştir. Bireysel bedenlerin ve bütünün "sosyal beden"inin refahı açıkça birbirine bağlanmıştır. Örneğin, 1931'de, Listener dergisi şunları söyler: "Kötü beslenme alışkanlıklarımız, çalışma ve çıktı konusundaki ulusal kapasitemizi bozmaktan sorumludur. Ülkedeki sanayide hastalıklar ve sakat kalmalar nedeniyle ömür kaybının artması, artık kişi başına yılda ortalama iki haftadan daha azdır." Anneler için, Doğru Yiyecekleri Seçme broşürü, BBC tarafından yayınlanmış ve doktorlar, temel gıdalardan dengeli bir diyet planlaması konusunda tavsiyede bulunmuşlardır. Sağlık Bakanı, "Annelik ve Tesisatçı Bir Ulus" başlıklı bir radyo konuşması yaparak kadınları doktor, klinik ve hastaneyle daha yakın ilişkiler kurma konusunda cesaretlendirmiştir. 1934'de "Güçlü Kemikler ve Zehirler", "İyi Kaslar", "Dişler ve Sorunları", "Soğuk algınlığı", "Bademcikler ve Adenoidler" gibi başlıklarda bir dizi konferans yayınlanmıştır. Foucaultcu bakışla bu "söylem patlamasının" yerel yaşamın yönetimi konusundaki olası bir yorumu yayıncılığın, modern toplumdaki iktidarın operasyonlarının karmaşık bir şekilde yeniden düzenlenmesi sırasında yakalandığı yönündedir. Böyle bir perspektiften bakıldığında, 'aile içerisindeki hükümet' içeriden, ailelerin reformunu sağlama çabalarında hane halkını ana destek noktası olarak seçilip yukarıdan gelen basit bir hükümetin ev içinde yerini alması olarak düşünülebilir. Anneler de, kocasının ve çocuklarının fiziksel ve ahlaki refahından sorumlu olan bir ev içi devlet delegesi olarak anlaşılabilir.[171]

Ayrıca, yine Moores'un bir sözlü tarih görüşmesinde, yayın vakitlerine göre programların içerikleri, erkeğin iş ve eğlencesiyle, gençlerin okulu ve yatma zamanlarıyla tüm ailenin yemek zamanı ve akşam rahatlamasıyla örtüşen durumda olduğu anımsanır:

> "Sabahları evde olan kadınlar için Ev Hanımlarının Seçimi'ni hatırlıyorum.[172] Saat dokuz gibi başladı ve ev hanımları yazıp kayıt istediler. Ah, "Öğle yemeğinde annenizle, küçük çocuklu kadınlar için evde dinleyiniz!" Büyüklerin okuldan geldiği öğleden sonraları bir çocuk programı vardı ve ardından her gece aynı saatte haberler geliyordu. İşten içeri girdiğimde, akşam yemeği sırasında hep bunu dinlerdim. Sonra, müzik, şovlar ya da hikâyeler olacaktı. Belki bir soru-cevap ve haftanın farklı gecelerinde favori programlarım vardı. Eskiden "Pazartesi Gecesi Yedide"[173] diye bir program olduğunu hatırlıyorum…

[171] Moores, 2000: 52.
[172] Housewives' Choice.
[173] Monday Night at Seven.

> tabii ki, herkes akşamın erken saatlerinde, çocukların dinleyebileceği şeyler koyarlardı… tüm aile için bir şeyler."[174]

Radyo haberleri, olayları öğrenmenin hızlı bir yolundan çok daha fazlasıdır; ABD vatandaşlarının olaylar karşısında aynı duyguları deneyimlemelerini sağlamanın bir yoludur. 1937'de radyo, Ohio ve Mississippi nehri suları altında acı çekenlerin ve yükselen gelgitlerle savaşanların seslerini yayına taşımıştır. Bir Batı Virginia gazetesi, radyonun bu krizler sırasında duygusal sesler sağlamadaki gücünü şöyle açıklamıştır: "Radyo sayesinde… bir bütün olarak milletin sinirleri, kalbi, talihsizlerinin ihtiyaçlarına maruz kalan ruhu... Biz bütünleşmiş bir milletiz ve birbirine bağımlı. Kardeşimizin koruyucusuyuz."[175]

Radyonun değişen kültürel durumu ve evsel önemi, yine Moore'un bir sözlü tarih çalışmasında, bir kocanın 1930'ların sonlarında eşine özel bir hediye olarak satın alındığı öznel bellekte iyi bir şekilde gösterilmiştir: "Şimdi hatırlayabiliyorum, şu siyah Ebonit olayı. Bu bana dört gine mal oldu. Radyo (telsiz) dükkânından onu eve kadar taşıdım."[176] Aşağıdaki röportajda, evli bir çift, savaştan kısa bir süre önce nesnenin ebeveynlerinin evlerinde işgal ettiği pozisyonun ayrıntılı açıklamalarına yer vermiştir:

> "Koca: Şömine ve şöminenin yanında babamın sandalyesi vardı ve arkasında baca göğsünün yanında bir girinti vardı. Evet, doğru. Diğer tarafta, pencerenin yanında bir dolap vardı ve bu dolabın yanında başka bir oyuk vardı. Bu oyukta cam eşya ve süs eşyaları olan bir raf vardı - bilirsin, saksılar ve çiniler. Tam altında radyonun bulunması için bir çıkıntı vardı.
>
> Eşi: Şimdi hatırlıyorum ki oturma odamız sizinkinden farklıydı. Pencerenin yanında ve kömürü tuttuğumuz yerin yanında bir dolap vardı. Daha sonra, koridorun yanında, koridora giden bir kapı vardı ve tam karşısında da mutfağa açılan bir kapı vardı. O kapının yanındaki köşede bir el arabamız vardı ve radyo oradaydı... İyi de... bu bir demirbaştı, değil mi?"[177]

Moore'un, Bristol'de Hilda Jennings ve Winnifred Gill (1939) ve York'ta Seebohm Rowntree (1941) tarafından yapılan sosyal araştırmalardan yorumladığına göre, radyonun evin mikro coğrafyasında kabul edilen yeri özenle hatırlanır. 1930'ların sonunda, yayıncılığın "bir konut yeri ve bir boş zaman bölgesi olarak ev"in çekiciliğini önemli ölçüde arttırdığı sonucuna varılmıştır. Moore, bu anketlerin her ikisi de radyonun "sokak ve toplu konutların rekreasyonu için ana kapsamı sunduğu" ve "yeni bir durumun ortaya çıktığı" uç düşünceleri arasında oldukça abartılı bir karşılaştırma yaptıklarını söyler. İşçi sınıfı halkının kültürel

[174] Moores, 2000: 53.
[175] Brown, 1998: 140.
[176] Moores, 2000: 49.
[177] Moores, 2000: 49.

faaliyetleri hızla özel alana geri çekilmektedir. Yazarların orta sınıf bakış açısından, iç mekâna yapılan bu çekilme, doğru yönde bir hareket olarak görülmektedir. Rowntree'nin evdeki radyonun "rahat arkadaşı" olarak adlandırdığı şey, burjuva hayallerinin uzun süredir yaşandığı "asi çetenin" çok daha tehdit edici bir görüntüsüyle tezat oluşturmaktadır. İki kadın görüşmeci tarafından yapılan bazı açıklamalardan yola çıkarak, radyonun muhafazakâr ve kapalı bir toplum için, ev içi eğlence olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Kadınlardan biri dans grubu müziğinden duyduğu zevkle ilgili olarak coşkuyla konuşmakta, ancak dans etmeye gidip gitmediği sorulduğunda, "Ah hayır, babamın bana izin vermeyeceğini görüyorsun… bu dans salonlarının başka insanlar için olduğunu sanıyordu. Oraya gitmiş olsaydım sorun olurdu. Ancak, Evde radyoda caz dinlerdim… radyo farklıydı" demektedir. İkinci kadın ise babasını anımsarken şöyle demiştir: "Bizi burnunun altında sevdi… içeri girmemiz teşvik edildi… Birçok insan oturmaktan oldukça memnundu, aslında babam hafta sonu bara gitmek yerine evde bira içti." Elbette, bu konuşmacılar, iç sınırlar içinde radyo dinlemeyi hatırlıyor ve yaşantılarının bir kısmında radyonun ev içi konumunu bazı açıklamalara ekliyor olsalar dahi radyo, dışarı çıkmamak için muhafazakâr bir sebep değil bahane olmaktan öteye geçememektedir. Bu kişilerin 1930'lardaki çağdaşlarının birçoğu gerçekten de dans salonunda ya da pubta zaman geçirmektedir. Dönemin işçi sınıfı kültürünün bir gecede ortadan kalkmasının imkânı yoktur. Yine de anlatılan öyküler Jennings, Gill ve Rowntree tarafından verilen hesaplarla birlikte modern sosyal yaşamın özel ve kamusal ortamları arasında değişen bir ilişki olduğunu göstermektedir ve aynı zamanda yayını değişime önemli bir katkı olarak görme eğilimindedir. Savaşlar arası yılların sonunda, radyo teknolojisi ve bunun bir çıktısı, evin çekiciliğine katkıda bulunmuş olabilir ama Moore, ilk önce "hanenin sosyal ve mekânsal düzenlemelerinin, yayıncılığın yeniden düzenlenişini etkilediğini" düşünür.[178]

2.2.3. Radyo ve Popüler Kültür

1920'lerde Amerikan evlerinde radyo setleri yaygınlaşırken, radyo istasyonları çoğunlukla canlı müzik performansları sergilemektedir. Zamanın kayıt teknolojisi oldukça kötüdür, bir de üstüne haber raporlarına zaman zaman edebi okuma ya da dini vaazlar serpiştirilmektedir. Ancak NewYork Schenectady'de bir radyo istasyonu olan WGY'nin operatörleri, çok daha fazlasını yapabileceklerini fark etmişlerdir. 2 Ağustos 1922'de, WGY unutulmuş bir oyun yazarı Eugene Walter'ın ünsüz bir draması olan "Kurt"u yayınlamıştır. Bu büyük bir başarıdır ve ülke genelinde radyo istasyonları kısa sürede aynı şeyi taklit etmişlerdir. Bu yayıncıların dramaları ve komedileri düzenli aralıklarla hazırlayıp, sunarak

[178] Moores, 2000: 49-50.

dinleyicilerin geri gelmesini sağlayabileceklerini fark ettikleri bir örnektir. Yayıncılar, bu dinleyicilere reklamlar ileterek, mallarını radyo dinleyicisine satmak isteyen yerel işletmeler tarafından ödenen ilanlar vererek elde ettikleri parayı kazanacaktır. Bu bireysel istasyonlar için mükemmel bir iş modeli, hatta CBS ve NBC gibi ülke çapındaki ağlar için daha iyi bir modeldir. Yayıncılık devleri, yüksek kaliteli programların çoğunu yeniden yatırım yaparak, çok fazla miktarda kazanç elde etmişlerdir. En iyi şovlar birinci sınıf senaryolar ve mükemmel oyunculuklara sahiptir. Bugünün Hollywood yıldızları nadiren televizyon şovlarında görünmekteyken, radyodaki Suspense[179] gibi şovlar, Henry Fonda, James Cagney, Humphrey Bogart ve Cary Grant dâhil olmak üzere, günün en büyük gişe devlerine yer vermişlerdir.[180]

Reklamverenler, kitlesel tüketici halkı yaratmanın bir yolunu görmüşlerdir; mallarını hava dalgalarına terfi ettirerek insanları her şeyden önce tüketiciye çevirmişlerdir. Bu, Amerikalıların para, kariyer, daha fazla imkân gibi düşlerini dahi değiştirmiştir. Eyalet merkezi, şehir veya taşra artık hepsi birdir. Çünkü radyo tüm bunlara tek zeminde kaynaşma ortamı sunmuştur. Radyo, reklamverenlerin eve doğrudan erişimini sunmaktadır. Reklamverenler, reklam izleyisicinin boyutunu artırmak için, istasyonları haberlerden veya eğitimden daha kazançlı olan eğlence programlarına yönlendirmişlerdir.[181] Yine de 1920'lerde, program tasarımcıları, çok fazla reklam yayınlanırsa izleyicilerin radyoyu reddedeceğinden endişelenmiştir. Bununla birlikte, insanlar yeni medya konusunda o kadar hevesliydiler ki, reklamları çok fazla itiraz etmeden kabul etmişlerdir ve ticari reklamcılık temelli model kısa sürede sağlam bir şekilde yayıncılıkla iç içe geçmiştir. Günümüzdeki küresel yayın modeli, ABD'nin o yıllardaki radyo düzenini yansıtmayı sürdürmektedir.[182]

1921'de Avustralya'da Charles Maclurcan, Pazar gecesi 7 watt uzun dalga bandında (214 kHz.) klasik müzik konserleri vermeye başlamıştır. Aralık 1922'de Avustralya'daki ilk yayın lisansı Başbakan Billy Hughes, tarafından imzalanan 1 No'lu Lisans ile başlamıştır. Şubat 1922'de California'da Joseph Franklin Rutherford ilk radyo İncil vaazını iletmiştir.[183]

Avrupa'da ilk düzenli radyo yayıncılığı İngiltere'de 1922'de devletin resmi yayın örgütü BBC aracılığıyla başlamıştır. Bu yayınlar ilerleyen yıllarda yayın kalitesi ile dünyada

---

[179] Suspense - No Escape (Gerilim - Kaçış Yok), James Cagney'nin oynadığı ve güvenli bir sürücü olduğu için ödül kazanan ancak ödül ziyafetine giderken birkaç kişiyi öldüren bir adamın yaşamını anlatan bir hikâyedir. en ünlü bölümü 16.12.1948'de CBS'te yayınlanmıştır. "Suspense No Escape". https://www.escape-suspense.com/2010/12/suspense-no-escape.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

[180] "Tuning in to the end of radio's golden age, 50 years ago" https://www.bostonglobe.com/arts/2012/09/29/tuning-end-radio-golden-age-years-ago/WezhVDABzIwf0vm0sSonDL/story.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

[181] Streeter, 1996: 23.

[182] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.

[183] "Milestones in Radio Technology". https://www.electronics-notes.com/articles/history/radio-receivers/radio-history-timeline.php (Erişim Tarihi:1.8.2019)

örnek alınan bir yayın sistemi olmuştur. Sırası ile Fransa, Almanya ve Rusya radyo yayıncılığına başlamıştır. Radyo yayıncılığında Avrupa kıtasını Asya daha sonraları da Afrika takip etmiştir. Bu arada okyanusötesi kablosuz yayın denemeleri sürdürülmektedir ve 1921'de başlayan birkaç testin ardından nihayet Amerikan 1MO ve 1XAM istasyonları ile Kasım 1923'te Fransız istasyonu 8AB arasında atlantikötesi temasa geçilmiştir. 1924 Ekim'inde Londra'nın kuzeyindeki Mill Hill School'daki bir istasyon ise Yeni Zelanda Dunedin ile pasifikötesi bir dizi bağlantı kurmuştur.[184]

AT&T, birkaç istasyonunu birbirine bağlamak için telefon hatlarını kullandığı için ilk yayın ağı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ABD hükümeti ve büyük elektronik şirketler, o tarihte AT & T'nin hem yayıncılığa hem de telefona hükmetmesine karşı çıkmışlardır. Telefonun tekelini korumak için AT&T, 1926'da RCA'ya satılmış ve tüm kablosuz ağlar için eşit olarak bir iletim aracı olarak hareket etmeyi kabul etmiştir.[185]

Ticari yayın hızla büyümekteyken, 1927'de, ABD radyoculuğu ayrı bir şekle kavuşmuştur. Program seçimlerinin çoğunu belirleyen, popüler eğlenceye odaklanan, yoğun olarak müzik yönelimli ve bugün de elinde tuttuğu bir model olan ticari reklamlarla desteklenen ağlara bağlanan özel mülkiyete sahip istasyonlardır. İnsanlar, yayınlar aracılığıyla ABD'nin diğer bölgelerinde yaşayanların nasıl yaşadıklarının daha fazla farkına varmıştır ve bunun kültür üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Radyo yayıncılığı zamanda ulusal meselelere ilişkin farkındalığı arttırmıştır; ulusal izleyici olma deneyimi, daha çok ulus olma hissi uyandırmıştır.[186] Bu kalıbı oluşturmak için bir dizi güçlü ekonomik çıkar bir araya gelmiştir. RCA ve diğer radyo üreticileri radyo setleri satmaya başlamışlardır ve yeni geniş içerikli yayınların cazibesiyle daha fazla radyo satılabilmesini ummuşlardır. Radyo istasyonları ve bu kablosuz ağ, reklam satmak için çok para kazanmanın bir yolunu bulmuştur. Ağlar, çeşitli istasyonlara maliyetleri dağıtacak şekilde, en popüler eğlencelere istasyonlar sağlamak için ortaya çıkmıştır.[187]

Radyonun tanıtım gücü bölgesel müziğe[188] de muazzam bir destek vermiştir. Yerel istasyonlar genellikle bölgenin popüler müziğini kendi programlarına taşımışlardır. Nashville, Tennessee'nin WSM'si gibi istasyonlar; erken country, blues ve halk sanatçılarını çalmışlardır. Böylece yerel sesler radyo kültürünü ele geçirmiştir. Bu istasyonun tarihi, radyonun ve geniş yayın yelpazesinin Amerikan kültürüne yeni bakış açıları yaratma yollarını göstermektedir. 1927'de, WSM'nin erken dönem müziği ve blues'unu içeren program Barn

[184] Aziz, 2002: 8-9.
[185] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.
[186] Douglas, 2004: 96.
[187] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.
[188] Amerikan folk müziği; country.

Dance'ı, bir saatlik klasik müzik programı izlemiştir. Barn Dance'a ev sahipliği yapan George Hay, klasik ve country türlerinin birlikteliğini kendiliğinden yeniden adlandırmak için bir yayında şöyle bir sunum yapmıştır: "Geçtiğimiz bir saat boyunca büyük ölçüde Grand Opera'dan alınmış müzik dinliyorduk, ancak şimdi Grand Ole Opry'yi[189] sunacağız"[190]

O yıllarda kayıt teknolojisi pek yüksek bir başarıya ulaşmadığından, müzik için öncelikle canlı yayın yoluna gidilmiştir. Kayıt yapan sanatçılar ve şirketler de başlangıçta telafi etmek için telif hakkı sistemi tasarlanıncaya kadar radyoda kayıtlı, telif hakkıyla korunan müziği çalma konusunda her ne kadar isteksiz görünse de, radyo ağları tüm ülkeye en popüler grupları ve orkestraları tanıtmıştır. 1920'lerin sonuna doğru ulusal radyo ağları, artık günün belli başlı pop müziklerini içermektedir: büyük gruplar, klasik hafif müzikler, film ve gösteri ezgileri. Ancak nihayetinde radyo, klasikten country'e ve western'e kadar çeşitli müzik türlerine olan talebi de artırmıştır.[191]

1930'lara gelindiğinde radyo, fonografı (gramofonu) modernitenin temsili ve evlerde bulunması gereken bir aracı haline getirmiştir. Aynı yıllarda radyo programlaması ABD'de öncelikli olarak müziğe odaklanmış olsa da haber, komedi, çeşitli şovlar, sabun operaları, dedektif dramaları, spor, gerilim ve aksiyon maceralarını da içermektedir. George Burns ve Gracie Allen gibi vaudeville tarzı tiyatrolardan birçok sanatçı radyoda çalışmaya gelmiştir. Çizgi romanlar, Süpermen gibi kahramanlarını radyo macera şovlarına ödünç vermiştir. Riders of the Purple Sage[192] ve Gunsmoke gibi pulp-fiction westernler radyoda oldukça ilgi görmüştür.[193]

ABD'nin sosyal iktisadi tarihine damga vuran en önemli dönemlerden biri Büyük Buhran'dır.[194] Bu dönem popüler kültür, sanat ve radyo için de oldukça zorlu geçmiştir. Amerikan futbolunda ana lig kadroları ve oyuncu maaşları kesilmiş, 14 küçük lig elenmiş ve 1933'e kadar %40'tan fazla düşüş gösteren katılımı yeniden yükseltebilmek çabasıyla, gece oyunları tanıtılmıştır. 1933'te içki yasağının sona ermesiyle gece kulüpleri yalnızca içki tüketmek değil aynı zamanda sosyalleşmek, dans etmek, eğlencenin tadını çıkarmak ve en son moda kıyafetleri giymek için yeniden meşru yerler haline gelmiştir. Radyo ve film, romanlardan veya oyunlardan çok daha fazla insana ulaştığından, bazı entelektüeller kitle iletişim araçlarının Amerikalıları radikalleştirmek için en etkili silah olabileceğine

[189] Grand Ole Opry, 1925'ten bugüne yayında olan, dünyanin en uzun geçmişe sahip radyo programıdır. Bu canlı yayınlanan bir country folk müzik programı olup, Grand Ole Opry'e çıkmak, sıradan Amerikalı tarafından tanınmak anlamına gelir. Program, halen Nashville, Grand Ole Opry Oditorium'dan yayın yapmaktadır.
[190] Kyriakoudes, 2003: 7.
[191] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.
[192] Mor Adaçayı Binicileri
[193]Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.
[194] Great Depression.

inanmaktadır ancak, tahmin edilebileceği gibi, radyo işletmeleri ve Hollywood stüdyoları, ticari girişimler olarak, kitleleri telkin etmekten çok eğlendirmekle ilgilenmişlerdir.[195] Bu nedenle, büyük buhran ve sonrasında da dönemin en popüler radyo programları, öğleden sonra soap operaları, müzik ve çeşitli yayınlar ve Amos'un Andy'sı, Jack Benny Programı ve Edgar Bergen-Charlie McCarthy Şovu gibi yarım saatlik komedi gösterileridir. Dönemin Hollywood filmlerinin çoğunun ortak özelliği, Fred Astaire'in göz kamaştırıcı düetlerinin, partneri Ginger Rogers'ın bile izleyicileri, Walter Winchell'in dedikodusunu hatırlatan sert, hatta alaycı, kesik kesik konuşmasıyla dolu film müzikleridir. Tüm bu coşkunluk radyo yayınlarından gazetelerde sütunlarına dek yerini almıştır.[196] 1930'ların müziğinden bazıları, sosyal ıstırabı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim Lew Brown ve Ray Henderson'ın "Bir Kiraz Kâsesi"(1931)'nden Al Dubin'e ve Harry Warren'ın "Para İçindeyiz"(1933)'ine kadar dönemin popüler şarkılarının birçoğu havai bir iyimserlikle doldudur. "Mutlu Günler Yine İşte"(1929), Roosevelt'in 1932 başkanlık kampanyası için siyasi bir jingle ya da 1935'te başlatılan "Hit Parade" radyo şovunun tema şarkısı olarak hemen hemen her yerde duyulmuştur. Benny Goodman Orchestra, daha önce Fletcher Henderson ve Duke Ellington liderliğindeki Afro-Amerikan toplulukları tarafından on yıl önce öncülük edilen büyük cazband tarzını popüler hale getirerek hızlı bir dönem başlatmıştır. Dans odaklı ve amansız bir şekilde iyimser olan bu müzik umutsuzluk için bir yatıştırıcı işlevi görmüştür.[197] Bunun giderek artan bir şekilde, Amerika'nın en ücra felaket mahalline (fotoğraflar, haberler veya radyo aracılığıyla) taşınması beklenmiştir. 1930'ların manzaralarını ve seslerini aktarma dürtüsü, kamuoyu yoklamalarının ana bir endüstri olarak ortaya çıkmasına da yansımıştır. Günün manşetlerini dramatize eden Works Progress Administration (WPA), Federal Tiyatro Projesi'nin Living Newspaper (yaşayan gazete)[198] yapımlarında; Henry Luce'nin March of News gibi yayınlarında Amerikalıların o zamanlar dayandıklarının otantik hikâyesinianlatmak için geleneksel yöntemlerden çok daha fazla güvendiği düşünülen çalışmalarlar olmuştur.[199]

March of Time, haberleri duyma biçimini sonsuza dek değiştiren meraklı yöntemlerle haber ve eğlence arasındaki çizgileri bulanıklaştıran bir gösteri programı olarak, ilk kez 6

---

[195] "Great Depression/Popular-culture" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Popular-culture (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[196] "Great Depression/Popular-culture" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Popular-culture (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[197] "Great Depression/Popular-culture" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Popular-culture (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[198] "Yaşayan Gazete", güncel olaylar hakkında gerçek bir izleyici kitlesine bilgi sunan bir tiyatro biçimi için kullanılan bir terimdir. Tarihsel olarak yaşayan gazeteler, sosyal medyayı da -dolaylı ve açık bir şekilde- çağırır ve geniş multimedya kullanımı da dâhil olmak üzere daha doğrudan olan kışkırtma tiyatrosunun daha doğrudan deneysel teknikleri lehine doğal ve gerçekçi tiyatro sözleşmelerine tepki gösterir.

[199] "Great Depression / Economic impact" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Economic-impact (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

Mart 1931'de saat 09.00'da başlamıştır. Dinleyiciler, önce Ted Husing, Harry Von Zell ve daha sonra Westbrook Van Voorhis ile güncel olayları dinlemiştir. Harry Von Zell bu anlatıcıların en ünlüsüdür. March of Time eski zamanların radyo şovu reklamı, Adolf Hitler, İspanyol İç Savaşı, Benito Mussolini de dâhil olmak üzere birçok önde gelen dünya figürünü ve olayını canlandırmıştır. İki diktatör, hataları ve başarısızlığı olan insanlar olarak tasvir edilmiş, bu nedenle savaşta onların yenilebileceği fikri birçok Amerikalının, 2. Dünya Savaşı'nın kendilerinin lehine biteceğine dair umut vermiştir. Agnes Moorhead, Nancy Kelly, Art Carney, Orson Welles ve daha birçokları önemli önemsiz gerçek olayların kötü adamlarını, kahramanlarını ve tanıklarını canlandırmıştır. Gösteri, bilim adamları tarafından propaganda etkileri nedeniyle uzun süre incelenmiştir.[200]

1935'e gelindiğinde oldukça popüler bir programa dönüşecek olan Vox Pop başlar. Aslen sokaktaki canlı görüşmelere dayanan bir gösteri olan Vox Pop, ABD'nin artan kitle kültürünü ölçmek için yapılan erken bir girişimdir. Program rastgele kişilere çeşitli sorular sorarak, uslarda sıradan olmayan bir "ortalama insanın bilgi kesiti" oluşmasına yol açmıştır. Birçok modern televizyon programı sonradan bu formatı sadece izleyicilerin eğlence ve bilgileri için değil, aynı zamanda ulusal kültürü bir araya getirme çabası olarak da kullanmıştır.[201] Vox Pop, kültürel düzeyde, radyonun insanların özel yaşamlarına girişini sağlamak ve sokaktaki insanı halka duyurmak için uzunca süre işlev görmüştür.[202]

Her ne kadar kayıt teknolojisi radyodan birkaç on yıl önce ortaya çıkmış olsa da, radyo üzerinden canlı olarak çalınan müzik, kulağa evde oynanan kayıtlardan daha iyi gelmektedir. Canlı müzik performansları böylece erken radyonun temelini oluşturmuştur. Pek çok performans mekânı, canlı şovlar yayınlamak için kendi radyo vericilerine sahiptir. Harlem'in Cotton Club'ında, CBS'nin ülke genelinde yayınladığı ve yayınladığı performanslar buna örnek gösterilebilir. Radyo ağları çoğunlukla gruplara ve liderlerine yaygın bir izleyici kitlesi kazandıran, caz müziği çalmışlardır. Duke Ellington, Benny Goodman, Tommy Dorsey ve caz grupları dâhil olmak üzere popüler grup müzisyenleri, radyo performanslarıyla ulusal olarak üne kavuşmuş ve bir dizi diğer caz müzisyeni de radyoyu geliştirmiştir.[203] Bu esnada ulusal ağlar da klasik müzik çalmaktadır. Genellikle eğitim bağlamında sunulan bu programın, dans grubu programlarından farklı bir tenoru vardır. NBC, hem gençleri hem de genel halkı klasik müziğin nüansları hakkında eğitmeye çalışan Müzik Takdir Saati gibi gösterilerle de desteklemiş[204] ve ünlü şef Arturo Toscanini'nin yönetiminde 92 kişilik bir grup olan NBC

[200] "March of Time". https://www.otrcat.com/p/march-of-time (Erişim Tarihi: 1.9.2019)
[201] Loviglio, 2002: 89-106.
[202] Loviglio, 2002: 89-106.
[203] Wald, 2009: 100-104.
[204] Howe, 2003: 20.

Senfoni Orkestrası'nı yaratmıştır. Orkestra ilk performansını 1937'de yapmış ve 17 yıl boyunca Toscanini'nin şefliğinde popüler konserler vermiştir. Metropolitan Opera da popülerdir ve 1930'ların başındaki yayınlarında 9 milyon dinleyici kitlesi vardır.[205]

1938'in ABD için en önemli toplumsal olaylarından biri War of the Worlds yayınıdır. Dönemi için radyonun güçlü sosyal etkisi, Orson Welles'in bu yayınından sonra daha iyi ortaya çıkmıştır.[206] 1938'deki Cadılar Bayramı gecesinde, radyo yapımcısı Orson Welles, Air on Mercury Theatre'ın dinleyicilerine, H. G. Wells'in Dünya Savaşları'nın uzaylı istilasındaki klasik bilim kurgu romanının orijinal bir uyarlaması olarak muamele edileceğini söylemiştir. Adaptasyon, normal bir müzik programı gibi başlamış fakat yayın uzaylı istilasını bildiren haber bültenleri tarafından kesilmiştir. Birçok dinleyici girişteki uyarının hemen ardından programı açtığı için bu feragatnameyi duymamış ve gerçek bir haber olduğuna inanan uyarlamanın gerçekçiliği tarafından kuşatılmıştır. Orson Welles'in Dünya Savaşı, birçoğunun Marslı istilasının gerçekleştiğini düşünen dehşetli dinleyicileri yayınlamaktadır. Bir veriye göre 1,7 bir başka veriye göre 6 milyon insan, Marslıların dünyayı işgal ettiğine inanarak bu şovu sonuna dek dinlemiştir. Dinleyiciler bu yayında sevdiklerine hoşçakal demeleri veya sokağa çıkıp, silahla yurtlarını savunmaları için tembihlenmişlerdir. Dinleyicilerden oldukça çok sayıda kişi bu uyarıya uymuştur. Bu olay birçok Amerikalının radyoda yaşadığı tartışmasız inancı ortaya koymaktadır.[207] Bu yayın, sonradan bakıldığında insanları yaklaşmakta olan bir dünya savaşının daha normalleşmesine zemin hazırlayan kaotik ve travmatik bir çalışma olarak yorumlanma eğilimindedir. Avrupa savaşa girerken, dramatik radyo yayınları, Welles'in dramından ipucu almış ve izleyiciler, Berlin ve Paris'ten yayın yapan Edward R. Murrow gibi yeni bir yabancı muhabir türüne bağlı olarak büyümüştür. Bu yayınlar Londra'nın çatıları, düşen bombaların ve hava baskın sirenlerinin seslerini doğrudan insanların oturma odalarına getirmiş ve Welles'in hayal edebileceğinden daha büyük bir felaketle küresel mücadeleyi belgelemişlerdir.[208]

Sadece Atlantik'i geçen pilot olarak değil, bir aktivist olarak da ünlenen Charles Lindbergh,[209] Amerika'nın 2. Dünya Savaşı'na katılmasını önlemek için, gönüllü olarak

---

[205] Horowitz, 2005: 364.

[206] Kitle iletişim araçlarının, aile ve toplum gibi diğer dengeleyici kültürel etkilerden ağır basabileceğine dair yaygın korku, medya çalışmalarının doğrudan etki modeli olarak bilinir. Bu model izleyicilerin pasif olarak medya mesajlarını kabul ettiğini ve bu mesajlara cevap olarak tahmin edilebilir tepkiler göstereceğini varsaymıştır. University of Minnesota, 2016: 62.

[207] Lubertozzi, 2005: 7-9.

[208] "Great Depression / Economic impact" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Economic-impact (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[209] Amerikalı bir havacı, subay, yazar, mucit ve aktivist olan Charles Lindbergh'in toplumsal ününü gazete ve radyoya borçlu olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1927 yılında 25 yaşında, New York'tan Paris'e aktarmasız uçuş yaparak Atlantik okyanusunu hava yoluyla geçen ilk pilot olan Lindbergh, 1932'de oğlu Charles Lindbergh Jr'ın kaçırılışı ve uzun süren soruşturmalar döneminde birden çok kez haberlerle evlere konuk olmuştur.

Amerika Komitesi'ne katılarak komitenin baş konuşmacısı olması, ulusal çapta yayınlarla tüm ülkeye duyurulmuştur. Lindbergh, ardından Başkan Roosevelt'i, Yahudileri ve İngilizleri gereksiz yere ABD'yi savaşa sürüklemekle suçladığı konuşmaları farklı çevrelerce farklı yankılar bulmuştur.[210] Lindbergh, 1939-41 yılları arasında sayısız kez radyoya konuk olarak savaş karşısında sivil halkı cesaretlendirici konuşmalar yapmıştır. Irkçılık ve savaş karşıtlığı bilinen Lindbergh, 20 Mayıs 1940 günü Washington'dan yapılan CBS yayınında, "ABD'nin işgal tehlikesi taşımadığını ve dışişlerine karışmanın bir risk olduğunu" iddia eden konuşmasını yapmıştır.[211]

Radyo yıllar içinde, ABD'nin siyasi manzarası üzerinde gitgide daha önemli bir etkiye sahip olmuştur. Televizyon yaygınlaşana dek hükümet liderleri, halka ileti göndermek için tıpkı Başkan Roosevelt'in "Ocak Başı Sohbetleri" gibi radyoya güvenmişlerdir. Tüm dünyada radyo aynı zamanda 2. Dünya Savaşı için propaganda oluşturmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. ABD'de Savaş Departmanı, Halkla İlişkiler Bürosu'nda, 1941 gibi erken bir tarihte bir Radyo Bölümü kurmuştur. Hazine Saati gibi programlar, tahvillerin satışı yoluyla gelir elde etmek için radyo dramını kullanmıştır. Norman Corwin'in "Savaşı Bu!"su savaş çabası için doğrudan destek almak üzere federal Gerçekler ve Rakamlar Ofisi (OFF) tarafından finanse edilmiş ve savaşın kazanılması için dinleyicileri ölüm de dâhil olmak üzere kişisel fedakârlıklar yapmaya hazırlayan programlara yer verilmiştir. Program aynı zamanda doğrudan siyasaldır ve New Deal'ın[212] başarılı olduğu fikrini popüler hale getirerek, Roosevelt'in imajını Lincoln ile kıyaslayarak güçlendirmiştir.[213]

Devletler ve şirketler radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanırken, yaklaşmakta olan 2. Dünya Savaşı da haberleşmeye verilen değeri arttırmıştır. Akarcalı savaş döneminde propagandanın önemiyle ilgili olarak aşağıdaki ifadelere yer vermiştir:

> "Propaganda kavramı, eylem alanını 2. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında buldu. Nazi Almanyası ve onun Propaganda Bakanı Goebbels, propagandaya yeni boyut ve açılımlar getirdi. Buna cevap üretmek isteyen ülkeler ise, kendilerini yoğun ve son derece karmaşık bir psikolojik savaşın eşiğinde buldular. Kitle iletişim araçlarının yoğun olarak kullanıldığı bu dönemde her ülke kendi tarihsel koşullarından yola çıkarak sahip oldukları demokratik ya da totaliter rejimin özellikleri ve hedefleri doğrultusunda amansız bir yarışın içine girdiler. Bu, o zamana kadar dünya tarihinin

[210] "Charles Lindbergh". https://www.britannica.com/biography/Charles-Lindbergh(Erişim Tarihi: 1.8.2019).
[211] "Aviator and Isolationist Charles Lindbergh" https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/photo/aviator-and-isolationist-charles-lindbergh (Erişim Tarihi: 1.8.2019).
[212] New Deal (Yeni Anlaşma), ABD'de 1933-1936 yılları arasında Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından yürürlüğe sokulan bir dizi program, kamu işleri projeleri, mali reform ve düzenlemedir. Esas olarak Büyük Buhran'dan kurtulmayı amaçlayan çalışma, reform ve toparlanma ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Başlıca federal programlar arasında Sivil Koruma Birliği (CCC), İnşaat İşleri İdaresi (CWA), Çiftlik Güvenlik İdaresi (FSA), 1933 Ulusal Sınai İyileştirme Yasası (NIRA) ve Sosyal Güvenlik İdaresi (SSA) yer alır.
[213] Horten, 2002: 45-47.

> görmediği kadar büyük bir savaşın çok taraflı propaganda cephesini oluşturmaktaydı. Kaynağı açık olarak bilinen "beyaz propaganda" ve gerçekleri tam olarak söylemeyen "gri propaganda" ve gerçekleri söylemeyerek yanlış kaynak gösteren "kara propaganda" farklı zamanlarda birlikte veya savaş boyunca ayrı ayrı kullanıldı."[214]

Roosevelt, başkanlığı sırasında doğrudan Amerikan halkıyla konuştuğu bir dizi radyo yayını olan Fireside Chats'i (Ocak Başı Sohbetleri) yapmıştır. Başkan Roosevelt'in buhran dönemindeki radyo konuşmaları veya "Ocak Başı Sohbetleri", ABD'de politikanın en meşhur radyo kullanımlarından biri olmayı sürdürmektedir. New York valisi iken, Roosevelt radyoyu politik bir araç olarak kullanmıştır, bu yüzden yönetiminin Büyük Buhran'ın ekonomik isyanıyla başa çıkmak için yürüttüğü benzeri görülmemiş eylemleri açıklamak için radyoyu hemen kabul etmiş ve ilk konuşması açılıştan sadece bir hafta sonra gerçekleşmiştir. Roosevelt, hükümet ulusal bir bankacılık kriziyle uğraşırken ülkedeki bütün bankaları dört gün boyunca kapattığı esnada radyoyu eylemlerini doğrudan Amerikan halkına açıklamak için kullanmıştır. Roosevelt'in ilk vurgusu, Amerikan halkına güven duyma ve yardım etme umudunda gayrı resmi bir konuşmayla başlamıştır. Roosevelt, hem radyonun mahremiyetini hem de güçlü tanıtımını anlamış birisi olarak tarihteki yerini almıştır.[215]

Roosevelt'in radyo kullanımı, hem politikacı olarak kendi becerilerinin kanıtı hem de bu dönemde radyonun gücünün ve bilgeliğinin kanıtıdır. O zamanlar, aynı etkiye sahip olabilecek başka bir kitle iletişim araçları yoktur. Elbette, radyo devlet tarafından kendi amaçları için kullanılmış, ancak "serbest konuşma için nihai arena" olarak adlandırılan şey olarak hizmet vererek, siyaset üzerinde daha da büyük bir etki sahibi olmuştur.[216] Radyo programında, New Deal'e karşı çıkan, Yahudileri eleştiren ve Nazi politikalarını destekleyen Roman Katolik rahip Peder Charles Coughlin gibi meşhur radyo "Ocak Başı Sohbetçilerine", bu yeteneğini radyo tarihinin başlarında uygun bir şekilde göstermiştir.[217]

1940'larda radyo her yönüyle bir klasik olmuş ve yayınlarla zengin, çeşitli ve oldukça eğlenceli bir mecraya dönüşmüştür. Radyonun teknik gelişiminde olduğu gibi aynı yıllarda beklemeye alınan ticari televizyondaki deneyler de duraklatılmış ve 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonrasında yeniden başlatılmak üzere rafa kaldırılmıştır.[218]

KWKH 1948'de, şu ana dek tüm zamanların en uzun soluklu radyo programlarından biri olan Louisiana Hayride'ı Shreveport, Louisiana'daki Shreveport Belediye Anıt

[214] Akarcalı, 2003:6-8.
[215] Grafton, 1999: 34.
[216] Davis ve Owen,1998: 54.
[217] Sterling ve Kittross, 2002: 124.
[218] "Tuning in to the End of Radio's Golden Age, 50 Years Ago" https://www.bostonglobe.com/arts/2012/09/29/tuning-end-radio-golden-age-yearsago/WezhVDABzIwf0vm0sSonDL/story.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

Oditoryumu'ndan yayınlamaya başlamıştır. Bu program 1925'te yayınlanmaya başlayan "Grand Ole Opry" tipi bir gösteridir. Louisiana Hayride, 1960'a kadar Amerikan country ve Batı müziğindeki en büyük isimlerin kariyerlerini başlatmaya yardımcı olan bir radyo ve daha sonra televizyon country müzik programı olarak yayınlanmıştır. Elvis Presley, 1954'te programın radyo versiyonunda sahne almış ve yine ilk kez televizyonda görünmesini 3 Mart 1955'te Louisiana Hayride aracılığıyla yapmıştır.[219] Bu program Hank Williams gibi yıldızları ulusal üne itmiştir. Eskiden halk, blues ve rock müziğinin bir karışımı olan country müziği, millet tarafından bu gösteri aracılığıyla erişilebilecek bir türe dönüştürülmüştür. Country ve blues sanatçılarını içeren bu programlar olmasaydı, Elvis Presley ve Johnny Cash gibi isimler ulusal yıldızlar haline gelmezdi ve ülke müziği popüler bir tür haline gelemezdi.[220] 1940'larda, diğer Güney istasyonları da siyah sanatçılar tarafından kaydedilen ritim ve blues kayıtlarını çalmaya başlamıştır. Roy Brown'un "Good Rockin 'Tonight"ın sunumuyla ünlü Wynonie Harris gibi sanatçılar, Black Southerners'ı taklit etmeye çalışan beyaz disk jokeyleri tarafından o dönemde sıkça çalınmıştır.[221] 1940'ların sonlarında, Memphis, Tennessee'nin WDIA ve Atlanta'sı, Georgia'nın WERD'i siyah şahıslar tarafından işletilmektedir. Bu disk jokeyleri çoğu zaman az sayıda siyah kişinin güçlü pozisyonlarda olduğu bir zamanda toplum liderliğini ölçmektedir.[222]

Radyo teknolojisi, dans ve popüler müziğin gerçekleştirilme şeklini değiştirmiş ve mikrofonların kullanımı nedeniyle, vokalistler grupta daha iyi duyulabilir, bu sayede şarkıcıların daha fazla vokal kullanmasına, şarkıcıların popüler müziğin imajının önemli bir parçası olmasını sağlayan bir inovasyon yaratmasına olanak tanımış olmuştur. Mikrofonların benzer şekilde kullanılması, bireysel sanatçıların, radyodan önce daha az teşvik edilen özellikler olan solo ve öncü parça çalma özelliklerine sahip olmalarını sağlamıştır. Radyonun açığa çıkması, popüler müzikte daha hızlı ciroya yol açmıştır. Radyodan önce caz grupları birkaç yıl eskimeden aynı düzenlemeyi yürütmüşler ancak radyo yayınları geniş kitlelere ulaştığında, yeni düzenlemeler yapmak zorunlu olmuştur. Şarkılar artık değişen lezzetlere ayak uydurabilmek için daha hızlı bir şekilde üretilmelidir.[223]

Radyonun spot ışığı, sanatçıların kişiliklerinin popüler müziğin ön sıralarına çıkmasını sağlayarak onlara yeni ün kazandırmıştır. Jack Benny Show'un orkestra şefi Phil Harris, kendi programının yıldızı olmuştur. Diğer ünlü müzisyenler ün kazanmak için radyo yetenek

[219] Televizyonun gelişim sürecinde radyoyla olan birlikteliği, bu gibi birçok yerde dikkati cezp etmektedir.
[220] "Hearing America: A Century of Music on the Radio, Nate DiMeo".
http://americanradioworks.publicradio.org/features/radio/index.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019).
[221] Tracey ve Hayride, 2005: 4-10.
[222] Walker, 2004: 53-54.
[223] Wald, 2009: 95-96.

gösterileri kullanmışlardır. "Binbaşı Bowes" ve "Orijinal Amatör Saati" gibi popüler programlar, gösterilerin geniş kitlesine maruz kalarak şöhret kazanmaya çalışan bilinmeyen eğlencelere sahne olmuştur. Binbaşı Bowes, kötü performans sergileyen oyuncuları kullanmak için bir gong kullanmış ve genellikle onları küçümseyerek reddetmiş, Frank Sinatra gibi başarılı şarkıcılarsa programa olağanüstü bir giriş yapmışlardır.[224] Yaygınlaşmasından sonraki süreçte modern popüler müzik kullanımı radyoya oldukça benzeyen televizyon, bu yolu ona açmış olan radyonun altın çağının tecrübelerine borçludur. NBC, ABC ve CBS gibi büyük radyo ağları televizyonda büyük güçler haline gelmiş ve radyo program çizelgeleri de televizyon yayın planlarının temelini oluşturmuştur. Radyoda çalışan aktörler, yazarlar ve yönetmenler yeteneklerini basitçe ilk döneminde televizyon dünyasına aktarmışlardır.[225]

Ağ radyoları büyük ölçüde müziğe dayanmaktayken; aynı zamanda haberler, sporlar, komedi, çeşitli şovlar, soap opera'lar, dramalar, gerilim ve aksiyon maceralarını da taşımaktadır. Bu türlerin birçoğu 1948'den sonra televizyona taşınmıştır. Televizyon yayını ve izleyiciler büyümeye başladıktan sonra, 1948 civarında, şebeke radyosu, izleyicilerinin çoğunu televizyona ödünç vermeye, ardından da kaybetmeye başlamıştır. Radyonun güvencesi olan eğlence türlerinden bazıları, televizyondaki görsel bileşenle kitle izleyicileri için daha iyi verim vermiştir. Bu dönemde artık radyo, DJ'lerin kayıtlı müzik çaldığı yerel olarak programlanabilen müziğe daha fazla güvenmeye başlamıştır.[226]

1948'den sonra ABD'de televizyon patlama yaparken radyo bundan oldukça hızlı ve olumsuz etkilenmiştir. Haberlerden soap opera'lara kadar pek çok müzikal olmayan yayın programlama türü televizyona taşınmış, RCA ve CBS gibi radyo ağları, kendi ana şirketlerini, enerjilerini büyük yeni kâr kaynağı olacağına söz veren yeni televizyon ağlarına odaklamışlardır. Büyük şirketler, televizyona hem izleyicinin hem de reklamverenin tepkisiyle girmişler, onu radyodan çok daha profesyonel bir ortamı olarak görmüşlerdir. Bu dönemde radyo ağları yeni nişler ve işlevler bulmaya çalışmak için oldukça zorlanmışlardır.[227]

1949'da tanıtılan ABD Federal İletişim Komisyonu (FCC) 'nin Adalet Doktrini, hem kamuya açık tartışma sahiplerinin hem de halkın öneme sahip olduğu tartışmalı konularını ortaya koymalarını ve bunu yapmalarını gerektiren bir politikadır. Adalet doktrininin iki temel unsuru vardır: Yayıncıların, kamuoyunun tartışmalı konularını tartışmaya ve bu konulara ilişkin çelişkili görüşleri yayınlamaya kendi zamanlarının bir kısmını ayırmaları gerektiği ve

[224] Sterling, 2002: 124.
[225] Horten, 2002: 45-47.
[226] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 177.
[227] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 157-158.

istasyonlara zıt görüşlerin nasıl sağlanacağı konusunda geniş bir alan verildiğidir. Bu yayınlar, haber saatleri, halkla ilişkiler gösterileri veya başyazılar aracılığıyla yapılabilir. Doktrin uygulamada karşıt görüşler için eşit zaman gerektirmemiş ancak karşıt görüşlerin sunulmasını gerekli kılmıştır. Doktrinin esas gündemi, izleyicilerin çeşitli bakış açılarına maruz kalmasını sağlamaktır. Adalet Doktrini'nin muhalifleri, devletin müdahalesinden ziyade, istasyonların politik söylemler üzerinde ürpertici bir etkisinin olduğunu ve istasyonların tartışmalı programlardan kaçındığını iddia etmişlerdir.[228]

1950'lerin başlarında evlerde radyonun bulunduğu alan değişikliğe uğrar. İlk radyo alıcıları oturma odasında devasa bir mobilya parçası iken, radyo artık elektriğe ihtiyaç duyulmadığı için prizden çekilmiştir.[229] Üstelik radyo oldukça küçülmüştür ki bu esnada başrolü ve başköşeyi televizyon almıştır.

Radyo dönüşüme uğrarken televizyon 1946'da İngiltere'de, 1956'da Finlandiya'da tanıtılmıştır. Radyo eskiden evlere ve ailelere bağlıyken, artık daha mobil ve bireysel bir araç haline gelmiştir. VHF, FM ve stereonun gelişimi, radyo alımını iyileştirirken, yeni transistörlü radyo setleri daha az güç kullanmaktadır ve önceki alıcılardan çok daha ucuzdur.[230] Bu günlerde, radyoyu ticari amaçlar için kullanma halen ABD ile sınırlıdır ve Britanya'da ticarileşme 1960'lı yıllara kadar başlamamıştır. Programlama açısından, televizyonun radyonun tüm klasik avantajlarının yanı sıra filmdeki görüntü, matbaada resimler, kayıtlardaki sesler gibi diğer medya rakiplerinden bazılarının üstün taraflarına da sahiptir.[231] Televizyonun gelişi tüm medya sahnesinde bir devrime neden olurken, haber yayınları, drama, belgeseller gibi birçok geleneksel radyo programı türünü de benimsemiştir. Her ne kadar televizyon programları açıkça sözsüz iletişimi de içerebiliyor olsa da, McLuhan 1964'ün başlarında radyonun sesinin televizyonun sesinden başka bir şey olmadığını savunmuştur. Ancak, onlar oldukça farklı şeylerdir. Görünen o ki, radyo müzik ve yerel fenomenler için bir kanal haline gelmiştir. Bu radyonun bir anlamda aşırı derecede küresel olduğu anlamına gelirken, başka bir anlamda da son derece özgün ve özeldir.[232]

Televizyonun popülaritesi artmış ve ülke çapında kitlesel eğlencenin ana kaynağı haline gelmişken, şebeke radyosu kaymaya başlamıştır. Özellikle akşam saatlerinde seyircilerin dikkati televizyona geçmiş, bunu televizyon reklamları ve popüler programlar takip etmiştir. İstasyonlar bu esnada ağları terk etmeye başlarken ağ geliri daha da düşmüştür.

---

[228] "GOP Rallies Behind Talk Radio". http://www.time.com/time/politics/article/0,8599,1638662,00.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019).
[229] Ruohomaa, 1997: 156.
[230] Crisell, 1986: 13.
[231] Ruohomaa, 1997: 156.
[232] Ruohomaa, 1997: 156.

Radyo istasyonu yönetimleri, daha yerel bir izleyici kitlesini çekmenin yeni yollarını araştırmıştır. Radyo reklamları ulusaldan yerel odağa geçmiş ve bu tarihten itibaren kaydedilmiş müzik, haberler ve konuşma gibi daha ucuz, daha yerel formatlara güvenmeye başlamışlardır. Artık başarı her bir istasyonun kendi spikerlerinin yeteneklerine, yerel pazarları için doğru müzik karışımını bulma yeteneklerine bağlıdır. Bir müzik çalma listesi etrafında düzenlenen, belirli bir türe veya izleyiciye odaklanan programlama stratejileriyle bu yeni radyo formatları R&B ve rock'n'roll içermektedir. DJ'ler yerel izleyicilere yönelik kayıtları çalmışlar, bu nedenle pek çok kayıt ulusal hit olmuş, Güney'deki bluegrass gibi yerel müzikler, Şikago'daki blues ve kırsal alanlarda country gibi yerel müzikler, tüm bu istasyonların ihtiyaçlarını bir süre karşılamışlardır.

Todd Storz'un "radyo neden insanların en çok duymak istediği hit şarkıları çalabilen bir müzik kutusu gibi olmasın?" sorusunun ardından muhtemelen 1949'da Contemporary Hit Radio (CHR) veya Top 40 olarak anılan format icat edilmiştir. Top 40, 1950'lerden 1970'lerin başlarına kadar egemen radyo formatı olarak kalmıştır. Top 40 Listeleri yıllarca, Rock'n roll, pop, Motown ve biraz da R&B karışımı çalmışlardır.[233] Bu format oldukça popüler olmuştur. Hedef kitle gençlerden, otuzlu yaşların ortalarında yetişkinlerden ailelere kadar gitmiş, müzik ve radyo, birbirleriyle eş anlamlı hale gelinceye kadar popülaritesini artırmaya devam etmiş ve FM radyo istasyonları orijinal AM istasyonlarını ele geçirmeye başlamıştır.[234]

Geniş bant FM bugün yaygın olarak kullanılsa da, avantajlarının keşfedilmesi yıllar almış, daha önceleri araç üzerine çalışanlar bant genişliğini azaltarak performansını arttırmaya çalışmıştır. Geliştirimi yapan Edwin Armstrong'dur ancak, insanları üstünlüğü konusunda ikna etmesi yıllar almıştır. 1934'te fikrini RCA'nın dikkatine sunmuş, bir yıl sonra bir sunum yapmış, 1939'da sistemin çalıştığını kanıtlamak adına bir istasyonu finanse etmek için kendi parasını kullanmıştır. Bundan kısa bir süre sonra fikir yükselişe geçmiş ve Ocak 1940'a kadar ABD'de FM yayın istasyonları için 150 başvuru yapılmıştır. 1954'te BBC geniş bant FM servisini başlatmıştır.[235]

1945'ten 1965'e kadar uzmanlar, pazarlama stratejisinde ve reklamcılık stillerinde, hem radyo hem de televizyonda kişiselleştirilebilir kitle iletişim aracı fikrinin etrafında dönerek, ulaşılabilecek bir prototipik kitle tüketicisi fikri geliştirmeyi sürdürdümüşlerdir.[236]

1950'lerin başlarında, her Amerikan evinde bir ya da iki radyo vardır ve otomobillerde de yaygın olarak radyo bulunmaktadır. Evlerde yatak odası ve mutfak radyoları şeklinde

[233] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 157-158.
[234] "History of the Radio: From Inception to Modern Day" https://www.techwholesale.com/history-of-the-radio.html (Erişim Tarihi: 1.1.2019)
[235] "Edwin Armstrong". https://www.britannica.com/biography/Edwin-H-Armstrong (Erişim Tarihi: 1.8.2019).
[236] Paterson, 2017:202-203.

birden fazla ve gittikçe artan sayıda transistörlü minyatür set vardır. Oysa aynı gelişme Avrupa'da 1960'larda başlamıştır. Bu gelişme, radyonun yerelliğinin ev dışında hızla nasıl genişlediğini açıkça göstermektedir. Aile izleyicileri farklı odalarda ve otomobillerde daha spesifik izleyicilere ayrılsa da, radyo çoğunlukla ev ortamında kalmıştır. Dünyada dinleme Amerika'dan başlayarak, eskisinden daha mobil ve bireysel hale gelmiştir.[237]

1960'lı yıllara kadar radyoda bazı müstehcen kelimeler kullanılamamıştır ve bunların kullanılmamasını sağlamaktan yayıncılar sorumlu olmuştur. Bu yasaklar mahkemede başarılı bir şekilde sorgulanmıştır, ancak FCC günümüzde dahi zaman zaman uygunsuz konuşmaları kısıtlayabilmektedir. FCC, daha açık konuşmalar için "güvenli liman" olan gece yarısı anları dışında bu uygunsuz dili yasaklar.[238]

Radyo ve televizyonlu kitle iletişimleri, kadınların günlük çalışma deneyimlerinin önemli bir yönü olarak ortaya çıkmıştır fakat Hobson'a göre bunlar hiçbir biçimde "boş zaman etkinlikleri" olarak belirtilmemekte aksine kadınların günlük rutininin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.[239]

Okuma yazma bilmeyen köylülerin rutin uygulamalarını değiştirmeye yönelik bir geliştirme programı olmuşsa da, anlaşılmıştır ki bilimsel bir beslenme bilgisine sahip olmak yetmemekte ve program geliştiriminde köylüyü olabildiğince sahici gözlem ve yeteneklerle canlandırarak konuşturabilen programlar yapılmasıyla istenen değişim zar zor yakalanabilir. Kitle iletişim bileşenini oluşturan radyo programlarının üretilmesi, hem okuryazarlık hem de örgün eğitime dayandırılmıştır. "En yetenekli üreticinin bile kendinden büyük ölçüde farklı olan insanlar için anlamlı programlar yaratabileceği" konusunda bir sınırın olduğu kabul edilmiştir. Çünkü kaynak ile alıcı arasındaki sosyal ve kültürel boşluk, altta yatan paradigma anlayışına dayanmaktadır.[240]

Elbette sağlık iletişimi içinde de yeni ayrımlar en azından yeni vurguların baskın paradigmanın tekrarlanmasından başka çağdaş bir uygulama olduğunu ortaya koymuştur. Buna iyi bir örnek sosyal yanı da olan eğlence programlarının kullanılmasıdır. Bunlardan en ünlüsü BBC Radyo 4'te 1951'den beri günlük beş milyondan fazla dinleyiciyle buluşan ve İngiltere'de yegane soap opera'lardan biri olan The Archers (Okçular)'dır. Yirmi bine yakın bölümü geride bırakan program, başlangıçta çiftçilik uygulamalarını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Köy halkının günlük öyküsüyle başlayan program dünyanın en uzun soluklu

[237] Ruohomaa, 1997: 156.
[238] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 178.
[239] Hobson, 2003:97.
[240] Sparks, 2007:33.

drama yayını olup, günümüzde kırsal çağdaş çiftlik dramasına dönüşmüştür.[241] Bununla birlikte program, sağlık iletişimi konusundaki çağdaş tartışmalardan daha doğrudan özümsenmiştir.[242]

FM radyonun büyümesi 1960'larda radyoyu canlandırmıştır. FM kısa bir aralıkta - radyo vericisinin görüş alanı içinde- yüksek kalitede bir sese sahiptir. Bu, aynı frekansı kullanan yakın pazarlardaki istasyonlarla parazitlenmeyi azaltarak her pazarda daha fazla istasyona izin verir. Her pazar en az 15 FM istasyonuna sahip olabileceğinden, FM'in daha özellikli formüller ve biçimlerle bölümlere ayrılmış kitlelere odaklanma eğilimi vardır. AM lisansları zorluyken, FM istasyonları için lisans almak çok daha kolaydır.[243]

Radyo, pop müzikteki patlama ile birlikte büyümeye devam etmiştir. Hem FM hem de 33 1/3 rpm kayıtları, iki ayrı koordineli müzik kanalı olan stereo sese taşınmıştır. 1960'ların sonunda, AM radyoda Top 40 için birçok popüler grup tipik olan iki-üç dakikalık eserlerden daha uzun ancak FM'deki yeni formatlar için olan şarkılar kaydetmiştir. 1970'lerde, rock radyo, Top 40'ta yeni dalga, heavy metal, punk, soul ve diskoya da yer açmak zorunda kalmıştır.

Bu zamana kadar tüm uluslararası iletişim ya kısa dalga radyo yayınlarına ya da kablo bağlantılarına dayanmaktadır. Kısa dalga radyo güvenilmezdir; yüksek düzeyde parazitlere maruz kalır ve uluslararası telefon kabloları son derece pahalıdır. 1945'te yazar Arthur C. Clarke, Wireless World'de, uyduları coğrafi yörüngede kullanan bir sistemi açıklayan tarihi bir makale yazarak bir "coğrafi uydu sistemi" önermiştir. Bu fikir dönemine göre oldukça devrimcidir ve teknolojinin hayata geçirilmesi yıllar almıştır.

1957'de SSCB'nin fırlattığı Sputnik ve 1962'de ABD'nin fırlattığı Telstar gibi uydular ise artık radyo adına değil görsel-işitsel teknolojinin kullanımı ve yaygınlaşması için tercih edilmektedir.[244] 1960'da Sony, yelek cebine sığacak kadar küçük ve küçük bir bataryadan güç alabilen ilk transistörlü telsizini piyasaya sürmüştür.

1980'lerde ve 1990'larda radyoya endüstriyel tekno, new age, ska, reggae, rap ve hip-hop formatları eklenmiştir. Bu istasyonlar müzikal alt türlere, onlardan zevk alan izleyicilere ve bu alt kültürleri tercih eden reklamverenlere bir anlam ifade etmektedir. Sokak insanları, patenciler ya da hip-hop gibi alt kültürler sadece farklı müzikler dinlemekle kalmayıp aynı zamanda çok farklı kıyafetler ve ayakkabılar tüketmektedir ve bu nedenle pazarlamacılar

[241] Okçular, BBC Radyosu 4'teki (BBC'nin ana konuşulan kelime kanalı) 1951'den beri yayınlanan bir İngiliz radyo sabunu operasıdır. Başlangıçta köy halkının günlük bir öyküsünü ve şimdi kırsal bir ortamda çağdaş bir drama yayınlandı. 19.000'den fazla bölüm yayınladı, dünyanın en uzun soluklu dramadır.
[242] Sparks, 2007:55.
[243] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 159.
[244] "Milestones in Radio Technology". https://www.electronics-notes.com/articles/history/radio-receivers/radio-history-timeline.php (Erişim Tarihi:1.8.2019)

onları belirli radyo formatlarıyla hedef almışlardır. Klasik, caz veya albüm odaklı rock gibi bazı hedefli FM radyo formatları, FM'in yüksek kaliteli ve yeni stereo özelliklerinin müzikal kalitesinden yararlanmıştır. Seyircilerin çoğu yüksek ses kalitesiyle oldukça ilgilidir, bunun kişinin kendini tanımlamasıyla da ayrıntılı ilişkisi vardır. 1979'da FM, radyo endüstrisine hâkim olmuş ve FM istasyonlar izleyicinin yarısından fazlasını çekerek paylarını istikrarlı bir şekilde büyütmüştür.[245]

Westwood One veya Clear Channel gibi yeni sahiplik ve programlama sendikasyon grupları 1970'lerin sonundan itibaren, Rush Limbaugh gibi popüler sendikal şovlar etrafında yeni ağlar yaratmıştır. Clear Channel gibi büyük sahiplik grupları, ana yeni ağlar olan ulusal programlanmış birkaç format kullanmıştır. National Public Radio (Ulusal Halk Radyosu) NPR bu dönemde ülkenin ticari olmayan veya halka açık radyo istasyonlarının çoğunu birbirine bağlayan önemli bir haber ve halkla ilişkiler programlama hizmeti olarak ortaya çıkmıştır.[246]

1960'lar ve 1970'lerde müzik istasyonlarının FM spektrumuna göçü, AM bandında talk show'lar için çok fazla alan sağlamışken, Adalet Doktrini'yle ilgili sorunlar da giderilmiştir. Talk show'lar 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında yavaş yavaş ün kazanırken, 1998'de radyolar, önerilen kongre vergi artışına karşı gergin bir tavır takınarak dinleyicilerini daha da yaygınlaştırmıştır. Kongre üyesi Jim Wright'ın konuşması evlerdeki hoparlörlerden yankılanmış ve Jim Wright ülkenin dört bir yanındaki istasyonlardan gelen şikayetlerdâhil, radyo dinleyicilerinden durumu protesto eden yığınla faks almıştır.[247] Sonuçta, Kongre vergi artırımını iptal etmiş ve çeşitli yayın organları radyonun bu karar üzerindeki ağırlıklı etkisini kabul etmişlerdir. Bunlar gibi olaylarla tahrik edilen talk show ağırlıklı radyo istasyonları 1980'lerin başında 200 iken, 1994'te 850'ye yükselmiştir.[248] Bu radyo konuşmacılarının örneklerinin gösterdiği gibi, hava dalgalarıyla ilgili ifade özgürlüğü konusu, radyo istasyonlarının kâr etme zorunluluğu nedeniyle genellikle karmaşıktır. Açık sözlü veya şok edici önderler, birçok istasyonda yer alıp, reklamverenleri gösterilerine sponsorluk etmek, radyo istasyonlarına para kazandırmak için ilgi çekebilir.

İstasyonlar, konuşmacıların kendilerini ifade etmelerini sağlamaktan dolayı kısmen memnundur ancak bir sunucunun davranışı büyük bir tartışmaya yol açarak reklamverenlerin markalarını lekelemekten kaçınmak için sponsorluklarını geri çekmelerine neden olursa, radyo istasyonu genellikle konağı ateşler ve reklam ortaklıklarını daha iyi sürdürebilecek birini ararlar. Radyo dinleyicilerinin ücretsiz konuşma hakkı, istasyonların kendilerine forum

[245] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 159.
[246] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 177.
[247] Douglas, 2004: 287.
[248] Douglas, 2004: 286-287.

yapmalarını sağlamaya zorlanamaz. Konuşma özgürlüğü konusunda pratik sınırlamalar vardır.

Mevcut toplumsal iktidar yapıları ve halk katılımı arasında köprü görevine ve şeffaf organizasyona net bir örnek, kendini yerli yayına adanmış bir radyo istasyonu zinciri de işleten Meksika Instituto Nacional Indigenista (Ulusal Yerli Halklar Enstitüsü) INI'dır.[249]1948'den beri çalışmalarını sürdüren fakat resmi olarak 2018'de kurulan kurumdan literatürde, katılımcı iletişimin olağanüstü bir örneği olarak övgüyle söz edilmektedir. INI'nın ağına yerli katılımla ilgili temel soru, destekçilerin dahi zaman zaman katalitik ajan olarak hareket edip edemeyeceği, dolayısıyla yerli halkın gelişim çabalarında ne denli olumlu bir rol oynayabileceğidir. Hem yerli kültür için bir çıkış hem de bazı kavramların sorgulanabileceği bir alan sağlayan Radio Margarita gibi istasyonların çalışmalarında olumlu yönler çok fazladır. INI, Yucatán eyaletindeki Maya okullarında öncelikle AM frekanslarında dört düşük güç istasyonunda yayın yapan 21 radyo istasyonunu işleten Kültürel Yerli Yayın Sistemi'ni işletmektedir. Guerrero, Tlapa de Comonfort'taki ilk istasyon olan XEZV-AM, 1979'da kurulmuştur.[250]

Konuşma özgürlüğü, radyo yayıncılığına odak olmaya devam etmektedir. Buna karşılık, kayıt endüstrisi geleneksel olarak üstünkörü gözetlenmektedir. Radyo, hava dalgalarının kamu yararı için kıt bir kaynak olduğu gerekçesiyle daha yakından incelenmiştir. FCC müstehcen veya uygunsuz konuşmayı kısıtlayan standartlara sahiptir. 1970'lere kadar, bazı kelimeler kullanılamamış ve yasaklı dilin yayınlanmadığından emin olmak için yapılan çağrı programlarından bile yayıncılar sorumlu tutulmuştur. FCC bu dili gündüz ve akşam saatlerinde yasaklayarak bu dile ancak 22.00-06.00 saatlerinde arasında kısmen izin verir. 2004 yılında FCC, kongre baskısı nedeniyle, daha sert hükümler ve cezalar vermiştir. Bazı muhafazakâr eylemciler, yayın bağımlılığı kurallarını uydu radyo ve kablolu TV'ye genişletmeyi önermekteyken, diğerleri iktidarsızlık boşalma gibi cinsellik hakkında

[249] Instituto Nacional Indigenista (INI) 4 Aralık 1948'de Meksika hükümeti tarafından Meksika'nın yerli halkına yönelik kültürel açıdan hassas politikalar tasarlamak için kurulmuştur. Enstitü, ulusal medya, istatistikler ve nüfus sayımı bilgileri dahil olmak üzere, yerli halk ve Meksika'nın yerli gruplarına ait derlenmiş kaynaklar için projeler, programlar ve hizmetler koordine etmiş ayrıca, yerel programlara hizmet veren radyo, televizyon ve film yoluyla kültürel programlamayı ve yerli dilleri desteklemiştir. Meksika, farklı kültürel geçmişlere ve dillere sahip yaklaşık on iki milyon yerli insana ev sahipliği yapmaktadır. Meksika'nın tarihi boyunca, pek çok yerli topluluk ekonomik olarak düşük düzeyli bir operasyonla karşı karşıya kaldı ve politik olarak tanınma eksikliğinden muzdarip olmuştur. 1980'lerde ve 1990'larda, asimilasyon niteliğindeki INI, yerli grupların örgütlenebileceği alanlara izin veren katılımcı bir modele dönüşmüş ve yerli toplulukların adalet sisteminde kendilerini daha iyi temsil etmelerini sağlayan topluluk destekleyicilerini eğitmek için kampanyalara başlamıştır. Meksika hükümeti o zamandan beri yerli toplulukların gelişimini teşvik etmek ve anadilleri korumak için yasal değişiklikler yapmıştır. 2003 yılında Instituto Nacional Indigenista yerini Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas (CDI, Yerli Şehirlerin Geliştirilmesi İçin Ulusal Komisyon) ile değiştirmiştir. "Instituto Nacional Indigenista" https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/instituto-nacional-indigenista (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

[250] Sparks, 2007: 58.

konuşmayı ve ırksal hakaretlerin alanının genişletilip genişletilmemesi gerektiğini merak etmektedirler. 2007'de radyo sunucusu Don Imus'un, bir kolej basketbol takımındaki siyah kadın oyunculara karşı ırkçı sözler kullanmasına yönelik protesto gösterileri sonrasında Imus'un şovu askıya alınmıştır.[251]

1949'da başladığında çılgınca dinlenen "Yours Truly, Johnny Dollar"ın başkarakteri Sigorta araştırmacısı Johnny Dollar, son vakasını 1962'de çözerken, Amerika televizyon izlemekle o kadar meşguldür ki, programın bittiğini neredeyse hiç kimse fark etmemiştir. 1940'ta başlayan meşhur gizem dizisi "Suspense" de 1962'de final yapmıştır. "Yours Truly Johnny Dollar" ve "Suspense", yaklaşık kırk yıl süren bir dönemin son iki şovudur. 13 yıl boyu CBS Radio Network'te süren "Yours Truly, Johnny Dollar", 30 Eylül 1962'de sona ererken bu sadece bir programın değil, uzmanlarca aynı zamanda radyonun altın çağının da sona erişi niteliğindedir.

20 yıl boyunca süren "Radyo'nun Altın Çağı" adlı internet gösterisine ev sahipliği yapan ve Nostalgia Digest dergisi yayıncısı Chicago'lu Steve Darnall, "Radyo, teknik açıdan Amerika'nın ilk kitle iletişim aracıydı. Radyo ağının şafağında bütün bu eyaletler ve kentlerin aynı deneyimi paylaşması mümkün oldu"demekte ve "Sitcom, drama, şovlar, soap opera gibi çabalardan kaynaklanan her şey ilk radyo programcılarının dinleyicileri çekmesi için" olduğunu belirtmektedir. Radyo gerçekten de, önemli olduğu kadar gelecekteki tüm yayın eğlencesi için bir şablon da oluşturmuştur. Kabul ettiğimiz hemen hemen tüm televizyon programları türleri, ev radyo alıcılarını satmak ve dinleyicileri uyum içinde tutmak için icat edilmiştir.[252] Boston College'daki iletişim profesörü ve yayıncılık üzerine çok sayıda kitabın yazarı olan Michael C. Keith, "Radyo tiyatrosunu ve diğer türleri kaybettiğimizde, kaybettiğimiz şey aslında usumuzda görüntüleri inşa etme kapasitemizdi" demektedir: "Televizyon bizden bir şey talep etmiyor; koltuğumuza gömülüp[253] ekrana bakıyoruz." Yani Johnny Dollar emekli olmuş olsa bile, muhtemelen bizler fark etmezdik.[254]

Radyo bugün dünyanın en yaygın elektronik araçlarından biridir. Radyo, televizyon, film veya internet için emsali bir tarihin ötesinde, dünyadaki milyarlarca insanın günlük yaşamının merkezinde yer almaktadır. Sağlam ve ucuz teknolojisi, topografya, yoksulluk ya da politikanın televizyona, bilgisayara ya da elektriğe erişimi kısıtladığı dijital uçurumun

[251] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 175.
[252] "Tuning in to the end of radio's golden age, 50 years ago" https://www.bostonglobe.com/arts/2012/09/29/tuning-end-radio-golden-age-years ago/WezhVDABzIwf0vm0sSonDL/story.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)
[253] Orijinal metinde La-Z-Boy. Meşhur bir yatan koltuk üreten ABD şirketi.
[254] "Tuning in to the end of radio's golden age, 50 years ago" https://www.bostonglobe.com/arts/2012/09/29/tuning-end-radio-golden-age-years-ago/WezhVDABzIwf0vm0sSonDL/story.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

diğer tarafındaki yerlerde radyoya ulaşım günümüzde nihayet daha kolaydır. Büyükşehir merkezlerinde radyo kamusal alandaki hoparlörlerle, sesi ve yankısıyla sürekli bir varlık olarak kalır. Radyo yayını, uydulardan arabalara ve uçaklara yayılır; dizüstü bilgisayarlardan ve hoparlörlerden geçerek alışveriş merkezlerinde, dersliklerde, bekleme odalarında düğünlerde, askeri törenlerde, asansörlerde, hastanelerde, otellerde ve daha birçok mekânda havayı doldurmakta, cep telefonları ve güneş panelleri sayesinde, radyo dalgaları ve sesin enerjisiyle yayılmaktadır.[255]

Bugün birçok radyo istasyonu, hem normal kapsama alanlarında hem de uzaktaki alanlardaki yeni dinleyicilere ulaşmak için müziklerini, haberlerini ve diğer programlarını internet üzerinden göndermektedir.[256] Radyo, modern çağda televizyonla birlikte en çok kullanılan telekomünikasyon aracı olmayı sürdürmektedir. Günümüzde radyonun kullanımı halen televizyon, internet ve diğer akıllı cihazlara bütünleşmiş (entegre) biçimde, teknolojik ve toplumsal olarak dönüşüp, çeşitlenerek sürmektedir. Queen Grubu'nun davulcusu Roger Taylor tarafından yazılan ve solisti Freddie Mercury tarafından seslendirilen Radio Gaga şarkısının sözleri radyoya büyük bir methiyedir:

> "Yalnız oturmuş/ izliyorum ışığını/ Ergen gecelerimin/ tek arkadaşı/ Ve öğrendiğim her şeyi/ radyomdan duydum./ Yıldızlar verirdin parçalara/ Mars tarafından işgal edilen/ gezegenler savaşlarına /Kâh güldürdün, kâh ağlattın/ Sayende uçabileceğimizi sandık. //Kuru gürültü haline gelme/ Kıymetini bilmeyen ya da umursamayan/ Kızlar ve oğlanlar için dekor olma/ Yoksun diye şikâyet edenlere. //Bir zamanlar senin dönemindi/ güç sendeydi/ En güzel anın gelmedi daha radyo //Tek duyduğumuz/Radyo ga ga/ Radyo go go/ Tek duyduğumuz/ Radyo ga ga/ Radyo falan filan / Radyo, yeni haberler ne?/ Radyo/ Birisi seni seviyor hala."[257]

2.3. Radyo ve İlk Kitle İletişim Araştırmaları

1922 ve 1923'te İngilizler, radyo gelişimini incelemek için ABD'ye bir komisyon göndermiştir. İngilizler, müzikal eğlencenin egemen olduğu bir radyo endüstrisine ilerleyen ve reklam için para ödemekte olan ABD halkını görmüş ve bunu medyanın kültürel ve eğitimsel potansiyelinin bir kaybı olarak görmüşlerdir. İngiltere'ye geri dönen komisyon, dinleyiciler tarafından ödenen bir lisans ücreti ile finanse edilen; onu hem hükümetten hem de reklam verenler gibi özel çıkarlardan bağımsız tutmaya yönelik bir kurul tarafından denetlenen bir kurulun gözetiminde, halka açık bir radyo tekeli önermişlerdir. British Broadcasting Corporation (BBC) olarak bilinen bu sistemin, programlarının birçoğunun

[255] Bessire ve Fisher, 2012:270.
[256] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 177.
[257] Radio Ga Ga, İngiliz rock grubu Queen tarafından 1984'de kaydedilen The Works albümü A1 şarkısıdır. Bu şarkı ayrıca grubun derleme albümlerinden Greatest Hits II ve Classic Queen'de de yer almıştır.

seçkin, kuru ve kayıtlı banttan yayın olmasına rağmen, haber, kültürel ve eğitimsel yayıncılık için büyük önem taşımaktadır. BBC'nin anlayışı hâlen, 1920'lerde ABD tarafından kabul edilen ancak seçilmeyen bir alternatifi temsil etmeyi sürdürmektedir.[258]

Radyonun ve ilk yayınlara ilişkin bilgilerin halk içinde yayılmasıyla radyo satışları 1922-29 arasında olağanüstü artmıştır. Başlayan bu tüketim çılgınlığıyla radyo kitle pazarının bir ürünü olmuştur. Bayilerde radyo tükendikten sonra dahi sipariş formlarını tamamlamak için sırada bekleyen müşteriler karşısında üreticiler şaşkına dönmüştür. Bu alım talebinin sonucu olarak 1923-1930 arasında, Amerikan ailelerinin %60'ı radyo sahibi olmuştur. Aileler, gece eğlencesi için telsizlerinin etrafında toplanmışlardır. Radyo mülkiyeti arttıkça, radyo istasyonu sayısı da artmış ve bu esnada istasyon sayısı da yaklaşık yirmi katına çıkmıştır. 1920'ler ABD'de tüketim kültürünün ilk büyük tohumlarının atıldığı, ekonomik bir patlamanın yaşandığı yıllardır. ABDde 1922-29 arası "radio boom" (radyo patlaması), buna başlangıç eden 1922 yılı ise "broadcasting boom" (yayın patlaması) olarak anılmaktadır.[259]

Bu tarihten itibaren radyo, haber alma ve eğlencede gazete ve kitapla farklı bir mecrada yarışmaya başlamıştır. Gazete benzeri kitle iletişim araçlarının tarihi, radyo yayınlarından çok daha önceye dayanmaktadır. Radyo esasen bir tür bedensiz gazete olarak kabul edilmiştir. Gazeteler geniş bir kitleye ulaşma potansiyeline sahipken, radyo neredeyse herkese ulaşma potansiyeline sahiptir. O tarihte ne okuryazarlık, ne de yoğun uzun bir program dahi radyonun başarısını engelleyememektedir; insanlar artık aynı anda hem bir etkinlik gerçekleştirip hem de radyo dinleyebilmektedir. Bu eşi benzeri görülmemiş erişim, radyoyu, dünyayı "bir ulus olarak deneyimlemek" için farklı sınıf ve zümrelerin üyelerini bir araya getirerek bir sosyal uyum aracı haline getirmektedir. Radyo programları, radyonun bu ulusal kültürel yönünü yansıtmaktadır.[260]

1934 İletişim Yasası, yayın bandını, standartlaştırılmış frekansları tanımlamış ve daha güçlü bir düzenleyici kurum olarak Federal İletişim Komisyonu'nu (FCC) yaratmıştır. FCC, radyo lisansları ve verici gücü, yüksekliği ve frekans kullanımı ile ilgili kurallar vermek için daha sistematik prosedürler tasarlamıştır. FCC mülkiyeti, yoğunlaşmayı ve karşılıklı mülkiyeti ve ağların ve ilişkilerin rolü hakkında kurallar koymuştur.[261]

Federal Haberleşme Komisyonu'nun ilk baş komiseri Anning S. Prall, 1936'da canlı bir ulusal radyo izleyicisine hitaben yaptığı konuşmada, "Okul binası, kilise, halk kürsüsü, gazete, tiyatro, konser salonları dâhil tüm ortamlar halkın aydınlanmasına ve eğitimine

[258] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 156.
[259] "United States Early Radio History - Thomas H. White" https://earlyradiohistory.us/sec018.htm (Erişim Tarihi:1.8.2019)
[260] Loviglio,2002: 89-106.
[261] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 178.

adanmıştır." diyerek ekler: "radyonun bugün herkesle belki de diğer herhangi bir yardımcı programdan daha halka açık bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü radyo, Bay ve Bayan Ortalama Vatandaş'a ve Aile'ye çok yakındır."[262] Prall'ın konuşmasının bu ve diğer unsurları; radyonun gitgide ulusal kimliğin bir merkezi olması, kamu ve özel deneyim kayıtları hakkındaki güçlü iddiaları ve eski sosyal kurumun yerinden edilmesi, yayıncılar, akademisyenler ve dinleyiciler tarafından da çok geçmeden yankılanmıştır. Şu "Bay ve Bayan Ortalama Vatandaş ve Aile" ifadesi, ulusal birliktelik için ideal bir sembol olan sınırlar ve çok farklı sosyal örgütlenme biçimlerinin, bir kitle iletişim aracı karşısında çöküşünü açıklayan bir endişe kaynağıdır. Yeni medyanın, radyonun, bireysel dinleyicilerin gücünü yakalayarak toplu bir kitleye dönüştürmesi, birçok gözlemcinin hem toplumun hem de bireyciliğin geleneksel kavramlarına bir tehdit olarak algıladığı bir kaymadır.[263]

Lazarsfeld'in çalışmaları Amerikan radyo endüstrisi üzerine daha sonra yapılacak olan ayrıntılı çalışmaların da öncüsüdür. Lazarsfeld[264], 1931-1932'de ilk radyo dinleyicisi alan araştırmasını Viyana'da 110 bin kişi üzerinde yapmıştır. Araştırma, dinleyicilerin program tercihleri üzerinde tasarlanmaktadır ve Lazarsfeld bu çalışmada farklı grup dinleyicilerle karşılaştırmalar yaparak dinleyici ilgisindeki farklılıkları analiz etmiştir.[265]

1935'te Amerikalı psikolog Hadley Cantril ve Gordon Allport "The Psychology of Radio" adlı araştırmalarında, klasik promosyon veya akademik jargon ile radyo dinleyicilerine ilişkin araştırma yapılması gerektiği sonucunu da sunmuşlar ve radyo ile ilgili araştırmaların yapılması gereğine inanan Rockefeller Foundation'dan Marshall, CBS araştırma başkanı olan, psikoloji doktoralı F. Stanton ile konuşmuştur. Marshall ve Stanton radyo araştırmaları için uygun yöntem belirleme üzerine bir araştırma projesi hazırlamışlardır. Proje, 1937'de Rockefeller Foundation'ın Princeton Üniversitesi'ne radyonun Amerikan toplumu üzerindeki etkilerini incelemek için 67.000 dolar bağışta bulunmasıyla başlamış, bu süreçte, Prof. Hadley Cantril başkanlığında Office of Radio Research kurulmuş ve projeyi yönetmek için Lazarsfeld'i yürütücü-yönetici olarak çağırmışlardır. Lazarsfeld'in 1937'de

[262] Straubhaar, LaRose ve Davenport, 2012: 178.
[263] Hilmes ve Loviglio, 2002:ix.
[264] Radyo araştırmalarından önce, 1930'ların başında, Lazarsfeld ve iki meslektaşı Marie Jahoda ve Hans Zeisel, işsizliğin, yetişkin erkek nüfusunun çoğunun işsiz kaldığı küçük bir Avusturya kenti olan Marienthal'deki etkisini araştırmıştır. Araştırma ekibi için bir anahtar sorusu işsizliğin politik etkisiyle ilgilidir: "İşsizlik bireyleri radikalleştirdi mi yoksa daha mı ilgisiz yaptı?" Cevaplarda işsizliğin ikinci etkiye sahip olduğu görülmektedir. Rapor 1933'de Hitler'in iktidara geldiği anda yayınlanmış ve ardından apar topar kaldırılarak 1960'a kadar Almanca yayınlanmamış ve ancak 1971'de İngilizce'de yayınlanabilmiştir.
[265] Scannellve Cardiff, 1991: 41-42.

Princeton Radio Project[266] ile kitle iletişim araştırmaları alanını kurduğu kabul edilmektedir. Radyo ilk kitle iletişim araştırmalarına temel teşkil eden bir cihazdır.

Yüzyılın başından başlayarak, kitle iletişim teknolojisinin filmler, fonograflar, radyo ve nihayetinde televizyonla büyümesi, herkesin hayal edebileceğinden daha büyük hikâyeler, müzik ve tiyatro için bunların daha önce hiç olmadığı kadar çok insana ulaşması için potansiyel bir izleyici kitlesi yaratmıştır.[267] Yeni kitlesel iletişim teknolojisi, çoğunlukla, cömert bir demokratikleşme değil daha çok kültürün homojenleşmesini sağlamıştır. Birçok insan, kültürün kontrolünün, sadece para kazanmak için ortak bir kültürün araçlarını kullanan insanların; reklamverenlerin eline geçtiğini düşünmüştür. Oysa sinema, radyo ve daha sonra televizyon için yapılan yeni müzik ve drama formatlarının çoğu hiç de sığ değildir. Bu eserlerdeki nüve, aynı zamanda kitle üretimi yoluyla elde edilen yüksek ya da ciddi kültürün, sanatın gerçek karmaşıklığını gizleyen bir dizi popüler isabete indirgenmişi gibi görünmektedir.[268]

Bugün, radyo Tesla veya Marconi'nin hayal edebileceğinden çok daha fazla şeye dönüşmüş durumdadır. Geleneksel radyo yayıncılığı geçmişte kalmış, bunun yerine radyo, uydu ve yayın yapan internet istasyonlarıyla popülerlik kazanmaya devam ederek mevcut teknolojiye ayak uydurmak için sürekli gelişmiştir. Radyolar sadece evlerde değil aynı zamanda taşıtlarda da temel bir unsurdur. Müziğe ek olarak, radyo talk show'lar birçokları için popüler bir seçenek haline gelmiş ve bunun ötesinde telsiz telefon teknolojisi de yaygınlaşarak ilerlemiştir: dijital iki yönlü telsizler gelişmiş güvenlik için tipik olarak şifrelenmiş bire bir iletişime izin vermektedir. Kısa menzilli telsizler şantiyelerde iletişimi geliştirmiş ve el telsizleri spor, televizyon yapımları ve hatta ticari havayolu operasyonlarında önemli hale gelmiştir.[269]

İlk etapta, medya yavaş yavaş günlük hayatın bir parçası olmuştur: bugün 1920'lerin tarihsel betimlemeleri, resimleri ve fotoğraflar, evde devasa bir radyonun etrafında yarım

---

[266] Stanton ve Lazarsfeld, radyo yayınlarının izleyiciler üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bu "Radio Research Project" araştırması sırasında, "Lazarsfeld-Stanton Program-Analyzer" ismiyle bir veri toplama aracı geliştirerek dinleyicilerin saniye saniye sevdiklerini-sevmediklerini kaydetmiştir. Ardından, bu sevip-sevmeme'lerin nedenlerini bulmak için katılımcılarla derinlemesine mülakat (focus group interviewing) yapmıştır. Ayrıca, bu araştırmada basit "cross-sectional survey" uygulamalarının (bizde yoğun şekilde yapılan anketle alan araştırmaları türünün) medya kullanımının etkileriyle ilgili sorulara cevap vermedeki yetersizliğini keşfetmiştir. Çok değişkenli çapraz-tablo (cross-tabulation) karşılaştırması kullanarak, soap opera'lar ve yarışma programlarını izleyenlerin kullanım ve doyumlarını keşfetmek için niteliksel görüşme tekniğini, programların karakterlerini belirlemek için ise içerik analizini geliştirmiştir. Barton, 2001: 251,252.

[267] "United States, Cultural life" https://www.britannica.com/place/United-States/Cultural-life (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[268] "United States, Cultural life" https://www.britannica.com/place/United-States/Cultural-life (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

[269] "History of the Radio: From Inception to Modern Day" https://www.techwholesale.com/history-of-the-radio.html (Erişim Tarihi: 1.1.2019)

daire şeklinde toplanan, kaldırımlarda ve vitrin kenarlarında Kraliçe 2. Elizabet'in bir konuşmasını dinleyen insanları da içermektedir.[270]

Genel olarak konuşursak, şu anda yeni bir medium tanıtıldığı zaman, kullanımları için yerleşik rutinler ya da ritüeller yoktur; radyo bunu çoktan halletmiştir. Başlangıçta, yeni medya saf hayranlıktır. Buna ek olarak, yeni medya sıklıkla şeytanlaştırılmakta ve patolojikleştirilmektedir. Örneğin, eskiden de "okuma müptelalığı" ve "radyo mani" gibi ortak ifadeler vardır. Geçmişte, medya kullanımının patolojisi, hâlihazırda tamamen risksiz ve hatta radyo ve kitap gibi "iyi" olarak görülen medyayı da etkilemiştir. Bununla birlikte, bir medya ne kadar uzun süre kullanımda ise, o kadar yerel olmuş ve varlığı kabul edilerek, günlük envanterin zararsız bir parçası olmaya başlamıştır.[271]

Herhangi bir araçta ve herhangi bir mutfakta bir radyo mevcutsa, bu belirli ortamın alımı değiştirilmiş demektir. Kültürel eleştiride yaklaşımlar, medya kullanımının kişilerarası iletişimi bozduğunu birçok kez ileri sürmüştür. Buna en ünlü örnek Günther Anders'in "negatif aile masası" metaforudur. Anders, kabul durumunu daha önce olumlu bir sosyal devletin eksik, hatta patolojik olarak çevrilmesi olarak kabul eder. Negatif aile masasının, iletişimin ortadan kalkmasına neden olduğunu savunarak: "kişilerin birbiriyle konuşma olasılığı sadece tesadüf eseridir" demiştir. Bununla birlikte, tablonun iletişimsel "yuvarlak" sırasının askıya alınması, radyo alıcılarını sinemalarda ve tiyatrolarda olduğu gibi yanal olarak konumlandıran bir düzenlemeyle sonuçlansa da, iletişimci topluluk aslında sinema salonlarında çözülmez. Aksine medya kişiler arası iletişim için bir kaynak, bir vesile, bir aktarıcı ve kişilerarası yeni iletişim kurucu olabilir.[272] Bunun yerine Angela Keppler'in çalışması, medyanın aile masasında konuşmada oynadığı rolün, ailenin sohbet edebileceği konular ve kaynaklar sağladığını göstermektedir.[273]

Friedrich Krotz üç sınır çözülme formunu tanımlamaktadır: zamansal, mekânsal ve sosyal çözülme. Geçici sınır çözülmesi, medyanın herhangi bir zamanda ve aynı zamanda bütün gün-gece kullanımda olduğunu gösterir. Mekânsal sınır çözülmesi, hemen her yeni ortam tanıtıldığında kurulmuş olan eski mekân ve ortam birliğinin askıya alındığını gösterir. Buna göre masaüstünde bilgisayar, oturma odasında televizyon, mutfakta radyo, koridorda telefon, ayrıca kitap ve koltuk birçok kişi için bir birlik oluşturmaktadır. Bu estetik birlik artık çözülmüş ya da en azından azalmıştır ki bunun en belirgin örneği, konuşmak için, koridordan, kabinden zaman içinde ayrılan ve artık neredeyse her yerde bulunan telefondur. Krotz'un ifadesiyle sosyal sınırların dağılması, medyanın hemen hemen insan yaşam-dünyasının tüm

[270] Ayaß ve Gerhardt, 2012:3.
[271] Ayaß ve Gerhardt, 2012:3.
[272] Ayaß ve Gerhardt, 2012:4.
[273] Keppler 2008.

alanlarını etkilediği olgusunu ifade eder; sadece bizi eğlendirmek ve çalışmalarımızda bize yardım etmek için hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda spor ve hobiler gibi alanlara nüfuz ederler. Üniversite salonları ve spor salonları gibi çeşitli bağlamlarda bulunan televizyon ekranları, bu sosyal sınır çözme olgusuna örnek gösterebilir.[274] Ancak, medya aynı zamanda görevlerini yerine getirme konusundaki sınırlarını da çözmektedir. Radyo, uyandırma servisi olarak işlev görür, televizyon çocuklara bakar, gazete ayakkabıları kurutur ve cep telefonu ekranı el feneri olarak işlev görür. Medya, kısmen veya tamamen, kendilerine verilen görevleri başka bir ortama iletir veya orijinal olarak düşünülmeyen görevler üstlenir. Tanıtıldığında, medyaya genellikle belirli sosyal işlevler veya belirli bir görev verilir ve kullanımlarının belirli beklentileri ortaya çıkar. Bununla birlikte, genel bir kural olarak, ortamı popülerleştiren, öngörülemeyen kullanım şekillerine izin veren, beklenmedik gelişmeler ve teknik yeniliklerdir. Bu bakımdan merkezi rol oynayan iki teknik evrim, cihazların "minyatürleştirilmesi" ve "mobilize edilmesi"dir. Prototipleriyle karşılaştırıldığında, telefonlar, radyolar ve bilgisayarlar büyüklük ve ağırlıkta, günden güne çok küçülmüştür. (Bu televizyon / ekran için doğru değildir. Sürekli olarak büyümekte olan tek araç budur.) Bu küçültme seferberliğe yol açar; cihazlar portatiftir, bir yerden diğerine nakliyeye izin verir. Medya oynatımı için radyo veya taşınabilir cihazların kullanılması durumunda, minyatürleştirme ve mobilite, otomobillerde ve yüzme banyolarında veya caddelerde ve metroda kulaklık olarak kullanım için belirleyicidir.[275]

Örneğin televizyon oyun şovları konusundaki tartışmalarında Fiske, çağdaş televizyon oyunlarının öncüllerinden yani radyo oyunu şovlarından kaynaklandığını, ancak sonuçta bunun da topluluk oyunlarından, oyunların ve ritüellerin sözlü geleneğinden ortaya çıktığını öne sürmektedir.[276] Başka bir deyişle, quiz şovları dâhil olmak üzere TV oyun şovları, daha önceki aile masa oyunları ve çeşitli quiz formlarıyla diyaloglu ve metinlerarası bir ilişki içerisindedir.[277]

Bugün bile telsiz telefon ve radyo, kriz durumları için ana ortam olmaya devam etmektedir: bu yetkililerin çatışmalar, depremler veya elektrik olmadığında diğer felaketler durumunda nüfusu bilgilendirmek için kullanacakları ortamdır. Her ne kadar televizyon en başından beri popülerlik kazanmış olsa da, kriz durumlarında radyodan çok daha savunmasızdır. Kriz durumlarında, radyo ihtiyaçtan ziyade bir gerekliliktir. Dinleyiciler bu durumda ihtiyaçlarını karşılamayıp, ilkin bilgi toplamakta ve tavsiye istemektedir. Çünkü onlar sadece "dinleyici ailesi"nin bir parçası değil, aynı zamanda çevrelerini saran

[274] Ayaß ve Gerhardt, 2012:4.
[275] Ayaß ve Gerhardt, 2012:5.
[276] Fiske: 1987, 217.
[277] Ayaß ve Gerhardt, 2012:111.

topluluklarının da bir parçasıdır. Radyo bu nedenle topluluk üyeliğinin bir ürünüdür. Bu çerçevede, radyonun, televizyonun gölgesindeki insanlar için yerel bir kanal olarak gelişebilmeyi sürdürmesi doğal görünmektedir. Bununla birlikte, radyo, farklı insanlara farklı şeyler sunduğu anlamında çoğulcu bir ortamdır.[278]

Haberler radyoda her zaman en güçlü program türlerinden biri olmuştur. Belki de 1960'lı yıllardan bu yana radyonun önemindeki en önemli değişikliklerden biri, drama ve soap operalar gibi radyo oyunlarda ya da daha genel olarak kurgusal programlarda görülmüştür. Haberin özü, kendini temel bir ihtiyaçtan alan varoluşu ve ilkeleri radyoda değişmemiştir; filmler, oyunlar ve televizyon dizileri modern televizyon kaynağının önemli bir parçası durumuna gelirken, televizyondaki haber sunumları da ses, tiyatro ve sinema sanatlarından gereğinden fazla unsuru ödünç almıştır. Müzik ise video yapımlarının çarpıcı şekilde büyümesine rağmen, radyo için hâlâ temel araç olmayı sürdürmektedir.

Erja Ruohomaa'ya göre son zamanlarda yapılan medya ve izleyici araştırmalarının ana sonucu, bu çalışmalardaki odak kaygının hâlâ televizyonda olduğu yönündedir. Televizyon ve özellikleri, radyonun çağdaş kavramsallaştırmasına da egemen olmuştur. Modern radyonun araçsallığı, radyo dinleyicisinin ayırt ediciliği büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Radyoyu kendi bağlamında dinlemekle ilgili çok az araştırma vardır ve televizyon çağında, radyoyu yeniden kavramlaştırmak, sosyal bir fenomen olarak anlamak için bariz bir ihtiyaç vardır çünkü insanlar hâlâ oldukça dikkate değer biçimde radyo dinlemeye devam etmektedirler.[279] Ve aslına bakılırsa, radyoya ilişkin yapılan her ayrıntılı çalışma aslında antropolojik ve biraz da etnografiktir. Çünkü radyoyu anlamak yalnızca statiğin, sesin, insan sesinin, dilin, sözün ve müziğin değil; bunun ötesinde insanın ve yakın çevresinin, akrabalık, din, teknoloji, kişilik ve sosyal hareketler gibi sosyal uygulamalar bağlamında geçmişinin ve dolayısıyla bugünüyle keşfedilecek yaşamının nüvesini de ortaya çıkarabilme yolunda ilerleme sağlayacaktır. Bugün Avrupa'dan Pasifik'e, Kuzey Kutup'a, Orta Avustralya'ya, dünyanın birçok farklı yerinde antropologlar radyo araştırmaları yapmaktadır. Radyo Alanları, sosyal, teknolojik, fenomenolojik, materyalci ve uluslararasını kapsayan birçok alanda araştırma konusu olmayı sürdürmektedir.

2.4. Radyo Yayıncılığının Türkiye'deki Kültürel Gelişimi

Belli dönemlere ve o dönemlerin gündelik yaşam nesnelerine her zaman bir takım anlamlar yüklene gelmiştir. Modern çağ ve radyo ilişkisine de Türkiye özelinde, böyle

[278] Ruohomaa, 1997: 156.
[279] Ruohomaa, 1997: 151-152.

bakılabilir. Radyoyla ilgili yaşanmışlıklar, anılar ve anlatılarda tutarlılıkla yansıtılmayı sürdürülen ve baskın gelen, huzur ve refahın sağlandığı, şükredilen ve özlenen zamanlardır:

> Değişen Ne?
> Eskiden yazın habercisi olan sevginin habercisi olan arka bahçemizde papatyalarımız vardı. Eskiden aşkın habercisi olan kumru kuşları vardı, eskiden aşıklar kumru gibiydi. mütefazi, saygılı ve terbiyeliydi. Eskiden kış günlerinde sobalarımız sobanın üstünde kestane, çevresinde ise küçüklere hikâyeler anlatan büyükler vardı.
> …
> Eskiden radyomuz vardı, dramaların oynadığı, masalların anlatıldığı,yarışmaların yapıldığı.
> Eskiden Sezer Cumhur Önal'ın sunduğu yabancı şarkılara ilk o zaman aşina olduğumuz onun o duygulu sesine hayran olduğumuz içimizi ısıtan programları vardı."[280]

Radyoya ilişkin bilimsel çalışmalar oldukça az olmasına karşın, içinde radyo geçen anılar, biyografiler ve diğer kişisel anlatılardan bu sonucu çıkarabilmekteyiz.[281] Bunun hayalî bir tablo olduğu ve aslında yaşananın stilize edilerek anlatılmasından başka bir şey olmadığı düşünülebilir.

Radyo, Türkiye'de oldukça fazla dinlenmiş, gündelik yaşamı etkilemiş ve insanlar yaşamı derinden etkileyen haberleri, çocuklar piyesleri, kentliler ve köylüler klasik Türk müziğini ve halk müziğini, meraklılar dünyaya ilişkin gelişmeleri uzunca bir süre tek elektronik kitle iletişim aracı olan radyodan ve bunun da tek kanalı olan devlet radyosundan almışlardır.

Kurtuluş Savaşı sırasında haberleşmenin önemi daha iyi anlaşılmış, iletişim alanında ülkede büyük bir boşluk olduğu görülmüştür. Bu boşluğu gidermek amacıyla daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1925 yılında "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" isimli yasa çıkarılmıştır. Bu kanun ile "Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu ile memlekette dâhili bir telsiz şebekesi tesisi" kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara ve İstanbul'da teknik birer komisyon oluşturarak bu komisyon marifetiyle birer telsiz telgraf istasyonu kuracaktır. PTT, Milli Müdafaa ve Bahriye Bakanlıkları temsilcilerinin oluşturduğu bu komisyon teknik bir şartname hazırlayarak istasyonunun yapımını ihaleye çıkarmıştır. Yapılan pazarlık sonucu Fransız T.S.F şirketi ihaleyi kazanmıştır. Ankara ve İstanbul'da 1925 yılında yapına başlanılan 1927 yılında

[280] Bilge, 2019: 77.
[281] Cengiz Demir'in, Pozitif Yayınları'ndan çıkmış olan, "Bir Radyomuz Vardı: Ünlülerin Radyo Anıları" kitabında da olduğu gibi.

hizmete sokulan bu telsiz telgraf vericileri sayesinde Moskova, Berlin, New York, Viyana, Londra ve Tahran gibi önemli merkezlerle bağlantı kurulmuştur.[282]

Devlet eliyle bu faaliyetler yapılmadan daha önce de diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ilk radyo yayıncılığı amatörler tarafından yapılmıştır. Dünyada radyo yayınlarının başlamasından daha çok geçmeden ülkemizde de ilk denemelerin yapıldığı bilinmektedir. Nitekim 20 Mart 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde şu habere rastlanmaktadır:

> "Şehrimizde Telsiz Telefon tecrübeleri…Darulmuallimin muallimlerimizden, Rüştü Bey (Uzel), bir aydan beri İstanbul halkına dahi, Avrupa ve Amerika'da birdenbire fevkalade teemün eden telsiz telefon hakkında bir fikir verebilmek için tecrubeler yapmaktadır. Dün muallimin konferans salonundan bir nutuk, ney ile çalınan bir zeybek şarkısı terennümanı, Darulfünun'dan vazıh bir surette dinlenebilmiştir".[283]

Dönemin koşulları göz önüne alındığında, İstanbul Muallim Mektebinde Rüştü Uzel'in kendi yaptığı radyo vericisiyle, verdiği müzik konserini üniversitedeki konferans salonunda dinletebilmesi tarihe geçen önemli bir denemedir.[284] Bu deneme günümüzde Türkiye'de radyoyla yayınıyla ilgili ilk deneyim sayılmaktadır. Bunun yanında İstanbul'da daha işgal yıllarında radyo dinlenmektedir. Sözlü tarih bilgilerine göre; ilk radyocularımızdan ve müzisyen Ruşen Ferit Kam ilk kez radyoyu işgal altındaki İstanbul'da dinlediğini hatırlamaktadır.[285]

1925'te hükümet radyo yayınlarının başlatılması kararı alınmış, "Telsiz tesisi" hakkında kanun çıkarılarak, 1926'da hükümetin direktifi ile TTTAŞ Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi kurulur ve radyo yayını yapma hakkı 10 yıl süreyle şirkete verilmiştir. TTTAŞ aldığı kararla Ankara ve İstanbul'da 2 radyo kanalı açmaya karar vermiş, radyoların vericilerini Fransız Marconi firmasına yaptırmıştır. İstanbul'da 1200 metre üzerinden, kısa bir süre sonra 5 Mayıs 1927'de Ankara'da 1554 metre üzerinden yayınlar başlamıştır.[286]

"Alo alo! Muhterem samiin! Burası İstanbul Telsiz Telefonu… 1200 metre tul-u mevç, 250 kilosaykıl. Bugünkü neşriyatımıza başlıyoruz" bu anons ilk kez kim tarafından seslendirildiği bilinmemektedir. Bu isim, bazı kaynaklara göre Eşref Şefik iken, bazılarına göreyse Sadullah Gazi Evranosoğlu'dur. Hangi tarihte hangi stüdyodan antene çıktığı da belli

---

[282] Kocabaşoğlu, 1980: 9-10.
[283] "Şehrimizde Telsiz Telefon tecrübeleri", *Tevhid-i Efkâr*, 20.3.1923.
[284] Çankaya, 2005: 16.
[285] Kocabaşoğlu, 1980: 10-11.
[286] Aziz, 2002:212.

değilse de, emin olunan tek gerçek bir zamanlar İstanbul Telsizi'nin bu şekilde açıldığıdır.[287]

1927'nin ilk aylarında deneme yayınları yapan İstanbul Telsizi'nin vericisi o günkü adıyla Osmaniye'dedir. İstanbul'da 5 kw'lık vericinin hemen yanındaki geçici stüdyoda ilk radyo yayınları başlamıştır. Bu stüdyo daha sonra Sirkeci'deki Büyük Postane'nin üst katına taşınmıştır. Sedat Nuri İleri'nin büyük gayretleri ve devletin desteğiyle kurulan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi ile Türkiye'deki radyoculuğun temellerini atılmıştır. Bu esnada aynı günlerde Ankara'da da bir telsiz istasyonuna modülasyon cihazı yerleştirilmiş, başkentte de radyo yayınları için hazırlıklar başlamıştır. Ülkemizdeki ilk resmi radyo yayınının tarihini 6 Mayıs 1927 olarak kabul edilmektedir. O yıllara ait yazılı ve sözlü belgelerin azlığı bu tarihin kesinliği konusunda çeşitli şüpheler uyandırmaktadır.

Dönemin gazetelerinin dünyada son derece önemli kabul edilen radyo yayıncılığının ülkemizde başlatılmasına pek ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle ilk resmi yayın tarihi ve o günün yayın akışı net olarak bilinememektedir. Amerikan kökenli bir belgede ilk yayın tarihi 1 Mayıs 1927, İstanbul'da yayınlanan bazı gazetelere göreyse 4 ya da 5 Mayıs'tır. Radyoculuğumuzun ilk yıllarında yayın sabah değil akşam saatlerinde başlamaktadır. Çünkü radyo yayınları telgraf haberleşmesinden arta kalan zamanlara sığdırılmaktadır. İçerikteyse daha çok müzik ağırlıklı programlar vardır. Arada haberler ve Darülbedai sanatkârlarından monologlar yayınlanmıştır. Bu tarz yayınlar özellikle 1927-1936 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Yerli radyo üretimine geçme çalışmalarının devlet eliyle yapılacağı söylentisi, her nedense bunun mümkün olmayışı ve oldukça uzun bir süre sonraya değin yurt içinde radyo üretebilen bir tesis bulunmayışı, radyoya ulaşımı zor kılmıştır. Cumhuriyet'in toplumu tek ulusal kimlikte kenetleme çalışmalarına katkı sağlaması için 1932'de Bursa ve Antalya'nın da içinde bulunduğu bazı şehirlerde ses sistemiyle şehir meydanında radyo yayınıyla Türkçe Kur'an dinletisi gerçekleştirilmiş ve bu birçokları için radyo cihazı ve yayınıyla ilk tanışma olmuştur. Geliri bir radyo satın almaya ve aboneliğe yetenler dışında kalan kişi ve topluluklar radyoyu 1938'den itibaren belli başlı şehir merkezlerine döşenen hoparlör sistemleri vasıtasıyla dinlemek zorunda kalmışlardır.

Tüm bu çalışmalar esasında Benedict Anderson'un, kitle iletişim araçlarının ulus devlet türdeşliğinin oluşması ve perçinlenmesi için seçilmiş araçlar olduğu düşüncesini perçinler niteliktedir. Çünkü haberleri ortakça ve aynı mekânda takip etmek, bir paylaşım duygusu oluşturabilmektedir ki çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan anlatılarda da sık sık

[287] Uçar, 2009: 6.

karşılaşacak olduğumuz şehir meydanları, çay bahçeleri, kahvehaneler, kulüpler ve okullar bu mekânlar içinde yer alır.

Devlet açısından bakıldığında çalışmalar ara vermeksizin sürmüş ve sağlıklı radyo yayını dinlenebilmesi için tüm imkân seferber edilmiş gibi gözükmüşse de toplum uzunca süre radyo yayınlarını ülkenin geniş coğrafyalarında temiz ve anlaşılır biçimde dinleme imkânına kavuşabilmiş değildir. Radyonun ilk yılları, kişisel anlatılarda bu yeni ve ilginç cihaza bir kez tanık olma ve tekrar görününceye dek, uzunca bir süre ondan mahrum kalma biçiminde gerçekleşmiştir.

> "Türkiye'de ilk radyo yayını 1927 yılında Ankara ve İstanbul'da 5 kilovat güçteki 2 verici ile yerel yayınlar olarak başlamıştır Bu tarih dünyadaki ilk düzenli yayınlanan başlama tarihi olarak 1920 yılı alındığında 7 yıl, Avrupa'daki ilk yayın yılı 1922 yılı alındığında ise 5 yıl sonradır. 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin O günkü Türkiye koşulları düşünüldüğünde oldukça erken bir tarihtir denilebilir."[288]

1927 sonu başladığı düşünülen Ankara Radyosu yayını, günde 90-220 dakika arası bir sürede devam etmiştir. Bu dönemde, "Halk Havaları", "Halk Türküleri" adı altında müzik programları;"Konuşma", "Konferans", "Günün Konuşması" adı altında söz programları; parlamenter hükümet ve siyasal yaşama ilişkin bazı programlar yayınlanmıştır.Ayrıca, "Kitap Saati", "Şiir Saati" gibi edebiyat tarihine ilişkin programlar, ayrıca çocuk eğitimine değinen bazı programlar;"Sağlık Saati", "Evin Saati" gibi kadın ve ev yaşamına hedef kitleye koymaya çalışan programlar;"Posta Kutusu", "Dertleşme Saati", "Memleket Postası" gibi gazetelerin okuyucu sütunlarını andıran programlar;bazı monolog ve skeçler gibi güldürü yönü ağır basan eğlence ve spor programları; "Kahramanlar Geçiyor" ve "Ordu Saati" gibi toplumla askerin yüksek bağını korumayı amaçlayan bazı manevi (moral) yayınlar yayınlara da rastlanmaktadır. Görünen o ki, 1927-1936 arasındaki TTTAŞ döneminde, İstanbul Radyosu'na, Ankara Radyosu'ndan daha yüksek önem verilmiştir. [289]

1927 yılında yapılan nüfus sayımında, ülke nüfusu 13.649.945 iken, dinleyici sayısı yaklaşık 10.000 civarı ve alıcı sayısı 2000 ile sınırlıdır. Radyo yöneticileri alıcı sayısını artırmak dolayısıyla her radyo alıcısından alınan denetim pulu (bandrol) ücretini artırmak için promosyona bile başvurmuşlardır.[290] Peki, Türkiye'de ilk radyo yayınlarının yapıldığı yıllarda, Anadolu'nun bu yayınlara ilgisi, bu yayınları takibi hangi seviyede olmuştur? 1927'nin Konya'sında, elektriğin yetersiz biçimde sadece aydınlatma amacıyla kullanıldığı

[288] Aziz, 2002:211.
[289] Kocabaşoğlu, 1980: 57-69.
[290] Aziz, 2002:212.

bir dönemde, radyo yayınlarını takip etmek isteyen Konya Ticaret Odası, bir radyo alıcısının satın almış olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.[291]

1920'lerin sonundan itibaren İstanbul gazetelerinde ve taşra gazetelerde Ankara telsizinin neler vereceğine ilişkin haberler ve program akışına zaman zaman rastlanır. Bu tür bir haber, evinde radyosu olup, parazitli biçimde dış yayın sesleri dinlemek zorunda olanlar veya hiç yayın alamayanlar için heyecanla karşılanmış olmalıdır. Yine gazetelerde 1930'lardan itibaren İstanbul gazetelerinde ve taşra gazetelerde RCA, Siemens, Aga radyo markalarının ve bazı radyo satıcı, acente ve tamir atölyelerinin reklamlarına rastlanmaktadır.

1920 ve 1930'ların Türkiye'si ABD'nin aksine, arz ve talebin yoğun olarak yaşandığı, tüketim çılgınlığının başladığı yıllar değil; dış bağımlılıktan kurtulmaya çalışılan ve yokluk içindeki yıllardır. TBMM'deki tartışmaların çok büyük kısmını ödenek sıkıntısı ve maddi yoksunluk kapsamaktadır. Tüm bunlara karşın radyolu günler, anılarda duygusal olarak Amerika'daki hatıralara oldukça eş gider. Radyo, evin neşesi olarak anımsanma eğilimindedir.[292]

Uzun yıllar süren savaşların ardından cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devlet anlayışını pekiştirebilmek için çeşitli reformlar ve düzenlemeleri içeren bir ideoloji benimsendiği görülmüştür. Amaçlar doğrultusunda Kemalist ideoloji olarak da adlandırılan yeni devletin yönetim biçimini belirledikten sonra toplumunu "uygar toplumlar seviyesine çıkarmak" yolunun, onlar gibi görünmekten geçtiğini varsayarak, toplumun yaşam tarzı, dış görünüşü, alfabesi hatta dinlediği müziğin bile değiştirilmesine yönelik reformlar tasarlanmıştır.[293] Bu fikrin yaratımında radyo etkin olarak rol almıştır. Ankara Radyosu'ndaki programları bu stratejiler ekseninde şekillendirildiği söylemek olanaklıdır.

Devlet, yeni oluşturmaya çalıştığı ulusun, kadın-erkek, genç-yaşlı, köylü-kentli tümüyle okuma yazma bilen, uygar toplumlar gibi radyo dinleyen bir topluma dönüşmesi için çalışmalara girişmiştir. Halkın, olan bitenden radyo aracılığıyla haber almasını istemiş, bu nedenle 1932'den itibaren şehirlerde ve ilçelerde açılan halkevleri, kasabalarda halkodaları ve köylerde köy odaları aracılığıyla radyo dinlemeyi yaygınlaştırma planları yapmıştır. Ayrıca Cumhuriyet ve onun tek parti düzeni, erkeklerin kahvehane alışkanlığını miskinlik olarak yorumlamış, kahvehanelere düşmanlık gütmüş, zamanın boş geçirilmesine sebep olan bir kahvehanenin karşısına boş zamanı verimli biçimde geçirebilecekleri halkevlerini koymuştur. 1932-1934 arasında otuzdan fazla şehirde halkevi ve birçok kasaba ve köyde halk odalarıyla,

[291] Arabacı, 1999: 133-139.
[292] 2007-2019 arasında yapılmış olan sözlü tarih görüşmelerinden, konuya ilişkin görüşmecilerin edindiği genel izlenim.
[293] Seçim, 2017:176.

köy odaları açılmıştır. Fakat bunların birçoğuna radyo alabilecek ödenek bulunamayacağı için halk uzun yıllar radyodan mahrum kalmıştır.

CHP programında yer alan 51 no'lu maddede: "Parti radyoyu ulusun kültür ve siyasal eğitimi için en değerli araçlardan sayar. Kuvvetli verici istasyonlar kuracağız. Almaçların kolay ve ucuz elde edilmesine çalışacağız. Sinemanın ulusa faydalı olmasını iş edineceğiz." demektedir.[294] Fakat CHP, radyoyu parti programına sokacak, yaygınlaştırıp derste kullanmayı arzu edecek ve eğitim müfredatına sokacak bir ufuk sahibi olmasına karşın, çok uzun yıllar bu hedefe ulaşamamıştır. Şerif Mardin, Türkiye'deki modernlik projesinin deneysel bir nitelik taşıdığını, olmayanı olmuş gibi göstermek, oldurmak için büyük bir aciliyet duygusuyla hareket ettiğini vurgular. Mardin'e göre, millet ve Batı medeniyeti bu süreçte kodlanmış iki temel sözcüktür.[295]

1933-34 arasında Türkiye'de çalışma yapan Amerikan heyeti de, hazırladıkları raporda halk eğitimi konusunda öneriler getirirken radyo yayınlarına dikkat çekerek; "Türkiye gibi halkının büyük kısmı okuma-yazma bilmeyen bir memlekette, halk terbiyesi işlerinde radyodan çok büyük istifade edilebilir" demektedir.[296]

Atatürk radyonun önemini 1 Kasım 1935 TBMM'nin açılış konuşmasında "Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi arsı ulusal ilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermemiz çok yerinde olur." Sözleriyle dile getirirken, devlet 80 bin radyonun satın alınarak köylere ve belli merkezlere verilmesini kararlaştırarak harekete geçer.[297]

Bu yıllarda ulusal gazeteler radyo programları listesine günlük olarak yer vermeye başlarken, Radyo Programı isminde bir dergi 1 Ocak 1936'da yayımlanmaya başlar ve 4'ncü sayısında "Radyonun Türk İnkılâbında Mevkiî" yazısında şunları söyler:

> "Türk inkılâbı, daima yaratıcı hamlelerle yürüyen büyük bir realitedir. Bunun için, asrın en yüksek insan ve devlet idealinden ayrılamaz. Biz, Türk devleti ile Türk milli hayatını modernize ederken bir halk devleti kuruyorduk. Böyle bir devletin en tabii esasları ise, halkın devlet işlerinden günü gününe haberdar olması, iktidar mevkiine geçen şeflerin fikirlerini kulağı ile dinlenmesi ve halkta dil, fikir, his, sanat ve ideal birliğinin sarsılmaz bir surette kurulması gibi maddelerden ibarettir. "Türkiye Hükümeti, radyonun dünyadaki büyük rolüne karşı alakasız kalamazdı. Hususiyle Türkiye'de bir dil ve musiki inkılâbı da başlamıştır. Türk dilini bir tek şivede bir tek lügatle birleştirmek için radyodan başka kulağa hitap edecek bir vasıta yoktur. Modern musiki ise, ancak radyo ile halka aşılanabilir. Eğer bu

[294] 3 Birinci Teşrin (Ekim) 1935 tarihli Resmi Antalya gazetesinin birinci sayfasında, "Geçen sayıdan kalan" denerek, Cumhuriyet Halk Partisi Programı'na yer vermektedir.
[295] Mardin, 1981: 209.
[296] MEB, 1939: 25.
[297] "Türk devriminin sesi: Radyo" https://www.aydinlik.com.tr/tarih/2017-mayis/turk-devriminin-sesi-radyo (Erişim Tarihi 1.7.2019)

> meselelerde radyoya müracaat edilmeyecek olursa, musiki ve dil inkılâplarını süratle ve halka sindirerek ilerletmek kolay olmayacaktır. Hâlbuki diğer inkılâp işleri gibi dil şivesi birliği ile modern musikinin de süratle tahakkuk ettirilmesi şarttır."[298]

1936'da radyo yayıncılık hakkı TTTAŞ'den PTT'ye geçmiş fakat yurt çapında yayın yapabilecek biçimde bir teknik hazırlık tamamlanamamıştır. 28 Ekim 1938 günü nihayet yayına geçen Memleketin Sesi Radyosu, Cumhuriyetin 15. yılı törenlerini büyük titizlikle nakletmeye çalışır. Yaklaşan savaş neticesiyle olmalı ki yabancı yayın kuruluşları da ağlarını genişleterek dış yayınlar yapmaya başlar. Bu dönem varsılların evine girmeye başlayan radyo, evlere farklı bir hava getirmiştir. Haber evlerin oturma odalarına taşınmıştır.

Aynı dönem Avrupa kırsalında radyonun durumuyla ilgili olarak, Kansu Şarman'ın Türk Promethe'leraraştırması önemli bir başvuru kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta 1930'lar sonu Polonya'nın taşrasına ilişkin anılara yer verilir. 1930'larda devlet bursuyla Avrupa'ya gönderilen Sait Akpınar, güncelerinde radyoya da yer verir.

Akpınar, anılarında kendi ağzından Polonya kırsalına ve radyo antenlerine ilişkin şunlara yer verir:

> "…Yemyeşil çayırlar, ince ve çok uzun ağaçlardan suni ormanlar, sivri çatılı köy evleri insana o kadar hoş tesir yapıyor ki hangi tarafa bakacağınızı şaşırıyorsunuz. En ufak köy evinde bile radyo var. Polonya köyleri uzaktan mızraklı süvari alaylarına benziyor; gayet uzun anten direkleri kullanıyorlar. En ufağından en büyüğüne bütün evlerin damları sivri ve muşamba kaplı."

Radyonun yenilikleri, değişimleri ve en önemlisi haberleri naklen yayınlarla vermesi, halkın radyoyu kamusal alanlarda bir arada dinlediği yerlerde başta siyaset konularında olmak üzere birçok konuda, eşzamanlı tartışabilmesine olanak sağlamıştır. Üstelik radyo herhangi bir aracı kişi olmadan, haberi kaynağa en yakın biçimde alınmasını sağlamıştır. O dönem telsiz telefon olarak anılan radyo, haberleri gazeteye nazaran çok daha erken verebildiği için, Anadolu'nun birçok kentindeki gazete muhabirleri kişisel radyolar veya PTT'lerdeki odalar vasıtasıyla haberleri saati saatine "telsiz"den yazmışlar ve yarınki baskıya yetiştirebilmişlerdir. Radyoyla haber yazıldığı kişisel anlatılarda da karşımıza çıkmaktadır.

Böyle bir ortamda ulus için radyonun verdiği en olumsuz haberlerden biri kuşkusuz Atatürk'ün gitgide kötüye giden sağlığı ve sonunda 10 Kasım 1938'de ölümü olmuştur.
28 Ekim 1938'den itibaren görece daha rahat dinlenmeye başlanan Ankara Radyosu (Memleket Radyosu) yayınları ilk kez civar halka bu kadar net ulaşırken, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün aylardır süren hastalığı oldukça ileri safhasındadır. Radyo istasyonu, günde

[298] *Radyo Programı*, 8 Şubat 1936, Sayı: 4.

üç vakit haberlerle hastalığa ilişkin günlük son haberleri yayınlar. Günden güne yayılan havadisler hiç iç açıcı değildir. 1938'in Kasım ayına girildiğinde Atatürk'ün hastalığı daha şiddetlenir. Ankara Radyosu, sağlık durumuna ilişkin tüm yurda günlük haberler vermektedir. 10 Kasım günü ise tüm ülkeyi bir yas haberi sarar. Atatürk'ün öldüğü haberi radyo aracılığıyla birkaç dakika içerisinde tüm yurtta duyulur. Atatürk'ün ölüm haberini radyodan alanlardan biri de Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ'dır. O anları üzüntüyle anlatır.[299]Birçok kişi anılarında buna yer verirken haberi radyodan aldıklarını ve radyonun o dönem oldukça zor bulunan bir cihaz olduğunu, her evde radyo olmadığını, bazı radyoların ortaklaşa dinlendiğini de özellikle belirtir. Örneğin Atatürk'ün ölümü Bursa'da şöyle anımsanır:

> "10 Kasım günü Bursa'daydık. İlkokul dördüncü sınıftaydık. Haber ulaşır ulaşmaz dersler kesildi. Hemen öğretmen toplayıp, Atatürk'ün öldüğünü bildirdi ve hemen bir şey yapıldı alelacele konuşmalar yapıldı. Herkes çok üzüldü, ablam bile çok ağladı. …bütün hafta büyük acılarla geçti cenazenin hazırlanması, binlerce insanın önünden geçmesi, televizyon olmadığı için hep bunları radyo naklen verdi. Bizim evimizde radyo yoktu. İlk radyoyu 1940'ta aldık. Kulaktan kulağa vardı ve bir de sanıyorum Bursa'daki Setbaşı'nda büyük bir havuzlu bahçe vardı. O havuzlu bahçenin radyosundan ne olduğunu ne bittiğini oradan takip ediyordu herkes oraya toplanmıştı. Hasta olduğu söyleniyordu hatta annem o hastalığın siroz olduğunu söylemişti. Cenazenin kaldırılması 5-6 gün sürdü radyodan nasıl gitti, nasıl katafalktan alındı, Sarayburnu'na nasıl götürüldü bunlar zaten gazetelerde yazıyordu."[300]

İletişim araçlarının sadece kamusal mekânlarda bulunabilmesi, evlerin büyük çoğunluğunda radyo bulunmaması, kimi evlere gazetenin dâhi alınmaması, hatırlamayı zorlaştıran sebepler arasında sayılabilir. Erzincan'daki tanıklık bunu anımsatır cinstendir:

> "Çünkü öyleydi ki gazete almak bile çok az para vardı o bile bir masraf sayılırdı. İşte baş makalelerine bakarız işte o. Fırsat buldukça kahvehane gibi yerlerden çay bahçesi gibi yerlerden çünkü evlerin hiçbirinde şey yoktu, radyo yoktu, oralardan dinlerdik haberi. … Kulaktan kulağa bir anda yayıldı. O zaman Erzincan'da ne telefon var ne şu bu. Ne kadar haber gelirse kulaktan kulağa işittiğimiz o şekilde üzüldük."[301]

---

[299]"O gün hiç unutmuyorum biliyor musun? Evkaf apartmanındaydı bizim fakülte. Aşağıda büyük bir salonumuz vardı. O salonda sabahleyin hepimiz yani birçok arkadaşlar orada radyo dinliyoruz. Radyo dakikası dakikasına haber veriyor. Radyoda birdenbire işte ölüm haberi geldi. Nasıl bir vaveyla koptu. Bütün arkadaşlar kız erkek herkes birbirine sarılıyor, ağlıyor, babamız gitti diye. Bak bugün de ağlıyorum. O kadar… O kadar fena olduk ki! hakikaten çok çok fena. Yani ağlamayan kimse kalmadı. Ne kadar çok seviliyormuş.
…İstanbul'dan İzmit'e gidinceye kadar, o vapura bilinceye kadarki halkın kıyamet gibi…bütün…camilerin kubbelerin etrafına doluşmuş insanlar göreyim diye. Orada dünya yabancı memleketlerinin askeri zırhlıları geldi, İstanbul'dan İzmit'e kadar götürmek için. İzmit'te trene bindirildi naaş. Hangi istasyonda duracaksa millet oraya hücum etti etraftan. Karşıladılar… orada uğurladılar Atatürk'ü.böyle bir acı olmamıştır dünyada hiçbirisinde (hiçbir liderde)." https://www.youtube.com/watch?v=ohTFAhx3kKo (Erişim Tarihi:30.8.2019)

[300] Ökten, 2001:342.

[301] Ökten, 2001:342-343.

Türkiye'deki 1927'de Telsiz Telefon Türk A.Ş. tarafından önce İstanbul, ardından Ankara'da başlatılmış olan radyo yayıncılığı, beklenen başarı sağlanamadığı için 1936 yılında çıkarılan bir kararname ile devlet kanalıyla devam etmiştir. 1938 yılında Ankara'da yeni bir verici ve radyoevinin kurulmasından sonra, ülkenin radyo yaşamında ağırlık Ankara Radyosu'na geçmiştir. Kısa süreli faaliyetler saklı tutulursa, İstanbul'da radyo yayını ancak 1949 yılında düzenli olarak yeniden başlayabilmiştir.[302]

1936 Ekimi'nde Ankara Halkevi Başkanlığı' tarafından Türkiye'ye davet edilen ünlü müzisyen Bela Bartok, bir dizi konferansın ardından, Bartok, Ahmet Adnan Saygun, Necil Kazım Akses ve Ulvi Cemal Erkin ile birlikte Adana ve Osmaniye bölgesinde derleme gezisine çıkar. Bu gezilerde doksan adet türkü derlenir. 1937'de yapılan derleme çalışmasına Necil Kazım Akses, Ulvi Cemal Erkin, Halil Bedii Yönetken, Muzaffer Sarısözen, Ferit Alnar ve Arif Etikan gibi sanatçıların da katıldığı görülür. Anadolu derleme gezileri 1952'ye kadar sürer. Yürütülen derleme çalışmaları sonucunda 10.000den fazla türkü derlenerek kayıtlara geçirilir. Derlenen türkülerden yaklaşık 2000 kadarı Muzaffer Sarısözen tarafından notaya alınmış ve radyoda yayınlanan "Yurttan Sesler" programında da icra edilmiştir.[303]

Radyoda halk müziğine dair ilk örnekler, Tamburacı Osman Pehlivan tarafından İstanbul Radyosu'nda Rumeli türküleri çalınarak verilmiştir. 1938'de Ankara Radyosu'nda Sadi Yaver Ataman'ın gerçekleştirdiği açıklamalı halk müziği programları, anonim ve âşık edebiyatı ürünlerine yer veren ilk örnekler olması bakımından önem taşır. 1940 yılında Vedat Nedim Tör'ün Ankara Radyosu'nun müdürü olması, radyo programlarının yeniden yapılandırılmasını sağlar. 1941'de Mesut Cemil yönetimindeki Klasik Türk Müziği Korosu radyonun ilk düzenli halk müziği programlarını yapmaya başlar. "Bir Türkü Öğreniyoruz" adı verilen bu programlar, Muzaffer Sarısözen'in şefliği ve repertuvar hocalığı doğrultusunda faaliyetini sürdürür. Program, hem radyo dinleyicilerine hem de sanatçılarına her hafta yarım saatlik bir zaman diliminde bir türkü öğretme amacıyla oluşturulmuştur. Bu programın anonsunu müzik yayınları şefi Mesut Cemil yapmış; program altı ay sürmüştür. Bir Türkü Öğreniyoruz'un başlamasına kadar radyo yayınlarında yeterli ölçüde yer bulamayan halk müziği Vedat Nedim Tör'ün deyimiyle böylece üvey evlat durumundan kurtulmuş olur.[304]

Bir Türkü Öğreniyoruz programı, klasik Türk müziği sanatçılarının halk müziği alanında eğitilmesini sağladığı gibi, programın ilgi ve beğeniyle takip edilmesi Yurttan Sesler

[302] Kocabaşoğlu, 1980:4.
[303] Sarıkaya ve Tunalı, 2014: 299-313.
[304] Alpyıldız, 2012: 86-88.

Korosu'nun kurulmasına zemin hazırlar. Muzaffer Sarısözen, Yurttan Sesler Korosu'nun kuruluş amacını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

> "Radyonun sımsıkı tuttuğu ve başardığı halk türküleri yayımı, ne sadece dinleyicilerine hoş bir vakit geçirmek ne de yalnız türkülerimizin çeşitleri hakkında fikir vermekten ibaret değildir. Gönüllerimizi bir araya toplamak ve bütün memleketi tek duygu haline getirmek Yurttan Sesler'in başlıca hedefidir. Artık izaha lüzum kalmamıştır ki "Yurttan Seslerin sanatkâr işçileri memlekete en modern tahrip vasıtalarının bile zerresini koparamayacağı bambaşka bir istihkâm yapmakla meşguldürler"[305]

Yörelerinin adlarının belirtildiği türkülerle birlikte halk, kendi memleketi dışındaki türkülerin nereye ait olduğu hakkında bilgi edinmesinin yanı sıra, türküleri seslendiren sanatçıları da tanıma fırsatı bulur. Yöresiyle birlikte anons edilen türküler, halkta benlik duygusu, aitlik hissi ve gurur kaynağı yaratır.[306]

"Yurttan Sesler" adı ülkede dil, tarih, duygu, düşünce ve kültür birliğini gerçekleştirmeye çalışılacağının göstergesi niteliğindedir. Yurttan Sesler Korosu'nun oluşturulması, Ankara Radyosu'nda birleşik koronun ayrılmasından sonra Türk halk müziği grubuna sanatçıların seçimi, ses karakterleri halk müziğine yatkın kişilerin belirlenip, Yurttan Sesler kadrosu içine seçilmesi yoluyla yapılmıştır. Bazen bu seçim sanatçıların kendi rızalarının olmamasına rağmen kurumsal baskı yoluyla gerçekleşmiştir.[307]

Ankara Radyosu'nda kurulan koronun ilk sanatçıları şunlardır: Şef: Muzaffer Sarısözen, Saz Sanatçıları: Sarı Recep (Giray), daha sonra bu saz sanatçı kadrosuna dâhil olan Avni Özbenli, Osman Özdenkçi, Ahmet Yamacı, Ahmet Gazi Ayhan ve Mucip Arcıman. Ses Sanatçıları: Turhan Karabulut, Ali Can, Nurettin Çamlıdağ, Neriman Altındağ, Muzaffer Akgün, Sebahat Karakulak, Osman Özdenkçi, Ali Can, Turhan Karabulut, Sabahat Tarabuş, Muzaffer Sarısözen. Koro'ya 1950 yılından itibaren yeni sanatçılar ve çalgıcılar da katılmıştır.[308]

Yurttan Sesler Korosu 1941'deher hafta çarşamba günü saat 19.45-20.45 arası, 1944 yılında pazartesi 20.45- 21.00 ve çarşamba 19.45- 20.15 saatleri arasında yayın yapmıştır. 1955'ten itibaren haftada dört gün pazartesi, çarşamba, cuma saat 18.30-19.00; pazar 12.30-13.00 saatlerinde yayın yapmıştır. Yayınlar 1965'ekadar canlı gerçekleşmiştir. Solo programların yanında Ankara Radyosu Büyük Stüdyosu'nda izleyici katılımlı programlar da

[305] Çeren, 1944: 4.
[306] Alpyıldız, 2012: 89-90.
[307] Alpyıldız, 2012: 86-88.
[308] Elçi, 1997: 21-37.

yapılmıştır.[309]

Halkın büyük bir ilgi ve beğeniyle takip ettiği bu programlardaki anonslar Muzaffer Sarısözen tarafından yapılmıştır. Söz konusu anonslarda dikkati çeken nokta Sarısözen'in türküleri: "Şimdi bir Ankara türküsü Mehmet Hulusi Koçer'den. Güvercin Uçuverdi. Nezahat Bayram ve Mustafa Geceyatmaz solo kısımlarını okuyacaklar"[310] gibi, yöresi, kaynak kişisi ve icra edecek sanatçıyla birlikte sunuşu ve çoğu zaman türkünün sözlerine ve öyküsüne de anlatıda yer vermesidir.[311]

Bir Halk Türküsü Öğreniyoruz ve Yurttan Seslergibi programlar, belli bir monotonluğu yıkan, eğitim iddiasında olmasa da ciddi anlamda öğretici olan, araştırmalardan skeçlere dek ilgi, araştırma konusu olmuş, mizah unsuru olmuş bir müzik programıdır. Sadece bu kadar değilbirçok dinleyiciye göre de bir anlayış, bir bakış açısıdır. Emek verenlere göreyse bir okuldur.

Adı duyulan bazı solistler mektupla Ankara'ya gelme isteklerini belirtmiş yahut Ankara Radyosu'ndaki müzisyenler aracılığıyla istek göndererek radyo stüdyosuna davet edilmişlerdir. Çoğunlukla canlı okunup, bir kısmı kaydedilen ve bugün nerede olduğu bilinmeyen bu yayınlar ülkenin en değerli işitsel arşivlerindendir.

Neşet Ertaş da bu isimlerden yalnızca biridir. Yıllar sonra bir belgeselde bu anları, tüm yaşamının en heyecanlı dakikaları olarak anımsadığını söyleyecektir.[312]

Yurttan Sesler, türkülerin arasında Anadolu'nun birbirinden uzak diyarlarını birbirine tanıtma görevini, satır aralarında, nota perdelerinde hissettirir. Programın uzun yıllar, evlerde, işyerlerinde, köyevlerinde, köyodalarında, kahvehanelerde, il ve ilçe halkevlerinde dinlendiğini görülmektedir.

Tükenmez Kalem Senaryo Grubu'nun, Olacak O Kadar'da, "Koca koca adamlar dizildik Menemen testisi gibi. Bir adım ileri gittiğimiz yok."[313]diyerek skeçleştirdiği

---

[309] Özdemir, 2008: 138.

[310] TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, 2002:12.

[311] Yurttan Sesler'in yayınlarındaki bir başka önemli unsur ise türkülerin yaratılış-yakılış bağlamının icra bağlamıyla ilişkisinin açıklanmasıdır. TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın 2002 yılında çıkarmış olduğu Muzaffer Sarısözen albümünde bu açıkça gözlenir.

[312] Neşet Ertaş'ın Muzaffer Sarısözen belgeselindeki anlatımıyla; "Dayım Hacı Taşan'ı dinledim Yurttan Sesler'de. Aldım gucağıma sazımı Angara'ya geldim. Radyoevinin önünde bekliyom. Muzaffer Sarısözen'i göreceğim. Muzaffer Sarısözen'e demişler. Geldi yanıma sordu: -Nirelisin? -Gırşehirli.. -Ne istiyorsun? -Yurttan Sesler'de çalıp söylemek istiyom. -Sana mektup yazarız. Mektubu alınca gel. Döndüm Gırşeher'e. Mektup bekliyom. Mektup gelmedi. Ben tekrar geldim Angara'ya. Radyoevinin önüne. Başladım beklemeye. Haber etmişler. Emin Aldemir'miş. Beni aldı içeri. -Çal, dedi. Sazın akordu yok. Akortsuz çalınır mı? Muharrem Usta derdi ki: 'Dam temel üstüne olur. Akortsuz saz çalınmaz. Akortsuz saz beyne zarar.' Akorttan sonra başladım çalmaya. Emin Aldemir dinledi. Beğendi: 'Yarın gel. Yurttan Sesler'de çalacaksın.' dedi. O kadar sevindim ki ayaklarım yere değmiyor. Ertesi gün geldim. Cengiz Akmeriç, beni Muzaffer Sarısözen'in yanına götürdü. Bir masa var. Muzaffer Sarısözen oturuyor. Önünde mikrofon: -Emin Bey'in tavsiye ettiği siz misiniz? -Evet efendim. -Çal bakalım. On beş dakika sonra canlı yayın var. Ben "Geleli gülmedim ben bu cihana" diye başladım. "Giriftar olmuşum bunca ishale" deyince Muzaffer Sarısözen kesti: -Oğlum sen ishal mi oldun? -Estafurullah efendim. -Oğlum halk bunu böyle anlar. Der ve o dizeyi iptal ederler.

programa gelen eleştirilerin başında, özellikle televizyonun yaygınlaşmasından sonraki süreçte dahi değişmeyen program içerik ve biçemi, yerel sesleri ortak bir dille icra ettiğinde yitirilen yerellik, koroya giren sanatçıların yaratıcılığının kısıtlanması olasılığı, çalış ve söyleyişlerin zamanla tekdüzeleşmesi, halkın sosyal ve siyasal olaylara ilişkin tepkisini içeren bazı türkülerin repertuar dışı kalması, derlenen binlerce türküden sadece 200 kadarının temcit pilavı gibi döndürülmesiverilebilir.[314]Yine de tüm bunlar Yurttan Sesler'in ülkenin en uzun süreli ve kapsamlı sözlü ve ezgili kültür derleme çalışması olmasının önüne geçemez.

1930'lardan bugüne radyo, eğitim ve kültüre katkılar yapmıştır. Ankara ve İstanbul Radyoları kuruluşundan itibaren dramatize programlar da yapmışlardır. Bu programlar arasında Tarihten Bir Yaprak, Çocuk Saati içinde çeşitli piyesler, Arkası Yarın, Mikrofonda Tiyatro, Radyo Tiyatrosu, Okul Radyosu ve Halk Hikâyeleri gibi programlar sayılabilir.

Baki Süha Ediboğlu, Şevket Rado, Behçet Necatigil, Feridun Fazıl Tülbentçi, Dr. Galip Ataç gibi bazı programcıların yapımları ise sonradan kitaplaştırılmıştır. 1941'de Dr. Galip Ataç, Radyoda Evin Saati programındagünlük yaşamdan yola çıkarak, ev halkının yararlanabileceği bazı bilgileri dinleyiciye aktarmıştır.[315]

Okuma-yazma bilmeyen yaşlılarla konuşurken onların bilgiye ulaşmada radyoyu çok önemsediğine tanık oluruz. "Ben bu konuyu radyodan öğrendim, şu yazarın bir oyununu radyoda dinledim.'" Diyenlerinsayısı azımsanacak ölçüde değildir.[316]Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nce çıkarılan Radyo Dergisi'nde ise, Hasan Refik Ertuğ, "Radyo ve Öğretim" başlıklı yazısında şunları söylemektedir:

> "Eğitimde radyodan faydalanma fikri, oradan doğmamış olsa bile en çok Birleşik Amerika'da yayılmış olduğunu söylemekte bir yanlışlık yoktur, sanırız. Bugün türlü bilgiler vermek maksadiyle özel yayımlar yapan 150 büyük radyo istasyonunun Amerika'da çalışmakla olduğunu söylersek, yukarıki ifademizde ne kadar haklı olduğumuzu teslim edeceğinizi umarız. Amerika'daki büyük radyo idareleri, öğretim için yaptıkları yayımların kolaylıkla takibini sağlamak üzere türlü tedbirlere başvurmaktadırlar. Meselâ bunlardan birisi; 1935 yılında, Shakespeare'in piyeslerine ait izahlı inşad derslerini daha faydalı bir hale sokabilmek için bu işe yaramak üzere hazırlattığı Shakespeare metinlerini 10.000 okula dağıtmıştır; yine aynı idare, izahlı müzik derslerinin anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadiyle ders metinlerinden 200.000 nüsha ve türlü ders metinlerinden de 50.000 nüsha bastırıp okullara tevzi etmiştir. 1931 yılında yapılan bir ankete göre, Birleşik Amerika radyolarında mezkur yılda 45 İlmî teşekkül, 101 muhtelif konuda öğretiri mahiyetle seri konferanslar vermişlerdir. Bu misaller de

[313] "Olacak O Kadar Yurttan Sesler Korosu" 31.12.2000 Star Tv Yayını, https://www.youtube.com/watch?v=GvJQ64w__Ho (Erişim Tarihi:1.1.2019)
[314] Alpyıldız, 2012: 92.
[315] "Gençler Nasıl Beslenmeli?, Kaç Yaşında Evlenmeli?, Köylerde Temizlik, Evde Bulundurulacak İlaçlar, Nasıl Gezmeli? ve Enginarlı Bakla" gibi başlıklar programlarından derlenen kitabın da bölümleridir.
[316] Boyacı, 2018: 9.

> gösteriyor ki, radyo vasıtasiyle öğretim, harp sonu dünyasının başarılı bir hareketi olmağa namzettir. İnsanlığın ve demokrasinin en büyük düşmanı olan cehaletin mağlûp edilmesinde, radyonun pek müessir ve önemli bir vazife alacağına kani bulunuyoruz."[317]

1948 Şubat'ta Radyo Dergisi'nde dönemin anlayışını Hasan Refik Ertuğ; "Okul sınıflarına mahsus derslerin verilmesi ve büyük dinleyici kitlelerini muayyen mevzular üzerinde yetiştirmeye yarayan konferanslar düzenlenmesi" olarak aktarmıştır. O yıllarda bu iki yöntem de kullanılmıştır. Bunlar aynı zamanda sonradan Okul Radyosu ismini alacak programların da ilk örnekleridir. Aynı yıllarda radyolarda, Radyo Konferansları başlığı altında bilim adamları, edebiyatçılar ve sanatçılarının katıldığı programlar yayınlanmıştır. O dönem, bu programlar halkevlerinde de dinlenmiştir.

2. Dünya Savaşı tüm hızıyla yaklaşırken, savaşın Türkiye'yi de içine katıp katmayacağına ilişkin haberleri, toplum günde üç kez, soluğunu tutarak radyodan dinlemiştir. Yaklaşmakta olan 2. Dünya Savaşı da haberleşmeye verilen değeri arttırmış ve Ankara Radyosu, yayınlarının çekim gücü yükselterek, enformatik yayıncılığı yurt sathına çıkarma çabasına girmiştir. 1940'dan sonra Vedat Nedim Tör'ün radyo müdürü olmasıyla, Ankara Radyosu düzenli yayın kavramıyla tanışmıştır. Nurettin Artam'ın seslendirdiği "Radyo Gazetesi", Falih Rıfkı Atay'ın hazırladığı "Güzel Türkçemiz", Muzaffer Sarısözen idaresinde kurulan "Yurttan Sesler" korosunun programları ve "Bir Türkü Öğreniyorum", Neriman Hızır'ın Ayşe Abla takma adıyla sunduğu "Radyo Çocuk Kulübü" ve "Radyo Tiyatrosu", Rıza Uluçam'ın hazırlayıp, Nevin Uluçam'ın sunduğu "Ziraat Takvimi Saati"[318], Hikmet Münir'in hazırladığı "Meslekler Konuşuyor", Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından hazırlanan "Tarihte Bugün" ve "Tarihten Bir Yaprak ve Adnan Ötüken'in "Kitapsevenler Saati",Ankara Radyosu'nun ve bu dönemin kilometre taşlarıdır.[319]

1943'te Matbuat Umum Müdürlüğü, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne dönüştürümüştür. Böylece radyolar bu genel müdürlüğe bağlanmış, 1949'da İstanbul Radyosu sürekli yayına başlarken, 1951'de İzmir Radyosu bölgesel programlarına başlamıştır.[320]

Türkiye, bu girmediği savaştan sonra tekrar demokrasi ve yeni birçok partili hayata geçiş denemesine girişmiştir. Bu dönemin gidişatını değiştiren olgu, ülkede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1931) deneyiminden sonra üçüncü girişim Demokrat Parti'nin (1946) kurulması olacaktır. Kurucular arasında İstiklal Harbi döneminde Antalya'da doktorluk yapmış ve Serbest Fırka'nın kuruluşunda etkin görev almış

[317] Ertuğ, 1945: 4.
[318] Oskay, 1978: 59-63.
[319] Çetinkaya, 2012: 47.
[320] Oskay, 1978: 59.

Antalya milletvekili Burhanettin Onat da vardır. 23 yıl 'tek partili' seçim sistemiyle yönetilen Türkiye, 1946 yılında iki partili seçime girmiştir. Şaibeli seçim olarak da bilinen bu seçim, "açık oy gizli sayım" usulüyle yapılmış, CHP 395, DP 64, Bağımsızlar ise 6 milletvekilliği kazanmıştır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947'de, radyolardan bir bildiri yayımlanmıştır. 11 Temmuz 1947 akşamı radyoda okunan, ertesi gün ise gazetelerde yayımlanmış olan bu bildiri; 1946 seçimleri sonrasında iktidardaki CHP ile muhalefet partisi DP arasında yaşanan şiddetli siyasi gerilim üzerine yazılmıştır. Bu bildiri ile İnönü, iktidar ve muhalefete eşit mesafede duracağını, aralarında uzlaşma sağlamayı hedeflediğini belirtmektedir.[321] Oysa bu süre zarfında iktidar partisi CHP, radyoyu DP'nin kullanabilmesi için herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

Radyo ilk kez 1950 seçim kampanyalarında gerçek anlamda devreye girmiştir. Sınırlı alana yayın yapan Ankara ve İstanbul radyoları seçimlerle ilgili haberlere ve seçim konuşmalarına yer verilmiştir. Bu sırada DP mitinglerin yanı sıra halkla birebir görüşüp buluşmuş, DP üyeleri mitinglere giderken yol üzerindeki köy kahvelerine uğrayıp köylülerle dertleşip onların sorunlarını dinlemişlerdir.[322] O yıllarda ülkemizde televizyon olmadığından, kampanyalarda yararlanılabilecek tek elektronik kitle iletişim aracı radyodur. Demokrat Parti için bu dönemde afişlerle birlikte yazılı basının ve radyo kullanımının, onu iktidara taşımaya vesile olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

14 Mayıs 1950'de düzenlenen ve TBMM 9. dönem milletvekillerinin belirlendiği seçimde ilk kez "gizli oy açık tasnif" yöntemi uygulanmıştır. Bu seçim, Türkiye tarihinin ilk demokratik seçimi olarak kabul edilmektedir.[323] Bilhassa kırsal kentlerde ve köylerde

---

[321] 12 Temmuz Beyannamesi adıyla ünlenen bildiride İnönü:"7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Parti'nin idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi.
İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanunî siyasî partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, İktidar Partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır. Bu zeminde, ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.
Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan, memleketin emniyeti manasını taşıdığı için benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir." demektedir. [Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Ankara Radyosu'ndan 1.7.1947'de yayınlanan bildirisi.]

[322] Keloğlu, 2007:111-128.

[323] "Yeni seçim yasası, getirdiği tek dereceli, gizli oy açık sayım ile çoğunluk sisteminden başka; en az beş ilden aday gösterebilen partilerin radyodan yararlanabilmelerini, Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulmasını, seçimlerin yargıç güvencesi altında yapılmasını, idare amirleri, memurların, askeri kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları yerin seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilememeleri, siyasi parti ve bağımsızların sandık başlarında gözlemci bulundurabilmeleri, oyların kapalı yerde verilmesi, seçim sonuçlarının hemen açıklanması, kazanan adayların listesinin asılması, oy pusulalarının Sulh Hukuk Mahkemelerinde korunması ve TBMM ya da

yaşayanlar, DP'yi CHP karşısında bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Zaten DP de radyoda halka seslenişlerinde bu tür bir söylem tutturmuştur. Basın araçları ve radyonun kullanımı, DP'nin kendini en ücra taşraya dek duyurabilmesini getirmiş, seçim yasasının değişmesi ve halkın yönelimi, DP'yi böylece iktidara taşımıştır. Bu esnada dünyada, ABD ve SSCB başta olmak üzere, uygar diye bilinen ülkelerde, uzay yarışı başlamak üzeredir.

Bizde çok partili yaşama geçiş denemeleri yaşanmaktayken, 1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman, sonradan adıyla anılacak olan doktrini açıklamıştır. Bu, Sovyet tehdidine karşı hazırlanmış bir plandır. Truman Doktrini ABD'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyet karşıtlığının yeni politikada esas alındığını ilan etmiştir.[324] Bununla birlikte, 2. Dünya savaşı sonrasında ABD tarafından önerilen ekonomik yardım paketi olan Marshall Yardımları, 1948-1951 arasında yürürlüğe konmuş ve bu yardım paketinden 16 ülke faydalanmaya başlamıştır. Tüm bunlar olurken, DP başkanlığında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümeti, TBMM'nin onayına sunmadan, Kore Savaşı'na asker gönderecektir.

Türkiye halkı, haberleri uzunca bir süre, saati saatine radyodan almıştır. Halk,"Ajans Saati"ne kısaca "ajans" demiş, radyonun düğmesini radyoyu açmak için değil-günde üç kez- "ajansı açmak" için yapmıştır. Türkiye 1946'da tekrar çok partili siyasal yaşama geçiş denemesinden sonra artan gerilim sürecinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün halka seslenişlerini, 1950-60 arası CHP ve DP arasında gittikçe gerilimi tırmanan iletişim sürecine ilişkin yazılı metinleri, Marshall yardımlarına ilişkin ayrıntıları, Kore Savaşı'na asker gönderilişini, NATO'ya üyelik sürecini ve Vatan Cephesi'ni ilkin radyodan öğrenmiştir.

1950-60 radyo gündelik hayata daha fazla dâhil olmuş, geçen on yıllar içinde radyo fiyatları görece ucuzlamıştır. Fakat İsmail Cem'in aktardığına göre, 1955'te dahi buzdolabı ve radyo gibi malların da önemli parçaları dıştan gelmekte, Türkiye'de birleştirilmektedir ve durum böyle olunca, yabancı sermaye kuruluşları sanayici değil üstü örtülü bir ithalatçı gibi gözükmektedir. Bu arada Cem, yabancı sermayenin, çeşitli alanlardaki tekel durumundan faydalanarak birkaç katı fiyata sattığı ürünler arasında ilaç, ampul, lastik gibi ürünler arasında radyoyu da sayar.[325]

Yüksek Seçim Kurulu'nun isteği olmaksızın nakledilememesini içerir. Sistem ayrıca 11 kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu'nun 6 üyesinin Yargıtay, 5'ininde Danıştay üyeleri arasından gizli oyla seçilmesi gibi yenilikler getirmektedir." "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları" http://atam.gov.tr/. (Erişim tarihi: 7.1.2019.)

[324] "…Yapacağımız yardım esas olarak ekonomik ve mali nitelikte olmalıdır Artık her ulus iki zıt yaşam biçimi arasında yapılması gereken bir seçimle karşı karşıyadır. Bunlardan biri çoğunluğun iradesine dayanır ve özgür kurumlar, temsil yeteneği olan bir hükümet, özgür seçimler, bireysel özgürlüklerin, konuşma ve inanç özgürlüğünün güvence altına alınması ve her türlü siyasal baskının yokluğu gibi özellikleri vardır. Diğeri ise, güç kullanma yoluyla çoğunluğa dayatılan azınlık iradesine dayanır. Korku ve baskı, basın ve radyonun denetimi, hileli seçimler ve bireysel özgürlüklerin kaldırılması üzerine kuruludur"
[ABD BaşkanıHarry S. Truman'ın Konuşması], Truman, 1955: 72.

[325] Cem: 1997, 411.

DP, iktidar olduğu süre içinde radyoyu siyasi parti amaçları doğrultusunda ve oldukça partizan biçimde kullanmıştır. DP, radyoda başkalarına söz hakkı tanımazken, 1957'de Vatan Cephesi diye bir korku topluluğu yaratmış ve buna ilişkin bilgileri haberlerde ve özel programlarda halkın büyük çoğunluğu oralı dahi değilken, bildirmeyi sürdürmüştür. DP'nin bu tutumu, 1958'de "Radyo İstasyonlarından Ajans Haberlerini ve Partizan Neşriyatı Dinlemeyenler Derneği" kurulmasına yol açmıştır.[326] Bu adım, radyonun DP tarafından partizanca kullanılmasına yönelik tepkiyi göstermesi açısından anlamlıdır. Dernek kuruluş bildirisinde, "radyo yayınlarından asabı bozulanları tedavi ettireceğini" beyan etmekteyken, DP hükümeti derneği bir gün içerisinde kapattırmıştır.

DP, radyoyu taraflı kullandığına ilişkin, 1960 askeri darbesinden sonra Yassıada Mahkemelerinde, çokça suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. 1959'da bir dergide yer alan şu mektup çarpıcıdır:

> "26 Nisan 1959 tarihine müsadif pazar gecesi. Muğla ve Köyceğiz havâlisinde şiddetli bir zelzele olmuş, yüzlerce ev yıkılmıştır. Pazar günü sabahın erken saatlerinde Dünya ve Vatan gazetelerini okuyunca tüylerimi ürperten bu acı haberin tam iki zımnında sabahleyin İstanbul Radyosu'nun ajans haberlerini vereceği saati yani saat 9'u sabırsızlıkla bekledim. Saat 9, radyonun düğmesini çeviriyoruz. Zelzele ile ilgili haberleri bekleyip duralım. Saat 9:15… İstanbul Radyosunun haber bülteninin okunması sona ermiştir. Zelzele ile uzaktan ve yakından alakalı hiçbir haber yok. Bakın radyonun haber bülteninde neler var: Endonezya Cumhurbaşkanı Dr. Sukarno ile Cumhurbaşkanımız Celal Bayar rukublarına tahsis edilen hususi bir trenle saat 23:35'te Ankara'dan İstanbul'a müteveccihen hareket etmişlerdir.
>
> Üçüncü bir haber olarak spiker karşılama mevzuunda İstanbul Valiliği'nin bir tebliğini okumuştur. Dördüncü haber olarak da fevkalade bir şeymiş gibi Demokrat Parti'nin Ankara'da açtığı Matbuat Ocağına geniş bir yer ayrılmıştır."[327]

Vatandaşlar 27 Mayıs İhtilalı'nın bildirisinin Alparslan Türkeş tarafından okunuşunu ve devamında gelen haberler ile Yassıada yargılamaları sürecini dinlemiştir. Birçok kişinin usunda matemle ve üzüntüyle yer eden, devrik başbakanın idam edilişi haberini radyoda Hazin Güran önüne gelen metni okuyamayacağını belirttiği için, o gün izinli olan Jülide Gülizar sadece 19.00 haberlerini okumak üzere acilen çağırılır. Kendisi o dakikaları şöyle anlatmaktadır:

> "[…] O akşam haber bülteni, gonga vurup saat ayarını verirken stüdyoya getirildi. Günün özelliğinden doğan bir gecikme miydi, yoksa benim de haberi görünce aynı tepkiyi göstereceğim korkusu muydu,

[326] Uyar, 2001: 20.
[327] "Okurların Forumu" *Forum dergisi,* 15.5.1959.

> bilemiyorum, ilk sayfayı açıp başladım okumaya. 9-10 satırlık bir haberdi bu. Bir gün önce, rahatsızlandığı duyurulan Menderes'in tedavisinin tamamlandığı ve iyileştiği anlatılıyordu, altta bir tek satır vardı: 'Adnan Menderes hakkındaki karar infaz edilmiştir.'
>
> Ya okuduğumun bir idam haberi olduğunu kavrayamamıştım, ya da yapım gereği içimden hiçbir tepki gelmemişti. Genellikle çok büyük bir sevinci, heyecanı ya da üzüntüyü o anda değil, o sıradaki ruh durumuma göre 15-20 dakika, birkaç saat ya da birkaç gün sonra duyumsarım."[328]

Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen ilk başarısız darbe girişimi için de 21 Mayıs 1963'te radyo binası Talat Aydemir ve arkadaşlarınca basılmış ve ekip "Dikkat dikkat! Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri İhtilal Genel Karargâhı'nın bildirisini dinleyeceksiniz: Büyük Türk Milleti'ne" diye başlayan bildiriyi okumuşlardır. Kısa süre sonra radyo yeniden hükümet yanlıların eline geçmiş ve marşlar eşliğinde yapılan yayında, bir yanlışlık olduğunu herhangi bir ihtilal durumunun olmadığını belirten bir açıklama okunmuştur. Birkaç saat boyu hükümet yanlıların elinde kalan radyo kısa bir süre sonra tekrar Aydemir ve arkadaşlarının eline geçmiştir. Radyo yayınını Etimesgut'tan kestiren hükümet buradan tekrar yayına başlamıştır. Genelkurmay Başkanı'nın radyoda yayınlanan "Türk Silahlı Kuvvetleri hükümetin emrindedir. Kara, deniz, hava ve jandarma komutanlıkları hükümeti desteklemektedir. Talat'ın 3-5 adamı hüsrana uğrayacaktır. Maceraperestler muvaffak olamayacaklardır ve cezalarını göreceklerdir. Bunlar toplanmaktadırlar." demeci darbeci subayların çözülmesini sağlamış ve radyo üzerinden yürüyen mücadelenin kazananı sonunda hükümet ve genelkurmay olmuştur. Aydemir o geceyi ve radyonun önemini anılarında: "Hâlbuki karşımızda hiçbir kıta yoktu. Subaylar tankları bırakıp, bölükleri bırakıp kaçmasaydı, hiçbir şey olmayacaktı. Tek radyonun bu kadar tesirli bir silah olduğunu o zaman anladım. Mağlubiyetimizin tek sebebi radyodur..." sözleriyle anlatmaktadır. Darbe girişiminin sonuçsuz kalmasının ardından Harp Okulu'ndan ayrılan Aydemir, ailesinin yanına giderek onlarla vedalaşmış ve sonrasında polise teslim olmuştur. Yaklaşık bir yıl süren mahkemenin sonucunda Aydemir ve üç arkadaşı idama mahkûm edilmiş, 5 Temmuz 1964'de cezası infaz edilmiştir.[329] Tüm bu süreç günlük haberlerde radyoda özetler biçiminde verilmiştir.

1960'dan sonra 7 bölgeye Bölge Radyosu kurulmuştur. 06.00-18.00 saatleri arasında 12 saat bölgesel, 18.00-.06.00 arasında ise R4 ile ortak yayın yapmaktadırlar. Bölgesel ve ortak toplam yayın suresi kesintisiz 24 saat, haftada ise 168 saattir. Bu istasyonların bölgesel verici güçleri yüksektir, bulundukları bölgedeki her ili ve ilçeler nitelikli yayın alır.[330] Ünal ve

[328] Gülizar, 1994:121-122.
[329] Aydemir, 2010: 20-35.
[330] Aziz, 2002:224.

Şahin, bu dönem radyo kurulma amaçlarına dikkat çekerler ve yayıncılık ile kurulma aşaması ile ilgili olarak şu ifadeye yer verirler:

> "Söz konusu dönemde bir yandan radyo yayıncılığının yasal düzenlemeleri gerçekleştirilirken komşu ülkelerden gelen radyo sinyallerini bastırmak ve merkez radyoların (Ankara ve İstanbul) yayınını alamayan bölgelere yayın yapmak amacıyla küçük güçlü vericiye sahip 7 il radyosu kurulmuş, daha sonra bu il radyolarının yetersizliği nedeniyle, daha kuvvetli verici gücüne ve daha geniş kitlelere ulaşabilecek yayın alanına sahip bölge radyolarının kurulması fikri benimsenmiştir. Bunun üzerine il radyoları kapatılarak, Ankara ve İstanbul dışında, İzmir, Çukurova, Antalya, Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon bölge radyoları kurulmuştur. Kurulan bu radyolar, birbirine yakın kültürel ve coğrafi ortama sahip illerin oluşturduğu coğrafi bölgelere yönelik kamusal yayın yapacak şekilde tasarlanmıştır."[331]

1960'lı yılların başında Türkiye'deki radyoları tek çatı altına toplayacak bir yayın kurumunun oluşturulmasına karar verilmiş ve 1961 Anayasasının 121. maddesine dayanarak 359 sayılı yasası ile 1 Mayıs 1964'te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuştur. Türkiye'deki radyo ve televizyon yayınlarının yönetimi tekel olarak özel bir kuruma böylece verilmiştir. TRT özerktir; bir yayın kurumu olarak hükümetlerin, siyasal erkeklerin ve diğer tüm güçlerin uzağında tutulmuştur. Kuruma hiçbir baskı yapılamaz ve yayınlarını yasalar çerçevesinde kamu hizmeti gözeterek yapar. TRT'nin 1964 yılında resmen kurulmasından sonra 12 Mart 1971 darbesinin ardından gelen anayasa değişikliği ile 121. maddedeki "özerk" tanımı "tarafsız" tanımıyla değiştirilmiştir. Kısa bir süre sonra da 359. sayılı yasada değişikliğe gidilmiştir. Şubat 1972'de özerklik tamamen kaldırılarak yerine 1568 sayılı yeni bir yasa gelmiştir.[332]

1965 itibarıyla, TRT öncesi dönem içinde, toplam güçle yapılan radyo yayınlarının dökümünde en yüksek oranın Türk müziğinindir (% 52), bunun ardından Batı Müziği (% 24); çeşitli söz programları (°/o 17,2); reklâmlar (% 4,5); ve haberler (% 2,3) gelmektedir.[333]

Türk toplumu, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerini, Kıbrıs adasındaki halklar arasında 1960'lardan itibaren artan ve 1973'ten itibaren oldukça çoğalan şiddet olaylarını, 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta başlattığı harekâta ilişkin haberleri de radyodan dinlemiştir. Halk televizyonun henüz yaygınlaşmadığı yıllarda ve daha yoğun olarak 1970lerden itibaren enflasyon, pahalılık ve zamlara ilişkin haberleri de saati saatine radyodan almıştır.

---

[331] Ünal ve Şahin, 2018:337.
[332] Aziz, 2002: 216-217.
[333] Oskay, 1978: 26.

1920'lerden başından itibaren, Türkiye'de radyo üretimine ilişkin çalışmalar düşünülmüşse de hayata geçirilememiştir. Resmi tarih, devletin uzun süre radyonun kamusal alanda yaygınlaşması için uğraş verdiğini, bunun için radyo imal etme girişimlerinde de bulunduğunu söylemektedir. 1930'larda Türkiye'de devlet, liberalizm karşıtıdır ve radyo fiyatlarının düşürülmesiyle veya radyo satın alınmasıyla ilgilenmemektedir. Bunun yerine, sosyal devlet anlayışının getirisi üzere, radyonun tek tek bireylerce satın alınması için değil, topluluklar tarafından kamusal alanlarda dinlenmesinin yaygınlaşması için çalışılmıştır. Hâlbuki bazı kişisel öyküler, bazı girişimcilerinin kendilerine ve hısımlarına radyo yaptıklarını söylemektedir. Örneğin, Sait Akpınar anılarında arada geçiştirdiği, tam anlatmadığı bir radyo üretim öyküsü vardır. Akpınar bunu şöyle anlatır:

> "İstanbul'da 1926 yılında ilk radyo kurulduğu zaman ben radyo yapmayı öğrendim. Kendime yaptığım gibi başkalarına da yapardım. Teknik Üniversite'de okutulan kalın bir kitap vardı, o bizde vardı. Abbas adında bir arkadaşım vardı, biz onunla bu konulan sürekli konuşur, tartışırdık. Bu merakımdan dolayı elektroteknik bölümüne girdim."[334]

Ahmet İsvan (1923) da kendine küçük yaşta bir radyo yaptığına anılarında yer vermiştir.[335] 1965'de girişimci Mehmet Karagül, Torsan markasıyla İstanbul'da radyo üretimine başlamıştır.[336] 1985 yılına kadar Türkiye'nin Philips'den sonra ikinci radyo üreticisi olduğunu belirten Karagül, 40 yılı aşkın süre, farklı modellerde radyo, plakçalar ve kasetçalar üretmiştir.

1970'lerde radyo küçülerek elde taşınabilecek ve neredeyse cebe girebilecek boyuta gelmiştir. Aziz Nesin editörlüğünde "Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı" derlemesindeki Yalçın Kaya'nın "Bana Hediye Gönderme" öyküsü Almanya'dan gelecek olan ağabeyinden hediye istemeyen Sevim, istemediği tüm hediyeleri saydıktan sonra, tam da şunları söyler:

> "Ne hediye istiyorum?... Benim bir tanecik, iyi kalbli ağbiciğim!... Şunu kesin ve samimî olarak söylüyorum: Bana bir şey getirme!... Ancak İhsan için, şu, yeni çıkan radyolu çakmaklardan bir tane getirirsen, pek sevinirim. Rüyalarında hep bu çakmakla uğraşıyormuş. Benimle uğraşmaya korkuyor artık. Sana, hediye falan arzulamadığını yazmış galiba. Parana acıdığından Öyle diyor. İyi kalblidir. Hoş, solunum organları da fena değildir.

---

[334] 1930'lar sonu devlet bursuyla Avrupa'ya gönderilmiş olan 1913 doğumlu Sait Akpınar, 1930 yılında Pertevniyal Lisesi'ne başlamıştır. Buradaki öğreniminin ardından 1933 yılında üniversite reformunun yapıldığı dönemde İstanbul Üniversitesi Elektronik Bölümüne devam eder. Şarman, 2006: 391.

[335] İsvan, 2009: 37.

[336] Markanın mucidi, 1932 Antalya Akseki doğumlu, 1949'da Akseki'den İstanbul'a taşınmış olan girişimci Mehmet Karagül'dür. Karagül, 1953'te Tahtakale'de başladığı ticaretten, 1965'te Torsan markasıyla radyo üretimine ve bayiliklerine geçmiştir. Kaplan, 2017: 16.

Öperim ağbiş,
Sevim."[337]

Soluklar tutulup maçlar ve olimpiyatlar radyodan takip edilmiş, koalisyon kurma çalışmaları, güvenoyları, erken seçimler radyodan öğrenilmekteyken, 1970lerin ortasından itibaren televizyon gündelik hayatta yavaş yavaş yer almaya başlamıştır. TRT, Anadolu coğrafyasına verici kuleleri inşa etmeye başlarken, halkın geliri durumu yüksek kesimi çoktan televizyon sahibi olmuş ve karıncalı da olsa alabildiği ölçüde dış yayınları izlemektedir. Artık bu tarihten sonra insanların gözü kulağı en çok televizyondadır. "Dinleyiciler olarak biz bir aileyiz" ve "bir sonraki parça benim olsun" gibi söz ve temennilerin genel yayından bölgesel ve yerele doğru aidiyet değiştirmesi de yine bu yıllara rastlar. Televizyon yerele ilişkin pek bir haber vermemektedir ve 1970'lere doğru bölge radyoları, 1992'den itibarense özel yerel radyolar, daha küçük aidiyetlerin duygusal ihtiyaçlarına eğilirler.

1992'de özel sermayeli radyo yayıncılığına imkân sağlayan yasa çıkarılmış, 2000'lerin başında iletişimin yoğun olarak dijital ortama kaymasıyla, radyo için de dijital altyapı çalışmaları hızlanmıştır. Günümüzde insanlar radyoyu dijital ortamda, çeşitli kablosuz bağlantılarda ve mobil aletlerde dinlemeyi tercih etmektedir. Geçtiğimiz yüzyıl çeşitlenmeye başlayan yayıncılık, günümüzde çok farklı ortamlara evrilmektedir. İnsanlar, sehpanın üzerinde duran pilli büyük bir kutu yerine, akıllı telefonlarında veya tablet bilgisayarlarından ses yayınlarına erişmeyi sürdürmektedir.

1998'de Yapı Kredi Bankası tarafından, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları bağlamında hazırlanan "Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri" sergisinde radyoya yer verilmiştir. Günde yüz binlerce kişinin geçtiği ve 19. yüzyılda vatandaş kavramının yaratılmasında önemli mekânlardan biri olan İstiklal Caddesi'de açılmış olan serginin en ilginç bölümlerinden biri, 1930'lar stilinde düzenlenen bir oturma odasıdır. Berjer koltuklar, sehpa ve bir radyo barındıran bu oda aslında batılılaşma projesinin vatandaşların özel hayatında ne tür temel değişimlere yol açtığını simgelemektedir. Odanın verdiği ileti, 1930'larda Türk vatandaşlarının minder yerine koltukta oturduğu, sini yerine sehpa kullandığı ve radyo dinleyerek kendilerini Türk milletini oluşturan hayali cemaatin bir üyesi olarak hissettikleridir. Bu ve benzeri batılı günlük alışkanlıklar vatandaşın yalnızca kamusal alanda değil aynı zamanda günlük hayatlarında da 1930 ve 1940'lı yılların Avrupalı vatandaşları gibi yaşadıklarını anımsatmaktadır.[338]

[337] Kaya, 1973:441.
[338] Özyürek, 2001:197-198.

Geç-erken, yeterli-yetersiz tartışmaları bir yana, Türkiye'de radyo televizyon oldukça şenlikli de bir yazılı tarihe sahiptir. Sadece 1942-1968 arasında Radyo Dergisi, Radyo Programı, Radyo Haftası, Radyo Âlemi, Radyo Televizyon, Radyo TV dergisi adı altında dergiler yayımlanır. Bu dergilerde radyo programlarının yapımından, programların montajının teknik içeriğine, istasyonların fiziksel koşullarından ve uygun çalışmasından, seslendirme stüdyolarında dek birçok şey oldukça yalın, neşeli ve dinamik bir dille okuyucuya sunulmaktadır. Drama programları, müzik programları ve diğer icraların hazırlanışı, sanatçıların özel yaşamları, dilek, temenni ve hayallerine dek birçok şeyi röportajlar ve anlatımlarla okuyucuya sunmuş olan bu dergiler aylık olarak yayınlanmıştır.

İstanbul Radyosu ve Ankara Radyosu çalışanları başta olmak üzere, TRT çalışanları ve yöneticilerinin, radyo ve televizyonda geçirdikleri yıllar üzerine anı ve deneme alanına yazın kültürüne katkıları azımsanmayacak ölçüdedir. Prestij kitaplar ve derleme çalışmaları dışında İsmail Cem, Şaban Karataş, Jülide Gülizar, Halit Kıvanç, Adnan Acar ve Can Kozanoğlu'nun kitapları bu konuda akla ilk gelenlerdendir. İsmet İnönü ve Celal Bayar'dan Rauf Denktaş'a dek birçok siyasetçinin anılarında yer verdiği biçimiyle, yaşamının dönüm noktalarını belirleyen haberleri radyodan aldığı dikkatten kaçmaz.

Aziz Nesin'ce derlenen "Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı" antolojisindeki birçok kısa biyografide görülür ki geçmişte ünlü ünsüz birçok kişi, geçim derdi için birçok mesleğin yanında bir dönem radyoculuğu ve radyo piyesi yazarlığını da denemiştir.[339] Başka özyaşam hikâyelerinden de anlarız ki, Aziz Nesin, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Orhan Kemal gibi birçok yazar dönem dönem geçinebilmek için radyo piyesi yazmıştır.

Orhan Kemal'in para kazanmak umuduyla köyden ayrılıp şehre göçen üç arkadaşın başından geçenler anlattığı 1954 tarihli romanı Bereketli Topraklar Üzerinde ve Yılmaz Karakoyunlu'nun varlık vergisi etrafında yeniden şekillenmek zorunda kalan yaşamları anlattığı 1989 tarihli romanı Salkım Hanımın Taneleri'nde de radyo haberleri, oldukça önemli bir konumdadır.

Türk Sineması'nın toplumsal gerçekçi örneklerinde de radyo ve radyo haberleri oldukça ön plandadır. Yılmaz Güney'in senaryosunu yazdığı veya yönettiği Umut (1970) Arkadaş (1974), Endişe (1974), Yol (1982) gibi filmlerde de radyo, haber almaya, örgütlenmeye veya travmatik sosyal dönüşümler geçirmeye vesile olan bir bilgi akışı aracı olarak yer almaktadır.

Türkiye'de elektronik iletişim çalışmaları tarihi, "tek parti döneminde radyo" ve "iki partili siyasal hayatta radyo" temalarına ilişkin yapılmış birkaç çalışmayı dışarıda tutarsak,

[339] Bk. Nesin, A. (Ed.). (1973). "Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı". Akbaba Yayınları, İstanbul.

ağırlıklı olarak TRT'nin kurumsal yapısı üzerine kuruludur ve sadece tarihi değil, oldukça bürokratiktir. Oya Tokgöz, Ünsal Oskay, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu gibi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi akademisyenlerince, elektronik kitle iletişim araçlarına ilişkin 1978'den itibaren yapılan başucu çalışmaları mevcuttur. Özel radyo ve televizyonlar 1992'den itibaren kurulmaya başlanmış ve sayıları birdenbire artmışsa da buna ilişkin bilimsel ya da tarihsel çalışma da oldukça azdır.[340] Bunun dışında, Meltem Ahıska'nın Londra Üniversitesi Goldsmiths Collage'da yapığı doktora çalışmasıyla temellendirdiği, içinde sözlü tarih görüşmelerinden edinilmiş bilgi ve yorumların da bulunduğu, Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik başlıklı kitabı, konuya daha dinamik bakış açısını yansıtan bir çalışmadır.

Türkiye'de erken tarihte Lazersfeld'in radyoya ilişkin 1930'larda Avusturya ve ABD'de yaptıklarına benzer araştırmalar yapılmadığından, radyonun ülkenin insanları, toplulukları ve farklı sosyal sınıflar için ne ifade edebildiğini içeren ortak bir nicel-nitel veri havuzu oluşmamıştır. Buna karşın kesin olarak diyebiliriz ki radyo, Türkiye'nin toplumsal belleğinde yaşamla yoğrulmuş özellikte, oldukça özgün bir yere sahiptir. Yazar Tuğrul Eryılmaz (1946), kişisel yaşamında radyoya ilişkin şunları söylemektedir:

> "Yeni yetmelik yıllarını 1970'lerden önce yaşayan bütün kuşakların en yakın dostuydu radyo... Biz şimdi 50'li yaşlarını yaşayanlar The Rolling Stones'umuzu Elvis'simizi, The Beatles'ımızı ilk orada tanımıştık. Anne babalarımızın Safiye Ayla ya da Fehmi Ege ile tanışma yerleri de radyoydu.
> İlk radyolarımız uzun dalgalı, kısa dalgalı lambalı "Philips"lerdi… Transistörlü radyomuzu (zaman zaman sıkıcı, zaman zaman da dünyanın en keyifli yerleri olan öğrenci yurtlarında) oda arkadaşlarımızla paylaşmak için 60ları beklememiz gerekmişti. 1970lerin ortalarına kadar, radyo her şeyimizdi. Sinemaya bile gitmeye üşenenlerin tek eğlence kaynağı ve dostu. Orta sınıf bir aileden gelen benim, dakikada 45 ve 78 devirli plakların yanı sıra. 33 devirli Long Play çalan bir "pikap" sahibi oluşum 1950'lerin sonuyla 1960'ların başına rastlar."[341]

Dağarcıklarda bu ve buna benzer gibi birçok anı devşirilmeyi beklemektedir. "Tarihe 1000 Canlı Tanık" başta olmak üzere birçok sözlü tarih çalışmasında ve öz yaşam hikâyesinde radyonun yer tuttuğu tespit edilmiştir. Anılar; anneler radyo dinlediği için kendilerine sıra gelmediğini söyleyerek üzülen çocuklardan, kocası kendisini Zeki Müren dinlerken yakaladığı için evliliği sarsılan hanımefendilere; üzerindeki örtü hoparlörün sesi ve

[340] TRT tarafından 25-26 Kasım 1998'de Yücel Yener'in başkanlığında "Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dili'nin Kullanımı" başlıklı oldukça kapsamlı bir toplantı dahi düzenlenmişken, özel radyo ve televizyonculuk tarihine ilişkin devlet veya özel sektör merkezli yayınların ve organizasyonların hiç denecek kadar az olması düşündürücüdür.
[341] Eryılmaz, 2005: 87.

gürültüsüyle uçuşan radyolardan, doktorun moral olur diyerek hasta odasına koydurduğu radyolara değin çok renkli bir tarihin kişisel izdüşümlerini içerir. İnsanların tanklardan silahlardan ürküp evlerine çekilip radyo başında haber saatini beklediği anlardan, Cumhuriyet bayramlarında radyosu olmayan komşular dinleyebilirsin diye pencere önüne konan türküler marşlar dinlenen radyolara; evin babaannesi fasıl dinlesin diye Kahire Radyosu'nun arandığı günlerden, yabancı ajanslardan dinlenen haberleri teyit edebilmek için Ankara Radyosu'na da kulak kabartıldığı günlere… Rengârenk bir geçmişin ipuçlarını okuyucuya sunmaktadır.

2.5. Antalya'da Radyo Yayıncılığı

Antalya'da radyo teknolojisinin kullanıldığı ilk yayın 1962'de gerçekleşmiştir. 27 Haziran 1962 günü Orta Dalga 1295KHz 231.6 m üzerinde deneme yayınına başlamış olan Antalya Radyosu, 25 Ekim 1962'de normal yayınına başlamıştır. İl radyosunun ilk yayınları, Şarampol Caddesi Köprü Sokak'da yer alan üç katlı binada, kiralık bir evde gerçekleşmektedir. 60km çevrimine kadar iyi, 100 km çevrimine kadar orta bir dinleme alanına ulaşan bu radyonun[342], yayına başladığına ilişkin, 25-28 Haziran arası tarihlerdeki Antalya gazetesi sayılarında, ilk gün program akışı dışında bir duyuru, kutlama ya da açılış haberi yer almaz.

Eğlendirici, tanıtıcı, kültür ve eğitime yardımcı Türkiye radyolarından biri de Antalya'da kurulmuştur.1998'de TRT Antalya Bölge Radyosu'nun 36. yılı anısına çıkarılan kitapta anlatıldığına göre, yayın alanı bakımından radyo, idari unvanından önce bölge özelliğine kavuşmuştur. Çünkü 3 Nisan 1973 günü 2 ayrı 300 kW gücünde vericiden oluşan 600 kW güce sahip Antalya Radyosu vericisi, planlanan yayın alanının da ötesine seslenebilecek büyüklüğe erişmiş olur. Ülke sınırları içinde Afyonkarahisar, Antalya, Burdur ve Isparta illerine yönelik Bölge Radyosu özelliği taşımasına karşılık Akdeniz Bölgesi içindeki illerin çoğunluğuna, yurt dışında Suriye, Kıbrıs, Girit ve Rodos Adalarına, hatta Libya'ya kadar uzanan bir yayın alanına sahiptir. TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu döneminde, TRT idari açıdan reorganizasyon geçirir. Bazı düzenlemelerle TRT Bölge Müdürlükleri kurulurken, 15 Eylül 1980'de TRT Antalya Radyosu, TRT Antalya Bölge Müdürlüğü adını alır.[343]İlde ayrıca, doğrudan TRT Genel Müdürlüğü'ne bağlı Antalya'nın turizmine yönelik yayın yapan Turizm Radyosu da bulunmaktadır.

1993'te ilk özel radyoların açılmaya başlandığı tarih, aynı zamanda TRT Antalya Radyosu'nun da verici tasarrufuna gittiği tarihtir. Böylece bir dönem, Antalya Radyosu'nun ilk kurumlaşma öyküsü ve yerel radyonun Libya'dan Romanya ve Suudi Arabistan'a dek

[342] TRT Antalya Bölge Radyosu, 1998: 35.
[343]Özmen, 1969: 55.

çektiği dönem bir süreliğine son bulur. Yayınlar 1998'den itibaren FM bandındayken günümüzde ise uydu aracılığıyla tüm dünyaya yayılmaktadır.

27 Nisan 1998'da, 1 kW gücündeki FM vericisi hizmete girmiştir. 21 Nisan 2003 tarihinde ise FM verici gücü 1 kW'tan 5 kW'a çıkarılıp, 92.1 MHz olan verici frekansı 100.6 MHz'e aktarılır. Isparta - Tekketepe vericisi ise 25 Haziran 2004 tarihinde hizmete girmiş, frekansı ise 102.4 MHz olarak belirlenmiştir. Orta Dalga 891 KHz, Antalya'da FM 100.6, Burdur ve Isparta'da FM 102.4 MHz'den yayınlarını sürdüren Antalya Radyosu'nun yayın alanına Antalya, Burdur, Isparta ve Afyon illeri girmektedir.[344]

8 Nisan 1993 tarihinde çıkarılan "radyo ve televizyon kurmanın ve işletmenin kanunla düzenlenilecek şartlara bağlanılmasına" ilişkin kanun değişikliği ile radyo ve televizyon yayıncılığı tekeline son verilmiştir.[345] Türkiye'ye televizyonun gelmesiyle daha ikincil duruma gelen radyo 1990'larda başlayan özel radyoculukla tekrar popüler hale gelip, ülke genelinde hızlı bir yayılım gösterirken, Antalya'da da birbiri ardına özel radyolar kurulmaya başlanmıştır.

2.6. Radyo Yayınlarının İşlevleri

Modern toplum, görsel işitsel (audiovisual) deneyimlerinin çoğu için radyoya ve diğer mediumlara dayanır. Radyo, dinleyicileri yandaş ve karşıt fikirlerle "doğru şekilde" bilgilendirmeyi sürdürmelidir. Radyo, kamu yararına fikirler ve eylemler ile toplumun tarihi kayıtlarına dayanan çağdaş olaylar sunar. Radyo, insan emeği ve icrasına dayalı bir çalışmayla, özgün bir ortam oluşturarak bu iletiyi dinleyicilerin evlerine ve zihinlerine getirir.

Radyo'nun üç temel işlevi bilgilendirme, eğlence ve eğitim işlevleridir. Aysel Aziz başta olmak üzere çeşitli araştırmacılar bunlara ek olarak "mal ve hizmetlerin duyurulması" işlevini ve ayrı bir sınıflandırma olmayıp tüm yayın anlayışını kapsayacak biçimde, "propaganda" ve "inandırma ve harekete geçirme" başlıklarını da eklemişlerdir.

Bilginin asıl işlevi, toplumun ve bireyin refahını sağlamaktır. Kitle iletişim araçlarının temel amacı bilgi kaynağı olmaktır. Özellikle kriz zamanlarında topluma fayda göstermektedir. Radyo, özellikle kriz zamanlarında topluma bilgi dağıtmada yararlıdır. Bilgi fonksiyonunu yerine getiren programlar; haber bültenleri, hava raporları, piyasa fiyatları gibi olgular içerir. Bilgilendirici içerik çoğu zaman eğlence unsurlarıyla etkilenir. Bu unsurlar haber öğelerini daha çekici kılmaktadır. Bu, eğlence ve bilgi-eğlence (Infotainment) fonksiyonunu üreten bilgi arasında bir geçişe neden olur. Büyük bir izleyici kitlesini çekmek

[344] Antalya Valiliği, 2007:223.
[345] Gürhani, 2006: 22.

için bilgi-eğlence sektörüne güçlü bir gösteri dünyası unsuru da eklemlenir. Bilgi daha özel olarak gelişmekte olan topluluklarda eğitimsel tonlarla çeşnilenen bir tür yorum alır.

Radyonun öğretim işlevi, ortaya çıktığı ilk dönemlerde tüm dünyada okuma yazma oranının düşük olması nedeniyle özellikle ön plana çıkmıştır. Radyonun sese dayalı tekniği ve kitlelere tek merkezden ulaşabilme özelliği, o yıllarda örgün ve yaygın eğitimde oldukça yararlanılmasını sağlamıştır.[346]Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan Radyo isimli derginin ilk sayısında radyonun önemi şöyle anlatılır:

> "Radyo modern devirlere damgasını vuran bir kültür vasıtasıdır. Matbaanın keşfi, medeniyetin gidişi üzerine nasıl eşsiz bir tesir yapmışsa, radyonun keşfi ve hak yığınları arasında yayılması da, çağdaş insanlık üzerinde onun kadar ve belki de daha kuvvetli bir tesir yapmaktadır."[347]

Eğlence işlevinde ise radyo, bir arkadaş olur, izolasyonu ve yalnızlığı azaltır, insanları daha geniş sosyal yaşam için hazırlar, aynı programı dinleyen insanlar, kendi aralarında program bitse de sosyalleşmenin sürdüğü ayrı bir sürece girerler. Radyo dinleyicinin stres ve gerginlikten uzaklaşmasını amaçlar, programdan zevk alınmasını sağlar.

İnsanlar yerel, ulusal ve ulusaşırı birçok haberi, dünyanın gidişatına ilişkin yorumları, yeni modayı ve cereyanları, hava durumunu, yarım yüzyıldan fazla süre boyunca radyo aracılığıyla takip etmişlerdir ve bugün de sürdürmektedirler. Duyma, radyoyla birlikte daha hatırı sayılır bir konuma erişmiştir. Tüm bu iletişmenin sonuçlarından biri ise radyo yayıncılığında, program, anlayış, yayın prensibi, işleyiş biçimi adı altında yahut doğrudan bir propagandaya maruz kalmak olacaktır. Kamuoyunu etkilemek için -gerçek, argüman, söylenti, yarı gerçek veya yalan- her türlü bilginin -sistemli, örtük veya açık biçimde- yayılmasına propaganda denir. Bir başka tanımla propaganda, diğer kişilerin inançlarını, tutumlarını veya eylemlerini (kelimeler, jestler, pankartlar, anıtlar, müzik, giyim, nişanlar, saç stilleri, madeni paralar ve posta pullarındaki tasarımlar vb.) sembollerle değiştirmek için az çok sistematik bir çabadır.[348] Kavramın ilk kullanılışının Papa Gregory XV tarafından 1622 yılında kullanıldığı[349] bilinmekteyse de, propagandanın tarihi yüzyıllarca geriye gider. Propaganda, bir strateji, yöntem ve aynı zamanda sanattır.

Hobsbawm'ın, Aşırılıklar Çağı olarak adlandırdığı ve "1980'lerin sonunda parçalanan dünya 1917 Rus Devrimi'nin etkisiyle biçimlenen dünya idi"[350] tanımıyla pekiştirdiği dönem sonrasında, "kanlı savaşların taraftar kazanmaya yetmediğini gören aktörler, iletişim

[346] Tufan, 2014:112.
[347] Radyo, 15 Aralık 1941.
[348] "Propaganda" https://www.britannica.com/topic/propaganda (Erişim Tarihi: 1.8.2018)
[349] Guilday, 1921:478.
[350] Hobsbawm ve Alogan, 2008:16.

araçlarının gücünden faydalanarak, kansız ama daha etkili bir araç kullanmayı tercih etmiştir."[351] Propaganda bunun için etkili bir araçtır. Özünde ikna üzerine kurulu olan propaganda, tarafların kendilerini kamuoyunun gözünde olumlu bir yerde tutabilmek için başvurdukları bir yoldur.

Bugün, liberal demokratik görüş olarak adlandırılan ve Rockefeller'in maddi yardımlarıyla kurulan Chicago Üniversitesi bünyesindeki akademisyenlerce geliştirilen kuramlar propaganda kavramına ilişkin bilgilerimizin derlendiği ilk bilimsel ortamı oluşturur. İlk kez Walter Lippmann'ın kullandığı rıza üretimi kavramı (manufacturing of consent) kamunun menfaatine uygun bir şekilde dağıtıldığında, onay üretimi, uyumlu bir toplum için faydalı ve gereklidir. Çünkü bu düşünceye göre, çoğu insan dünyayı kendisi yorumlamayı değil, yorumlanmış olanı alıp kullanmayı seçer yahut istemsizce kolay bulur. Propaganda, çoğu zaman işte bu rıza üretimiyle, korku ve endişe içinde olan insan topluluklarını rahatlatmayı kullanır.

İnsan için bir iletişim, haberleşme ve müzik kutusu işlevi gören radyonun, bu başat özelliklerinin önem sıralaması çağın gereklerine göre zaman zaman yer değiştirse de, güç erkleri tarafından radyo aslen bir propaganda aracı olagelmiştir.Medyada kolektif bellek ve ulusal kimlik inşası üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında Lee, kolektif bellekle nasıl manipüle edilebileceğinden bahseder. Çalışmada olayları aktaran konumundaki köşe yazarlarının mevcut gerçekliği aktarırken tarihsel perspektifin taraflı ve manipülatif olduğu fikrini benimser. Lee'ye göre:

> "Gazeteci, gerçeği kurgularken olayları ve durumları tarihi bir perspektife oturtur. Kolektif hafızada tarihsel olarak olarak "iyi" ve "kötü" olarak saklanmış bilgi (data), haber içeriğindeki aktörlerin de "iyi/doğru" veya "kötü/yanlış" olarak algılanmasında büyük rol oynar. Kollektif hafızada depolanmış eski bilgiler, yeni haber çerçevelemesiyle birlikte verildiğinde, eski bilgiyle birlikte hatırlanan yeni bir bilgiye dönüşecektir."[352]

Radyo ve propaganda kavramları tarihsel süre zarfında birçok kez kesişmiştir. Modern çağda propagandanın en iyi kullanıldığı yerlerin başında radyo gelir. Bunun sebebi olarak her yeni teknolojik aygıtın toplum içinde yaygınlaşma sürecindeki farklılıklar etkendir. Hatta propaganda devletler için bir yayıncılık sebebine dönüştürdüğünü söylemek mümkündür. Savaş ve barış dönemlerinde dozu değişse, türü farklılaşsa da, propaganda radyoda yoğun

---

[351] Öztürk, 2017:160.

[352] "Savunma ve Güvenlik Gazeteciliğinde Ambalajlanmış Haber Sorunsalı - Esra Arsan" https://www.academia.edu/982780/Savunma_ve_g%C3%BCvenlik_gazetecili%C4%9Finde_ambalajlanm%C4%B1%C5%9F_haber_sorunsal%C4%B1_2009_ (Erişim Tarihi:1.8.2019)

olarak kullanılmıştır. 1. Dünya Savaşı esnasında henüz yaygınlaşmamış olan radyoda propaganda, savaşın hemen sonrasında kendini hissettirir:

> "Bu bağlamda, 1920'li yılların başlangıcında radyonun yaygın olarak kullanılması, savaştan yeni çıkan toplumlar için bir umut kaynağı olmuştur. Bu süreçte, kitle iletişim araçları sürekli büyüyen dünya ile bağını yitiren halkın, dünya ile bağını yeniden kurmasını sağlayabilirdi. Avrupa'da mali buhranların, Amerika'da ise siyasi çalkantıların yaşandığı böyle bir dönemde evrensel bilgiyi ve olumlu değerleri toplumun en uzak köşelerine ulaştıracağı düşünülen radyo, bazı kesimlerce huzur ve istikrarın yeniden kurulması için bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Böylece kültürel bütünlüğü sağlayacak toplumların mutluluğa yeniden ulaşabilecekleri umut edilmiştir."[353]

Tüm bu bahsedilen işlevlerin ve radyonun kendisinin belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde Antalyalıların toplumsal belleğinde nasıl yer aldığı üçüncü bölümde ele alınmıştır.

[353] Işık, 2002: 38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANTALYA'DA RADYO ANILARI (1937-1977)

Bu bölümde Antalya'da toplumsal yaşamda radyonun işlevi incelenmiştir. Şehrin belleğinde, toplumsal yaşamda, devletin ulusal kimlik inşasında ve bireyin kendi kültürel inşasında radyonun yerine ilişkin bulgular ortaya konmaya çalışılmıştır. Antalya'da radyodan önce haberleşmenin ve sosyal durumun bir özeti sunulmuştur. Radyonun kente ilk gelişi bilinmemekle birlikte, bilinen ilk toplu radyo dinleme etkinliği 1932'de gerçekleşmiştir.

Bu tarihten itibaren kahvehaneler, Halkevi, sokaklar, oteller, kamusal ve kişisel alanlar başta olmak üzere birçok mekânda radyo dinlenmeye başlamıştır. Antalya'da birçok istasyon ve program ilgiyle dinlenmiştir. Toplumun radyo ve radyo yayınları ile tanışması, radyo dinlemek için insanların bir araya gelmeleri, toplumun bilgilendirilmesi, kamuoyu oluşturma ve kültürel propaganda, dönemin gündelik hayatı ekseninde ele alınmıştır.

Bu amaçla bölge insanı: dinleyiciler, radyo sahipleri, radyo tamircileri ve TRT Antalya Radyosu çalışanlarından oluşan toplam 52 kişiyle yapılmış olan sözlü tarih görüşmeleri temel alınarak radyo yayınlarının anılarda bıraktığı ize ilişkin notlar değerlendirilmiştir. 1937-1977 arasında dinlenen radyo istasyonları ve programlardan özellikle Ankara Radyosu ve Antalya Radyosu programlarına değinilmiştir. Radyonun bölge ekonomisine katkıları, eğitim ve kültüre etkileri, eğlence alışkanlıklarının değişiminde radyonun önemine yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Söz konusu dönemde en etkili elektronik kitle iletişim aracı olan radyonun Antalya'nın toplumsal belleğinde bıraktığı iz üzerinden, radyoya ulaşım, radyonun gördüğü ihtiyaç ve radyo dinleme alışkanlıkları ile 1937-1977 arasındaki toplumsal yaşamına da bir ışık tutmaya çalışılmıştır.

3.1. Radyodan Önce Antalya'da Haberleşme ve Sosyal Durumun Bir Özeti

Şehir halkı telgraf, telsiz ve ajans kavramlarına 20. yüzyılın başından itibaren aşina olmasına rağmen Antalya'nın radyo cihazıyla tanışması pek erken olmamıştır.

Telgraf ve radyo gibi iletişim araçlarının yaygınlaşmasından önce, şehrin sınırları dışındaki dünyanın bilgisi, ilânların asıldığı Kalekapısı ve çevresi ile tellalların duyurularını yaptığı Çarşı aracılığıyla şehre ulaşmaktadır. Bunun dışında, iskele ve çarşıdaki kahvehaneler, okuma yazma bilenler için kitapla, gazeteler ve dergiler, sinema ile gezici tüccarların (bezirgân) ve yolcuların ikâmet ettiği han ve odalar da, şehrin iletişim merkezleridir.

1868'de telgraf teknolojinsin kullanılmakta olduğu ve Antalya livasının bağlı olduğu Teke Sancağı, merkez ve civarda açılan telgrafhaneler aracılığıyla dünya ile oldukça hızlı

iletişim kurma fırsatı bulmuştur. Önce Alaiye, Manavgat, Elmalı gibi büyük merkezlerde, ardından ise Akseki, Kaş ve Finike'de telgrafhaneler açılmıştır. Böylece oluşan sancak şebekesi özellikle Dünya Savaşı öncesi işgaller karşısında etkin haberleşme sağlamıştır.1906'da Gelemiş Köyü'nde Gelemiş Telsiz Telgraf İstasyonu kurulmuş ve 1911'e kadar Kuzey Afrika'dan sinyal almıştır.[354]

Gramofon ve radyonun gündelik hayata daha fazla dâhil olduğu 1940'lı yıllar kadar, çalgılı ve sahneli kahvehaneler şehirlilerin müzikle buluştuğu en önemli mekânlardır. Radyonun gelişiyle kamusal alanda ilan kurumunun ve ilanın, duyurunun ve tellalın, tüm bunlardan önemlisi kamusal alanda eğlencenin yavaş yavaş dönüşüme uğradığına tanık oluruz. 1930'lardan itibaren radyonun, Türkiye'nin diğer taşra kentlerinde olduğu gibi, Antalya'da da toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamda yavaş yavaş yerini almaya başladığı gözlenir.

İtalyanların Birinci Dünya Savaşı sırasında telsiz teknolojisini kullandığı yerlerden biri de Antalya'dır.[355] İtalyan İşgali'nden sonra halkın da kullanacağı telsiz telgraf ve telsiz telefon (radyo) teknolojisi Antalya kentindeki haberleşmeyi kolaylaştıracaktır.[356] Mazlum Adıson anılarında 1919-1921 arası dönemde telgrafhane kurulumuna şöyle yer vermiştir:

> "Sûret-i İşgal Hakkında Antalya'dan Takdim Ettiğim Rapor
>
> Bir: İtalyanlar evvela gıda maddeleri vesaire değişimiyle ve azledilen Mutasarrıf Füruzan Bey'in Hükümet Konağı'ndaki kendi odasını, İtalyan kontrol memuruna tahsis etmek gibi cinayet derecesindeki hatalar sebebiyle Antalya'yı hükümleri altına almaya başlamışlardır. Daha sonra rahibeler, rahipler, öğretmenler, doktorlar getirtilmiş ve telsiz telgraf kurulmuştur."[357]

İtalyan İşgali (1919-1921) döneminde İtalyanlar tarafından yapıldığı için İtalyan Postanesi olarak adlandırılan Antalya Postanesi, Milli Mücadele için önemli bir merkez olmuştur.[358] Anadolu bağımsızlık savaşının önderi Mustafa Kemal, bir süredir dünya ile Anadolu'nun iletişim kanalları kapalı olduğundan 31 Mart 1920 Çarşamba günü, iletişim sağlanabilen tek telgrafhane ile Antalya'daki İtalyan Ajansı aracılığı ile Kilikya'daki Fransız yönetiminin Adana ve çevresindeki müslüman halka yaptığı zulmü protesto etmiştir.[359] Bu

---

[354] Çakılcı, 2018: 261-281.
[355] Çakılcı, 2018: 261-281.
[356] Telli telgraf direklerinin, Anadolu topraklarına döşenmeye başlandığı 19.yüzyıl sonlarında halktan kişiler zaman zaman direkleri kesiyor ve yakacak dâhil türlü işlerde kullanıyordu. Bu sebepten telli telgraf ağı da sürekli kesintiye uğruyor ve sorunun nerede olduğunu bulmak dahi uzun zaman alabiliyordu.
[357] Adıson, 2013: 128.
[358] Antalya Kent Müzesi, 2013: 21.
[359] Genelkurmay Harp Tarihi Vesikaları, 350 nolu dosyada bulunan, Atatürk'ün kaleminden çıkan ve Albay Refet Bey aracılığıyla İtalyan Haber Ajansı'na bir örneği verilen belgenin içeriği, Fransa'nın Kozan işgali ve

tarihten itibaren Anadolu Ajansı'nın hazırladığı haberler dünyaya bu telgrafhaneden duyurulmuştur. Savaş devam ederken halk, cephelerden gelen haberleri merakla beklediği için telgrafhanenin önü genelde kalabalıktır. Üç telgraf muhabere memuru zor şartlar altında görevlerini yerine getirmektedir.[360]

Antalya Limanı milli mücadele yıllarında stratejik bir öneme sahiptir. Savaş şartlarının diğer Türk limanlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle Antalya Limanı ticarette ve askeri sevkiyatta ön plana çıkar. Savaşın son döneminde, çeşitli mühimmat ve erzak, Antalya Limanı'ndan giriş yaparak cepheye sevk edilmektedir. TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan denizcilik, istihbarat, propaganda, sansür ve askeri sevkiyat kuruluşları ağırlıklı olarak sahil bölgelerinde örgütlenmiştir. Özellikle bir dönemden sonra, Mersin Limanı'ndaki olumsuzluklar nedeniyle, Ankara Hükümeti tarafından Anadolu'ya girişte Akdeniz'deki tek resmi giriş kapısı Antalya Limanı olmuştur.[361] Kurtuluş savaşı sona erince Antalya'nın, bu özel konumunun sönümlenmesiyle, kent tekrar büyükçe bir deniz kasabası görünümüne döner.

Antalya'dan bazı ailelerin, kentin İtalyanlarca kuşatılmasını (1919-1921) ve İstiklal Harbi'nin ardından gelen yıllarda radyoyla tanışmış olmaları ihtimalini düşünsek dahi, bu cihaz vasıtasıyla dinlenebilecek bir yerli istasyon bulunmamaktadır. 1926'da Kahire ve İskenderiye'de yerel radyo istasyonlarının kurulmasına izin veren bir kraliyet kararnamesi çıkarılmasından bu yana bazı istasyonlar mevcuttur[362] fakat bu yayınların da, radyo cihazı bulunsa dahi, Antalyalılar tarafından alınması, sinyal yetersizliğinden dolayı, çok düşük ihtimaldir.

1920'li yıllar, Antalya'ya Yunanistan, Balkanlar ve Cezayir'den göçmenlerin iskân edildiği yıllardır. Dünya toplumları yoğun sıtma salgınıyla baş etmeye çalışırken, 1924'ten itibaren Antalya'da Sıtma Mücadelesi için ilk resmi kurum kurulmuş, 1925'te Antalya Elektrik Türk Anonim Şirketi kurularak, ilk elektrik şehre 1928'de verilmiştir.[363]

Türkiye'de 1927 nüfus sayımında, 13 milyon 649 bin 945 nüfusa karşılık, dinleyici sayısı yaklaşık 10 bin ve alıcı sayısı 2 bin ile sınırlıdır.[364] Bilinen kaynaklarda -1932'de telsiz

---

yanlış tutum sürerse burada yaşayan Türkler ve Ermenilerin arasında derin düşmanlık ve birbirini yok etme olaylarının yaşanacağına dikkat çekilmesidir.

[360] Antalya Kent Müzesi, 2013: 77.

[361] Korkmaz, 2015: 11-25.

[362] "A History of Music and Singing on Egyptian Radio and Television -Michael Frishkopf" https://oxfordindex.oup.com/view/10.5743/cairo/9789774162930.003.0002 (Erişim Tarihi:27.8.2019)

[363] Elektrik Santrali, şehrin kuzeyinde Kırkgözler'den kaynayarak denize dökülen irili ufaklı onlarca çaydan (arık) birinin üzerine kurulur. Tek ünite çalışan santralin ünite sayısı, 1933 Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamaları öncesinde, ikiye çıkarılacaktır. Bk.*Resmi Antalya,* 7.11.1933.

[364] "Genel Nüfus Sayımları" https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dwn?p_id=192 (Erişim Tarihi:27.4.2019)

telefonlara (radyo) ruhsat alınması uyarısı dışında- Antalya'daki telsiz telefon (radyo) adedi veya ruhsatına ilişkin bir kayda 1938'e değin rastlanmaz.[365]

Cumhuriyetin modernleşme çalışmaları Antalya şehrinde de gözlenir. 1928'de ipek böcekçiliği mektebi kurulmuş, ilk otel Park Oteli adıyla açılmıştır. 1929'da Leyla Sineması, 1931'de Karaalioğlu Bahçesi'nde Gazi yolu denen gezi yolu açılmıştır. 1932'de Antalya Halkevi kurulmuş, 1933'te Antalya Denizcilik, Avcılık ve Binicilik Kulübü açılmıştır. Modern peyzaj arayışının bir uzantısı olarak 1935'te Kıbrıs'tan getirtilen 400 hurma ağacı, kentin çeşitli yerlerine dikilerek bugünkü çehresinin oluşumuna katkı yapmıştır. Eski olan herşeye kötü, yeni olan her şeyeyse iyi yaftasının yapıştırıldığı bir dönemde, 1935'te tarihi kent surlarının yıkımına belediye eliyle başlanmış, bazı esnaf ve kentin ileri gelenleri de buna destek vermişlerdir. 1936'a gelindiğinde pamuk ekim sahaları 4 bin hektara çıkmıştır.[366]1935'te arasında Sıtkı Tekeli'nin imtiyaz sahipliğinde Halkevi'nin Çağlayan dergisi[367], 1937'de ise Halkevi'nin TürkAkdeniz dergisi yayına başlamıştır. 1937'de belli başlı mezarlıkların Andızlı'ya taşınmasına başlanırken, imar çalışmaları da hızlanmaktadır.[368]

1940'ların Antalya'sı dahi, "gazetenin birkaç gün geç geldiği, ulaşım ve haberleşme imkânının bugüne kıyasla oldukça kısıtlı olduğu" bir şehirdir.[369] Radyonun böyle bir ortamda birçok ihtiyaca yanıt verme potansiyeli bulunmaktadır. Ulaşabildiğimiz yayınlardan bazılarında, dış haber kaynaklarından zaman zaman telsiz olarak söz edildiği de göze çarpar.[370] Ankara'da da bir telsiz kurulduğu ve pek yakında onun da "bildireceği" müjdesi 1930'da gelir. 10 Ocak 1930'da yer alan haber Ankara telsizinin neler vereceğini bildirmektedir:

> "Ankara Telsizi Neler Verecek
>
> Ankara - a.a: Posta telgraf ve telefon idaresine ait bulunan Ankara telsiz telefon istasyonu bu ayın altıncı pazartesi gününden itibaren neşriyata başlayacaktır. Tulümevç 1575 metredir. Konserler, riyaseti Cümhur musiki heyeti tarafından verilecektir. Neşriyat programı aşağıdadır:
>
> Saat 18,18.30,19-15 konferans veya ders Cumartesi salon orkestrası, Pazar senfoni orkestra, Pazartesi salon orkestrası, Salı bando muzika Çarşanba salon orkestrası bando muzika 19 15 19 -45 istirahat veya

[365] Antalya'daki telsiz telefon (radyo) adedi veya ruhsatına ilişkin yazılı kaynaklardaki en eski bilgi 1938 Türk Akdeniz dergisi 11-12. sayıda 240 radyo ruhsatnamesi bulunduğuna ilişkin yazıdır.
[366] Gönüllü, 2010: 21-182.
[367] Alçıtepe, 2005: 26.
[368] Gönüllü, 2010: 122.
[369] Görüşmecilerimizden 1927 doğumlu Ahmet Akalın'ın, 1929 doğumlu Ulvi Yerebakan'ın ve 1934 doğumlu Yalçın Maytalman da bunu onaylar.
[370] Örneğin, Resmi Antalya gazetesinde yer alan 25 Ocak 1929 tarihli "yıkılan saltanat yeniden hayat buluyor" haberinde Berlin telsizinden söz edilmektedir.

konferans ve borsa havadisi, 19 45 20 30 salo veya şam teganni 20 30-20 45 istirahat 20 46-21 30 cazbant, 21 30 ajans haberleri ve hava raporu."[371]

Kısa süre sonra da, "Ankara telsiz telefon istasyonu 30Kânunisani Perşenbe gününden itibaren 1575 olan tulümevcini 2000e iblâğ etmiştir [yükseltilmiştir]".[372] Radyo bulunan yerlerde artık bu yayınlar dinlenebileceği müjdelenir. Bu tarihte Antalya'da radyo dinlenip dinlenmediğine ilişkin bilgimiz yoktur. Diğer yandan bu haberin ulusal bir duyuru olup olmadığı, sadece ülkenin başkentinde dinlenebilecek bir radyo yayını mı, yoksa Antalya gibi taşra şehirlerinde de dinlenip dinlenemeyeceği haber metninden anlaşılamamaktadır.

Bu arada şehre sıklıkla gidip gelen mebuslardan olan Rasih Kaplan, bir telgrafla Antalya'ya geleceğini belirtmiştir. Bu telgraf gazetede yayınlanmış ve halkın, milletvekili Rasih Kaplan'ın Antalya'ya geleceğini önceden bilmesi sağlanmıştır.[373] Yani bugünkü gibi olmasa da, kitle iletişim ağları arasında çok benzer bir birliktelik vardır. Haberlerin gazetecilere telgrafla yazdırıldığı bir dönemdir. Radyo yaygınlaştıktan sonra telgrafın yerini bu manada radyo alacak ve postane müdürlüklerinde bazen de gazete bürolarında haberler muhabirlerce -radyo aracılığıyla- yazılacaktır. Fakat henüz radyoyla ilk kez tanışılacağı; "yahu bu boğuk ses kimden geliyor" denerek radyonun önüne, arkasına, altına bakılacağı zamanlara gelinmek üzeredir.

3.2. Antalya'da Radyo Dinlenen Mekânlar

Antalya güneyi Antalya Körfezi, kuzeyi ve kuzey batısı Beydağları'yla çevrili bir kenttir. Kuzey yönünde kara bağlantısı 925 rakımlı Çubukbeli ile sağlanır. Özel konumu nedeniyle ulaşım ve haberleşmenin oldukça zor olduğu kente 1930'larda onbeş günde bir vapur işlemektedir ve gazetelerse çıktığının ertesi günü ulaşmaktadır. Böyle bir ortamda radyo, ülkeden ve dünyadan haber almayı oldukça kolaylaştırmıştır. Antalya'da Halkevi, kahvehaneler, sokak hoparlörlerinin altı, komşuluk ziyaretleri ve yazları Konyaaltı ile Lara obaları başta olmak üzere kamusal alanlarda, devlet dairelerinde, sosyal mekânlarda ve kişisel alanlarda radyo dinlenmiştir. Bu aygıtla dönüşen kültür, toplumsal yaşamı etkilemiştir. 1938'e kadar insanlar sinyal yetersizliğinden ve parazit sorunundan dolayı nitelikli yayın dinlemekte zorlansa da, devletin yayınları iyileştirme çalışmaları ve aynı yıl sokak hoparlör sisteminin tamamlanmasından sonra özellikle kadınlar, kamusal alanda dahi olsa nihayet radyo dinleme imkânıbulabilmişlerdir.

---

[371] "Ankara Telsizi Neler Verecek" *Resmi Antalya,* 10.1.1930.
[372] "Ankara Telsizi iblâğ etti" *Resmi Antalya,* 31.1.1930.
[373] "Rasih Bey Geliyor" *Resmi Antalya,* 7.3.1930.

Antalya Radyosu spikerlerinden Mustafa Tuncel, 20. yüzyıl başında radyonun herkesi eşitlediğini belirtir. "İnternet için dahi okuryazar olmak zorundasınız: Tuşlara basmak, bir şeyler seçmek. Ancak radyo herkesi eşitledi. Radyo bir tek düğmenin açılıp kapanması ile sizi size dünyanın diğer birçok yerindeki bilgiyi taşıyor."derken bunu kast eder.[374]

Dönemin Türkiye'sinde, bir dizi devrimden sonra, 1932 yılında yapılan çalışmalarla, ibadette Türkçeleşmeye gidilmiştir. Okuma yazma oranının pek düşük olduğu bu yıllarda, devlet tarafından Kur'anı Kerim'in Türkçeleşmesi için bir dizi çalışmaya girişmiştir. Bu sırada ezanın ve salanın Türkçe okunması hazırlığına başlanmıştır. Devletin asıl planı, bütünüyle toplumun anadili olan Türkçe ibadet edilmesinin altyapısını hazırlamaktır.[375]

Antalya'da bilinen ilk toplu halde radyo dinleme deneyimi, 1932 başında radyodan Türkçe Kur'an yayındır:

> " Perşenbe gecesi İstanbul Radyo şirketi bütün merkezlerine Radyo ile Türkçe kuran dinletmiştir. Güzel sesli hafızların tilâveti Türkçe kurana başka bir zevki ruhani vermektedir. Antalya Palas Radyosu etrafında toplanan kalabalık bir halk kitlesi bu Türkçe tilaveti derin bir haz ile dinlemiştir. Bugün Antalya'da da Paşa Camii şerifinde ilk defa olarak Türkçe kuran okunacağı haber alınmıştır."[376]

Başka gazete haberleri de incelendiğinde, bu tabir, bir seferliğine kurulan ses sistemi dışında, Antalya Palas otelinde daimi bir radyo bulunabileceğini düşündürmektedir.[377] Fakat bu sadece otel yönetiminin tasarrufu değildir. CHP ve Halkevleri aracılığıyla bazı kentlerde, önceden duyurusunun yapılarak, hazırlanmış bir ses sistemi aracılığıyla Türkçe Kur'an dinletilmesi aslında yeni devletin, devrimlerin uygulamasını taşraya taşımak, "yeni dili/eski kadim dili" öz arı Türkçeyi yaygınlaştırmak, dünyada kullanımı yaygınlaşan bu yeni teknolojik cihazı tanıtarak, Batı'nın neler yaptığını göstermek için uyguladığı etkinliklerden biri olarak görülebilir.

Bu çalışmalar kapsamında, Türkçe ezan radyodan dinletilmiştir. Arı Türkçe ile yapılan bu yayınlar, günümüzden bakıldığında oldukça ütopik ve fütüristik gözükebilir. Nitekim haberde de belirtildiği üzere ilkin bu daha önce karşılaşılmamış radyo cihazı aracılığıyla dinletilen Türkçe ezan, ertesi günlerde minarelerden devamlı olarak duyulmaya başlanmıştır.[378] Antalya'da gerçekleşmese de, "muasır medeniyet seviyesine çıkarılmak

---

[374] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[375] Toplumun büyük kısmının dini olan İslamiyet'i tarikat ve tekkelerin boyunduruğundan kurtarmak için başka bir takım yasalar ve yaptırımlara da girişilmiş, 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılmış, 1937'de laiklik yani yurttaşlara din, vicdan ve ibadet özgürlüğü de getiren kanuna toplumsal altyapıda hazırlık başlamıştır.

[376] "Türkçe Kur'an",*Resmi Antalya,* 5.2.1932.

[377] Sözlü tarih arşivinde radyoyla ilgili anılar en eski 1937'ye tarihlenebildiğinden, ne yazık ki bu bilgiyi canlı tanıklıkla kıyaslama imkânı bulunmamaktadır.

[378] *Resmi Antalya,* 12.2.1932, 19.2.1932.

istenen halk"tan bir kısım insan, Bursa ilinde radyodan yayınlanan Türkçe kuran dinleme etkinliğinde taşkınlık çıkarmıştır.[379] Ezanın Türkçe okunması artık geçici bir durum değildir. Kalıcı olması planlanmaktadır. Nitekim 18 yıl boyunca minarelerden ezan ve sala Türkçe okunmuştur.

Radyo programlarında da Türkçe kuran okunması, belli günlerde sürer. Radyo program planlaması bir düzene girince, radyonun haftalık yayın akışı, ulusal gazetelerde yarım sayfalık ilan ile halka duyurulmaya başlanır.

Radyo bu vakitten sonra yavaş yavaş yaygınlaşarak, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir aygıtı olacaktır. Bu kültür kamusal alanda yaşamı dönüştürecek, hatta evlerin oturma odalarını da "kamusal alan"a çok yaklaşan bir biçim evriltecektir.

O dönem Anadolu'nun birçok şehrinde, kasabasında ve köyünde de haber edinme yöntemi, okuma yazması olanların, ağaçlara asılan ilanları okuması ve okuması olmayanların söylentileri yayması biçiminde yürümektedir. Daha yaratıcı veya meraklı kişiler posta arabasının sürücüsüyle veya tren kondüktörüyle hasbihal ederek bilgi edinmektedir. Yine şehirden haber bekleyenler veya fazla meraklılar, günlük malumat alabilmek için kolluk kuvvetlerinin binasına -karakol veya jandarmaya- bilgi almak için gitmektedir.

Bu tarihten sonra hali vakti yerinde olanlar radyo cihazı satın alacak, iktisadi durumu radyo almaya uygun olmayanlarsa radyoyu kamusal alanda dinleyeceklerdir. 22 Temmuz 1932 Resmi Antalya gazetesinde, aracılığıyla Telgraf Müdürlüğü, telsiz telefon (radyo) ruhsatı alınmasına ilişkin bir uyarı yayınlanmıştır:

> "On beş gün zarfındaki telsiz telefon abone kayıtlarının tecdit ve hiç rühsatname almayanların da ahizeyi kullanmağa başladıkları tarihi söylemek ve, ona göre geçmiş ücreti de vermek suretile ruhsat almalarının ve aksi takdirde; makinelerinin müsadere ve kendileri hakkında kanunî takibat icrasına mahal kalmamak üzere radyosu olan zevatınderhal idaremize müracaatla tecdidi kayıt veya ruhsat almaları ilân olunur."[380]

Böye bir ortamda radyo, gazetelerin birkaç gün sonra geldiği, ilan duyurularının tellallar vasıtasıyla bağırarak yapıldığı bu taşra kentinin gündelik hayatını ve haberleşmesini dünyanın birçok yerinde olduğu gibi büyük bir ölçüde değiştirmeye başlayacaktır. Antalya'da sosyal, kültürel ve iktisadi yaşamda radyo dinlenen mekânların başında Antalya Halkevi, kahvehaneler, kıraathaneler, şehir kulübü ve radyo tamircileri gelmektedir. Resmi Antalya gazetesinin aynı sayısında, "Vilayet Telefon Tesisatı Menfaatına Piyanko" başlığıyla yer alan

---

[379] *Resmi Antalya*, 12.2.1932, 19.2.1932.
[380] *"*Telgraf M*", Resmi Antalya,* 15.4.1932

haber, belli gelir seviyesinin üzerinde insanlar için olsa da, fotoğraf makinesi ve gramofon gibi eşyanın Antalya toplumsal ve gündelik yaşamına girdiğini ve kullanımının yaygınlaşmakta olduğunu anlatmaktadır.[381]

1937-1939 yılları arasında çıkmış olan ve 34 sayısı elimize ulaşan Antalya Halkevi dergisi TürkAkdeniz'in en kapsamlı sayısı, 29 Ekim 1938'de yayınlanan 11-12'de, şehirdeki devlet kurumlarına ilişkin ayrıntılı bir malumat bulunmaktadır. Bu sayıda Cumhuriyetin 15 yılı Antalya özelinde masaya yatırılır. "Posta Telgraf Telefon" kurumuna ilişkin de açıklamalar mevcuttur.[382] "Posta", "Telgraf", "Muhaberat", "Radyo", "Telefon", "Bina ve Levazım" başlıklarından "Radyo" başlığında şu bilgi yer alır:

> "RADYO
> 3222 numaralı kanunla idaremize intikal eden radyo vergileri gelirimizi arttırmış, bugün Antalya merkezinde 200, mülhakatta 40 ki, ceman 240 adet radyo ruhsatnamesi verilmiş, bir sene içinde 2440 lira vergi alınmıştır. Gün geçtikçe arlan kayıt adedi bu işin inkişafa müsait olduğunu göstermektedir."

1935'te Antalya'da yaşayan 242,609 kişiden %82'si köy ve kasabalarda,%18'i şehirde yaşamaktadır. Buna karşın 1938'de Antalya ve kırsalındaki 240 ruhsatlı radyodan 200'ünün

---

[381]Vilayet Telefon Tesisatı Menfaatına Piyanko
Bir komisyonu mahsus marifetile Vilayet telefon tesisatımenfaatine eşya piyankosu tertip edilmiştir. Biletler satılığa çıkarılmıştır. Piyanko alideki eşyayı ihtiva etmektedir:

Cinsi	Kıymeti lira	Adet
Gramofon	100	1
Oda takımı	100	1
Bisiklet	60	1
Fotoğraf makinesi	50	1
Manikür takımı	30	1
Esans	15	3
Elçantası	10	1
İpek çorap	10	2
Muhtelif eşya	157	139

[382] *Türk Akdeniz* Sayı 11-12'de, 60. Sayfada şu açıklamalar yer alır:
"Posta Telgraf, Telefon
P. T. T. Umum Müdürlüğü hususî kanun ve nizamnamelerde inhisara tâbi posta, telli, telsiz telgraf, telli, telsiz telefon ve radyo hizmetlerinin tedvir vazifelerde mükellef ve Nafia Vekâletine bağlı, hükmî şahsiyeti haiz mülhak bütçe ile idare edilen bu devlet müessesesi 2822 No. lu teşkilât kanunu ile yenileştirilmiş, aşağıda izah edildiği veçhile âmme hizmetine devam etmiştir.
Teşkilâtın Tatbikinden Sonra Muamelât (Zat işleri) : 2822 numaralı kanunla Baş Müdürlükler lâğvedilmiş, her vilâyetin P. T. T. işlerini tedvir ve Umum Mümürlükle irtibatı temin ve tesis etmek maksadile Vilâyet P. T. T. Müdürlükleri ve büroları ihdas edilmiştir. Antalya merkezinin P. T. T. kadrosuna göre bir müdür, iki memur ilâve edilerek bu üç miinhale müdür Faik Aydaş, Şükrü Arınsoy, Şuhudi Yazıcıoğlu getirilmiştir. Bir müdür, 14 şef, 17 memur, 10 müvezzi, 25 bakıcı, 4 muvakkat memur, bir stajyer, bir odacı ile tatbikat sahasına geçilmiştir. Maaş zammı: Antalya merkezinde merkez şefi Kemal Akgün, servis şefi Osman Özkaya, memur Şükrü Arınsoy, Şuhudi Yazıcı - oğlu, Muammer Güner, Ali Gürpınar, Akeski şefi Ragıp Yazıcıoğlu, Alanya şefi İrfan Çetin, Alanya memuru Osman Göksoy, Elmalı şefi Osman Karatepe, Finike şefi Ferit Erdem, Kaş şefi Şevket Erden, Gazipaşa şefi Raşit Erkmen, Gündoğmuş şefi (1) Zeki Vaner, İbradı şefi Halil Dilek, Kalkan şefi Rahmi Erdegül, Korkuteli şefi Nuri Tekiner, Manavgat şefi Cevdet Can, Serik şefi Zühtii Akgün ile merkezde iki bakıcı, üç müvezzi mülhakatta on sekiz bakıcı, altı müvezzi in birer derece maaşlarına zam yapılmış ve memur Şevket Erden Kaş, Zeki Vaner Gündoğmuş şefliklerine terfi ettiril, mislerdir."

merkezde, sadece 40'ının kırsalda olduğunu ve okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüksekliğini hesaba katarsak, kırsaldaki radyo oranının merkeze oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın kırsaldaki 40 adet radyo sayesinde, özellikle köy ve kasabalarda artık insanların radyo aracılığıyla, yani başkasının bilgisine, görüşüne, yargısına veya aracılığına muhtaç olmadan bilgiyi direkt kaynaktan almakta oldukları anlamını da çıkarabiliriz.

3.2.1. Antalya Halkevi

Devlet tek parti döneminde, bir ulusal kimlik inşaaracı olarak radyoyu bir eğitim ve kültür aygıtı olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu nedenle halkevleri aracılığıyla yapılan etkinliklerin bir kısmına radyonun da eklemlenmiştir. Nasıl o dönem sinema bir iletişimve propaganda -yahut ikna- aracı olarak kullanılmaktaysa, radyo için de bir benzeri çalışmaların planlandığı bulgusuna erişilebilmektedir. Fakat bunun öncesinde, halkevlerinin öncülü olan Türk Ocakları'na bakmak gerekmektedir. O tarihte, Antalya Türk Ocağı'nın oldukça etkin olduğu ve burada söyleşiler, konferanslar, eğitici filmler, müzik resitalleri düzenlendiği anlaşılmaktadır.[383]

30 Aralık 1930'da "Konferans" başlığıyla yer alan haber bize ülkenin o günkü iktisadi ve sosyal durumu hakkında bir malumat verir cinstendir: "Bu gün saat 13te, Yeni kapuda

[383] Konuyla ilgili sadece 1929-1930 arası bir kaç Resmi Antalya duyurusuna bakacak olursak, 29 Teşrinisani (Ocak) 1929da: "Türk Ocağı Sinemasında Mişelistrekof - 12 kısım, 2 devre
Birinci devre birinci kânun pazar akşamından itibaren dört gece, ikinci devre birinci kânunun beşine müsadıf Perşembe akşamdan itibaren dört gece gösterilecektir. Film Rus ihtilâline ait mühim sahneler göstermektedir. Dünyanın en büyük sinemalarında gösterilmiştir.
29 Teşrinisani (Ocak) 1929da "Haftalık Haberler" başlığı altında: "Türk Ocağında Konferans
Geçen Pazartesi akşamı Türk ocağında Ocak Reisi Dr. Münir Bey tarafından "Çocuklarda kemik hastalığı" hakkında bir konferans verilmiş ve müteakiben Ocak âzasından Fahriye Hanımla ocağa mensup iki Efendi tarafından Piyano ve kemanla bir fasıl yapılmıştır."
26 Kânunu evel (Aralık) 1930da:"Çocuk Bakımı ve Sıtma Filimleri - Sıhhat ve içtimai muavenet Vekaleti Antalya Sıhhat Müdürlüğüne onbir kısımlık, çocuk bakımına ve sıtmaya ait filim gönderilmiştir. Filimin sekiz kısmı çocuk bakımına aittir. Sıhhat müdürlüğü himayei Etfal cemiyeti, muavenet ve Polis Müdürlüklerine temas ederek filimlerin bütün annelere ve anne namzetlerine gösterilmesi esbabı üzerine müdavelei efkârda bulunmuştur. Dün sıtma mücadelesi reisinin de iştirakile Sıhhiye dairesinden himayei Etfal cemiyeti, maarif ve polis müdürleri huzurile bir içtima akdolunmuştur. İçtimada filimin halk, mektepliler Ordu mensupları tarafından görülmesinin temini etrafında konuşulmuş ve bazı esaslar tespit edilmiştir. Filimler Ocak sinemasında meccanen gösterilecektir.
Sıtma filimi dün gece Elhamra sinemasında gösterilmeğe başlanmıştır.
Çocuk bakımı ve sıtma filimi pazar günü akşamdan itibaren ocak sinemasında şu suretle gösterilecektir.
1- 28-12-930 gecesi umuma
2- 29-12-930 öğleden sonra mekteplere, gice umuma
3- 30,31-12-930 Salı çarşanba akşamları umuma
4- 11,1-1931 Perşembe günü öğleden sonra mekteplere gecesi umuma
5- 12-1-1931 Cuma öğleden sonra yalnız hanımlara, gecesi Alay efradına.
6- Cumartesi pazar giceleri umuma
7- Pazartesi öğleden sonra mekteplere,
8- 18-1-931 Perşembe öğleden sonra mekteplere, gecesi askerlere
9- 19-1-931 Cuma askerlere."

Elhamra sinemasında Orta Mektep müdür muavini [okunmuyor] at B. Tarafından tarih ve iktisat mevzuu üzerinde bir konferans verilecektir." O yıllarda ülkenin birçok yerinde Sıtma hastalığı çok büyük artıştadır ve görülen lüzum üzerine, Mahmut Bey'in [Mahmut Lütfü Kaynar] işletmecisi olduğu Elhamra Sineması'nda üç hafta boyunca konuya ilişkin eğitsel bir film gösterilmiştir.[384] Bu gibi haberlere dönemin gazetelerinde sık rastlanır. 23 Ekim 1931 tarihli "Türk Ocağında" başlıklı duyuruda aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

> "Salı akşam Türk ocağında Diş Tabibi Münir bey tarafından diş hıfzıssıhhası üzerine müfit bir konferans verilmiş ve ocağın Güzide saz heyeti tarafından güzel bir müsamere verilmiştir. Fotuğrafçı Şevket bey tarafından zarif bir monolog yapılmıştır."

Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere, Türk Ocakları'nda, film gösterimleri ve bilhassa sağlık ve iktisada ilişkin konferanslar yapılmaktadır. Halkevleri açıldığında bu etkinlikler; fotoğraf, resim, el işi sergileri, muhtarlara ve köylülere okuma yazma başta olmak üzere ondan fazla başlıkta kurs, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu gibi kurumlar yararına geceler ve balolar, güncel konularda konferans ve eğitimler, kent gezileri, tiyatro temsilleri biçiminde genişleyerek çoğalacaktır.

Bu örnekler de dâhil olmak üzere, tarih bize gösteriyor ki Cumhuriyetin ilk yıllarında halk eğitimiyle yoğunlukla olarak Türk Ocakları ve Millet Mektepleri ilgilenmiştir. Fakat daha ayrıntılı bir yapılanmaya ihtiyaç olduğu düşünülmüştür.[385]

Halkevleri, 19 Şubat 1932'de resmen açılmıştır. Yapılan törenlerle, Türkiye'de aynı gün on dört Halkevi şubesi birden açılmıştır.[386] Antalya Halkevi, 1932'de, o zamanki Yenikapı Karakolu'nun karşısındaki köşede, iki katlı ahşap bir binada açılmıştır. Müteahhit Hafız'ın [Nihat Gökmen] üstlendiği inşaat 1932'de başlamış, halkevi o zamana göre oldukça büyük betonarme yapıya 1934'te geçebilmiştir.

---

[384] Sinema sahibinin, gösterimler için bir ücret alıp almadığı konusunda bir veriye ulaşamamaktayız. Fakat yeni kurulan devlet, genç Türkiye Cumhuriyeti, her vatandaşından vatandaşlık görevini sadece yeri gelince değil, buna ihtiyaç olmadan yapmasını salık vermektedir. Bu toplum savaştan birlikte çıkmıştır ve bu kalkınma hamlelerini de birlikte yapacaktır: İmeceyle. Sınıflar "toplu olarak" kalkınacaktır ve bunda da birincil görev eğitimcilere düşmektedir.

[385] Anıl Çeçen'e göre, Cumhuriyet döneminde eğitim için Avrupa'ya gönderilen, halk eğitimi üzerine özel çalışmalar yapan Vildan Aşir (Savaşır), Çekoslovakya'da halk eğitimi alanında faaliyette bulunan Sokol adlı bir gençlik teşkilatını incelemiş ve 1931 yılı sonuna doğru, bir gün Türk Ocağı binasında Avrupa'daki halk eğitimi uygulamalarıyla beraber bu teşkilata dair bilgi vermiştir. Ardından Ankara Radyosu'nda verdiği bir konferansta aynı konuyu tekrarlayan Aşir, ülkede benzer kurumların kurulup kurulamayacağı hakkında da tartışma başlatmıştır. Bu tartışmalardan sonra, Atatürk, Vildan Aşir'i telefonla arayarak kutlamış ve bazı çalışmalar için hazır olmasını istemiştir. [Çeçen, 1990:108-109.] Görüldüğü gibi, Halkevlerinin sadece binalarında ve eğitim anlayışında değil, kuruluşunda da radyonun yeri vardır.

[386] Bunlar: Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul ve Adana'dır. Halkevi şubeleri hemen çalışmalarına başladılar. Açılışa yetişemeyen Halkevleri de olmuştur. Bunların da açılmasıyla sayıları 1932 yılının sonunda 34'e ulaşmıştır. Antalya Halkevi bu grubun içindedir.

Halkevleri'nin 1. yıldönümünde, gazetede "Yenikapıdaki radyoların getirdiği ses pek vezih değildi." demektedir ve bunun yayının kalitesiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Gündüz konuşmalar, gece saz heyeti ve öğretmenlerin de dâhil olduğu bir tiyatro oyunuyla kutlamalar sürer. Bandonun saat 23.30'daki marşıyla da tören biter.[387]

1932-1934 arasında kapsamlı veya bahçe gerektiren etkinlikler Dumlupınar İlkokulu, Halim'in Kıraathanesi, Hükümet Binası'nda yahut onun yanındaki Gazi Mustafa Kemal İlkokulu'nun bahçesinde yapılmıştır. Bazı balolarda Antalyalı lise öğrencilerinden oluşan Antalya cazband sahne almış, şiirler okunmuş, tiyatro temsilleri gerçekleştirilmiş, 29 Ekimlerde öğlen vakti ve özellikle 30 Ağustoslarda Fener Alayından sonraki gün öğlen vakti radyo dinlenmiş, köy gezileri ve açıkhava sinema gösterileri tertip edilmişse de asıl etkinlik Cumhuriyet'in kendisidir.[388] Örneğin, cumhuriyetin 10. yılı çok büyük kutlamalara sahne olmuştur. Kutlamalar tüm yurtta birkaç gün sürmüştür. Cumhuriyet birlik ve beraberlik için özel bir vurgu yapmış, ilericilik ve aydınlık kavramını gecenin karanlığında parıldayan yerleşim yerleriyle: şehir ve ilçelere getirilen geçici veya kalıcı elektrik sistemi hizmete girmiştir. Antalya'da ise cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarının hemen öncesinde elektrik santralinin ikinci ünitesinin hizmete girmesi bir rastlantı değildir. Antalya'da kutlamaları CHP İl Teşkilatı ve Halkevi üstlenmişse de memur, esnaf, asker, polis, genç yaşlı, kadın erkek tüm halk, anlatıldığına göre büyük coşkuyla katılım sağlamıştır. Bu etkinlik için kentinden kasabasına birçok yer elektrikle yahut jeneratörler yardımıyla gece ışıklandırılmıştır.[389]

Resmi Antalya gazetesinin bildirdiğine göre "Bayramın 1. Gecesi cumhuriyetin ilanı olan saat 20.15'te Ankara'da verilecek konferansları halka dinletmek için Cumhuriyet Meydanı'na bakan İnhisarlar İdaresi balkonuna bir radyo hoparlörü konulmuştu." Saat 20.30'da ise meydanlarda sokaklarda bulunan herkes yayını dinlenmeye çalışmıştır.[390]

---

[387] "3 Mart 1933 - Halkevleri Senei Devriyesi
Geçen Cuma günü halkevleri senei devriyesi şehrimizde de samimi ve hararetli tesit edilmiştir. Halkevinde, Yenikapı kahvelerinde, Antalya palasta umuma mahsus radyolar konulmuştur.
Saat 13' te Ankara Halkevi merasimi ve nutuklar başladı. Yenikapıda radyoların getirdiği ses pek vezih değildi. Fakat palasta ve diğer mahallerde kurulan radyolar Ankara'yı vuzuhla bize dinletti. 3.30da Yenikapı kahveler önünde bütün şehir halkı toplanmıştı. Halkevi Bandosu İstiklal marşını çaldı.
Baş açık, ayakta, hürmetle dinlendi. Sonra yine bandonun iştirakile Gazi Hazretlerini temsil eden bir grup Cumhuriyet yeminini okudu. Halk kütlesi Yeminin ikinci kısmını Gazi Hazretlerine cevap mahiyetinde okudu. Yemin cumhuriyetin ebedi bekası namına yapılıyordu. …"

[388] Halkevlerinin kendi yönetim şeması vardır. Halkevleri kendi içindeki işleyişte de şubelere ayrılmışlardır. Bu şubeler: "Dil ve Edebiyat", "Güzel Sanatlar", "Spor", "Halk Dershaneleri ve Kurslar", "Sosyal Yardım", "Kütüphane ve Yayın", "Köycülük", "Tarih ve Müze" şubeleridir. Tüm bu şubelerin adlarından da anlaşılabileceği üzere, halkevlerinde yoğun olarak, konferanslar, seminerler, okuma yazma başta olmak üzere kurslar, tiyatro temsilleri, müzik resitalleri, konserler, müsamereler, kent ve çevre gezileri dahil bir çok faaliyet yapılmaktadır. CHP Halkevleri ve Halk Odaları, 1942: 1-17.

[389] *Resmi Antalya*, 9.11.1933.

[390] Fakat yayın muvaffak olmuş mudur, gazetede bundan söz edilmez. Acaba gerçekleşen yayında Atatürk'ün sesi ve hipodromda gerçekleşen törende okunan nutuktan sesler verilebilmiş midir yahut bunu bir betimlemesi mi yapılmıştır, bilememekteyiz.

Havai fişekler aynı anda Karaalioğlu, Tophane, Değirmenönü, Liman, Şarampol ve Alay Karargâhı önünden atılmıştır. Fener Alayı'ndan sonra Karaalioğlu Bahçesi'ndeki kutlamalar CHP binası önünde lise yöneticilerinin konuşmaları, Gazi Mustafa Kemal Okulu'nda ziyafet ve balo ile burada Halkevi Saz Heyeti'nin icrası ve Vali Nazif Bey'in konuşmalarıyla sürmüştür.[391]

Kaynak kişilerden Belkıs Karakaş, üç gün süren 10. yıl kutlamalarından sitayişle söz eder. O zamanlar 6 yaşındadır ve o günleri hayal meyal hatırladığını belirtmiştir. Belkıs Karakaş, 1933'te, Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarında, belediye pencerelerine tutunarak şiir okuduğunu, alkış yaptığını, ona bakarak sokaktan geçen insanların da büyük coşkuyla tezahüratta bulunduğunu hatırlar. Ankara Radyosu'na bağlanılarak ya da özel bir yayından, onuncu yıl kutlamalarının tüm şehirlerde halkevleri yahut belediyeler vasıtasıyla dinletildiği kanısındadır. Karakaş o anları şöyle anlatır:

> "10. Yıldönümünde Ben ufaktım, Müsellim camisi karşısında belediye var. Belediye oradaydı penceresi bombeliydi. Beni oraya oturttular. Ben de iki elimle tuttum demirlere. "Çıktık açık alınla!" marş söylenmeye başladı. Coşku, heyecan, şarkılar, türküler, oyunlar… Bayram kıyamet koptu."392

Belediyede radyo yayınının sesini dışarı verebilecek bir hoparlör sistemi olup olmadığını bilmemekteyiz. Fakat Belkıs Karakaş'ın heyecanını da göz ardı edemeyiz. Bayramın ilk günü İnhisarlar İdaresi balkonuna konan ses sistemi acaba toplanıp bir başka gün belediyeye mi getirilmiştir?

Tüm bunlar olurken aslında halkevi çevresi tam bir kültür merkezine dönüşmektedir.[393] Bunların dışında "radyodan haber almak", o günlerde, hatta bugün dahi "adı konmamış" önemli bir eylemdir. Sadece halkevi değil, köylerdeki halkodalarında da köylülerin sorunları konuşup, tartışmak, kitap yahut gazete okumak ve mutlaka radyo dinlemek için toplandığını bilmekteyiz.

---

[391] *Resmi Antalya*, 9.11.1933.

[392] Belkıs Karakaş ile sözlü tarih görüşmesi, 26.12.2018, Belkıs Karakaş'ın evi, Antalya.

[393] Mahmut Bey'in işlettiği [mübadeleden önce Nostra sineması adıyla bilinen] Elhamra sineması, 1934te açılan yeni Halkevi binası, sonradan stadyum olacak oldukça geniş bir idman sahası, 1943'de Vali Haşim İşcan'ın girişimleriyle peyzaj çalışması tamamlanarak açılan ve Vali İhsan Sabri Çağlayangil döneminde de peyzaj çalışması sürdürülen İnönü Parkı [bugünkü adıyla Karaalioğlu Parkı], parkın içinde alabildiğine geniş ufukla Beydağlarına doğru uzanan Gazi ve İnönü Bulvarları, halkevinin yakınında yer alır. Bölge, 1940ların sonundan itibaren Halkevinin yanında yerini alan Kütüphane ve kütüphanenin yanında kahveden çok bir seçkinler kulübü olan Vatan Kıraathanesi'yle tam bir kültür yerleşkesidir. Üstelik Burdur, Isparta, Fethiye ve Alanya yöresinden dahi öğrencilerin yatılı okumak için geldiği Antalya Lisesi, buraya 300 metre uzaklıktadır.
Gerçekten bu bölüm, kentin idari ve ticaret bölümlerinden ayrılmış bir kültür yerleşkesidir. Belediye bügünkü Kapalıyol'da büyükşehir iş merkezinin olduğu alanda yer alırken, Valilik, Gazi Mustafa Kemal [halkın tabiriyle Mim Kemal] İlkokulunun önünde yer alır. Ticaret ise Kalekapısı'ndan Kışla mahallesinin başlangıcında [bugünkü Cumhuriyet meydanına] kadar olan alanda [sıra dükkânlar, Arastalar, iki kapılı han, tek kapılı han vd] toplanmıştır.

1 Şubat 1934 Resmi Antalya'da "Halkevi umumi içtimaları, konser, konferans ve müsahabeleri her Çarşamba günü akşamı saat 7.30'da başlar. Halkevinin bu haftalık umumi gecelerinde davet yoktur. Kadın erkek bütün vatandaşlara konser ve konferanslar açıktır" denmektedir. Pek yakında insanların bu konferanslara gitmesine gerek de kalmayacaktır. 1938'den itibaren birçok konferans, ilkin radyo dinlemek için yerleştirilen hoparlörler sayesinde bazı semtlerde dinletilebilecektir. Burası aynı zamanda, dönemin Antalya kent merkezinin sınırlarıdır.

> "Şubatın 23üncü Cuma günü ilân ettiğimiz veçhile Halkevlerinin yıl dönümü merasimi havanın müsaadesizliği dolayısile Yeni kapıda Halim efendinin kıraathanesinde yapıldı. Çok kalabalık vardı. Radyo Ankara istasyonuna ayar edilmişti. İsmet Paşa Hazretlerinin Necip Ali beyefendinin nutukları dinlendi. Başvekil Hazretleri vatanperverlık mevzuu üzerinde çok kıymetli tahlil ve beyanatla bulundu. Necip Ali Bey Halkevlerinin mesaisinden bahsetti. Çalışmalarından sitayişle bahsettiği halkevleri arasında evimizi de söyledi. Bu kadirşinaslık Antalya Halkevi mensuplarını, gençlerini memnun ve müteheyyiç etti."[394]

Halkevlerinin 2. yıldönümünün, hava muhalefeti nedeniyle Vatan Kahvesi'nde yapıldığı, Ankara istasyonuna ayar edilerek dinlenmeye çalışılan radyo programında İsmet İnönü ve Ülkü Dergisi yöneticisi, Denizli milletvekili Necip Ali Küçüka'nın söylevleri dinlenir. Küçüka'nın çalışmalarından övgüyle söz ettiği halkevleri arasında Antalya da vardır.[395]

> "1930'dan sonra seçkinler, yeni bir ideoloji yaratma çabasına "daha sistematik olarak" yönelmiş durumdaydı. 1930'larda, daim önce başlatılan inkılâpların yeterince kök salmadığı saptamasıyla, daha merkeziyetçi olarak tasarlanan yeni değişimleri tanımlama ve kurumsallaştırma çabasına girişilmiştir."[396]

---

[394] "Halkevleri Yıl Dönümü", *Resmi Antalya,* 2.2.1933.

[395] "Halkevleri Yıl Dönümü: Şubatın 23üncü Cuma günü ilân ettiğimiz veçhile Halkevlerinin yıl dönümü merasimi havanın müsaadesizliği dolayısile Yeni kapıda Halim efendinin kıraathanesinde yapıldı. Çok kalabalık vardı. Radyo Ankara istasyonuna ayar edilmişti. İsmet Paşa Hazretlerinin Necip Ali beyefendinin nutukları dinlendi. Başvekil Hazretleri vatanperverlık mevzuu üzerinde çok kıymetli tahlil ve beyanatla bulundu. Necip Ali bey Halkevlerinin mesaisinden bahsetti. Çalışmalarından sitayişle bahsettiği halkevleri arasında evimizi de söyledi. Bu kadirşinaslık Antalya Halkevi mensuplarını, gençlerini memnun ve müteheyyiç etti .
Ankara nutukları bittikten satıra Halkevi azasından Atabeyli Naci bey bir nutuk söyledi. Naci bey nutkunda evimizin [okunmuyor] etti. Tarih, Dil, Edebiyat şubesi azasından Hâkim Muammer bey, "biz Halkevi gençleriyiz" şiirini okudu, Müteakiben muhterem Mebusumuz Kasılı Beyefendi Başvekil Hazretlerinin nutuklarından mülhem günün heyecanlı ifadesile güzel bir hitabede bulundu ve gündüz merasimi hitam buldu. Gece Halkevi temsil komitesi tarafından (Mavi yıldırım) piyesi temsil edildi. Temsili görmeğe kalabalık bir halk kütlesi gelmişti. Temsilde rol alan arkadaşlarımızın muvaffakiyeti çok takdir edildi. Halkevleri ikinci senei devriyesi hatıralarda canlı izler bırakmıştır." *Resmi Antalya,*1.3.1934,

[396] Kadıoğlu, 1996:187-188

Antalya Halkevi, 1935'e gelindiğinde, 3. yıla girişini ve yeni binasının 1. Yılını coşkuyla kutlamıştır. Ahali, Halkevlerinin kuruluşu yıldönümünü ise yine Vatan Kahvesi'ndeki radyodan dinlemiştir.

> "Kemalizmin altı ilkesi -Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık- 1931'de hâkim kılınmıştı. Bu da, o ana kadar kişisel ağlar ve özellikle Ankara odaklı olarak konuşulan milli sorunların ulusal ölçekte ve devletle ilişkili bir disiplin içinde ele alınması anlamına geliyordu. Kültür ve insanların gündelik yaşamları milli sorunlar arasında sayılıyordu."[397]

Dil devrimi tüm hızıyla sürmektedir ve anten kelimesine karşı almaç kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Halk, artık halkevlerinin "almaçları" vasıtasıyla parazitli de olsa, imkân verdiğince yayınları dinlemeye başlamıştır.

Radyo dinlenen mekânlar içinde halkevlerinin apayrı bir yeri vardır. Çünkü halkevleri eğitim müfredatının bir kısmına radyoyu katmıştır. Radyo, sadece CHP'nin değil, halkevinin de yazılı metinlerine girmiştir. 1932 yılında hazırlanan Halkevleri Talimatnamesi'nde, güzel sanatlar şubelerinin çalışma alanları anlatılmış ve "Halkevleri musiki mesai ve müsamerelerinde beynelmilel modern müzik ve milli türküler esas alınarak modern ve milli musiki teknikleri ve aletlerinin kullanılması esasına dayanacağı" söylenmiştir. Halkın müzik zevkinin arttırılması için ise gramofon ve radyo gibi aletlerden faydalanılacağı belirtilmiştir.

Belirtilmiştir belirtilmesine ama 1934'te yeni binaya geçilmesinden 1937'de radyo hoparlörlerinin döşenmesine değin geçen sürede resmi bayramlardaki radyo dinlenceleri Halim Efendi'nin Kıraathanesi olarak da bilinen Vatan Kıraathanesi'nde gerçekleştirilmiştir. Bunun radyo eksikliğinden mi, mekân sıkıntısından mı yoksa her ikisinden mi olduğuna ilişkin malumatımız yoktur.

CHP iktidarı, toplumun, kentlisiyle köylüsüyle, yüzyıllardır uyutulduğunu, dünyayla bağının koptuğunu, dış dünyadan habersiz ve kendi sorunlarına bile çözüm getiremeyen bir topluluk olma noktasına itildiğini düşünmektedir. Gazete ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, kentlere birkaç gün sonra ulaşmaktadır. Üstelik okuryazar oranı hala çok düşüktür. Vatandaşların, cızırtılı bir sinyalle, toplu olarak, günün belli vakitleri dünyadaki ve ülkedeki gelişmelerden haber alması iktidara kâfi gelmemektedir. Ona göre, toplumun eğitim ve bilinçlenirken bir yandan "konuşması" da gerekmektedir. Bu konuşma, gündelik yaşama ilişkin havadan sudan hasbihal değildir; Tevfik Fikret'in sözünü ettiği ve Atatürk'ün sıklıkla vurguladığı üzere, "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" bir konuşma biçimidir. Fakat iktidara göre toplum bu tür bir konuşmayı, kendini ifade etmeyi henüz bilmemektedir. İktidar bu

[397] Ahıska, 2005:121.

devrimin bir gereği olarak, diğer yandan da bu yeni oluşturulmak istenen toplum düzenini pekiştirmek ve içselleştirmek için toplumun konuşabilmesi adına Halk Kürsüleri koymuştur:[398]Artık toplum sadece dinlemez, aynı zamanda da konuşmaya başlar. CHP Isparta Bölgesi Müfettişi Edirne Milletvekili Şahinbaş'ın 1941 tarihli dilekçesinde söylediği gibi: "halk dilek ve şikâyetlerini serbestçe söyler duruma"[399] gelmek üzeredir.

1935'te Atatürk Antalya'ya gelerek halkevini ilk kez ziyaret etmiş ve oldukça önemsediği bu kurumun çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi almıştır. Atatürk, Antalya Halkevine bir portresini hediye etmiştir.[400] 9 Mayıs 1935 Resmi Antalya gazetesinde çıkan bir haber, 4.Büyük Kurultay'da Atatürk'ün radyodan dinleneceğini duyurur.[401]16 Mayıs 1935'te Resmi Antalya'da çıkan bir haber, CHP'nin 4. Büyük Kongresinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün söylevini ve diğer söylevlerin parazit yüzünden dinlenemediğini: "Parazit maalesef dinlememize imkân vermedi. Yalnız istiklâl marşı net geldi, ayakta dinledik." Cümleleriyle açıklar.[402] Yine aynı gün çıkan bir diğer haber de, dağ ilçe ve nahiyelerinde haberleşmeye yönelik teknik durumu özetler niteliktedir.[403]

---

[398] "Öğleden sonra:
1- İnhisarlar idaresinin arkasında kurulmuş olan bayram yerinde çocuklar eğlenecektir. Saat 13 ten itibaren davul zurnalar sokakları dolaşarak çocukları buraya toplayacaklardır. Burada düdük, Balon, Mantar tabancası, çıtır pıtır vesaire gibi bayram oyuncakları satılması için tertibat alınacaktır.
2- Saat 15 de stadyomda spor şenliklerine başlanacaktır.
3- Civar köylerden gelerek sabahki merasime iştirak eden köylülerimize karaalioğlu nda öğlen yemeği verilecek ve sonra kendilerine Elhamra sinemasında parasız filim gösterilecektir.
4- Inkilâp işlerine bağlı Kadın - Erkek 18 yaşından yukarı bütün vatandaşlara halk kürsüleri açık !olunacaktır. Bu kürsüler, talimatnamesi mucibince. CHP İlyönkurul tarafından idare olunacaklardır." *Resmi Antalya,* 29.1.1937
[399] BCA 490-1-0-0-994-843-3.
[400] Resmi tarihte yer almayan üçüncü Antalya ziyareti Mersin'den 29 Ocak 1933'te Gülcemal vapuruyla bir askeri manevraya katılmak için gelişidir. Karaya çıkmayan Atatürk, ertesi gün İzmir'e hareket eder. Bu tarihte halkevi vardır fakat Atatürk karaya çıkmadığı için gerçekleşmiş bir ziyaret yoktur.
[401] Partimizin 4. Büyük Kurultayı'nın Ankara'da toplanacağı 9 Mayıs 1935 Perşembe günü saat 14 buçukta halk evimizde bir toplantı yapılacaktır. Toplantıda yapılacak şeyler: 1-Büyük önderimiz Atatürk'ün kurultayı açma söylevi radyo ile dinlenecek 2-Parti vilayet başkanı tarafından parti kurultayları üzerinde birkaç söz söylenecek. 3- Diş Tabibi Bay Muhlis tarafından Parti'nin tarihçesi programı ve şimdiye kadar yurda ve ulusa yapmış olduğu büyük hizmetler üzerine bir konferans verilecek. 4-Parti vilayet idare heyeti üyelerinden Bayan Hayriye yetkin tarafından Parti'nin kadınlık alanında yapmış olduğu büyük devrimler anlatılacaktır. Toplantıya herkes gelebilir ve gelmelerini de dileriz. Halkevi Başkanlığı. *Resmi Antalya,*9.5.1935.
[402] "Kurultay Günü Çok İlgili ve Gösterişli Geçti
Geçen perşembe günü C. H. Partisinin dördüncü büyük kongresi münasebetiyle ülkenin her yanında olduğu gibi Vilâyefimizde donanma yapıldı . Antalya baştanbaşa bayraklarla donanmıştı.
Ulusal kurumlar, cadde üstü evler ayrıca bol elektrik ampullerde süslenmişti. Halkevimiz saat 14.30 da genel bir çağrı yapmıştı. Saatından önce evin salonları, odaları halkla dolmuştu. Radyo Ankara söylevlerini vermeğe çalışıyordu. Parazit maalesef dinlememize imkân vermedi. Yalnız istiklâl marşı net geldi, ayakta dinledik. Saat on beş olmuştu.
C. H. Partisi il Başkanı Bay Şeref Karacan söylevini yaptı. Partimizin semt ve nahiye ocaklarından kurultaya kadar bütün teşkilâtını anlattı. Partimizin nasıl kurulduğunu, ülkeyi nasıl kötü şeraitte tevarüs ettiğini, büyük azı ve devaim işlerini nasıl başardığını, ülke ve devlet işlerinin bir Parti ile çevrilmesinin zaruret ve faydasını anlattı. Bir partili ülkelerden Rusya, İtalya ve Almanyayı örnek göstererek Kıyaslar yaptı ve dördüncü parti kurultayına bağlı olduğumuz ileri gidiş ve yükseliş esaslarına ait umu ve inanı izah etti. Bu kapsal izah bir saata yakın sürdü. Bay Şeref Karacan alkışlanan söylevini bitirdikten sonra okutman Bay Naci Kum, ardından diş doktoru Bay Muhlis, sonradan da parti üyelerinden Bayan Hayriye Yetgin Partinin ve kurultayın anlamını aydınlatan birek söylev söylediler. Saat on yediye gelmişti. Toplantı bitti. Gece halk büyük caddelerde ve yeni kapıda parti

1935'te CHP, örgütlerinin iç işleyişini denetlemek, parti içinde ve partinin toplumla sorunlarını yerel düzeyde kestirebilmek adına hazırlatılan raporlarda dönemin Antalya'sının sosyal, ekonomik ve politik durumu ve Antalya Halkevi hakkında da ayrıntılı bilgi edinilebilmektedir.[404]1935'te Antalya'da tiyatro, radyo, güzel sanatlar ve müzik gibi işlerden geçimini sağlayan 118 kişi bulunmakta olduğu kayıtlara geçmiştir.[405] Bu listeyle sanatçılar ve teknisyenlerin adlarının birlikte anıldığı sonucunu çıkarabiliriz. 1937'de şehre bir radyo hoparlörü sistemi döşenmeden önce, Kalekapısı surlarının birinde bir ikaz düdüğü[406] mevcuttur. 1936'da Antalya'da karartma geceleri başlamışken, haberlere göre şehir düdüğü daha sık kullanılmıştır.

---

sevgisinin ve kurultaya karşı duyduğu gönül ilgisinin gösterişini yaptı. Bu suretle ulusal tarih dördüncü C. H. Partisi kurultayına ayrılacağı büyük bölümün gerecini aldı. Aldığımız malumata göre kazalarımızda da kurultay günü içten gösteriş ve donanma ile geçmiştir."

[403] "16 Mayıs 1935 - İbradı - Akseki Telefonu
İbradı nahiyesi ile Akseki arasının telefonla birbirine bağlanması teşebbüsü sona erimiştir. Bu günlerde bağlama işine başlanacaktır. Bilindiği üzere İbradı ile Akseki arasında posta da işlemektedir. Jandarma Komutanı Bay Vefanın kazanın telefon işlerindekiçok yararlı emeğini takdirle anarız."

[404] 1935'te üzerinde önemle durulması gereken bir çalışma vardır. CHP, örgütlerinin iç işleyişini denetlemek, parti içinde ve partinin toplumla sorunlarını yerel düzeyde kestirebilmek adına, illere parti içinden müfettişler gönderir. Antalya, Konya ve İçel illerine ilişkin rapor hazırlamakla görevli müfettiş Aydın milletvekili Adnan Menderes, 1935 yazını bu illerde geçirerek oldukça ayrıntılı bir rapor hazırlar. 1935 yılında Adnan Menderes'in raporunda parti içi sorunların yanında, dönemin Antalya'sının sosyal, ekonomik ve politik, durumu hakkında bilgi edinilebilmektedir.
Teftiş raporundan Antalya Halkevi'nin çalışmaları hakkında edindiğimiz bilgilere göre; büyük halkevi binasının bitirilmesi için çok çaba harcanmıştır. Halkevi için önemli parasal gelirler elde etmişlerse de bunu binaya harcamışlardır. Diğer işler için halkevine ayrılan para ise 1150 liradır ki bu çok azdır. Ayrıca belediye, halkevine sadece 150 lira gibi çok cüzi bir miktar ayırmıştır. Bunun sebebi, Rasih Kaplan ile Şerafettin Kayacan arasındaki gerginlik meselesidir. Adnan Menderes halkevi raporunu yazarken, şehirde Türkçe konuşmayan ve ulusal kültürle henüz yoğrulmamış zümreler üzerine halkevinin etkili çalışmalar yapması gereğinden bahsetmiştir. Antalya köylüsü o yıllarda yarı göçebe haldedir ve halkevinin onları ekonomik ve sosyal konularda aydınlatması gerekir. Halkevlerinin kuruluş amaçları arasında, bütün halk kitlelerinin siyasi, kültürel ve idari faaliyetler konusunda aydınlatılması vardır. Köylere kadar gitmesi tasarlanan Halkevlerinin, istenilen sonuçları yaratamadığı görülmektedir. Cezmi Eraslan bununla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Ancak köylere yönelik eğitim, kültür ve sağlık desteğinin bütün çabalara karşın yeterli olmadığı bizzat 1930'lu yıllarda bu çalışmaların fikri ve uygulamalı hale gelmesine çaba sarf edenler tarafından da ifade edilmiştir". Halkevleri her ne kadar şehir merkezlerinde belirli ölçülerde görevini yerine getirmişse de köylere doğru inildikçe çalışmaların daha zayıf kaldığı görülmektedir.
Antalya Halkevine ilişkin bu fikirleri beyan eden Adnan Menderes, Aydın Halkevi açılışında halkevlerinin önemine şu şekilde değinmiştir: "Halkevleri cemiyeti ve milleti yükseltmek için cem'i mesainin toplandığı çatı olacaktır. Bu teşekküle çok büyük ihtiyaç vardır. Çünkü dini ve siyasi sultanın tahakkümünü yıkmakla terakki mânialarını yok eden inkılâbımız, Halkevleri ile medeniyet ve yükselme yolundaki zaferlerini tamamlayacaktır. Memleketin en uzak köşesindeki bir istidadı merkeze tanıtmak, ilerleme imkânı ve fırsatlarını onun ayağına götürmek vazifemizdir ve bunu Halkevleri yapacaktır."
Adnan Menderes ayrıca "Manavgat ilçe teşkilatının bütçeden bir takım uygunsuz harcama da yapmıştır." Der ve "Fasıl açılmadığı halde bir de 28.06 liraya radyo almışlardır." sözlerini raporuna ekler. Bk. "Adnan Menderes'in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları,1935 - Faysal Mayak" https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/945/10653 (Erişim Tarihi:1.2.2019)

[405]1935 Genel Nüfus sayımı, 1936. 1935 Antalya'da merkez ilçe haricinde kalan ilçelerin 1935 yılında toplam nüfusları 219,616 kişidir. Bunların 103,290'ı erkek (%47) ve 116,323'ü (%53) kadındır. Bu nüfusun 23,613'ü yani %10,8 okuma yazma bilirken, okuma yazma bilmenler 195,769 olup oranı %89,2'dir. Ayrıca Antalya genelinde eğitim öğretim işleri mesleğiyle uğraşan 199 bulunmaktadır. Bunların 143'ü erkek ve 56'sı kadındır.

[406] Halk Canavar adını taktıkları bu siren çalmaya başlayınca, dönemin belediye başkanı Karakaş'a hitaben, "Karakaş'ın eşeği anırıyor" der. Hatta Antalya halkevinin çıkardığı TürkAkdeniz dergisi genişletilmiş özel sayısında bu "siren-yangın düdüğü alınması" işini, "Cumhuriyetin 15 Yılı İçinde Antalya Belediyesince Yaptırılan İşler"[406]i sayarken 19 başlık içinde 6 numarada sıralar.*Türk Akdeniz,* 1938 (11-12) 31.

Görüşme yapılan kişiler anlatılarında, 1940'larda halkevinde radyo bulunduğunu, düzenli olarak ve özellikle haber vakitlerinde dinlendiğini, radyo dinlenirken özel önem gösterildiğini, kimseden en ufak bir ses çıkmadığını belirtmişlerdir. Fakat görüşmede sorulmadığı için, radyonun eğitimde kullanıldığı gibi bir unsurdan söz etmemişlerdir. Ahmet Akalın: "(Antalya) Halkevinde radyo vardı ama ayrı bir bölümü olduğunu hatırlamıyorum."[407] Ajun Akıltopu ise konuyla ilgili olarak şu cümleleri kurmuştur:

> "Antalya'da parkta halkevi binası vardı. Halkevi, o dönemde bir kültür merkeziydi. Koca bir salon vardı, müsamereler orda yapılırdı, tiyatrolar olurdu, halktan seçilen insanlar o bazı eserleri oynardı Antalya da onu seyretmeye giderdi. Orda çok şeyler yapılırdı, işte müsamere gibi tiyatro gibi, bunların dışında konserler verilirdi. Halkevi'nin güzel, büyük bir kütüphanesi vardı, insanlar ordan kitaplarını alır okurlardı. Ondan sonra Halkevlerini sonradan nedense kapattılar."408

Ali Gündüz Ağva (1941) "Hiç unutamadığım illüzyonist Zati Sungur halkevine gelirdi. Çok meşhur hemen hemen her sene gelir, bir hafta orada gösteriler yapardı. Salon tamamen dolar. Çünkü insanlar için büyük bir değişiklik"[409] diye konuşur.

CHP'nin Antalya Halkevi için şehre kurdurttuğu radyo hoparlörleri sistemi 1938 yılından itibaren hizmete girmiş ve yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yenikapı, Değirmenönü, Kalekapısı ve Şarampol'da sokaklara yerleştirdiği "50 Watt çıkış kudretli" amplifikatörlerin[410], kentliye yeni bir tür kitle iletişimi olanağı vermiştir.

Hasan Salkım, sözlü tarih görüşmesinde, halkevinin 100 metre kadar arkasında bulunan, şehrin "İdman Alanı"ndaki hoparlörlerden,1938'de, gençler spor yapmaktayken[411] Atatürk'ün sağlığına ilişkin bilgiler verildiğini anlatır. 10 Kasım günü, ölüm haberini duyan gençlerin ağladığını, kendisinin de bayıldığını belirtir. Böylelikle, sonradan stadyum olacak olan şehrin idman alanında da radyo yayını dinlendiğine ilişkin bilgiye ulaşırız.

1941'deki bir yazışma, Antalya Halkevi'nin, kuruluşunun 9, yeni binaya geçişinin 7. yılında da çok faal kullanıldığı ve ihtiyaca yetmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu metinde, "Halkevinde bir radyo olduğu, tüm halkevi eşyası gibi yoğun kullanıldığı ve odalar, salonlarla birlikte onun da ihtiyaca yetmediği" bilgisiyle birlikte: "Halk dilek ve şikâyetlerini serbestçe söyliyorlar." sözü dikkat değerdir.[412]

---

[407] Ahmet Akalın ile sözlü tarih görüşmesi, 8.1.2018, Ahmet Akalın'ın evi, Antalya.
[408] Ahmet Akalın ile sözlü tarih görüşmesi,4-5.11.2007, Aspen Otel, Antalya.
[409] Ali Gündüz Ağva ile sözlü tarih görüşmesi, 3.11.2008, Ali Gündüz Ağva'nın evi, Antalya.
[410] "CHP ve Halkevi", *Türk Akdeniz*, 1938, 25-27.
[411] Yüksek olasılıkla 19 Mayıs Törenlerine hazırlanırken.
[412] Antalya:
C.H.P. Isparta Bölgesi Müfettişi
Edirne Mebusu: O Şahinbaş. 59584

Halkevleri, DP iktidarında, 1951 yılında kuruluşa tüzel kişilik kazandırmak ve o tarihte muhalefete geçmiş olan CHP ile ilişkisini kesmek amacıyla TBMM'ye sunulan bir tasarı, tartışmalar sırasında mahiyet değiştirmiştir. Bunu yerine, halkevlerinin kapatılmasını, her türlü menkul ve gayrimenkul varlıkların hazineye intikal ettirilmesini içeren 5830 sayılı kanun kabul edilmiştir. 1952'de Antalya Halkevinin binası Antalya belediyesi tarafından satın alınmıştır.

Özetle halkevinin kurulduğu ve ses sisteminin getirtildiği tarihten itibaren, ulusal bayramlar, CHP Kurultayları, bazı toplantılar, konferanslar, bazen de vali ve milletvekillerinin konuşmalarının hoparlör sistemiyle kente duyurulduğu gözlenmiştir. Bu yayınlar içinde radyonun yeri, örneklerde görüldüğü üzere: "Ankara'yı yanı başımıza getirdiği için birinci sıradadır." Üstelik bu ses sistemini tek partili dönemde belediye, CHP İl Yönetimi ve halkevi kullanırken, 1952'den itibaren özellikle belediye duyurularında kullanılmıştır. Bu karikatürlere dahi konu olmuş[413] şehir hoparlörlerinin, dönem dönem, kentin genişlemesiyle birlikte hizmet alanı genişletilmiş, teknolojisi yerli teknisyenlerce[414] yenilenmiş ve 2000'lerin başına değin kullanılmayı sürdürmüştür.

Antalya Kent Belleği Merkezi Arşivinde, Antalya Halkevine ilişkin betimleyici anımsamalara ve ayrıntılı anlatılara az rastlanmasına karşın, aralarında Demokrat Partili olduğu bilinen kişilerin de bulunduğu sözlü tarih görüşmelerinde, Antalya Halkevi binasının mimari güzelliği övülmüştür ve kapanmasının oldukça yanlış olduğu belirtilmiştir.

8.6.941 tarih sayı 208 II inci teftiş raporu
Büro: V

Yeni yapılan idare heyeti intihabatı Antalya halkevinin faaliyetini daha ziyade arttırabilecek arkadaşların getirilmesile neticelendirilmiştir. Eskisine nazaran çok farklı çalışmakta olan halkevimizin istenilen dereceye gelmesi ve getirilmesi başlıca amacımızdı r. Son defa Yüksek Genel Sekreterliğimizin tenkitleri de Halkevinin şubelerinin çalışmakta ve ilerlemekte olduğunu göstermektedir. Evvelki senelere nazaran fark bariz surette görülmekte noksanların ikmaline de çalışılmaktadır. Halk dershaneleri kursları 58 i bayan olmak üzre 103 okuyucuya törenle şahadetnameleri verilmiştir. Bunlara kalem, defter gibi levazımatta sosyal yardım tarafından hediye edilmiştir. Halkevinin yaşaması için geliri belediyenin ve hususi muhasebenin verdiği paradır. Geçen sene Isparta Halkevinin 2000 lirasını bütçeden tensil eden Dahiliye Vekâleti bu sene de Antalyanın bütçesine Halkevine konulan yardımdan 8000 lirayı çıkartmıştır. Bundan dolayı diğer Halkevlerine yapılacak tevziat noksan olacak ve parasızlıktan zorluk çekilecektir. Halkevine alınacak olan sandalye ve perde için lutuf buyurulan ikibin lira kira ilede büyük bir noksan karşılamış olacaktır. İdare heyetleri azaları işlerinin ehlidir. Halkevinin muhit üzerinde tesiri müsbettir. Halk tarafından gösterilen rağbette artmaktadır. Hesap demirbaş ve kütüphane defterleri muntazamdır. Bu defa yüksek Genel Sekreterliğin emirleri üzerine aynı binada bulunan ve neşriyat yapan radyo halkevi demirbaşına alınmıştır. Halkevi binası gün geçtikçe ihtiyaca kâfi gelmemektedir. Yeni açılması arzu edilen ve teşebbüs olunan dikiş ve nakış dershanesi için bir odaya daha lüzum hasıl olacaktır. Halk dilek ve şikâyetlerini serbestçe söyliyorlar. Hafta toplantılarını yapmışlarsada bundan böyle aylarca yapamıyacaklardır." Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 994 - Dosya No: 843 - Sıra No: 3

[413] Bk. Agam Yerel Mizah Dergisi.

[414] 1930'ların başında elektrik teknisyenliği eğitimi alarak, kentin ilk elektrik teknisyenlerinden olan ve hükümet binası, Belediye, Memleket hastanesi, Antalya Lisesi, Karaalioğlu Parkı gibi mekânlara elektrik döşeyen Ömer Aral ve Fuat Aral kardeşler; onların çırağı, sonradan radyo tamircisi Süleyman Cankalp, Kaş'tan Gazipaşa'ya kadar cami ses sistemleri ve hoparlörlerini döşeyip, bakımını yapan Orhan Arıca'nın da şehir hoparlör sisteminin altyapısının teknolojiye ayak uydurmasında rolleri olduğu düşünülmektedir.

3.2.2. Kahvehaneler ve Şehir Kulübü

Radyo açık veya kapalı her türlü mekânda dinlenilen bir aygıt olmuştur. Radyo satın alamayan, kahvehaneye de giremeyen ya da girmek istemeyen insanlar, kahvehanelerin önünde bekleşerek haberleri dinlemişlerdir. Diğer yandan bu kentteki kahvehanelerin kapısı, penceresi iklimden dolayı yılın altı ayından fazla açık bulunur. Kahvehanelerin önünde masalar bulunur. Kahveler sokakla ve caddeyle zaten iç içedir. Bekleyenler, haber dinleyenler garipsenmemektedir.

Resmi Antalya'nın 1930'lu yıllardaki sayıları incelendiğinde[415], o yıllardan itibaren bazı kahvehanelerde radyo dinlendiği sonucunu çıkarabiliriz. Fakat bu kahvehaneler[416] hangileridir, kesin bir yargıya ulaşılmamaktadır. Vatan Kahvesi'nde radyonun yerine, konumuna ilişkin bir malumatımız yoktur. Fakat Antalya'da radyo anılarındaki yeri ayrıcalıklıdır. Çünkü 1934'te büyük halkevi binası açıldıktan sonra dahi, resmi bayram etkinliklerine dâhil olan "Ankara Radyosu dinleme"lerinin büyük kısmı, kent ahalisinden kalburüstünün toplandığı bu kulüp görünümlü kıraathanede gerçekleşmiştir. Yazılı kaynaklarda ve toplumun belleğinde Lazkiyeli'nin Kahvesi, Halim Efendi'nin Kahvesi, Vatan Gazinosu olarak da geçer.[417]

Radyo anımsayanlar olduğu gibi, radyo herkes için de aynı önemde değildir. Yalçın Maytalman: "Vatan Kahvesinde Radyo olup olmadığını hatırlamıyorum gençler bilardo için gelirdi."[418] demiştir. Ajun Akıltopu (1934) ise şöyle konuşur:

> "Vatan kahvesine gittim ama bakmak için değil, babamı görmek için. Annemden bir söz iletmek için gittim. Bilardo masaları vardı orada zaten galiba sahibi de Bilardo Şampiyonuydu. […]Kızı Dilek vardı. O da sonra öğretmen oldu galiba. Arkadaşımdı. Babam pek kahveye gitmezdi ama ender olarak gidiyordu demek. Girdim içeriye. Ben içerde söyledim ne söyleyeceksem ve eve döndüm."[419]

Gemi kaptanı ve tekne imalatçısı Hüsnü Ekizler (1940), Antalya'daki kahvehanelerde radyonun çoğunlukla ve müzik yayınının revaçta olduğunu belirterek şunları söyler:

---

[415] 29 Ekim ve 30 Ağustos kutlamalarına ilişkin haber metinlerinde.

[416] Dönem dönem şehir dışından gelen müzik ve tiyatro gruplarının icrasına mekânlarını ödünç verdiği için gazetenin tabiriyle "gazino". Kent merkezindeki bir kahvehanenin gazetede gazino olarak adlandırılmasının bir diğer nedeni de Cumhuriyet'in kahvehaneleri değişime sokulması gereken mekânlar olarak algılayıp, mücadele etmesidir. Bu nedenle bilhassa köylerde kahvehaneleri değiştirmek, dönüşüme sokmak istemiş yahut ona alternatif olarak Halkevlerinin köylerdeki uzantıları olan halkodalarını kullanıma açmıştır. Kahvehaneler en başından beri siyasetin konuşulduğu, dedikodu dahil türlü havadisin döndüğü yerlerdir. Buna karşılık halkodaları içinde radyo dinlenen, kitap okunan, kültürel ve bilimsel sohbetlerle fikir alışverişi yapılması gereken yerler olarak tanımlanmaktaydı.Öztürk, 2006:45.

[417] Atilla Vehbi Konuk, Ulvi Yerebakan, İlhami Tankut ve Vural Binbir, Vatan kahvehanesinde 1950'li yıllarda radyo bulunduğunu ve haberlere özel önem verildiğini, yapılan sözlü tarih görüşmelerinde belirtir.

[418] Yalçın Maytalman ile Sözlü Tarih Görüşmesi. 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[419] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.

> "Karakaş kahvesi, Ahmet Trak, Borsa Kahvesi, Vatan Kahvesi. Buralarda sohbeti bastırmayacak fakat duyulacak kadar, her zaman radyo açık olur. Trak Ahmet çavuşun kahvesi ile Mustafa Aga'nın Borsa kahvesi yan yanaydı. İskele kahvesi: Çardak, Çaybaşı kahvesi. Buralarda radyo hep açık olur. Şarkılar türküler. Güzel şarkılar vardı. Kadifeden kesesi kahveden gelir sesi. En çok o çalardı."[420]

Antalya'da 1930-1970'li yıllar arasında kentin sosyal ve kültürel yaşamında yeri olan ve toplumsal bellekte iz bırakan Vatan Kahvesi, Karakaş Kahvesi, Çaybaşı Kahvesi, Çınaraltı Kahvesi, Şarampol Kahvesi, Asmalı Kahve gibi kahvehanelerin hiçbiri bugün ayakta değildir. Kentte bu isimle bir kahvehane görseniz dahi, bu anlatılardaki kahvehanelerden biri değildir.

Ajun Akıltopu, erkek nüfusun açık alanda, tahta masalarda ve küçük sandalyelerde çay kahve içip sohbet çevirdiği Antalya kahvehanelerini şöyle anlatır:

> "Benim çocukluğumda Radyo işte kahvelerde. 2. Dünya Savaşı oluyordu mesela Üçkapılar Hadrianus, oranın yan tarafında yakın zamana kadar 15-20 Sene evveline kadar kahvehaneler vardı. [Karakaş Kahvesi] Radyoda özellikle haber sesini sonuna kadar açılır. Çünkü herkes ya orada kahve içer ya etrafta haberleri dinlerde evlerde radyo yoktu."[421]

Ateş Adıson, Vatan Kahvesi'nin kültürünü ve içeride öğretmenler oturduğundan önünden dahi geçemediklerini söyler:

> "Daha önce bir Vatan Kıraatanesi olayı vardı. Şimdi, Atatürk Evi'nin yanında bir boşluk vardı. Orda bir kıraatane, Halim'in Kahvesi derdik. Büyük bir şey, bilardo salonu filanı vardı. Rahmetli Ethem Ağva filan orda bilardo oynardı. Centilmen böyle. Ondan sonra bahçesi de yine Rodos mozaiği döşeli. Yaz günü dışarıda otururdu herkes ve hakikaten kıraat salonuydu. Herkesin elinde gazete, mecmua, sohbetler, tavla oyunları ondan sonra karşılıklı atışmalar matışmalar. Biz o kahvenin önünden geçemezdik, geçemezdik. Çünkü öğretmenlerimiz ordaydı, büyüklerimiz ordaydı. O zamanın Antalya'sında caddede giderken ceketimizin düğmesi kesinlikle ilikliydi. Çünki her an bir büyüğümüze raslayıp tekrar önümüzü ilikleme mecburiyeti vardı. Devamlı ilikliydi. Her an büyüklerle karşılaşırdık. Ve o kahvenin önünden dediğim gibi geçemezdik. Bir önceki sokaktan geçip bu tarafa çıkardık."422

Eğitimci Ahmet Akalın (1927) da Ateş Adıson ile benzer anılar ve düşünceleri paylaşarak söyler:

---

[420] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[421] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.
[422] Ateş Adıson ile sözlü tarih görüşmesi, 29.3.2007, Ateş Adıson'un evi, Antalya.

> "Yenikapı'da bir sinema vardı. O sinemanın yanında Halim'in Kahvesi vardı meşur. Halim'in Kahvesiydi adı ve daha çok memurlar gelirdi. Ve bu memurların yanında bizim lisedeki öğretmenlerimiz de gelir, orda otururdu. Onun üçün biz o kahvenin önünden geçemezdik. Yasaktı nerdeyse. Çünkü o öğretmen ertesi gün, "Sen ne yapıyodun? o kahvenin önünden nasıl geçtin?" diye bize soru sorabilirdi. Onu hiç unutamıyorum. Ben onlara ulaşamadım çünkü eski adı kıraathaneydi. Yani kıraathane kültürünün ne olduğunu okuyarak öğrendim. Meddahlar gelir, hikâyeler anlatır vesaire ama ben onlara hiç yetişemedim. Benim bulunduğum zamanlarda orada tiyatro gelirdi."[423]

Ayhan Cankalp, "Vatan Kahvesi'nin kelimenin gerçek anlamında kıraathane işlevine dikkati çekmiştir:

> "Vatan kahvesi önünde koca koca çınarlar vardı, onları kestiler. Öyle bir kahve… Orası bir dergâhtı. Tarihi bir kahve, Lazkiye kahvesi. O kahvede çok insanlar yetişti. Kahve değil kıraathane. Bir dergâhtı. Antalya'nın ileri gelenlerinin ömürleri orada geçti. Sahibi Halim Bey'di."[424]

Vural Binbir de bu tespiti desteklemiştir:

> "Vatan Kahvesinde bir radyo vardı. Dışarıya sesi gelmiyordu. İçeride dinlenir. Bilardo oynayanlar, briç oynayanlar. Dışarıda genelde hali vakti yerinde, emekli öğretmen, hakim, kentin ileri gelenleri. Takım elbise, şapka, yakada mendil. Oturur orta sesle birbirlerine Cumhuriyet gazetesi okurlardı. Biri okur diğerleri de kafasıyla tasdik eder, onaylardı."[425]

Ali Gündüz Ağva ise kaynak kişilerimizin tamamının düşüncelerine tercüman olan Vatan Kahvesinin yıkılmasına eleştirel yaklaşarak, dönemin belediye başkanı Yener Ulusoy'un adını da anarak şöyle belirtir:

> "Şimdi kütüphane olan belediyenin (halkevi binası kast edilmekte) yanında. Sonradan yıktılar. Şu anda yok. Herhalde orada Elhamra sineması vardı. Şimdi orayı yıktılar boş duruyor. Onun yanında Vatan Kıraathanesi diye bir yer vardı. Düşünün, en aşağı 60-70 metre boyunda bir salon ve hiçbir sütun yoktu. Rumlardan kalmış bir bina. İki tane bilardo masası vardı ve orası Bir kahvehane değil Antalyalının buluştuğu bir kültür noktasıydı ama Yener Ulusoy ne hikmetse orayı yıktı. Orası alakasız, boş bir yer şu anda."[426]

TRT Antalya Bölge Müdürlüğü muhabirlerinden Mustafa Tuncel'in "Eskiden insanlar oturup, bir ibadetteymiş gibi radyo dinlerdi. Sus pus kesilirdi. Nasıl bir saygı ilgi ise bu, olayları dinlerken insanlar bir radyo cihazının başına inanın bir ibadet sessizliği içerisinde

[423] Ahmet Akalın ile sözlü tarih görüşmesi, 13.1.2008, Aspen Otel, Antalya.
[424] Ayhan Cankalp ile sözlü tarih görüşmesi, 8.3.2019, Cankalp Elektronik Tamirhanesi, Antalya.
[425] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[426] Ali Gündüz Ağva ile sözlü tarih görüşmesi, 3.11.2008, Ali Gündüz Ağva'nın evi, Antalya.

geçerlerdi."[427] diyerek anlattığı mekân aslında tam olarak Vatan Kahvesi ve o dönemin kahvehaneleridir. O dönem birçok yer için bu böyledir. İnsanlar radyoya değil, birbirlerine saygı beslediklerinden ve birçok teknik sorunun zaten yayını duymanın güçleştirdiği bir zamanda sus pus kesilip radyoya dikkat verirer.

Bugün Antalya Ticaret Borsası'nın bulunduğu binada o yıllarda Borsa Kahvesi vardır. Mevlevihane'nin karşısında, bugünkü Cumhuriyet Caddesi üzerinde kalan, iki katlı dükkânlar şeklinde, dar yol boyu uzayan yapılardan birinin alt katı Borsa Kahvesi'dir.[428] O dönem yollar, sokaklar bugünküne nazaran dardır. Borsa Kahvesi'nin yanında Ahmet Şevki Göksay'ın stüdyosu FotoTürk, onun yanında ise kentin ilk radyo satıcısı ve tamirhane atölyelerinden elektrikçi Ömer ve Fuat Aral kardeşlerin "Aral Kardeşler" gibi dükkânların her iki yöne de kapısı bulunmakla birlikte, ana kapıları Cumhuriyet Caddesinde değil, bugün 1. Sokak olarak anılan sokağa bakmaktadır. Bu sokak, Antalya Valilik binasının kıyısında olması nedeniyle, bir dönem "Hükümet Caddesi" olarak da anılmaktadır.

Görüşmelerimizde edinilen bulgulara göre, Borsa kahvesine bilhassa esnaf, tüccarlar ve zahireciler gelmektedir. Burada radyo dinlenirken yapılan sohbet, Vatan Kahvesindekine oranla daha sıcakkanlı ve telaşlıdır. Sohbet, radyodaki haber yorumlanırken yorum yapma, yapılan yorum üzerine bir başkasının aceleci biçimde bir yorum daha yapması biçiminde, masalardan birbirlerine laf atmalar şeklinde sürer.[429] Kaynak kişilerimizden Beyhan Aral Kırkağaç, Günaç Bayoğlu Zaman, Hüsnü Ekizler, Vural Binbir ve Ahmet Akalın, Borsa Kahvesi'nin varlığından söz eder. Yukarıda Vatan Kahvesi'ne benzer şekilde küçük sahnesinde gezici tiyatroyu ağırlama işi Borsa Kahvesi için de söz konusudur:

> "Borsa kahvesi'ne yüksek sahne yaparlardı. O tiyatroda şarkı söylerlerdi hanımlar ve baya oldukça da dekolte giyinirlerdi. Çok önemliydi o. Küçük skeçler yapalardı. Eğlenceli skeçler ve epeyce onlara gittiğimizi hatırlıyorum. Bu farklı bir eğlenceydi bize. Sinemaya da giderdik ama bu canlısı daha bi… bize farklı gelirdi."430

Bunu dışında halkın İskele dediği ticaret limanında -şimdiki Yat limanı, çardak biçiminde, yerden yüksekte kolonlar üzerine asılı, eski, biraz yıkık Asmalı Kahve -yahut İskele Kahvesi adında- bir kahvehane vardır.[431] Erdal İyiöz, Yalçın Maytalman, Hüseyin

---

[427] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[428] Yeni yapılan imar planları kapsamında 1970li yıllarda, bilhassa Antalya Belediye Başkanı Selahattin Tonguç'un döneminde bunlar yıkılmıştır.
[429] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[430] Ahmet Akalın ile sözlü tarih görüşmesi, 13.1.2008, Aspen Otel, Antalya.
[431] Öğrenim hayatına Antalya'da başlayan edebiyatçı Sabri Esat Siyavuşgil, İskele'deki Asmalı Kahve'de sık sık oturmaktadır. Antalya İskelesi'ni de anlattığı bir yazısında, Asmalı Kahve'de şişe içinde gördüğü bir gemiyi

Çimrin, Fatma Doman ve Hüsnü Ekizler, İskele Kahvesi'nden radyo sesinin duyulduğuna tanık isimlerdir. 1960-2010 yılları arasında Telat'ın Yeri diye bilinen kahvehaneyi işleten Telat Kuzu ise radyonun bir kahvehane için o dönem vazgeçilmez olduğunu belirtir.[432]

1930'da kurulmuş olan Şehir Kulübü'nün bir radyo sipariş ettiğini tahmin edebiliriz.[433] Şehir kulübü, kentin ileri gelenlerinin, Kaleiçi, Kalekapısı ve Liman -kentlinin deyimiyle İskele- esnafından seçkin kişilerin, Ticaret odasının ve Ticaret ve Zaire borsasının üyelerinden bir kısmının katılımıyla kurulmuştur. Resmi Antalya 1 Ocak 1930'da, birinci sayfada: "Geçenlerde bahsettiğimiz Antalya Kulübü istihzaratını ikmal etmek üzeredir. Yılbaşı gecesi bütün azasının iştirakile resmi küşadı yapılacaktır." denerek, kulübün açılışı müjdelenir.[434] Şehir Kulübünde bir radyo bulunması muhakkaktır. Sözlü tarihlerdeki kaynak kişilerimizden birkaç tanesi de 1953'ten sonra açılan Şehir Kulübü'nde radyo bulunduğunuonaylar.[435] Fakat Şehir Kulübü'nde ilk olarak hangi tarihte bir radyo bulunduğuna ilişkin ne yazık ki malumatımız yoktur.

Şehir kulübü, tarihinde birden çok kez yer değiştirmiştir. İlkin Cumhuriyet Meydanı yakınlarında, 1944'te Atatürk Caddesi'nde, Vakıflar İşhanı'nın iki sokak güneyinde iki katlı beton bir binadayerleşen kulüp, 1953'te Antalya Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in önderliğinde inşa ettirilen yapıya geçmiştir. Yalıyarlardan doğuda açık denizi, Adrasan, Kemer, Konyaaltı ve Beydağlarını gören ufku geniş bir manzarası vardır. Batıda ise eski Lara

---

anlatırken, sadece dönemin Antalyasını değil, sonradan ünlü bir pskolog olacak olan kentli bir bireyin bakış açısını da bizlere sunar:
"…O, imkânsızlığın içine sığmasını bilmiş harikulade ihtimallerle yüklü gibiydi. Kumdan denizinin bir gün dalgalanacağını ve geminin pupa yelken arkasında köpüklü bir iz bırakarak engine açılacağını hayal ediyordum. Şimdi o şişedeki geminin sırrına ermiş gibiyim. Nereye baksam, hayat tavanına asılı, gişede gemiler görüyorum. Hepsi de aynı dalga, köpük, martı hasreti içinde, engine açılmak iştiyakıyla yanan, fakat bir türlü palamarları çözemeyen gemiler. Ama bir türlü şişelerinden süzülüp çıkamıyorlar ve bir türlü tavana asılı kalmaktan kurtulamıyorlar."

[432] Telat Kuzu uzun yıllar, Antalya Kahveciler Odası Başkanlığı yapmıştır. Dükkânın yeri bugünkü Dönerciler Çarşısı bitiminde, Tuzcular Mh. İmaret Mescidi karşısındadır ve başkası tarafından işletilmektedir. Diğer yandan, bir kahveci olduğu halde, 1956'da İzmir Radyosu seçmelerine girip birinci olduğunu fakat annesinin "Emdirdiğim sütü helal etmem." Diyerek yollamadığını; " O zamanlar İyi gözle bakmazlardı şarkıcıya, türkücüye, çalgıcıya. Ama şarkı söylediğim zaman dinlemesini bilirlerdi." Sözleriyle anlatır. Telat Kuzu ile sözlü tarih görüşmesi, 23.1.2008, Telat Kuzu'nun evi antalya.

[433] "Antalya Kulübü - Mensubini arasında samimi taarüf ve tesanüdû ve memlekette içtimai hayatın nezih bir suretle inkişafını temin için (Antalya kulübü) isminde bir kulüptesis edilmek üzere teşebbüsat ve istihzaratla bulunulmakladır. Kulübün talimatnamesi yapılmıştır. Vali Faiz Beyfendi kulübün Riyaseti fahriyesini der'uhte buyurmuşlardır. Kulüp binası C. H. fırkasının alt kısmı ittihaz edilmiştir. Memleket münevverleri ve muteberanı kulübe âza kaydedilmiştir. Talimatnameden bazı maddeleri aşağıya aynen kaydediyoruz
Madde 3: kulübün heyeti umumiye tarafından müntehap beş zatten mürekkep bir heyeti idaresi olacaktır. Bu heyet, âzasından Reis. Kâtip, veznedar ve idare memurunu intihap edecektir. Memleket Hastanesi Baştabibi Samih, Encümeni Vilayet Başkâtibi Muharrem, İpekçilik mektebi Müdürü Ekrem beylerden teşekkül edecektir.
Madde 4: kulübe intisap edecek âza ayda50 kuruş aidat, bir lirada duhuliye verecektir."*Resmi Antalya*, 13.12.1929.

[434] Vatan Kahvesinde olduğu gibi, Antalya Şehir Kulübü'nde de radyonun ilk yeri ve konumunu anlatabilecek kişiler ne yazık ki şu anda hayatta değillerdir. Bu kişilerle yapılmış herhangi bir sözlü tarih kaydına ulaşılamaması, sözlü tarih görüşmelerine ne kadar geç başlandığınıgöstermektedir.

[435] Ulvi Yerebakan, Yekta Başeğmez, Vural Binbir ve Ahmet Akalın.

yolu ve kayalıklar arasında küçük koylar ve oyuklar görünmektedir. Birkaç basamak merdivenle çıkılan tek ve oldukça büyük, camekânlı bir yapıdadır. Kulüpte briç ve benzeri iskambil oyunları oynanır ve Vatan Kahvesi'yle birlikte, kentin gidişatının, kentin iktisadi ve sosyal geleceğinin tartışıldığı yerlerin başında gelmektedir.

Bu son Şehir Kulübü'nün müdavimleri arasında Cüce Hafız, Korkutelili Yörükzade Fuat Bey, İleri gazetesinin sahipleri Tevfik Türel ve oğlu Suphi, Enver ve Ahmet Ak, Horoz Ahmet, Ahmet Tekelioğlu, Murat Yerebakan sayılabilir.[436]

Kendi deyimiyle, "70'inden sonra şair olan" mimar ve mühendis Tarık Akıltopu (1918-2004), -yaşadığı dönem sevdiklerine tıpkıbasım yaparak verdiği yazılarından birinde- Şehir Kulübü'nü şöyle anlatmıştır:

> "1950'lerden önce Atatürk Caddesi'nde Ziraat Bankası'nın karşısında, köşede altı dükkân olan iki katlı binanın üst katı Antalya Şehir Kulübü idi. Vali İhsan Çağlayangil'in büyük desteğiyle Fener mevkiinde, falezlerin üzerinde tek katlı bir bina inşa edilerek oraya taşındı. Antalya'nın kalbur üstü tüccar, esnaf, iş adamları bu kulübün üyesiydi. Burası, Antalya'nın sorunlarının görüşüldüğü, en taze haberlerin alındığı, sohbetlerin yapıldığı, bir odasında kumar oynanan bir yerdir."[437]

Turist rehberi ve yazar Hüseyin Çimrin (1946), Bir Zamanlar Antalya kitabında, Şehir Kulübü'nde cura ile müzik yapan Mehmet Ali Dayıoğlu'na ilişkin şunları söyler:

> "Şehir Kulübü müdavimleri arasında 1887 Antalya doğumlu, elinde küçük curası ile kulüptekileri coşturan iri yarı 150 kilo civarında Dayı Mehmet Ali isminde bir adam vardır. Asıl adı Mehmet Ali Dayıoğlu olan bu adama kulüptekiler kısaca 'Dayı' diye seslenir. Dayı Mehmet Ali, iri cüssesine pek uygun düşmeyen büyüklükteki curasını çalar; birkaçını kendisinin derlediği Teke yöresi türküleri söylerdi. Bu iri adamın kalın parmakları, bilekleri arasındaki curası, bakana bir kibrit çöpü gibi minik görünürdü. Dayı, curasını çalarken söylediği türkülerle Teke yöresi dile gelir; kendini anlatırdı. Süslü develerle Hıdrellez günlerinde yaylaya yapılan Yörük göçlerini, deve homurtuları, keçi bağırışları, akan ırmakların hışırtısı onun sazından çıkan nağmelerde adeta yaşanırdı. Dayı çalıp söyledi mi; Şehir Kulübü'nde bütün masadakiler dönüp, onu dinler. Dayı, yokluğunda aranan bir isimdir, nüktedandır. "[438]

Bu küçük ve kendi halinde kent için oldukça erken sayılabilecek bir tarihte, 1930'da kurulan bu kulüp iskambil oynanmasının yanı sıra, sohbet edilen, radyo dinlenen, gazete ve mecmua okunan bir yerdir. Avukat Vural Binbir (1937), 1950'lerin sonunda anımsayabildiği

[436] Çimrin, 2012:534.
[437] "Tarık Akıltopu" www.akiltopu.com (Erişim tarihi:1.1.2018)
[438] Çimrin, 2012:534-535.

kadarıyla şehir kulübünde sesi kısık vaziyette daima çalışır halde bir radyo bulunduğunu belirtmiştir.[439]

Kulüp, 1976'da bu bina yıkılıncaya kadar, Antalya'nın sosyal yaşamında uzun yıllar birçok etkinliklere sahne olmuştur. Antalya'nın zenginleri bu kulübün doğal üyesidir diyebiliriz. Varlıklı kişilerin düğünleri burada yapılırken, dar gelirliler, küçük esnaf veya memurlar bu kulübe kabul edilmezlerdi.

3.2.3. Radyo Dükkânları ve Tamir Atölyeleri

Antalya'da radyo satışı yapılan mekânların tespit edilebilen tarihi 1940'lardan başlar. Bu mekânlarda sadece radyo satışı yapılmaz, satış ve tamir yapılırken bir yandan radyo da dinlenir. Hatta kimi satıcılar pilli radyoyu albenili olduğundan ve sesiyle dikkat çektiğinden kapıya çıkarır. Çünkü radyo hem kendinin, hem dükkânın reklamını yapar. Dükkânın önünden geçenler yayına kulak kabartır. Radyo satışı yapan dükkânlar ve bu dükkânların bir kısmında bulunan tamir atölyeleri yahut müstakil tamir atölyeleri, Antalya'da radyo dinlenen, radyo dinlenirken sohbet de edilen yerlerin içinde gelmektedir.[440]

Antalya'da radyo satışı ve tamiri yapılan mekânlardan ilki Aral Kardeşlerdir.[441] Borsa kahvesinin yanındaki dükkân Aral Kardeşler, bir beyaz eşyacı ve radyo tamir atölyesidir.

---

[439] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.

[440] Burada sayacağımız radyo satıcılarına ilişkin bilgiler, yerel kaynaklardan ve sözlü tarihlerden edinilmiş bilgiler olup, Süleyman Cankalp hariç hiçbiri yazılı kaynaklarda yer almaz. Bu radyo satıcıları ve tamircileri arasında Ömer ve Fuat Aral Kardeşler, Ahmet Şevki Zaman, Ali Arıca, Süleyman Cankalp, Orhan Arıca ve İlhami Yayıcıoğlu bulunmaktadır.

Elektronik dükkânların tarihçesi konusunda yardım istediğimiz, 1882'de kurulmuş Antalya Ticaret ve Sanayi Odası ve 1964'te Elektrikçiler ve Elektronikçiler Derneği olarak kurulmuş olan, Antalya Elektronikçiler Odası bir arşivleri bulunmadığını beyan etti. En eskisi 1930'larda doğmuş kaynak kişilerin tanıklıkları ne yazık ki, burada da, anlatılan dönemin başlangıcına yetişememektedir.

[441] 1930'ların başında, Antalya'da Ömer Aral ve kardeşi Fuat Aral'a ait elektrikçi dükkânı vardır. Ömer Aral'ın kızı Beyhan Aral Kırkağaç'ın anlattığına göre, dükkân eski belediyenin karşısında, Yukarıpazar diye anılan semtte, Müsellim Camii'nin yanındadır.

Ömer Bey, 1932'de evlendiğinde evlilik cüzdanında mesleği elektrikçi olarak yazar. Beyhan Hanım, "Başka bir elektrikçi daha olabilir belki ama ben hatırlamıyorum. İlk Milangaz tüp, ilk düdüklü tencere Antalya'da babamların dükkânda satıldı. Birlik şirketi diye bir şirket var o da eski bilmiyorum. Bir de Hilmi Bey amca var elektrikçi, Hilmi Ariel" der.

1940larda işler ilerleyince ve mağaza artık küçük gelmeye başlayınca, bu sefer Borsa Kahvesinin yanındaki mağazaya geçerler. Bu muhitte sıralanmış dükkânların, kuzey güney cepheli her iki yöne de kapısı bulunmakla birlikte, ana kapıları Cumhuriyet Caddesinde değil, bugün 1. Sokak olarak anılan sokaktadır. 1940lardan itibaren tabelası "Philips Acentesi Aral Kardeşler" olarak düzenlenen dükkânın, 1. Sokağa açılan kapısının her iki yanında, albenili radyoların telefonlar ve ütülerin sıralandığı, diz hizasından başlayıp boylu boyunca cam bir vitrin vardır. Arka kapıdan girildiğinde doğrudan doğruya tamir kısmına girilir. Sadece önde tabela vardır, arkada [Cumhuriyet Meydanında] ise yoktur. Karşıdaki dükkânlar Karagülle Kundura, Avukat Cemal Pehlivanlı, Antalyanın ilk eczanesi Macit Yetkin olarak sıralanır.

Bu iki kardeş, Philips Acentesi olmazdan evvel, hükümet binası, belediye, memleket hastanesi, Lise ve sonradan Karaalioğlu Parkı gibi Cumhuriyet dönemi yapılara elektrik döşemişlerdir. Elektriği olmayan köylere de elektrik teşkilatı döşedikleri akıllardadır. Beyhan Hanım, dükkânlarındaönden anahtarla kilitli buzdolabı, radyo, çamaşır makineleri, ütü, çevirmeli telefon ve büyük bakır tel bobinler gibi bir inşaata lazım olan elektrik teşkilatının da bulunduğunu anımsar. Ayrıca, o dönem insanların gelir seviyesi, alım gücü radyo veya beyaz eşya almaya muktedir olmadığından, ürünleri iki yıla yayılan taksitler yapmaktadır. Zaman zaman Elhamra Sinemasına,

Beyhan Aral Kırkağaç (1943), babası Ömer Aral'ın, mağaza önünde, radyo satın almak için değil, ajans dinlemek için gelen insanları görüp, radyonun sesini açtığını ve bütün sokağın radyo dinlediğini söylemektedir:

> **"**Mağaza her gün dolup taşardı babamın arkadaşı amcamın arkadaşı esnaflar komşular gelir sohbet muhabbet mağazanın arka kısmı atölyesi de gayet tabii satış olurdu Kuru gürültü değil. Her gün radyo satılmaz fakat ihtiyacı olan başka bir yere gitmiyordu Philip Acentesi yoktu başka. Gelen radyosunu ütüsünü alır tamirini yaptırırdı. […] Ajans olduğu zaman bize gelirlerdi. Mağazaya olsun,eve olsun… 'Ömer Efendi'de ajans dinleyelim', derdi insanlar. Duyardım."[442]

Hüsnü Ekizler ve Vural Binbir de Aral Kardeşler dükkânını anımsayanlardandır. Beyhan Hanımın, Kız Enstitüsünden sınıf arkadaşı Günaç Bayoğlu Zaman da, "birlikte okula gidip gelirlerken Aral Kardeşler'den radyo sesinin geldiğini"[443] hatırlamaktadır.

Ahmet Şevki Zaman, Antalya'nın ilk otomobil bayisidir. Bunu öncesinde, 1930'ların sonundan beri beyaz eşya sattığı bilinmektedir. Bu eşya arasında radyonun da yeri vardır. Ahmet Şevki'nin oğlu, Salih Fikri Zaman (1929), 1937'de radyo ve buzdolabı aldıklarını belirtir:

> "O zamanki oyunları sayayım size. Oyunları söyleyeyim. Çelik çomak vardı. Boncuk tabir edilen bilye vardı. İstop oynanırdı. Saklambaç oynanırdı. Bununla vakit geçirdik. Başka eğlence yoktu. Çünkü o zamanlarda böyle, radyo televizyon vs hiçbir şey yok! İlk radyoyu biz buzdolabı ile beraber 1937'de aldık. Harp çıktı 1940'da falan. O zaman biz aynı zamanda radyo da satıyorduk mağazada. Şurada gördüğünüz gibi, RCA diyor. RCA Radyo markasıdır: Erciyey. Radyo vardı."[444]

Bu eşya elbette, kendi satış mağazalarından eve gelmiştir. Babasının ve dolaylı olarak iş yerinde çalışanların radyo dinlediğini anımsar. Zamanların (sonradan Zamanlar Otomotiv) dükkân tasarımı veya tercih olarak özellikle radyo dinlemek için gelinebilecek bir yer olabilme olasılığı yoktur. Oldukça farklı ve büyük hacimde beyaz eşya satarlar. Vitrin tasarımındaysa özellikle radyoyu öne çıkarmak gibi bir şey planlanmamıştır.[445]

---

gösterim makinesinin elektrik aksamını kontrol etmeye gider. 1956'da vefat ettiğinde 53 yaşındadır. Fuat Bey ise, "Eskişehir'de savaş gördüm ben dört yıl" dediğine göre İnönü Savaşlarına katılmış olsa gerek. Anlatılan o ki, aynı zamanda bir icat geliştiricidir, inovatördür. Elektrikle ilgili bir şeyler tasarlar, uygular. 1972 yılında vefat eder.

[442] Evlendiğinde nüfus cüzdanında elektrikçi olarak yazar zaten o zaman dahi varmış mağaza. Ben 1943 doğumluyum. Kendimi bildim bileli "Philips Acentesi Aral kardeşler" yazardı mağazanın tabelasında. Birçok insan radyolarını bizden aldı Bayoğlu, Zaman gibi birçok aile. Hatta amcamın kayınbabası, hâkimdi kendisi, "Fuat Bey ne tesadüf ilk Antalya'ya geldik radyomuzu sizden aldık ama dünür olacağımızı bilmiyorduk."demiş." Beyhan Aral Kırkağaç ile sözlü tarih görüşmesi, 18.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[443] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.

[444] Salih Fikri Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 13.11.2007, Salih Fikri Zaman'ın ofisi, Antalya.

[445] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.

Cankalp ailesi, Aral ve Arıca'larla birlikte Antalya'nın en eski radyo tamircilerindendir. Diğerlerinin aksine, iş çerçevelerine elektrik ve elektronikle çalışan birçok aleti eklemişlerdir. Süleyman Cankalp'in oğulları Ayhan ve Ahmet halen Cankalp Tamirhanesini işletmekte ve baba adını yaşatmakta olan bir elektrik elektronik teknisyenidir. Ayhan Cankalp, babasının mesleği Fuat Aral'dan öğrenmiş olabileceğini ima eder:

> "Radyo merakı dededen değil. Babam Süleyman Cankalp o tarihlerde, çocuk yaşta, Fuat isimli bir elektrikçinin yanında çırak olarak başlar. Kendi kendini yetiştiriyor. Tamamen elektrik kitaplarından. Çocuk yaşta elektrikçinin yanına başlıyor. O zaman şimdiki gibi elektrik mühendisi yok ya da bir iki tane. Elektrik teknisyenlerinin imza yetkisi varmış. Sonra kitap okuyaraktan kendi kendini yetiştiriyor. Radyo tamirini kitaplardan öğreniyor. Yakın zamana kadar depoda duruyordu o kitaplar."[446]

Baba Süleyman Cankalp'in tamir atölyesi 60 yıl boyunca, Dönerciler Çarşısı'nın bitiminde, Mescit Sokak ve İmaret Sokağın birleştiği köşededir. 1988'de oradan çıkarak yakın bir dükkâna geçmiştir. Ahmet Bey dükkânda, çocukluğundan beri, çok büyük topluluklarla dahi olmasa da, babasının arkadaşlarıyla ve müşterilerle sıklıkla radyo dinlediğini anımsamaktadır. Daha doğrusu radyo sürekli açık ve tamir ile radyodan gelen sesle birlikte güncel haberler doğrultusunda bir sohbet ve tartışma dönmekte. Genel konu değişen yasalar, anarşi, özellikle 1970 sonrası enflasyon ve hayat pahalılığıdır.[447]

Ali Arıca'nın 1950'lerde radyo tamircisi dükkânı açtığı bilinmektedir. Oğlu Orhan Arıca ise babasının yanında çalıştıktan bir süre sonra 1960'ların başında kendisi ayrı bir dükkân açarak, başta radyo olmak üzere telsiz, telefon, televizyon türevi elektronik tamiriyle uğraşmıştır.[448]1980'li yıllardaki çırağı Fikret Verdi'nin anlattığına göre dükkân "bugünkü Kapalıyol'da, aşağıdan yukarı doğru yürüdüğünüzde sol tarafta. Tatoğlu Otelin yanında ve Yener Sinemasının karşısında"[449] yer almaktaydı. Verdi'nin anlatımına, Orhan Arıca'nın eşi

---

[446] Ayhan Cankalp ile sözlü tarih görüşmesi, 8.3.2019, Cankalp Elektronik Tamirhanesi, Antalya.

[447] Ayhan Cankalp ile sözlü tarih görüşmesi, 8.3.2019, Cankalp Elektronik Tamirhanesi, Antalya.

[448] Orhan Arıca'nın onu bilenler ve o döneme tanık olanlar için ünü, kendi ürettiği Arıca marka hoparlörlerdir. Kaş'tan Gazipaşa'ya o dönemin neredeyse tüm kasabalarına ve camilere amfi hoparlör, duyuru ve ses sistemi döşer. Bugün hala onlarca yerleşim yerinin duyuru hoparlöründe, camilerde, hatta bu yörede çekilmiş sinema filmlerinde "Arıca" yazılı amfiler görülmektedir.
Orhan Arıca ayrıca 1970lerin başında, devletten çok daha önce birkaç tepeye televizyon vericisi diken bir girişimcidir. Kendi maddi imkânı, birkaç arkadaşı, kasalı aracı ve motorlu aracın çıkmadığı yerde katırlarla taşıyarak, satın aldığı, kurulumunu yaptığı ve geliştirdiği vericileri bugünkü Saklıkent, Bucak ve Aksu tarafındaki yüksek tepelere yerleştirmiş, dönem dönem ise bakımını yapmıştır. Yer yer kentlinin diline düşmüş fakat kentli onun sayesinde, Dinleyicinin "Kıbrıs ve Arap kanalları" olarak adlandırdığı, Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin istasyonları dışında ilk kez ulusal bir kanalla; TRT Ankara Televizyonu'nun yayınıyla tanışmıştır. Bundan birkaç yıl sonra, devlet yetkilileri de televizyon vericilerini daha önce Orhan Arıca'nın kurmuş olduğu tepelere kurar.
Yaşamının ayrıntılarına inildiğinde girişimleri, geliştirimleri, mizahı, yaşam sevgisi ve zorluklar karşısında aldığı konumla Orhan Arıca'nın Vizontele filmindeki Deli Emin karakteriyle benzerliği şaşırtıcıdır.

[449] Fikret Verdi ile Sözlü Tarih Görüşmesi, 15.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Hatice Arıca ve kızlarından Fatoş Arıca Ölmez'in anlatıları eşlik eder. Hatice Hanım, rahmetli eşinin dükkânında radyonun da açık olduğunu, arkadaşlarının da hiç eksik olmadığını söyler. Aile bu dükkânı hiç boş anımsamaz. Orhan Arıca ayrıca kentin ilk televizyon tamircilerinden biri olduğu için, 1970'lere gelindiğinde dükkâna uğrayan kişiler arasında arkadaşlarının yanı sıra, belediye başkanları, üst düzey kuvvet komutanları, milletvekilleri isimleri de sayılır. Fikret Verdi dükkâna gelen kişilere ilişkin ayrıntıya girer.[450] Hatice Arıca, eşinin pikniklerde, seyahatlerde ve uzun dost toplantılarında da radyo dinlediğini, radyonun, bulunulan mekânın vazgeçilmezi olduğunu fotoğraflar göstererek anlatmayı sürdürür.

İlhami Yayıcıoğlu, kırk yıla yakın Aspendos Kolonyaları markasını sürdürürken, dükkânında bir yandan radyo da satmıştır. Taşradan pazar alışverişi için gelenler, 1960'lardan itibaren önce Kalekapısı'nda, ardından Belediye İşhanı'ndaki yerinde, ondan pilli radyo satın almışlardır. İlhami Yayıcıoğlu, müşterilerin radyoyu satın almadan önce sesine ilişkin kontrol yapmak üzere dinlediklerini, düğmesini çevirip, istasyonları çekim gücünü kontrol ettiklerini anımsamaktadır. Anlattığına göre, şehir pazarının kurulduğu günlerde özellikle dükkânın kapısına bir radyo çıkarıp müşteri çağırması için sesini açtığı da olmuştur.[451]

3.2.4. Diğer Mekânlar (Evler, Bahçeler, Obalar, Okul, Tekne, vd.)

İlk anlatılarımız insanın kamusal alanla buluştuğu önemli mekânlardan Cumhuriyet'in halkevinden, kent merkezindeki kahvehanelerden, Şehir Kulübü'nden ve radyo satan dükkânlardan seçilmiş olsa da radyo sokaklar, komşuluklar, evler, bahçeler, deniz kenarındaki obalar, hapishane, okullar, kara ve deniz yolculukları dâhil birçok yerde dinlenmiştir. Manavgat Sorgun'daki deniz kenarı obalarında yazı geçirirken radyo dinleme anılarına ve o günkü yaşamda radyonun yerine örnekler verilmiştir. Radyo, anılara bakıldığında Alanya Hapishanesi, Aksu Köy Enstitüsü, Kumluca Mavikent Kasabası, Hüsnü Ekizler'in deniz

[450] "Örneğin Doktor İlhami Tankut veya o zamanki Belediye Başkanı Yener Ulusoy, Orhan Arıca'nın dükkânına ziyarete gelirdi. O zamanlar seçkin insanlar vardı Antalya'da. Ustam da seçkin, çok değerli biri olduğu için herkes ismini bilirdi. Onu tanırdı. Adını söyledin mi bilmeyen yoktu. TRT de çalışan Altan diye birisi vardı o sık gelirdi. Eski PTT müdürü Orhan Bey sık gelirdi. Antalya'nın meşhur Selo'su vardır [Selami Gülağacı] kimselere zararı olmayan. Biraz saf. Çocukken havale geçirmiş. O gelirdi. Mesela Antalyaspor'un amigosu Cüce İdris çok sık gelirdi. Hatta onu sinirlendirmeye çalışırlardı. O da çok çabuk sinirlenirdi zaten. İsmini hatırlayacağım havacı albayımız vardı Ankara'dan ziyarete gelirdi. Hatta F16'ları ilk getiren albay denirdi kendisi için. Birkaç ayda bir mutlaka gelir ve resmi araçla bize de uğrardı. Tek tük sırt çantalı turistler de gelirdi. Hürriyet gazetesinden emekli, meşhur muhabir Sökmen Baykara vardı, ziyaretimize gelirdi. Çocukluk arkadaşı Orhan Beyin." Fikret Verdi ile Sözlü Tarih Görüşmesi, 15.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[451] "Güzel iş yaptım ben. Cereyan yok köylerde, pilli radyo getiriyordum. Pilli çanta-radyolar, karpuz satar gibi her gün 10-15 tane Radyo satıyorum yahu! Öyle Philipis milipis mühim şeyler değil, markasız satıyorum. Mesela gerekli aletleri kutusuna konmuş, bir de marka takmış ona, Sarı Çizmeli Mehmet Ağa pilli. Radyo mu? Radyo! Anladın mı? [Gülüyor] ama çok güzel sesi vardı ha! Neye benziyor biliyor musun? pili saatler vardı ya nereye taksan saat oluyor ya, öyle. [İçindeki radyo hep aynı anl.] Çeşit çeşit kutu yapmış böyle süslü albenili böyle jelatinin içine koyardım süslerdim, mesela köyde ağalar var müşterim. Açar çalar dinletirdik, mest olurdu adam! Fiyatını sorar, [ilk yarısını öder] 'yarısını da pamukta verelim.' derdi" İlhami Yayıcıoğlu ile sözlü tarih görüşmesi, 18.12.2017, İlhami Yayıcıoğlu'nun evi, Antalya.

yolculukları dâhil birçok yerde dinlenmiştir. Radyo dinleme anlatılarının başına birkaç kişinin radyoyla ilk kez karşılaşmaları da eklenmiştir. Yaklaşmakta olan 2. Dünya Savaşı'nın haberlerinin takibi anılarda radyosuz düşünülemez. Radyo kapalı açık her türlü mekânda dinlenen bir aygıt olmuştur. Döneminde radyo Antalya'da bulunduğu ortamı şenlendirmiştir. İnsanlara iyi - kötü haberler ve umut vermiştir veya insanın içinde var olan yaşama sevincini açığa çıkarmıştır. Kaynak kişilerce bazı dönüm noktası niteliğinde haberlerin büyük kısmı radyo aracılığıyla alınmıştır. Özetle radyo yayını sesin gidebildiği her yere ulaşmıştır.

Radyo insanların yaşamlarının ve "sahip olma"larının anımsanmaya değer bölümünde, ilk otomobil, ilk dikiş makinesi, ilk elektrikli süpürge gibi, belleklerinin çok özgün bir kısmında yer almaktadır. Yerine göre pilli, transistörlü radyolar veya cep radyoları, sahip olunan yıllar boyunca, birçok özel ana tanıklık etmiştir. Bu, bir cihazla birlikte bir teknolojiyi benimsemenin, diğer yönden daha liberal bir toplum olmaya yönelmenin de belirtisidir.

Tarihsel arka plan, devletin uzun süre radyonun kamusal alanda yaygınlaşması için uğraş verdiğini, bunun için radyo imal etme girişimlerinde de bulunduğunu göstermektedir. 1930'larda Türkiye'de devlet, liberalizm karşıtıdır.[452] Radyo fiyatlarının düşürülmesiyle veya radyo satın alınmasıyla ilgilenmez. Bunun yerine, sosyal devlet anlayışının getirisi üzere, radyonun kamusal alanda yaygınlaşması için bir şeyler yapmaya çalışır.

Kız enstitüsü öğretmenlerinden Nigar Öztürk (1926) ,"Gençliğimde çok sık gramofon dinlerdim. Gramofon dinlemeyi severdim, radyo dinlerdim."[453]derken,1973-1980 yılları arasında Antalya Belediye Başkanı olan Selahattin Tonguç (1941): "Radyo tam bir kültürel faaliyet içerisindeydi. Böyle bir ortamda radyo olağanüstüydü" demektedir.[454]

Radyo satın alamayan, alamadığı gibi radyo haberlerini de dinleme imkânı olmayan insanların bir kısmı da Alanya Hapishanesi'nin mahkûmlarıdır. Yalçın Maytalman, Alanya'da geçen çocukluğunda o dönemi şöyle anlatır:

> "1940'ta 2. Dünya harbi çıktı, vapur seferleri durdu. Biz Alanya'dayız o zaman. Annem babam görevli. Denizde motor çalışıyor tek. Osman Kaptan, Şükrü Kaptan. Babam Alanya'dan Antalya'ya gelip Aga- baltic pilli radyo, Optimus marka pompalı gaz ocağı ve lüks lambası almış.
>
> ... 2. Dünya Savaşı başladıktan sonra radyoyu dinledik… 17.00'de açılıyor, akşam 10.00a kadar. Ankara'dan savaş haberlerini alıyorsun. Alanya'da doğrusu hiç kimsenin evinde radyo yok. Halk geliyor, binanın önüne birikiyorlar. Alanya halkı babama doğru, "Şahap Bey azıcık sesini yüksek aç.

[452] "Liberalizm: Bugün liberalizm her yerde ya çökmüş tarihe intikal etmiş veyahutta sara nöbetleri içinde can çekişmektedir. Hayata yeni doğmuş olan Türkiye Devletinde hayat için liberalizm çok fena ve çok zararlı bir unsurdur. Bugün liberalizm demek hukuk bakımından bir anarşi, ekonomi bakımından da bir kısım yurttaşları istismar ettirmeye açık bir kapı demektir. Bu desa yeni ve nizamlı bir devlet kurup işletmek yolunda olan bizler için değil, asırlık devletler için bile bir afettir." *Resmi Antalya,*26.2.1937.
[453] Nigar Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi, 29.4.2008, Nigar Öztürk'ün evi, Antalya.
[454] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.

> Biz de ajansı dinleyelim." Ajans haber demektir ya ajans. Hapishanedekiler rica etmişler haber göndermişler. Demir parmaklıklar arkasında, bayağı uzun mesafe olmasına rağmen, arada haber dinleyecekler. Babam açardı radyoyu."455

Radyonun sesini bu denli açmak, eğer istenmiyorsa, her zaman iyi bir şey olmaz. Suna Öztürk'lerin evi Antalya Lisesi'ne bakan sokaktadır. Öztürk, dedesinin çok yüksek seslen radyo dinlemesine ilişkin anısını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Vallahi ben bildiğim kadarıyla buzdolabımız telefonumuz radyomuz vardı evde. 1939 doğumluyum kendimi bildim bileli hatırlarım. Radyoya dedem meraklıydı. Biraz da sesini fazla açardı. Etraf rahatsız oluyordu. Hatta bir ara Lise'den rica ettiler, "Bu kadar açmayın radyoyu ders yapamıyoruz" diye."[456]

İnsanların radyo dinlenirken bu örnekte olduğu gibi kendilerini kaptırdıları görülmektedir. Tüm bunlara karşın, radyo -kaynak kişilerimizden TRT Antalya Radyosu çalışanlarının da sık sık belirttiği üzere- kullanıcıyı televizyon gibi meşgul etmez. Başka bir iş yaparken de radyo dinlenilebilmektedir. Belkıs Karakaş:

> "Kayın babam, Belediye Reisi Hüsnü Karakaş, emekliliğini Kaleiçindeki evin ikinci katındaki odasında geçirdi. Cumbalı odada, çalışma masasında uzun süreler çalışır, okur, misafirlerini konuk ederdi. Radyoda ajansı kaçırmazdı."[457]

Ahmet Akalın, radyoya ilişkin ilk hatırladıklarını ve radyoyla ilk karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır:

> "Benim çocukluğumda bizim evde hiç radyomuz olmadı. İlk defa bizim mahalleye… Sebzeci bir Mustafa Efendi vardı. Gayaf Mustafa derdik. Onun evinde ilk. Sebzecinin Antalya'daki adı gayaftır. Kayafın bozulmuş bir şekli. Onun ilk defa radyo aldığını hatırlıyorum. Savaş sırasında yalnız haberleri alabilmemiz için belediye sokaklara hoparlörler kordu. Biz gider o hoparlörden II. Cihan Savaşı'nda neler olduğunu hoparlörden izleyebilirdik. Şey zamanlarında, haber zamanında. Ama o Kayaf Mustafa o tek evindeki radyoyu bir açsa da dinlesek diye pencereden kulağımızı böyle uzatır dinlemeye çalışırdık. Ben yani rahmetli annemin zamanında bizim hiç radyomuz olmadı. Yani diyorum 45, 1945 yılının sonuna kadar radyomuz olmadı. Ama dediğim gibi mahallede tek tük kişinin şeyi…radyosu vardı."[458]

---

[455] Yalçın Maytalman ile sözlü tarih görüşmesi, 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[456] Suna Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi,30.5.2008, Suna Öztürk'ün evi, Antalya.
[457] Belkıs Karakaş ile sözlü tarih görüşmesi, 26.12.2018, Belkıs Karakaş'ın evi, Antalya.
[458] Ahmet Akalın ile sözlü tarih görüşmesi,4-5.11.2007, Aspen Otel, Antalya.

Komşuda radyo dinlemenin ayrı bir önemi vardır çünkü varsıl olanların radyo aldığı, maddi durumu yetersiz olanların radyo alamadığı bir dönemde, küçük yakınlıklar, birbirlerini radyo sebebiyle evlere davet etmelere dönüşmüştür. Bazen de aileler, evlerini yıllar boyu, her günün bir vakti radyo dinlemek için adeta bir kamu hizmetiymişçesine mahalleliye açmıştır. Anlatılardan edinilen bulgu bunun genelde öğlen ezanı ve akşam ezanı arasına denk gelen zaman diliminde gerçekleştiğidir.

Bu dönem radyo sahiplerinin radyolarını, oturma odaları, balkonlar, damlar ve bahçelerin en görünen, sesi duyulabilir ve yayılabilir yerine konumlanmaya çalışıldığıdönemdir. Kent meydanı, kahvehaneler, toplu etkinlik salonları ve camiler gibi olmayıp, birkaç yakın arkadaşın buluştuğu bu mekânlar aynı zamanda, radyodaki siyasal veya toplumsal bir olaya, o olayın sunumuna karşı, daha hesapsız, daha sansürsüz ve içten yorum yapılan yerlerdir. Radyoyla birlikte evlerin belli bölümlerinin, avluların ve bahçelerin "bir miktar kamusal alan"a dönüştüğü iddia edilebilir.

Bir vakitten sonra radyo dinlemek için "sadece radyosu olan evlerde" buluşmalar başlar. Ev sahibesi de her zaman çağırır komşularını. İlginçtir neredeyse hiçbir istisna bulunmaz. Herkesin radyo dinlenmesinin gerekliliğine ilişkin bir fikri bulunmasa da, kendi evinde radyo dinlendiğinin eşe dosta anlatılmasını istiyor gibidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin teknoloji konusunda bu durumu pek iç karartıcı olmasa da, aynı yılların Avrupa'sıyla karşılaştırmakta yarar vardır. Daha önce de bahsedilen Türk Promethe'ler isimli araştırmada, 1930'lar sonu Avrupa kenti ve kırsalında radyonun yerine ilişkin iki anı mevcuttur. 1930'larda Avrupa'ya gönderilen Tarık Emiroğlu ve Sait Akpınar, güncelerinde radyoya da yer verir. Tarık Emiroğlu[459], Berlin günlerini şöyle anlatır:

> "Burada bütün evlerin içi sinemalarda gördüğümüz gibi konforlu. Ekseri evlerde sıcak ve soğuk su birden akıyor. Radyo en basit bir şey. Mesela benim şimdi oturmakta olduğum odada; iki orta, l bir tuvalet, bir yazı masası, iki küçük, bir büyük ayaklı abajurlu (elektrik) lamba, bir tane dörtlü büyük avize, bir tane muazzam gramofon, bir ufak sadece Berlin'i alan radyo, gardırop, şezlong, komodin, konsol vesaire var ve odanın her bir tarafı ayrı ayrı ve ufak birer oda gibi döşenmiş, burada bütün evleri böyle döşüyorlar."[460]

İdari haritada şehir olarak bilinen yerlerin neredeyse tamamı, sosyal yapı olarak hâlâ "taşra"dır. Ülkemizdebu teknoloji kurulmamış olduğundan, elektronik üretim ise henüz yerli kaynaklarla sağlanmadığından gündelik yaşam, kullandığımız nesnelerden, onlarla şekillenen

[459] 1919 Bandırma doğumlu Tarık Emiroğlu. Haydarpaşa Lisesi'nde okuduktan sonra 1938 Haziran ayında mimarlık eğitimi almak için Almanya'ya gönderilir. 1939'da Maarif Vekaleti tarafından savaş nedeniyle geri çağrılan ve dönüşte devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne giderek mimarlık eğitimi alarak mezun olur.
[460] Şarman, 2006:250-255, 283-289.

eylemlere kadar Avrupa'nın yüzyıllar gerisindedir. Batıda yeni yeni de olsa, Sanayi devriminin zorunluluklarından dolayı kadın kamusal alana itilir.

Bizde, en başından beri çizmeye çalıştığımız resimde var olduğu halde görünmeyen şey kadındır. Kadının kamusal alandaki varlığı, haftanın belli vakti, eşinden ya da babasından aldığı izinle, bakkal, pazar yeri ve en fazla mahalledeki çocuk parkı gezmesiyle sınırlandırılmıştır. Halkevlerinin, kadının kamusal alandaki görünmezliğini o dönem için bir parça kırabildiğini söylemek mümkündür. Bu durum bu Cumhuriyet'in kazanımı olarak görülmelidir. 1938'de şehir hoparlör sistemiyle, kadınların da artık kamusal alanda radyo dinlemeye başladığı sonucunu çıkarabiliriz.

Erkek işe gittiğinde, dışarıda çalışmayan, evişçisi kadınlar özel bir takım günlerde toplaşarak radyo dinlerler. Kadınların iletişimine, dost sohbetlerine, yeme içme anlatı, taklit ve kâğıt ya da taş oyununun yanında radyo da eşlik eder. Burada sorulması gereken radyonun ne zaman başucu aracı olduğu ve ne zaman başucu aracı olmaktan çıkıp, kenarda arada açılan bir haber-eğlence aracı olmaya dönüştüğü ve insani sohbetin, bireylerarası iletişimin tekrar başat ve birincil konuma geçtiğidir. Elimizdeki sözlü tarih görüşmelerinin sayı, kapsam ve ayrıntı itibariyle buna yanıt vermesi güçtür.

Ajun Akıltopu, "Eskiden radyo olan evlere misafirliğe gidilirdi. Sonra televizyon için de aynı şeyi yaptık ya."[461] şeklinde konuşurken, kameraman, yapımcı ve TRT yöneticisi Ayhan Eyikan (1933), "Komşuluk ilişkileri, genellikle tabi radyo vardı orda. Benim babam ilk defa Philips marka radyo almıştı. Her evde de radyo yoktu. Radyo olan evlere haber dinlemeye giderdik."[462] demiştir. Buradan anlaşılan, annelerin komşu ziyaretlerine giderken yanlarına çocuklarını da alabildiğidir. Konuyla ilgili olarak Nuray Büyükkasap ise:

> "Bak şimdi Ben küçüğüm, İkinci Cihan harbi. Annem de çok çok akıllı çok meraklı bir kadındı. Evde radyo yok o zamanlar kimde var radyo? Mahallede bizim Murakıp Hilmi Beyler vardı. Yakın bize komşu Biz şimdi saat öğlen birde akşam yedide haberler var. Radyo yok. Annem çok meraklı kadın siyaset kadını yahu! Ondan sonra ne yapalım Ne yapalım bir onlarda radyo var mahallede, bir de belediyenin hoparlörü vardı. (Belediye, şimdiki kuyumcular çarşısı, Müsellim Camisi'nin karşısındaki kavşak.) Duvarına gelir dinlerdi herkes haberleri. Saat bire doğru alır beni, anacağzımla kalkar gideriz Hilmi Beylere. "Allah aşkına kızım Makbule ha bak haberleri dinlemeye gel ha!"derdi."463

Nuray Büyükkasap'ın ailesi de bir gün radyo sahibi olmuştur. Fakat Büyükkasap'ın annesi vefat edince, babası, yasından ve radyonun ona, rahmetli eşini anımsattığından dolayı

[461] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.
[462] Ayhan Eyikan ile sözlü tarih görüşmesi,18.12.2007,Ayhan Eyikan'ın evi, Antalya.
[463] Nuray Büyükkasap ile sözlü tarih görüşmesi, 25.12.2017, Nuray Büyükkasap'ın evi, Antalya.

radyoyu evden uzaklaştırır. Büyükkasap, bunu: "Sonradan 1945 yılında Lorenz marka yeşil gözlü vardı yanardı Alman şeyi. Babam aldı getirdi. Zaten onu Hasan Basri'ye sattık biz. Hasan amcama. Babam, annem ölünce istemedi radyoyu."[464] diye anlatmaktadır.

Ev işçisi Ayşe Şahin (1930): "Evimizde radyomuz yoktu o devirlerde. Ta babamın ölümünden sonra falan…1940lı yıllarda bir bitişik komşularda tabak Hüseyin, bir de karşı şoför Niyazilerde radyo vardı."[465] demekteyken, Hüseyin Çimrin ilginç bir saptama yaparak, evlere elektrik kabloları döşenmesinden önce pilli radyo gelişini şöyle anlatır:

> "…sonra elektrik döşendi evlere. O zamanki imkânla tavanda yürüdü elektrikler, borular dışarıda. Ve ilk defa o zaman biz evlerimizde elektriğe sahip olduk. Zannediyorsam daha sonraki yıllarda yavaş yavaş yaygınlaştı. Öyle biliyorum ben çünkü çoğu evde elektrik yoktu ve pilli radyo kullanılıyordu herkes. İnsanların radyoya parası olmuş fakat elektriği nedense almamıştı. Bizim evimizde kocaman Belec marka bir radyo vardı. O piller biterdi sonra tekrar onu alması uzun sürerdi. Bir şekilde alınır ama çok pahalıydı zannediyorum ki bittiği zaman iki ay sonra alınırdı. Yani benim çocukluğumdan itibaren evde pilli radyo vardı. Üzerinde böyle büyük antenler vardı, uzun dalgayı alabilmek için. Karmaşık sistem. Tahtadan yapılmış ve onun üzerinde çıkrık gibi… Onlar işte damlara asılır, yahut ağaçların üzerine ve sinyal bir şekilde radyoya ulaşırdı."[466]

Müzik öğretmeni Yekta Başeğmez (1938) şunları söyler:

> "1953 senesinde kadar bizim eve radyo girmedi. Bilmezdik, alamazdık. Konu komşu bazılarının Aga radyoları vardı o zaman. Sonradan Philips, Grundig gibi modeller. Ama bundan önce, evimizde iken abim Almanya'ya gitmişti. Almanya'dan küçük bir çanta radyo getirmişti. Radyo evimize ilk o zaman girdi. Hala evde saklıdır. Öyle fakir evlerinde radyo falan [yoktu]."[467]

Bu anlatıda da görüldüğü gibi radyo uzun yıllar zenginlerin satın alabildiği bir cihazdır. Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısı teknolojinin tasarımla birleştiği bir altın çağdır. Alet, aygıt, cihaz ve makineler insanları cezp etmektedir. Radyo da bu aletlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aletin kendisi; dış görünüşü ve ne ihtiva ettiği, gerçekleşen yayın, bunu alış biçimi ve tüm bunların birleşimi, kullanıcılar için uzun süre, fazlasıyla giz olmayı sürdürmüştür. Evlere girdiğinde, bulunduğu odayı, konumunu, bulunduğu yere en yakın ve konforlu mekânı değiştirmiş, albenilemiştir. Ekonomik durumu iyi olmayanlar radyo çıktığında uzun yıllar satın alamamış ve sokaklarda, kahvehanede yahut komşuda

[464] Nuray Büyükkasap ile tarih görüşmesi, 25.12.2017, Nuray Büyükkasap'ın evi, Antalya.
[465] Ayşe Şahin ile sözlü tarih görüşmesi, 26.6.2008, Ayşe Şahin'in evi, Antalya.
[466] Hüseyin Çimrin ile sözlü tarih görüşmesi, 17.4.2009, Hüseyin Çimrin'in evi, Antalya.
[467] Yekta Başeğmez ile sözlü tarih görüşmesi, 18.1.2018, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

dinlemişlerdir. Bir zaman sonra ise bir evde radyonun olmaması neredeyse eksiklik olarak düşünülür hale gelinmiştir.

Türkiye'de radyonun altın çağı, tek parti rejimi ve 1960 darbesine dek geçen süreye denk gelmektedir. Radyo eğer açıksa insanların duymak için sus pus kesildiği, dinlerken birbirini rahatsız etmediği, gürültü yapmadığı bir aygıttır. Dinlerken, "İçinde küçük insanlar mı var?" diye düşünen dinleyici bir yandan da, geçmiş zaman öyküleri, radyo tiyatroları ve diğer anlatılarla bambaşka diyarlara yolculuğa çıkar. Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler, bugünden, geçmişe bakıldığında radyoyu güzel yâd eder. Anlatılara bakılırsa, onda ve onunla verilen haberler ne kadar acı olursa olsun, radyoya dokunduğu için tokat yemek dâhil, ona ilişkin travmatik ne yaşanırsa yaşansın, radyonun kendisi bunların dışındadır. Radyoyu özel yapan şeylerden biri de "bizim, benim" olmasıdır. Kahvehanelerdeki radyoya ilişkin anılarda oldukça kamusal ve sosyal bir dil kullanılırken, evde oturma odasında ya da yatak odasında pijamayla dahi dinlenen radyonun birdenbire daha kişisel ve özel olduğu gözlenir.[468]

Bir eve radyonun ilk girişi, radyo yayınını kişisel mekânda deneyimleme adeta bir ritüeldir. Kaynak kişilerin bu anı olabildiğince ayrıntılı anımsadığı gözlenir. Anten ve yıldırımsavar kurulumu, düğmenin çevrilmesi, lambanın ısınması ve yanması, istasyonu arayıp bulma, yayını dinlenme anı, radyonun ilk bozulması ve tamire gitmesi, radyoda ilk kez bir solisti duyma, daha önce duymadığı bir şarkıyı duyma da buna dâhildir.

Hüsnü Ekizler'in babası Mustafa Ekizler, oğluna eve 1935'te radyo getirdiğini aktarmıştır. İskeledeki un fabrikasında çalışan Alman doktoru hiçbir karşılık beklemeden uzun süreler tekne gezintilerine çıkaran Mustafa Bey'e hediye gelen bir radyodur bu.

Yıldız Alakavuk (1935), evlerindeki radyoyu, 4 Temmuz 1941'de Fransız mühimmat gemisi St. Didier'in Antalya körfezinde İngiliz uçakları tarafından torpillerle batırılması[469] anlarıyla birlikte anlatır:

> "Ben bildim bileli evde radyo var. Dedemin evinde vardı. Hiç unutmam, karşılıklı çok güzel kanepem var uzun. Uyuyodum, kanepeden düştüm. Yani küçüküm. İtalyanlar buraya bir şey yapmış, o zaman ev sallandı ve ben kanepeden düştüm. Bir şey yaptılar, bir bombardıman oldu. O zaman radyosu vardı, dedemin yani."[470]

[468] Bu anlayış, metanın kendisinden değil, evdeki kömür ütü, (ileriki yıllarda elektrikli ütü, buzdolabı, merdaneli çamaşır makinesi gibi) diğer beyaz eşyanın aksine, dışarıyı evimize getiriyor oluşudur. Radyo ve televizyona kadar diğer hiçbir elektrikli veya pilli eşya, bunu başaramamıştır. Bu paye, bu iki cihaza, belki bir de çok yaygın olmamakla birlikte telsize aittir.

[469] "Antalya Limanı'nda İngiliz tayyareleri bir Fransız vapurunu batırdılar. 280 kişiden 260'ı kurtarıldı, torpillerden liman tesisatı da zarar gördü, hükümetimiz İngiltere'yi protesto etti. Vapurda 205 er, 34 erbaş, 25 subay ve 16 mürettebat olarak mevcud bulunan 280 kişiden 260'ı kurtarılarak sahile çıkarılmış ve fakat bunlardan 5'i ölmüştür, 15'i yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştır." 8 Temmuz 1941, Cumhuriyet Gazetesi.

[470] Yıldız Alakavuk ile sözlü tarih görüşmesi, 8.1.2008, Yıldız Alakavuk'un evi, Antalya.

Kaynak kişiler, "radyoyla ilk karşılaşma anı"nın, tıpkı evlilik töreni, doğum, askerlik yahut okula ilk başlama anı kadar özel, öznel, kişisel ve değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Kaynak kişiler bu anıya çok başka bir önem atfetmektedir. Ajun Akıltopu, annesi Şükriye Vural'ın İpekböceği İstasyonu'ndan böcek kozaları alıp yetiştirip daha sonrada satarak aldığı radyo aracılığıyla evde radyo dinlemeye başlar. Antalya'da ipekböceği enstitüsünün en faal yıllarıdır. İstasyon, ipekböceğine ilişkin bilimsel çalışmalara yürütmekle birlikte, halkevininkine benzer şekilde biçki dikiş kursları da vermektedir. Ajun Akıltopu radyonun eve gelişinin öyküsünü şöyle anlatır:

> "… Annemden bir anı daha anlatayım. Antalya'ya gelince bakmışlar komşuların hepsi ipekböceği yapıyorlar. Kırk gün kadar galiba sürüyor. Annem de özenmiş. İpekböcekçiliği İstasyonu vardı. Babam oradan bir kutu ile böcek tohumu almış. Ondan sonra şöyle bir masanın üstünde gazeteleri serip, onlar büyüdükçe nihayet İpekböcekçiliği İstasyonu'ndan ranzalar geldi. Bütün evi kapladı, pişman olduk(!) Tam zamanı geldi. Çalılar dikili ve böcekler mini mini iken bu kadar parmak gibi oluyor. Çalıları da kozalar sardı. Onları Kozaklı Kahve denen bir yere götürdük. Kahvenin bahçesinde (kazanlarda) sular kaynıyor, ipek böcekleri atılıyor. İplik olarak, koca koca şeyler olarak sarılıyorlar. Ondan sonra, Bursa'dan mı geliyorlardı bilmiyorum, tüccarlar geliyordu. Herkesinkini satın alıyorlar gidiyorlardı. Bizimkiler de sattılar. Sonra üzerine de biraz para koydular herhalde, koca bir televizyon gibi radyo aldılar. Telefunken marka. Bu yakın tarihe kadar çok iyi alıyordu. Annem zaman içerisinde Almanya'dan onun parçalarını da getirdi. Hala duruyor annemin evinde, Antalya Lisesi'nin [Mektep Sokağı] içerisinde. Şimdi o mahalle zavallı bir biçimde kaldı."[471]

Öğretmen Şükriye Vural, bir süre ek iş sayılabilecek böcek besleme işini evde yaparak evine bir radyo satın almıştır. Günaç Bayoğlu Zaman (1944), kendine anten ve topraklamaya ilişkin bir soru sorulduğunda, evde radyonun konumunu ve radyoyu dinleme biçimini anlatır:

> "Anteni, topraklaması falan onları hiç hatırlamıyorum. Onlarla hiç ilgilenmedim ben, sadece yayına ilişkin ayrıntılar aklımda. Antalya'ya sayılı radyo geliyor. […] Nasıl buzdolabı sayılı gelmişse, aynı biçimde radyo da öyle. Philips radyo. Bir tanesi de bizdeydi radyonun. Yani o zaman almışlar. Benim aklım erip çocuk olup da büyüdüğüm zaman radyo var evimizde. […] Radyomuz cereyanlıydı. Açınca hemen ses geliyordu, öyle ısınsın diye bekleme yoktu. Bir komodinin üzerinde, iki tarafında iki koltuk. Tabii biz o koltuklara oturduğumuzda seyredemeyiz. O nedenle biraz uzağa, radyonun tam karşısına otururdum ben oturma odasında."472

[471] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.
[472] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.

Radyo spikeri ve şair Baki Süha Ediboğlu'nun da akraba olduğu bir aileden olan Günaç Bayoğlu Zaman, radyonun oldukça fazla dinlendiği bir evde büyümüştür. Bunu şu sözlerle açıklar:

> "Annem şarkıya çok meraklı. Türk sanat müziği. Beybabam çok meraklı. Babamın hiç söylediğini duymadım. Annemin de söylediğini duymadım fakat annem keman ve ut çalardı."[473]

Koleksiyoner Hikmet Tanrıverdi (1937): "Radyoyu ilk kendi evimde hatırlıyorum. Babam meraklıydı. Radyomuz vardı. Elektrik falan gelmiş oluyor Cumhuriyet meydanında eski evimizde." diye konuşur ve şu şekilde devam eder:

> "Evde bir tane radyo vardı, lambalı radyo. Bir göz lambası vardır, onu açarsan yarım saat sonra devreye girer hani, bekleyeceksin. Göz kırpar. Yeşil yandı mı tamam aç. Babam ilk Telefunken almış. (Nereden aldınız? Sorusuna) Orhan Arıca'nın babası vardı."[474]

Vural Binbir, evde hala çalışır vaziyette dinlenebilen radyonun, babası tarafından getirildiğini, bunun işyerinde sattığı radyolardan birini olduğunu belirtir:

> "Radyo bizim evimizde vardı. Bayağı eskiydi. Babam dükkândan (Binbir Mefruşat) bir tane getirmiş, Luxor marka. Hala durur. Lambalı derler ona. Bir gözü vardır cihazın alnında. Radyoyu açarsınız. Açma düğmesine basar, beklersiniz. O yeşile dönecek yayına hazır demek. Ses gelir. Sonra transistörlüler çıktı. Şimdi bu radyo benim oğlum Murat Binbir'dedir."[475]

Bu görüşmeler yapılırken gözlemlediğimiz, insanlar sözlü tarihlerde radyoyu anlatırken gözler ışıldamakta olduğudur. Fakat neden? Bunu sadece basit bir özlem ve melankoli düşüncesiyle açıklayamayız. İnsanlar radyonun kökenini ve var oluşunu sorgulamadılar. Ne de olsa yeni bir teknolojiydi ve bu şaşkınlık uzun süre geçmedi. Anlaşılan o ki günlük yaşamın koşturmacasında ve bu cihazın akıl sır ermezliğiyle, birçokları radyoyu üstün bir elin hizmete soktuğu bir mucize gibi görmeyi sürdürdüğü için, yayınlara ilişkin herhangi bir sorgulamaya geçmemiştir.

Turizmci Yaşar Sobutay (1947-2012) anılarında aşağıdaki ifadelere yer vermiştir:

> "Televizyon yok, radyomuz var. Böyle vakit geçirirdik. O zaman "lambalı radyo" denir, Gratis marka bir radyomuz var. Babam ve amcam onun ithalatını yapıp, satmışlardır Antalya'da o radyoları. O

[473] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya
[474] Hikmet Tanrıverdi ile sözlü tarih görüşmesi, 6.6.2018, Hikmet Tanrıverdi'nin evi, Antalya.
[475] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.

> çocukken dinlediğim radyo hala bendedir ve hala çalışır vaziyettedir. Evde durur, saklarım. Orada işte Ankara radyosunu falan dinlersiniz."[476]

Ayhan Eyikan hala radyo dinlediğini, uyandığında ilk açtığı şeyin radyo olduğunu belirtir:

> "Ben hala radyo dinleyicisiyim. […] Radyolarım türkü, TRT ayarlıdır.1980den önce geçirdiğim bir göz siniri ameliyatıyla ilgili Hala ben televizyonla ilgilenmem. Bahçeli evimde Antalya radyosuna ayarlı."[477]

Kimya Mühendisi Celal Güzelyürek (1944) ise: "Ben Radyo dinlemeyi çok severim. Hala iyi bir radyo dinleyicisiyimdir. Sabah ilk kalktığımda televizyonu açmam, ilk açtığım gene radyodur benim. Radyo dinlemenin ayrı bir keyfi var bende."[478] demektedir.

Aşağıdaki kısımda, taşrada radyo kullanımına ve radyonun ifade ettiklerine ilişkin derlenenler verilmiştir. Cumhuriyet'in, toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmede önemli bir yapı taşı da "köy enstitüleri"dir. Nüfusun büyük kısmının taşrada yaşadığı, okuryazar nüfusu çok düşük, öğretmen açığı olan bir ülkede, "taşraya öğretmen yetiştirmek" maksadıyla, dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail hakkı Tonguç ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in çalışmalarıyla açılan köy enstitülerinin öğretim süresi 5 yıldır. İlkokuldan sonra devam edilen bu köy enstitülerinden biri de, Antalya merkeze 19 km uzaklıkta, Macun Köyü'ndeki Aksu Köy Enstitüsü'dür. Halk arasında Aksu ilçesinin adı, Karanlık Sokak'tır. Cavit Orhan Tütengil, Aksu Köy Enstitüsü'nün öğretmenlerinden biridir. 1944'de Antalya Lisesi'nde başladığı öğretmenlik mesleğini çeşitli yerlerde sürdürdükten sonra, 1949'da Aksu Köy Enstitüsüne tayin olmuştur. 1949-50 öğretim yılında 5/A sınıfı öğrencilerinden oluşan bir grupla, bir köy monografisi olan, İhsaniye Köyü İncelemesi'ni gerçekleştirmişlerdir. Tütengil, bir yıl öğretmenlik yaptıktan sonra, 1950-51 öğretim yılında araştırma yapmak için gittiği Fransa'dan 1952 yılında tekrar Aksu'ya dönmüştür.[479]

Tütengil'in Aksu Köy Enstitüsü'ndeki öğrencilerinden, eğitimci Naci Budakoğlu (1934), Aksu Köy Enstitüsü'nde Tütengil'in odasında bir radyosu bulunduğunu belirtir, okulun bir radyosu olduğunu ise anımsamaz:

> "Rahmetli Cavit Orhan Tütengil'in bir bekâr odası vardı. Milli maçları açardı bize. Odası zaten şu kadar bir yerdi. Orada bir tek radyo var. Bugünkü olanakları o gün düşünmeyeceksiniz. Belki odasında iki

[476] Yaşar Sobutay ile sözlü tarih görüşmesi 8.1.2008, Pamfilya Turizm, Antalya.
[477] Ayhan Eyikan ile sözlü tarih görüşmesi, 18.3.2019, Ayhan Eyikan'ın evi, Antalya.
[478] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[479] Üstün, 2010: 4-5.

> sandalyesi bir somyası vardır en fazla. Odaya girer, yerde oturur ve radyoyu dinlerdik. Bu dediğim 1948-1950. Biz heyecanla böyle üst üste bekler… Televizyon nerede? Radyo da yoktu zaten her yerde. Cavit Orhan Tütengil'in kendi radyosu. Radyosu yoktu Aksu'nun [Aksu Köy Enstitüsü'nün] fakat sineması vardı. Orada daha çok kültür filmleri. Tarım, meyvecilik, hayvancılık. Ağırlıklı Amerikan filmleri. Marshall yardımı zamanı."[480]

Bu bilgiden hareketle aynı Tütengil'in İstanbul'dan taşraya kendi radyosunu getirdiği gibi, yine Aksu ve İvriz Köy Enstitüleri'nde okumuş olan, Yekta Başeğmez de 1957'de, Denizli'nin köyüne öğretmen olarak gittiğinde, ilk radyosunu satın almıştır:

> "1957 senesinde öğretmen olarak Denizli'nin köyüne gittiğimde, o zamanlar pilli bataryalar kocaman böyle. O zaman ancak evime bir radyo alabildim, yılbaşı günü programı izleyebilmek için. Merkezden uzak dağların arasında bir köyde, dünyadan uzak kalmamak için."

Radyo ve benzeri elektronik cihazların topluma ulaşmasında eğitim kurumlarının rolü dikkate değerdir ve üzerinde durulup, araştırılması gereken bir konudur. Tütengil, nasıl İstanbul'dan taşraya tayin olduysa, Aksu Köy Enstitüsü'nden okuyup sonrasında köylere tayin olan Mehmet Şener, Mustafa Şanlı, Emin Erol, Naci Budakoğlu veya Yekta Başeğmez gibi kişiler, sadece o köyde devletin bir temsilcisi değildir. Naci Budakoğlu'nun da belirttiği gibi, "yeri gelir doktor, yeri gelir yapı ustası, yeri gelir baytar olur, köylüye her konuda yardım eder."[481] Bu örneklerde de görüldüğü üzere, o dönemde devletin köydeki tek temsilcisi olan öğretmen, görevi olmamasına karşın, devletin sesini duyuran bu aygıtı da köylünün tanışıklığına ve kullanımına açar. Yeri gelir penceresinden gür bir sesle, yeri gelir kahvehanede, halkevi, köyevi yahut köy odalarında yine herkesin duyabileceği bir yere koyarak, devletin sesi aracılığıyla, dış dünyadan haberdar olunmasını sağlar.

Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılan aşağıdaki yazıda, Aksu Köy Enstitüsü'nün ayrıntılı bir raporu yer alır. "Enstitüye Antalya, Muğla ve Mersin vilayetlerinden talebe alınmaktadır. Halen enstitünün birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında tedrisat yapılmakta olup, beşinci sınıf haziranda teşekkül edecektir." denmektedir. Enstitünün arazisine ilişkin ayrıntılar, ağaçlar, tarlalar, hayvanlar, öğretim ve eğitim işleri ve bina anlatılırken bir yerde "büyücek radyo mevcuttur" ifadesi geçmektedir.[482]

---

[480]Naci Budakoğlu ile sözlü tarih görüşmesi, 26.3.2019, Kaleiçi, Antalya.

[481]Naci Budakoğlu ile sözlü tarih görüşmesi, 26.3.2019, Kaleiçi, Antalya.

[482] T.C.
MAARİF VEKİLLİĞİ Ankara, 21 / II / 1944
Teftiş Heyeti
Sayı: 438 Özet
Takdim 25 / II / 1944

Emekli İlköğretim Müfettişi Şahap Okuturlar, Aksu Köy Enstitüsü'nün 1943 yılındaki çalışmalarını -içinde radyonun da yer aldığı-bir yazıyla anlatır:

> "Otomobile binerken şoföre, Aksu Köy Enstitüsü'nde indirmesini tembih etmiştim. Bu söz, yolcuların birbirleri ile konuşmalarına mevzu oldu. "Aksu mektebi, üç seneden beri bir kasaba kadar büyüdü. Akşamları her tarafta elektrik yanıyor, radyo çalınıyor." "Geçen gün bir köylünün arabası kırılmıştı. Çocuklar hemen arabayı tamir edip, getirdiler. […] Burası bizim bildiğimiz gibi iki-üç binalı bir okul değildir. Dershane, atölye, yatakhane, yemekhane, sinema ve radyo salonu, revir, banyo, öğretmen lojmanları, ağıl, kümes ve ambar gibi birçok binaları ihtiva etmektedir. Açılışının dördüncü yılına girmek üzere olan bu müesseseyi ilk defa ziyaret ediyorken, şimdiye kadar göremediğime üzülüyorum. Okulda iş ve faaliyet prensibine dayanan bir tedris sistemi hâkimdir."[483]

Öğretmen Mehmet Şener (1928) bir yayın için şu ifadeleri kaleme almıştır:

> "…Dönemin pek çok köyünde, ilçesinde olduğu gibi Akörü Köyü'ne de gazete gelmez, halkı radyo bilmezdi. Bir söylenti yayıldı. "Aksu'da okul açılmış, köy çocukları okutulacakmış. Adı köy enstitüsü mü ne?" İlk yıl babam izin vermedi gitmeme. Ertesi yıl güç bela gönderdi. O güne kadar yalın ayak gezen oğluna öküz derisinden çarık dikti. Anam da yün çorap ördü. Çarık, çorap ve 525 kuruş para. Kilometrelerce uzakta okuyacak olan çocuklarına ancak bunları verebildiler."[484]

Mehmet Şener, Aksu'da okumaya başlar fakat eğitim alma amacı ağır bastığı için onun anılarında radyo pek yer etmez:

> "Sinema salonu yahut Açıkhava sinema salonu, öyle bir şey yok. Yalnız bir ara zannediyorum bir savaş filmi diye film vardır ya. Bir perde gererler meydanda, bir dar filmi seyrettiğimi hatırlıyorum. Bir savaş

Vekillik Yüksek Makamına
Antalya Aksu Köy Enstitüsünü teftiş ettik. Gördüklerimizle düşündüklerimizi bu raporumuzla Yüksek katınıza arz ediyoruz. Enstitünün yeri: Aksu Köy Enstitüsü Antalya Vilayet merkezine 16 kilometre mesafede ve Manavgat-Serik şosesinin üzerinde Aksu nahiyesi merkezindedir. Burada enstitüye tahsis edilen saha, şoseden itibaren az bir düzlükle kademeli bir şekilde tepeler doğru gitmekte ve enstitü binaları arazinin bu kademeli yükselişine uyarak birbirinin ardısıra kurulmaktadır.
…
Bina Durumu: Enstitüde halihazırda ahşap ve kârgir olmak üzere 23 parça bina vardır. Bu binalardan dördü plana göre yapılmıştır.
…
Atölyelerdeki aletlere de dikkatle bakıldığı anlaşılıyordu. Enstitü, bir motorla elektrik istihsal etmekte ve kendisine lazım olan elektrik kuvvetini kendi muhitinde elde etmektedir. Marangoz atölyesindeki aletler bu elektrik kuvvetinden faydalanarak işletilmektedir. Enstitünün son sistem mükemmel ve sesli bir sinema makinesi de vardır. Ayrıca bir de büyücek radyo mevcuttur. Kuyulardan motor kuvvetiyle çekilen su, enstitünün lüzumlu yerlerine demir borularla tevzi olunmuş ve bu suretle temizlik ve diğer ihtiyaçlar için bol miktarda su temin edilmiştir. Enstitünün bir laboratuvarla, laboratuvar malzemesine ve bir de kütüphaneye ihtiyacı vardır. Yeni yapılan binalarda bu ihtiyaç da herhalde göz önünde tutulup bu işlere göre yerler ayrılacağı muhakkaktır."
Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği, 2011: 86-88.

[483] Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği,2011: 74-75.
[484] Şener, 2003: 32-33.

> filmiydi o. Aksu'da o idare binasının arkasındaki düzlükte, şimdi bina yapılmış oraya. Oraya, oyunlarımızı da orada oynardık zaten. […] Bir radyomuz var, işte bu aradaki 10 dakikalık, 15 dakikalık yahut da akşam da yemekte mütalaa arasındaki zamanda müzik çalar. Radyonun bulunduğu bir kulübe vardı, kulübenin yanında duyurulur. Hoparlör de yok. Hoparlöre müzik bağlanmıyor. Yok öyle bir şey. […] Bir şey söyleyim mi? Beni okulun dışında hiçbir şey ilgilendirmiyordu. Savaş… Almanlar nereye gelmiş, Ruslar nereyi almış valla hiç konuştuğumuzu hatırlamıyorum. Vaktimiz olmadığından mı yoksa ilgi duymadığımızdan mı, zaten iletişim araçları da yok ki. Bir gazete var. İşte iki güne bir gelirse gazete geliyor. O da okula pek gazete alan olmazdı. Bir aylık veyahut da haftalık dergi gelirse gelirdi. […] Ajans dinlediğini, açıldığını ben şey yapmıyorum. O zaman sınırlı zaten bir Ankara Radyosu vardı zannediyorum. 40'larda 40, 50'ye kadar. Ajans dinlediğimi de hatırlamıyorum Aksu'da."[485]

Radyoya ilişkin anılarını bilemesek de diğer anılarını dinleyicilerle sık sık yerel bir radyodan yapılan yayınlarla paylaşan, 1957 Aksu mezunlarından Ünal Şöhret Dirlik, radyo teknolojisini hem dinleyici hem yapımcı olarak kullananlardandır. "Fethiye Radyo Televizyonu'nda köy enstitüsü mezunu arkadaşlarla sohbetler yapıyorum. Bunlar beş-altı kişilik gruplar oluyor. O sevecen öğretmenlerimiz okullarını ve çalışmalarını öyle güzel anlatıyorlar ki sormayın."[486] şeklinde konuşmaktadır. 1955 Aksu Köy Enstitüsü mezunlarından Yaşar Gürler ise şunları der:

> "Mandolin çalmaya yeni başlayanlar, "Süpürgesi Yoncadan Eminem" diye girer, sonra diğerlerine geçerlerdi. Ben de mandolin çalmayı öyle başardım zahir. Teneffüsler dışındaki geniş zaman aralıklarında yemekhaneden meydana doğru, hoparlörle radyodan müzik yayını yapılırdı. Okulda sabah jimnastiğini okul sahasında, toplu olarak müzik eşliğinde yapardık."[487]

Bu sabah müziklerini anlatan bir kişi daha vardır. Pakize Türkoğlu, Aksu ve Çifteler Köy Enstitüleri'nde okumuştur. Aksu günlerinde, binada bir ses sistemi -müzik kulübesinde amplifikatör- olduğunu ve öğrencilerin Yurttan Sesler programından öğrendikleri türküleri kısa sürede mandolinleriyle çalmaya başladıklarını belirtir. Bu sözlere daha ayrıntılı biçimde "Radyoda Dinlenilen Programlar" başlığında yer verilmektedir.

1944'te Vatan Gazetesi'nde Aksu Köy Enstitüsü'nden izlenimlere R. Saatçioğlu adıyla şöyle yer verilir:

> "Antalya Köy Enstitüsünden İntibalar
> Aksu Köy Enstitüsü'ne ayak basar basmaz gözümüze çarpan güzel binaların arasında yükselen akordeon ve mandolin sesleri de kulaklara kadar gelmektedir. Talebeler arasında mandolin çalmayan

[485] Mehmet Şener ile sözlü tarih görüşmesi, 12.9.2008, Mehmet Şener'in evi, Antalya.
[486] Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği,2011:411.
[487] Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği,2011:423.

> yok gibi- Çifter çifter, Enstitü bahçesinde mandolin çalarak dolaşan kız ve erkek talebe, müziğe olan sevgisinin derecesini pekiyi anlatmış olur. Ve bu sebepledir ki, küçük bir oda, yalnız müzik aletlerine mahsustur. Bu odada keman, akordeon, mandolin ve davul gibi aletler mevcuttur. Bir de henüz binası yapılamadığından yalnız yaz geceleri kullanılan sinema makinası ve kendi ceryanlarıyla (elektrikleriyle) çalıştırdıkları radyo ve merasim esnasında söz söyleyen talebelerin seslerini bahçedeki oparlörlere götüren mikrofon da bu odaya sığdırılmıştır."[488]

1950 Aksu mezunlarından Mustafa Şanlı öğretmen, "Kara Çadırdan Aksu Köy Enstitüsüne" adlı yazısında Cavit Orhan Tütengil ve sosyoloji anlayışını şu çarpıcı anıyla anlatırken, Tütengil'in teknolojik iletişim aygıtlarını saydığını da eklemiştir:

> "Enstitüde iken pedagoji, psikoloji, metodoloji derslerinin yanında, sosyoloji dersimiz de vardı. Öğretmenimiz rahmetli Cavit Orhan Tütengil idi. […] 'Dersin öğrenme alanı, toplumdur, partilerdir, derneklerdir, kurumlardır.' sözlerini unutmuyorum. Cavit Orhan Tütengil öğretmenimizi anlatmak buralara sığmaz. Derse ilk girişi bile bizleri sarsıntıya uğrattı. Bir elli sekiz boyunda, koyu esmer tenli, kıvırcık saçlı, incecik dudaklı, tombul elleri olan bir öğretmendi. Sınıfa ilk girişinde bir gülüşme oldu. Öğrencilerin bu davranışları karşısında dikildi, durdu sınıfın önünde. Sınıftaki her öğrenciyi teker teker gözlemledi. Alındığı belliydi. Bu tutumumuzu alaysı gördü. Başladı konuşmaya. "İnsanın ölçüleri tabanı ile tepesi arası değildir. Tepesiyle çenesi arasıdır. Tepeyle çene arası yaklaşık bir karıştır. Her insanın ağırlığı kafasındadır. İşlemeyen, çalışmayan bir kafa da doğal bir yaratıktır. Sizlerin kafalarını ben doğal bir yaratık kafası olarak görmüyorum. Benim enime, boyuma bakışıp gülüştünüz. Belki de beni yeterli görmediniz. Dersimi dinleyip bana bir fırsat vermediniz. Daha ilk dersi yapmadan beni gücendirdiniz. Sizlerden böyle bir davranış beklemiyordum." sözleriyle hepimizin başını öne eğdi. Özür bile dileyemedik. Her birimiz utançtan yerin dibine geçtik. İlk konuyu anlattı: 'Sonuçta kitabınız toplumun ta kendisi olacak. Olayları gözlemleyeceksiniz. Gözlemlerinizi not edeceksiniz. Ders kitabınız sonuncu sıradadır. Radyo haberlerini dinleyeceksiniz. Gazetelerden, dergilerden haberler derleyeceksiniz. Okulumuzun kendisi de bir toplumbilim konusudur. Sınıfların eğlenceleri, bayramlar, çevrenizdeki düğünler derslerimizi ilgilendirir. Köylülerinizin, ailelerinizin yaşayışları, töreleri, gelenekleri hep konularımız arasındadır.' Tütengil Hoca'nın anlatımları, olayları yorumlayışı hemen dikkatimizi çekmişti. Dersler ilerledikçe kendisini daha da sever olduk. Onun dersi gelsin diye istekle, büyük bir merak içinde beklerdik. Sosyolojinin içine girmiştik."[489]

Aksu Köy Enstitüsü, akşam çakalların okul binasının önüne dek geldiği, en yakın yerleşim birimi olan Aksu'nun Macun Köyü'nün dahi uzak sayıldığı bir yerleşkedir. Bu konumdaki bir yerde, tarihinin tam kestirememekle birlikte, 1944'ten önce bir radyo bulunması şans sayılabilir.

---

[488] "Antalya Köy Enstitüsünden İntibalar", *Vatan Gazetesi*, 17.5.1944.
[489] Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği, 2011: 363.

Radyo dinlenen yerler arasında köy ve kasabalardaki kahvehaneler de vardır. Kumluca'nın Yeniceköy'ünden[490] Celal Güzelyürek, 1950'lerin köy kahvesinde haber dinleme ve radyoyla gelen değişim üzerine şunları söyler:

> "Çokça şey hatırlıyorum. Bütün köylünün ajans dinlemesi ritüel gibi bir şeydi. Ajans saati geldiğinde, 12 gibi, neyse zaten "Ajans" diye söylerdi haberleri. Kahvehaneden dinliyorlardı. Kahvehane dedemindi. Üstü hasır, yanları kerpiçten. Bezirgancılar gece oraya gelir, orada yatarlar. Biri atın sağında, biri solunda iki büyük sandık, at üzerinde. Efendime söyleyeyim, kuklacılar gelirdi. Kukla gösterileri yaparlardı. Gece kukla oynatırlardı ve gece Hacivat Karagöz seyretmeye gelirdi köylü. Bu günlerce sürerdi. O arada bezirganlar geldiğinin hemen ertesi gün gitmezdi. Bunda hava durumu, icabında yağışlı havalar da bir etkendi. Kahvede o esnada parayı nasıl topladıklarını hatırlamıyorum ama para alırlardı. Köylülerin gelip gittiği, tek bir araya toplanabildiği yer kahvehane. Kültürün yeşerdiği bir yer orası. Gölge oyunu ustaları, arkasından radyo devri başlıyor. Bu anlarda radyo yoktu daha. Birkaç sene sonra radyo geldi tahmin ediyorum. 1950'lerin ortasıdır. 1954 olabilir, tam hatırlayamıyorum."[491]

Cumhuriyetten önceki yıllardan itibaren, taşraya, köy kahvehanelerine geldiği bilinen meddahlar, karagöz oynatıcılarının bu gelişi azalmaya başlar. Meddahlar ve karagöz oynatıcılığının kamusal alanda görünür olmaktan çıkması yine, radyonun yaygınlaştığı yıllara denk gelir. Buradan hareketle sihirli kutunun, kentlisinden köylüsüne, toplumun ilgisini çektiği söylenebilir. Zaten bir süre sonra, kaynak kişilerimizden Hüsnü Ekizler, Vural Binbir ve Selahattin Tonguç'un da belirttiğine göre Karagöz oyunu ramazan aylarında radyoda yerini alır.

> "Latin harfleri en ücra, küçük ve mahrum köylerde bile okumak hevesi uyandırdı. Seneler yerine, ayların, hatta haftaların okuma öğrenmek için kâfi geldiği sabit olunca rençber boş vaktinde bir iki saat, kendi kendine okumıya calışıyor, haftalık halk gazetelerini sökmiye uğraşıyor. Bu, yavaş yavaş köylünün dilini de düzeltmektedir. "Goruyom,, yerine, "görüyorum,, demeye başlıyor. Köylü de radyo dinlemek de istifadeli bir zevk teşkil etmektedir. Elektriksiz köylerin kahvelerindeki radyolar, başlarına muayyen saatlerde hemen bütün bir köy halkını topluyor. Bunarın haberleri anlamak ve içyüzlerini öğrenmek için sarfettikleri dikkat şayanı hayrettir."[492]

İş insanı İbrahim Şencan (1931), Burdur Bucak'ın Ürkütlü Köyü'nde geçen çocukluk yıllarında gramofonla tanışmıştır. Sonrasında köy evindeki gramofonun yanında bir de radyo eklenir:

---

[490] 1974'ten itibaren Mavikent Kasabası
[491] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[492] "Sabahtan Sabaha Radyomuza Dair", *Yeni Sabah Gazetesi,* 9.7.1940

> "İlk radyo evet efendim ilk gramofon diyin. Köyde kimsede gramofon yok. Babam yeniliğe meraklıydı. Ve ben daha demek ki ilk mektebin dördüncü sınıfındaydım veyahut üçüncü sınıfındayım. Benim eve gramofon geldi. Gramofon işte bildiğiniz o şey o büyük bi huni gibi hoparlörü var yani ondan sonra elle kurulu zemberekli efenim bi takım taş plaklar onları çalıyorduk. Bir hevesle onları şey yaptık dinledik. gramofonla başladı. Radyo 2. Dünya Savaşı'nın sonlarını hep evimizdeki radyodan takip ettik. Yani demek ki 44, 45'lerde ilk radyoyu almışız evimize gelmiş. Valla tam da Blaupunkt muydu neydi markası tam iyide hatırlayamıyorum."493

Görüşmelerden, bilhassa kent merkezine uzaktaki kişilerin yaşamının daha zorlu olduğu, ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu, yaşamlarının yokluklarla dolu olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür mekânlarda, yayın gelebildiği ölçüde radyonun yaşamdaki yeri daha tesirlidir. Köy enstitüsü mezunu ve tayin olduğu yerleri radyoyla tanıştırmış olan Emin Erol'un kızı olarak Nadire Sönmez, köy yaşantısına ve haberleşmeye ilişkin şunları söyler:

> "Ben ilk dergi… Hayat dergisi… derginin ne olduğunu orada öğrendim. Babam Hayat dergisi alırdı. Onun ortasından ünlü ressamların tabloları çıkardı. O tabloları yerine göre babam çerçeveletip duvara asardı. Ünlü ressamların isimlerini, eserlerini oralarda gördüm, sanatçıları oralarda tanıdım. Yıldız deniyordu. Anneme sordum: "Yıldız ne demek?" Benim bildiğim bir tek gökteki yıldız! Yıldızları hayal ediyordum. […] Sonra babam eve bir makine getirdi. "Bu radyo" dedi. 1954-55. Hâlâ o radyomuz bende durur. Anı olarak saklıyorum onu. Çok merak ediyordum, ses nereden geliyor? Radyonun kapağını açıp içine baksam diyordum, bu insan nerede saklı? Küçücük bir aletin içinde kocaman adam nasıl girmiş? Sonra babam dedi ki, "Bunun başka versiyonları da var." dedi, "Sesini duyuyor bir de kendisini de görüyoruz." Televizyonu anlattı. O zaman Türkiye'de yoktu. Çocukluğum böyle geçti.
> Düşündüm de evimize ilk radyo, ilk buzdolabı, ilk çamaşır makinesi, o alet edevatlar ilk kez bizim evimize geldi mahallede."[494]

Aksu Köy Enstitüsü mezunu Emin Erol birçok el işinden anladığı gibi, radyoyu da Manavgat Sorgun'daki deniz kıyısı hasır obalarına giderken, fişini çıkarıp, pille çalışır duruma getirir, sonbaharda köye her geri dönüşlerindeyse tekrar elektrikli yani fişli yapar.

Celal Güzelyürek, taşranın haberleşme olanaklarını ve radyoyla tanışmasını şöyle anlatmaktadır:

> "1958. İlkokul 4'ten itibaren Finike'de okudum. Babam Cumhuriyet gazetesi ve Hayat mecmuasına aboneydi, onları alırdı. Ama günlük yahut haftalık mecmuanın köye gelme olanağı yok. Zaten şöyle olurdu, Finike'deki bayi getirir, Kumluca'dan babamın bir tanıdığı vardı ona verirdi. Biz köyden gider

[493] İbrahim Şencan ile sözlü tarih görüşmesi, 2.6.2008, Çallıoğlu İşhanı, Antalya.
[494] Nadire Sönmez ile sözlü tarih görüşmesi 13.5.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

ondan alırdık. Kumluca'nın pazarı cuma günüdür. Her cuma babam gittiğinde haftalık olarak o gazeteleri alabilirdi. […] Radyo ile ilgili çocukluğumda çok güzel anılarım var. Bir kere tahmin ediyorum bizim köyde radyo yoktu. Ya da babamın eve aldığı radyo, köyün ilk birkaç tane radyosunun içindedir. Kumluca Yenice köyü. Şimdiki Mavikent. 1974'te belediye olmasından itibaren o isim konmuştur ve babam ilk kurucu belediye başkanıdır Cumhuriyet Halk Partisi'nden. […] Radyomuzun görüntüsü muhteşemdi. Hâlâ evde saklarım. Yatay dikdörtgen. Prizmatik. Kibrit kutusu gibi. Ahşabı, mobilyası çok güzeldi. Hâlâ evde saklarım. Dede yadigarı, Heraphone marka. Şimdi hatırlamıyorum Alman olabilir. Üstünde kapağında yazardı zaten. […] O yıllarda Antalya ile Kumluca'nın kara bağlantısı yoktu. O sahil yolu 1973'de açıldı. Dolayısıyla ondan önceki Antalya ile olan bağlantımız, ulaşımımız; Kumluca'dan çıkan birisi, Finike'den günde tek otobüsle Elmalı Korkuteli üzerinden Antalya. Uzun burunlu küçük otobüs. İkindi vakti anca Antalya'ya varır. Postayı da bunlar götürürdü. İşte böyle bir dönemde radyo, düğmesine basar basmaz, dünyanın öbür ucunu sana sunuyor. Bambaşka bir şey. Ayrı bir dünya. Müthiş bir şey. O dönemde radyo dinleme imkanı bulabilen insanlar için radyo bir ayrıcalıktı. Gerçekten kolay değil."[495]

Öğretmen Nadire Sönmez (1951), babası Emin Erol'un Sorgunlu köylüleri radyoyla tanıştırdığı 1960'lı yılları şöyle anlatır:

"Benim babam köy enstitüsü mezunu emekli bir sağlık memuru. Çocukluğumuz köyde geçti. Köy enstitülerinin temel amacı köyleri kalkındırmak; eğitim yönünden ve sağlık yönünden kalkındırmak. Eğitim yönünden kalkındırmak amacıyla öğretmen okulları açılıyor. Bakılmış ki bu yeterli değil, halkın çok büyük sağlık sorunları var. Bakmışlar ki halkın sorunları almış başını gitmiş, Köy Enstitüsü öğretmen okullarının bir bölümünde sağlık kolu olarak açmışlar. Babam, Aksu Köy Enstitüsü'nün ikinci yıl girenlerinden. Taşağıl Kaymaz köyü 1927 doğumlu, Emin Erol. Sınava giriyorlar, üçüncü sınıfta başarılı olanlar sağlık okuluna gidiyor. Babam Kızılçullu Sağlık Okulunu kazanıyor. İzmir. Onu bitirip sağlık memuru olarak hayata atılıyor. […] Öyle bir kültürle yetişmişler ki, köylüyü her alanda medeniyetle karşılaştırmak amaçları. Örneğin halı dokuma öğrenmişler. Babam köyde bir kilim halı tezgâhı kurdu, köyün bütün kadınlarını, köyün kızlarını davet etti, anlattı: "Bakın bunu öğrenirseniz, halı da okursunuz Bu sizin geçim kaynağınız olur" dedi. Ben de bilirim halı dokumayı. Çocukluğumda öğrenmiştim. Ve onların materyallerini: halı tarağı, kirkit, halı makası. Manavgat Sorgun köyü."[496]

Antalya Konyaaltı'nda oba kültüründe de radyonun özel bir yeri vardır. Konyaaltı, 1950'lerden sonra önce hasır ve kamış, 1960'lardan sonra beton obaların mekânı olmuştur.[497]

[495] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[496] Nadire Sönmez ile Sözlü Tarih Görüşmesi. 13.5.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[497] 1900'lerin başından itibaren dünyada yoğun bir sıtma salgını yaşanır. Zaten sivrisinek yoğunluğu nedeniyle tatlı su havzalarını ve sulak alanların yakın yerlerin yerleşim yeri olarak kullanılmaması yönünde yaygın bir kanı vardır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, 1924-1950 arası Malaria sivrisineğinden bulaşan sıtmaya karşı yoğun bir mücadelenin ve başarının da tarihidir. Bu tarihlerden sonra sıtmanın toplum içinde yaygınlığının azalması, yerel ölçekte ulaşımın ve haberleşmenin kolaylaşması, konargöçer toplum dinamiklerinde değişim ve tatil kültürü, 20. Yüzyılın ikinci yarısında Antalya'ya Konyaaltı ve Lara obaları olarak damgasını vurur. Ulaşımının güçlüğü nedeniyle, 1928'de (bugünkü Güllük Katlı Otoparkı) Şehir Hapishanesi'nden kaçanların atlarla soluğu aldığı

Oldukça küçük; veranda ve tek odası bulunan bu obaların yakınında tuvalet kabinleri ve açık duşlar, musluklar bulunur. Kentli aileler burada bir çeşit sayfiye yeri ve kamp hayatı yaşar. Zaten anılara dalarken çoğunlukla kamp sözcüğünü de kullanmaktadırlar. 1950-1990 arası bu dönemde, belediye başkanlarının, üst düzey devlet memurlarının aileleri de obalarda kalanlar arasındadır. Eş ve çocuklar, bir işte çalışan evin erkek bireyini sabah obadan uğurlayıp, akşam karşılarlar.[498]

Obalarda, Altın Portakal etkinliği süresince açıkhava sinemasından film gösterildiği de olur. Yakın köylerden bakkallar ve modern bezirgânlar, çeşitli kullanım eşyası ve sebze, meyve, dondurma, kuruyemiş satışı için obaları ziyaret eder. Bu obalarda iskambil kâğıdı, pilli fener ve radyo gibi nesneler vazgeçilmezdir. Bazıları oba yaşamına o kadar kaptırır ki kendini, çocuğun sünnet operasyonunu kentte hastanede yapar yapmaz tekrar eve uğramadan obanın yolunu tutar.[499] Bol deniz, yüzme, güneşlenme, bazen kitap, çoğunlukla gazete, ızgara balık, sebze tava, siyaset, sanat ve gündelik konularla gece gündüz sohbetler, belli tarihten sonra sessiz sedasız odaklanarak oynanan okey oyunları güne renk katar. Bu günlük geçiştirmecede olmazsa olmaz nesne radyodur. Çünkü obalarda belli tarihe kadar elektrik yoktur. Obalara elektrik bağlatılıp televizyonkoliklerin televizyonlarını getirdiği vakte kadar, tek elektronik zaman geçirme aracı radyodur.

Ankara, İstanbul, İzmir ve 1962'den sonra sessiz sedasız Antalyalıların yaşamına giren Antalya Radyosu, bugün anlatılırken "Arap müziği falan" diyerek geçiştirilse de anıldığında gözbebeklerinin parladığı Mısır başta olmak üzere Arap radyoları, yine anlatılırken övülmeyip, hızla geçiştirilse de sevilerek dinlenen Yunan radyoları birçoklarının vazgeçilmezidir.

Belki 1940'lardaki gibi, sus pus başında bekleşerek dinlenmez fakat bir şarkı çıkınca, komşu obadakilere haber edilir. Antalya Radyosu'nda tanıdık, bildik, sesi sevilen bir solist yahut bir söyleşi konuğu çıkınca, obanın penceresinden bağırılır. Çoğu zaman kimse radyonun sesini kıs demez, sıklıkla söylenen şudur: "az daha aç…" "bu kadar….sonda…" radyonun sesi ancak bir bebek uyuyorsa yahut komşunun radyosunun sesiyle karışıyorsa kısılır.[500] Güneşlenirken, bulaşık yıkarken, iskambil oynarken dinlenen şarkılar hep birlikte söylenir. Haberler, obaya misafir gelen komşuya anlatılır. 1970'lerde itibaren çadırla kamp

Konyaaltı ve Arapsuyu mevkii, bir vakit sonra tek tük günübirlik pikniklerin alanı olacaktı. 1970lerdan önce, Konyaaltı sahiline ulaşım genellikle limandan kalkan teknelerle sağlanıyordu. Bugün Varyant adı verilen, Bahçelievler'den sahile s çizerek inen yol ise topraktı. İndiğinizde karşılaşacağınız şey, dikenli makilikler ve bacak kanatacak denli sivri kayalıklar ordusuydu. Bu tarihlerden itibaren günübirlik veya bir geceliğine tekneyle, 1940'lardan itibaren zar zor faytonla da gelinebilen bu günübirlik mesire alanı, 1950'lerden sonra Haziran-Ekim arası birer yaşam alanına dönüşür.

[498] Çiçek Akbaş'la Konyaaltı oba kültürüne ilişkin söyleşi, 2.1.2018, Çiçek Akbaş'ın evi, Antalya.

[499] Çiçek Akbaş'la Konyaaltı oba kültürüne ilişkin söyleşi, 2.1.2018, Çiçek Akbaş'ın evi, Antalya.

[500] Çiçek Akbaş'la Konyaaltı oba kültürüne ilişkin söyleşi, 2.1.2018, Çiçek Akbaş'ın evi, Antalya.

yapan tek tük hippiler zaman zaman obalardan yemek daveti alır ve günün kültürünü gözleme imkânı bulur. Somut belgelerdeki ve zihinlerdeki kayıtlara herhangi bir güvenlik sorunu geçmez. Rauf Tolunay (1953), 1963-1973 arası Antalya Belediye Başkanlığı yapmış babası Avni Tolunay'ı, ailesinin Konyaaltı obalarında geçirdiği vakti ve bu esnada radyo dinleyişlerini şöyle anlatmaktadır:

> "Dört sıra tahta oba vardı. Bizde ayrı bir dünya, beton obalar vardı. Öyle bir şey yok ama bize ayrı bir dünya gibi gelirdi çocuk yaşta. Şimdi obalar iç içe olduğu için akşam çok güzel olurdu. Yemekler neredeyse beraber yenirdi. Sohbet. O zaman benim çocukluk zamanım. […] Televizyon yoktu, radyo vardı. Eğlenceler. Şimdi beton obalar, hatırladığım kadarıyla Konyaaltı'nın doğu tarafında yoğunlaşıyordu. Babamın (Avni Tolunay) Reisliği döneminde belediyeye ait bir beton oba vardı. Biz orada kalırdık. Nisan ayında taşınırdık, kasım ayında Antalya'ya dönerdik. Eylülde herkes giderdi, biz orada kalırdık. Yani en güzel zamanı da o dönemlerdi. […] Yani kimsenin olmadığı zaman. Tabii bana göre, ben biraz sükuneti sevdiğim için."[501]

Ülke yakın tarihinin önemli dönüm noktalarının başında ne yazık ki askeri darbeler gelmektedir. 1960'da televizyon yayını olmadığından, 1971'de ise yaygınlaşmamasından vatandaşlar darbeleri radyodan haber almışlardır. Tüm Türkiye'nin radyoyla birlikte televizyondan haber aldığı ilk askeri darbe olan 1980 darbesinin haberini, birçok Antalyalı aile, obada bulunmalarından dolayı radyodan almıştır. Kenan Değer'in anlatımına göre, kentte askeri darbeyi askeri komutanlardan alan TRT Antalya görevlileri ve televizyondan haber alan insanların bir kısmı, obalardaki kişilere haber vermek üzere araçlara atlayıp vakit kaybetmeden Konyaaltı'na gitmişlerdir.[502] Haber verilecek kişiler arasında bazı belediye meclis üyeleri, belediye başkanının ailesi ve 1978-79 arası Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı görevindeki, CHP milletvekili Deniz Baykal da bulunmaktadır. Obalara ulaşıldığında ilk cümlelerden biri şu olur: "dilerseniz radyoyu açın". Yüzdeki vakur ve gergin ifadeyle birleşen bu söz, kısa tarih boyunca, "kötü bir şeyler" olduğunun da habercisidir. Artık haberi almaya, radyoyu açmaya pek de gerek yoktur.[503]

Önceki başlıklarda da söylendiği üzere radyo takip edilirken televizyon gibi hem gözü hem kulağı meşgul eden bir araç olmadığından, iş yaparken bahçede, fidanlıkta, harmanda veya tarlada çalışanlar tarafından dinlenmiştir. Hatice Kösem'in[504] anlattığı bir başla şey de, küçük yaşta tarlalarda çocuk işçi olarak çalışıp, kazandığı paraya pilli radyo almışır:

---

[501] Rauf Tolunay ile sözlü tarih görüşmesi 1.4.2009, Rauf Tolunay'ın evi, Antalya.
[502] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.
[503] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.
[504] Ailesi tarafından söz verildiği halde okula gönderilmediği için, Antalya Radyosuna mektup yazan Hatice Kösem Arıcan'a mektubunun içeriğine dair bilgilere ilerleyen kısımlarda yer verilmiştir.

> "İlkokulu bitirdikten sonra beni hemen göndermediler. Üç yıl çalıştım. Hem kendi hayvanlarımızı güttüm, hem yakındaki Yasemin fabrikasında çiçek topladım. […] Çiçekten kazandığım parayı babama verdim. "Bana bir radyo alır mısın?" dedim. (peki bu çalışmanız ne kadar bugünkü para kıyaslar mısınız dendiğinde) Asgari ücret kadar yoktur. Fakat o zamanlar para yok. Hiçbir yerde para yok. Ancak seralarda tarım yapılınca millet para gördü. Ben bu köyde ağaların tarlasına çapaya giderdim. Duralağa, Mustafaağa, Hatipağa, Aliağa. Yazıları çapada, çiçekte çalıştım. Çiçekte çalıştığım o paraya ben, radyo aldım, bilezik aldım, saat aldım."[505]

Hatice Kösem Arıcan, 1960'ların sonuna doğru radyoda haberleri dinlerken, işçi haklarına ilişkin duyduğu bir değişikliği, kendi kendine uygulamaya koymaya çalışmıştır:

> "Yine hatırladığım radyoma bir bez kılıf örmüştüm kumaştan. Belime asardım, sepetini yanına. Benimle birlikte herkes dinlerdi, çapa yaparken. İşte çapa yaparken bir yandan da belime astığım radyoyu dinliyorum. Radyo da diyor ki, "İşçiler artık bundan sonra 8 saat çalışacak. Kanun çıkıyor. Fazla çalıştırılırsa ücreti verilecek" dedi. Bir hesapladım, bugün sabah 8'de başladım 4'te bitiriyorum. Çavuşa giderek, "Benim 8 saatim doldu." Dedim. O zaman saat 4'te de bir yandan okul var. "Ben gidiyorum. Okulda imtihana gireceğim" dedim. Çavuş bana "Kızım git yarın gelme" dedi. Benden işçileri ayartırım diye korktular."506

Hüsnü Ekizler, denizde radyonun çok uzun yıllardır en yakın arkadaşı olduğunu belirtir ve eski günlere giderek: "Denizde radyo dinlerdim. Benim radyo pilliydi. Kıbrıs'a gidiyorduk, 1957. Araplar çoraplar ayar ediyorduk, ecnebi çıkıyordu, Araplar çoraplar."[507] demiştir. Teknedeki telsiz sistemine de ayrıntılarıyla yer verdiği anlatısında[508] taş plaklardan teybe bir yolculuk yapar. Anlatıda telsizden şarkı dinlediğini de belirtir:

---

[505] Hatice Kösem Arıcan ile sözlü tarih görüşmesi, 1.3.2019, Hatice Kösem Arıcan'ın evi, Antalya.
[506] Hatice Kösem Arıcan ile sözlü tarih görüşmesi, 1.3.2019, Hatice Kösem Arıcan'ın evi, Antalya.
[507] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[508] "İlk telsizi İsrailliler kaptı, VHF. Gemiden, bağlardı, senin hesabına para gelirdi öderdin. Şimdi VHF istasyonlarımız yoktu Antalya'da ve orayı arıyorduk. Çıktıktan sonra "Antalya Radyo, Antalya Radyo Barış" derdi.
"Barış sizi dinliyorum. Çağrı işaretini verir misiniz?"
Telsiz istasyonu istediğimiz yere bağlıyordu postaneden.
"Kodunuzu, şifre numaranızı söyleyin." Derdi.
"Tango Charlie Bravo Alfa Romeo India Shiara." Bu Barış manasına geliyor. TC Barış.
Sonra telefonu söylüyordun, evin numarası. Tamam diyor, bakıyor. Eğer oradaki numarayla tutuyorsa bağlıyordu. Gemiden eve bağlıyordu. Ben evle konuştum defalarca. Ecnebi ile konuşursan yüksek fiyat, evle konuşursan değil. Aboneliğin vardı ölüyordun. Çağrı işareti veriyorlardı sana, o şifren senin. Benimki Tango Charlie 3888. TC Türkiye Cumhuriyeti. Onun bir kitabı vardı, her sene çıkan el kitabı. Dünya Telekomünikasyon bilmem neyi. Onlara bağlı. Burada konuşan memur sana soruyor, İngilizce Tango Charlie ve rakamı söylüyorum: 3888. Aylık ne kadar tuttuysa benden tahsil ediyor PTT. Küçük bir kitap büyüklüğünde telsiz makinesi. Ve bir telefon ahizesi var, basıp konuşuyorsun. Herkes dinler! Diyelim Akdeniz teknesi. Gemi ile gemi arası ücretsiz. Bir tek postanenin konuştuğunu sana vermiyor, duvar kanal, gidiş dönüş, başkası dinleyemez. Postaneyi dinleyemez ama senin konuştuğunu dinler. Başka birisi girse bizim konuşmamızı dinler,

> […] Bana müzik babamdan kaldı. Teknede eski plaklar vardı babamdan kalma. Bu 78'lik plaklar. Hafız Burhan, Abdullah Yüce, Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses. Hepsi vardı. İki yüz tane falan plak kaldı babamdan. Eski pikapım vardı onunla dinliyorduk. Sonra ufak teypler çıktı. Bende çocuklarımın iki günlükken ağlarken kaydettiğim sesleri dahi var teypte. Dokuz pilli teyp çalar. Philips marka.[…] Benim teknede, denizde en iyi arkadaşlarımdan biri radyodur. Teknemin ismi Barış. Bir eğlencem deniz, başka bir şeyim yok! Radyosuz denize açılmam. Zaten telsizden de alırdım sözleri sesleri. Mesela arkadaşlar bana bağlardı, çağrıyı numarayı söyler, ben o numarayı açarım, onlardan dinlerdim şarkıları. Bazen sesi radyodan daha güzel, net geliyor telsizin. Telsizimin markası Damcon VHF."[509]

Radyo bu çalışmada da sıklıkla vurgulandığı gibi, coğrafi koşulları daha çetin yerlerde daha değeri anlaşılır bir araca dönüşmüştür. Denizin üstü yahut bir dağ köyü, bunların başında gelmektedir. Bu topraklarda ilk kez 1847'de Beylerbeyi Sarayı'nda padişahın karşısında denenenve 1906'da 2. Abdülhamit'in Kuzey Afrika topraklarından birkaç saniyede malumat almasını sağlayan teknolojinin daha gelişmişi, 1940'larda nihayet Anadolu'nun herhangi bir dağ köyündedir. Bu yaygınlaşma ve gelişme bugün de yolculuğunu hala sürdürmektedir.

3.3. Antalya'da Dinlenen Radyo İstasyonları

Gazete haberleri başta olmak üzere yazılı belgeler, kaynak kişilerin anlatımları ve birinci ağızdan aktardıklarıyla karşılaştırmalı giden çalışmada, Antalya'da 1930'ların ortalarından itibaren ulusal bir yayından daha önce, parazitli de olsa Kuzey Afrika'daki ülkelerden Arap istasyonlarının sinyalleri alınmıştır. Yaklaşan 2. Dünya Savaşı öncesinde yayınlarını 1937'de Türkçe yayın yapmaya başlayan İtalya Radyosu'nu sırasıyla, İngiltere, Rusya ve Amerika takip etmiştir. 1938'de daha net duyulmaya başlanan Ankara Radyosu'yla birlikte, 1960'larda kurum radyoları olan Polis Radyosu ve Meteoroloji Radyosu da dinlenmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde halkın "korsan yayın" dediği ve gemilerden yapıldığını düşündüğü Türkiye Komünist Partisi'nin Bizim Radyo'su gibi birtakım komünist ve sosyalist yayınlar da hafızalarda yer almaktadır. 1962'de Almanya Radyosu'ndan sinyal alınmaya başlandığında hali hazırda Yunanistan radyosu ve bazı Ortadoğu radyolarından da sinyal gelmektedir. 1962'de Antalya Radyosu yayına geçmiştir. Anlatılarda 1970'lerden itibaren Antalya'nın köyünden Varşova ve Bükreş radyolarına istek türkü mektubu yazanlar bulunduğu gibi, 1973'ten itibaren bölge yayınına geçen Antalya Radyosu'na da Libya, Romanya, Almanya ve Suudi Arabistan dâhil birçok ülkeden dinleyici mektupları gelmiş olduğu gözlenmektedir.

---

mesela ben evi aradığımda." Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[509] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Kaynak kişilerimizden Bülent Trak, bu istasyonların bir kısmının geniş bir coğrafyada dinlenebilmesinin ya da çok uzaklara yayın taşıyabilmesinin teknik kısmını ve radyo dalgasının ne olduğunuşu şekilde açıklamaktadır:

> "Bir bilgi olarak şunu vereyim, Ankara Radyosu bir taneydi Türkiye'de. Çünkü uzun dalga yayın yapardı. Şimdi duymazsınız uzun dalgayı. Uzun dalga, teknik olarak uzun mesafeye yayın yapabilen dalga boyu uzun demek. Dolayısıyla Türkiye'nin hemen hemen her yerinde arada dağ, vadi falan yoksa devamlı dinleyebileceğin bir radyo. Yani kısaldıkça mesafe azalıyor. İstanbul'da orta dalga falan vardı. Ama onu dinleyemezdin. Ondan sonra bir Amerika'nın sesi dersin, BBC dersin. O zamanlar uydular falan yok. Onlar çok kısa dalga oluyor. Onların amplitüdü çok fazla oluyor. Çıkıyor atmosferin tepesine, dünyanın öbür ucunda iniyor. Ama tabi günün saatine göre, her zaman da çıkmaz o dalgalar. Onların yayınları onun için çıkar ama günün belli saatinde. Amerika'nın sesi çıkar ama günün belli saatinde. Türkiye yayını yapar. Çünkü o saatte o dalga oraya iniyor. Başka zaman dünyanın bir başka yerine iniyor. Yani her zaman o kısa dalgayı dinleyemezsin. Ama uzun dalga daha stabildir ve dinlersin rahatlıkla. O zamanlar Türkiye'nin şartları o. Tek bir uzun dalga yayın var herkes duyabilsin dinleyebilsin diye."[510]

Bu dönemde dinlenilen istasyonlar arasında en önemlisi ve kaynak kişilerin de yaşamları boyunca en fazla dinlediği radyo istasyonu Ankara Radyosu'dur.[511]

3.3.1. Ankara Radyosu

Antalya'da dinleyicilere en çok etki eden radyo, Ankara Radyosu olmuştur. Hatta 1930-1950 arasıneredeyse radyo demek, Ankara Radyosu demektir. Resmi tarihte 1927'de yayına başlayan radyo, sözlü yerel tarihte ve yazılı yerel tarihte de gördüğümüz gibi, Antalya'da 1938'e kadar pek fazla dinlenme şansı bulamamıştır. Fakat bu tarihten itibaren Ankara Radyosu, 1952'den itibaren ise İstanbul radyosu ve İzmir Radyosu'nun yanı sıra Polis Radyosu, 1962'den itibaren kısa dalgada Meteorolojinin Sesi Radyosu gibi istasyonlar dinlenmektedir. Bunun dışında istasyon adı telaffuz edilemese de, yerel halkça Doğu Akdeniz'den ve Kuzey Afrika'dan bazı radyoları da dinlendiği vakidir.

Ankara Radyosu, Memleket'in sesidir. Bu uzun bir süre de böyle bilinegelmiştir. Devletin başkenti, Cumhurbaşkanlığı, TBMM binası, Anayasa Yüksek Mahkemeler yani yasama, yürütme ve yargının en üst organları bu kentteyse, radyo binası da buradadır. Yurt dışı yayınlar için binasında 1937'den itibaren Türkiye'nin Sesi'ni de barındıran radyo, Ankara'dan bildirmektedir. Birçok dinleyiciye göre, sözü gerçeğin ta kendisidir. İnandırıcılığı

[510] Bülent Trak ile sözlü tarih görüşmesi, 17.1.2018, Bülent Trak'ın evi, Antalya.
[511] Bu bölümde de kronoloji radyo yayınının başladığı değil, Antalya'da dinlenebilir olduğu tarihe göre oluşturulmuştur.

oldukça yüksektir. Bazen tekrara düşüp, aynı şeyleri dile getirse ve hep bildiğini okusa, monotonluğundan bazı dinleyici kitlesini oldukça sıksa da, yayın demek Ankara demektir. Belli bir tarihten sonra ortak yayınlar yahut yerel radyo istasyonlarınca gönderilen paket programın, tüm yurda o bölge radyosunun adıyla yayınlandığı programlar da yayında yerini alır. Ulusal çapta duyurular ve ikazlar, üst düzey devlet yöneticilerince okunan önemli bildiriler, açıklamalar, darbe bildirileri, Yassıada Yargılamaları, hava durumu tahminleri ve daha birçok şey Ankara Radyosu aracılığıyla vatandaşa ulaştırılmaktadır. Temiz, açık ve mecazdan uzak net sözlerle, üst bir dille bildirir. Dikte etmez fakat dikte etmenin tüm havasını taşır. Ses tonu, ses rengi denen şeyler ayrıca önem arz eder. [512]

> "Ajans… tabi herkesin radyosu yoktu. Radyo, bir mahallede bir kişinin radyosu olurdu. Kahvehanelerde ve halkevinde. O ampullü radyolar vardı ve Ankara Radyosu inanamayacağınız kadar cılız bir ses… yani her şeyini ayarlarsanız bile mır mır mırr… ona "Ajans" denirdi ve Nurettin Arkam okurdu. Halk Partisi'nin ünlü isimlerinden…Gazeteci. Yani Ünlü bir gazeteci o artık mutlak sükûnet temin edilir. İşte… duyan duyabildiği kadar oradan günlük haberleri alırdı."513

Müzikalite anlamında da olağanüstü bir çabayla bu toprağın sesini bu toprağın üstündekilere aktarmayı görev bilmiş ve uzun soluklu çalışmalarla, toplumsal kimlik oluşturma yolunda büyük bir deneme olan müzik programları da Ankara Radyosu'na aittir. Müziği haberden bir adım daha önde yer veren milyonlara göre Bir Halk Türküsü Öğreniyoruz ve Yurttan Sesler programlarını da kapsayan Ankara Radyosu bir müzik ekolüdür. Son yıllarda Ankara Radyosu için yapılan derleme ve anı çalışmalarında da bu sıklıkla hissedilmektedir.

Devletin verici sistemini yeniden ele aldığı 1938'e dek Ankara Radyosu yayınlarının Antalya'da pek sorunsuz dinlendiği söylenemez. 1932-1938 arası Resmi Antalya gazetesi sayılarında yer alan resmi bayram kutlamalarına eşlik eden, radyo dinleme etkinliklerinin önemli bir kısmında sinyal yetersizliği ve parazit sorunlarına rastlanmaktadır:

> "Halkevi başkanlığınca tertib edilen kutlulama törenine bütün halkımız davet edilmişti. Tören saatından çok evvel evimizin büyük salonu dolmuştu. Radyo Ankara töreni akislerini vermeye çalışıyordu.

[512] TBMM X. ve XI. Dönem Antalya Milletvekilliği ile X. ve XI. Dönem TBMM Başkanlık Divanı Katip Üyeliği yapmış olan, döneminin en genç milletvekili,1923 doğumlu Atilla Konuk, TBMM Başkanı Ali Fuat Cebesoy'un, sesini radyofonik bularak, onu katip üye seçmesini şöyle anlatır:
"İşte biz bu şeyde gittik, mebuslar arasında ben hemen genç olarak kâtip üye oluruz şey de en yaşlı üye o gün meclisi açarken reisi olur. En genç altısı da onun yardımcısı olur. Onlara o yardımcılara, o zaman kâtip üye derlerdi. Biz o kâtip üye olarak seçtik, seçildik. Benim sesim radyofonikmiş. O zaman televizyon melevizyon yok. Oradaki konuşmalarımız meclisi idare ederken; Ali Fuat Cebesoy'du bizim başkanımız. Sesimiz hoşuna gitmiş." Atilla Konuk ile Sözlü Tarih Görüşmesi, 12.6.2008.Konuk'un Evi, Antalya.
[513] Ali Gündüz Ağva ile sözlü tarih görüşmesi, 3.11.2008, Ali Gündüz Ağva'nın evi, Antalya.

> Ankara radyo istasyonunun takatsizliği yüzünden Ankaranın büyük heyecanlarını öteden beri olduğu gibi maalesef nakledemedik. Mahallî programımızın takibine geçildi"[514]

3.3.2. Yurt Dışı Yayınlar

Antalya'da ilk toplu halde radyo dinleme deneyiminin gerçekleştiği 1932'den önce de dinleme olanaklarına ulaşıldığı tahmin edilmektedir. Bu tarihlerden itibaren Mısır, Libya, Kıbrıs, Türkiye, İtalya, Yunanistan, İngiltere, Amerika, Rusya, Almanya başta olmak üzere bazı ülkelerin radyo yayınları dinlenmiştir. Bilhassa ulusal yayının, ülkenin coğrafi yapısına yenilmesine karşın, Antalya'da bazı Kuzey Afrika radyoları parazitli de olsa 1930'ların başından itibaren duyulabilmiştir. Osmanlı'nın ilk kıtalararası telgraf istasyonu olan Antalya'nın Muğla sınırındaki Gelemiş (Patara) Telgraf İstasyonunun sinyalleri, nasıl 1906'da Akdeniz'i aşarak Kuzey Afrika'da Derne Telgraf İstasyonu'na ulaşmışsa, Akdeniz'in suları üzerinden aşan radyo sinyali Kuzey Afrika'dan bir takım radyo istasyonlarının yayınlarını Antalya'ya taşımıştır. Fakat görünen o ki, Antalyalı dinlemek zorunda kalınan bu istasyonlardaki dilden pek hoşnut kalmamıştır. Uzayan bir işe, "Arabın yalellisi", hızlı ve gür bir sesle bir şeyler anlatmayı çabalayan insanlara "ne bağırıyosun Kahire Radyosu gibi" denmektedir. Bu tür tanımlar, dönemin yükselen ulusalcılığının yanı sıra, gündelik yaşamın neşesi, sinyal yetersizliği, yabancı bir dile vakıf olamama gibi unsurları da akla getirmektedir. Hüsnü Ekizler, 1935'te evlerine bir radyo geldiğini fakat uzun süre Arap istasyonları dinlendiğini babasından duyduğu kadarıyla: "Ben yokum o zamanlar. Ama epey bir süre istasyon çıkmamış, Arap çorap dinlerlermiş."[515] sözleriyle anlatır ve ekler:

> "Bizim evde önce Gramofon vardı. Hafız Burhan, Abdullah Yüce vardı. Daha sonra babam radyo aldı. [Durumunuz çok iyi değil zengin değilsiniz nasıl oluyor gramofon diye sorulduğunda] Burada, İskeledeki un fabrikasında Alman doktor çalışırdı. Babam çok uzun süre tekneyle gezdirirdi onları. Yoksa yabancı sigara markası bile bulunursa hapse atılıyordu insan. O getirdi babama hediye verdi. Şöyle dört köşe bir şey. Onu kuruyorsun tıkır tıkır. Ben küçükken 10 yaşındayken onu bozmuşum."

Nedense kaynak kişilerden hiçbiri, ulusal bir sinyal alamamaktan dolayı Arap istasyonu duymaktan kendi ülkesini sorumlu tutmamıştır. Kısaca Arap kültürünü olumsuzlayan genelgeçer görüşün hâkim olduğu bir dönemdir. "Nihayet Ankara'dan sinyal

---

[514] *Resmi Antalya*, 26.2.1937.
[515] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

gelmeye başladı da halk kurtuldu" denilmektedir.[516] Fakat Kuzey Afrika istasyonları çekmeyi sürdürür. Yalçın Maytalman bu alımı kısıtlı yayınlara ilişkin şu bilgileri vermektedir:

> "Yani Ankara, Mısır, Kıbrıs! Başka bir yeri göremezsiniz ki. Mısır radyosu direkt kendi yayınını yapıyor. Orada özellikle Türkçe bir yayın yapılmıyordu. Kimse Arapça bilmiyor ki, konuşma geldiğinde kapatırdık, müzik geldiğinde açardık. Türkçe olarak Ankara'dan yapılan Türkçe yayınları alıyorduk o kadar."[517]

Hatta 1970'lerde bu kez televizyonun ilk yaygınlaştığı yıllarda, TRT'nin yayını Antalya'ya ulaşmadan Mısır ve Kıbrıs kanallarının çektiği anlatılarda mevcuttur. Günaç Bayoğlu Zaman:"Mısır ya da Kıbrıs dinlediğimizi hatırlamıyorum. Haftada iki gün televizyon yayını başladığında, Mısır izlediğimiz olmuştu"[518] demiştir.

2. Dünya Savaşı yıllarında ise radyo yayıncılığı daha özel amaçlı bir hal almıştır. Bildik bir modern zaman sözü üzere: "bir savaşı kazandığına insanları ikna etmek, bir savaşı kazanmaktan daha önemlidir." Bu dönemde, İngiltere, İtalya, Rusya, Amerika gibi devletlerin istasyonları yayın bölgelerini genişleterek, günün belli vakitleri Türkiye gibi yeni bölgelere hitap etmeye başlamıştır. Bunun bir dünya savaşı olması kendileri dışındaki toplumları da ikna etmeyi birincil bir görev haline getirmiştir. Bu esnada Antalya çoktan karanlıklara bürünmüştür. Nitekim 1936'da Antalya'da artık karartma gecelerinin başladığını belirten haberlere rastlanmaktadır:

> "Işıkları maskeleme tecrübesi vatansever halkımızın şuur, intizam ve tam inkıyadı ile gayet müsbet netice verdi
>
> Birinci Kânunun 30 uncu günü akşamı saat yirmide yapılacağını ilân ettiğimiz ışıkları söndürme tecrübesi şehir düdüğünün muayyen işareti vermesi üzerine tam saat 20 de başladı . Sayın İlbay; Albay, Şarbay ve havaya karşı koruma komisyonu üyelerile birlikte İlbaylık oru'nunda birleşerek hâkim noktalardan şehrin yekpare bir siyah örtü ile örtülmüş gibi maskelendiğini takip ve tarassut ettiler .
>
> Halkımızın maskelenme işaretini, umulduğundan çok daha kuvvetli şuur ve inkıyad ile ve birelden yapılmış kadar sürat ve intizamla tatbik ettiğini takdirle gördüler. Tecrübe, mehtaplı bir geceye rastlayordu. Bütün nakil vasıtaları faaliyet halinde idi . İşaret üzerine olduktan yerde tecrübenin sonunu bekleme vaziyetine geçtiler. Şehir mutlak bir sükûnet, karanlık ve hareketsizlik içinde yarım saat yaşadı . Tam saat yirmi otuzda kumandaya memur edilen Güvenlik Direktörünün işareti ile şehir düdüğü tecrübenin tamam olduğunu ilân etti. Şehir: canlılığına ve ışık neşe hayatına döndü . Havaya karşı korunma komisyonu tecrübenin bitmesini müteakip İlbaylıkta Sayın İlbayın Başkanlığında toplanarak şehrin muhtelif semtlerinde tecrübenin kontrolüne memur edilenlerin gelip verdikleri şifahiğ raporları

[516] Salih Fikri Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 13.11.2007, Salih Fikri Zaman'ın iş yeri, Antalya.
[517] Yalçın Maytalman ile sözlü tarih görüşmesi, 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[518] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya

> dinledi. Yirmi dakika içinde bütün kontorolörler tam malumatı vermiş bulunuyorlardı. Komisyon tecrübenin çok müsbet ve muvaffakiyetli olduğunu kaydederek ve halkımızın şuur ve inkıyadını takdirle anarak toplantısına son verdi."[519]

Zaten oldukça kısıtlı bölgelere elektrik verilmektedir. Fakat bu karartmalarda evlerdeki gazlambaları dahi söndürülmektedir. Selahattin Tonguç, karartma gecelerini şöyle anlatır:

> "Kızılsaray Saclıkuyu Duman Sokak. Evlerimiz 2. Dünya Harbi sırasında alarm öter pencerelerinizi siyah örtülerle kapatırız, ışık yakmayız. Elektrik yok. Zaten gaz lambalarını iyice kısarız… Bütün bunları yaşayarak geldik. O dönemde radyo vardı. Babam okumaya ve haberlere çok meraklıydı. Hiçbir haberi kaçırmazdı. Dolayısıyla onun dinlemesi için onunla beraber biz de günün olaylarını, haberlerini radyo ile alırdık. Zannediyorum biraz daha iyi bir radyo… ısıtmalı ..lambalı. İlk radyolarımız lambalı. 1950'lerden sonrasında transistörlü. 1950'li yıllardan itibaren anımsıyorum."[520]

Ulvi Yerebakan ise karartma gecelerini şöyle anımsar:

> "Güzel neşret oldu mu hoşumuza giderdi, tabii ama bu İkinci Cihan Harbi'nde engelliyorlardı bizi, haberleri yani. Engelleyenler vardı, işte kimin işine gelmiyorsa o engelliyordu bizim neşriyatımızı, biz de Londra radyosu aranıyordu, oradan bir şeyler kapmaya çalışıyorduk, öğreniyorduk ne olmuş, ne kalmış dünyada. Antalya'da o yıllarda karartma oluyordu ve hepimiz katılıyorduk onlara. Her siyah perde, ne diyorlar ona istor, siyah istor çekerdi. Ve gerçekten de simsiyah hale soktular Antalya'yı."521

Daha önce de belirtildiği gibi halkın büyük kısmının evlerinde radyosu yoktur. Radyo o yıllarda kalburüstünün satın alabileceği bir metadır. Antalyalıları yaklaşan bir cihan harbinin ve Türkiye'nin bu savaşa girip girmeyeceğinin korkusu sarmıştır. Savaş haberleri bilhassa kahvehanelerde dinlenmektedir. Ajun Akıltopu, Karakaş Kahvesi'nde duyduğu bir bombardıman haberini eve koşarak gelip, yakınlarda olmuş gibi anlatıp, annesini paniğe sürükleyişini şöyle anlatır:

> "Radyo ilk başta sadece kahvehanelerde. […] Kahvehaneler özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında yüksek sesle açardı, herkes dinlesin diye. Kahvehaneye giren kahvesini söylerdi, çayını içerdi. Bazıları da kahvenin çevresinde yahut da bir yerde oturarak haberleri dinlerdi. Hatta doğru dürüst aklım ermiyor, küçüğüm. Annem bakkala yolladı. Ekmek almaya. Karakaş fırını vardı. Ekmek aldım. Eve giderken herkes dinliyor haberleri. Eve geldim. Anneme demişim ki, 'Ankara'yı bombarduvar yapmışlar anne'

[519] *Resmi Antalya*, 2.1.1936.
[520] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.
[521] Ulvi Yerebakan ile sözlü tarih görüşmesi, 10.1.2008, Ulvi Yerebakan'ın evi, Antalya.

> demişim. Annem çok telaşlanmış. 'Ne oldu biz de mi girdik savaşa?', diye sağdan soldan soruşturmuş, öğrenmiş. Bir bombalama olayını öyle bir dinlemişim ki yalan yanlış getirmişim(!)"522

1924 yılında yayına başlayan BBC,1938'de ilk kez İngilizce dışında bir dilde -Arapça- yayına geçer. Bazı sinyali düşük Kuzey Afrika kanallarının dışında Antalya'dan temiz biçimde alınan dış yayınların tarihi ise yine savaş ve propagandayla eş gitmekle birlikte, dinlenebilen ve sağlıklı alınabilen yayın Türkiye için 1937 civarında başlamıştır. Ocak 1937'de İtalyan Radyosu haftada birkaç saatlik Türkçe yayına geçtiği, gazetede şu sözlerle dile getirilmiştir:

> "İtalya bari radyosu ilk Türkçe neşriyatına evvela İstiklal marşı'mız çalınmıştır bunu spikerin kısa birkaç sözü ve daha sonra Roma Üniversitesi Türkiyat Profesörü Ektore Rossi'nin bir alma nutku takip etmiştir. Profesör Türkçe şunları söylemiştir: 'Bu muvasala pastasının açılma töreninde bulunmakla ne kadar Bahtiyar olduğumu tarif edemem Türk dili ve tarihi ile uğraşanlardanım. Memleketinizi gezmiş ve Türkler arasında yanaşıp onlarla iyi dost olmuş bir adamım. bugünkü açılma hadislerinden sevineceğim pek tabiidir. Bundan sonra haftanın muayyen günlerinde kültür ilim mevzu olarak musiki ve haberler üzerine neşriyat yapılacaktır. Radyonun sesi aynı denizlerde yaşayan birbirine yakın ve dost olan iki Ulus arasında manevi bir köprü olacaktır. Biz Türkiye ile İtalya arasındaki dostluk münasebetlerinin her iki memleket için faydalı olduğuna inanıyoruz 14 yıl evvel dünyaya hayrette bırakan bir hamleyle yeni baştan yaratılmış olan Kamal Atatürk türkiye'sini selamlarız."[523]

Bu dostane görünen radyo yayını esasında bir propagandadır. Oktay Sinanoğlu, bu döneme ilişkin, aile anılarında: "Bari'de Mussolini'nin Bizim Radyo diye bir radyosu var ve devamlı olarak Türkiye'ye Türkçe yayın yapıyor. Mussolini'nin niyeti, Antalya civarlarını almakmış. Atatürk, bunun farkında olduğu için mahsus Bari'ye göndermiş babamı" [524] demektedir. Ayrıca, 2 Nisan 1939 tarihli Tan gazetesinde, Bari Radyosu'ndan Türkiye'deki dinleyicilere faşizm ile ilgili kitapların dağıtımını içeren bir teklifin tartışıldığı bir makale bulunmaktadır. Sözlü tarihlerde Antalya'dan İtalyan kanalın dinlendiğine ilişkin bilgi bulunmamakla birlikte, Hüsnü Ekizler yaşı yetmemesine karşın "Bizim Radyo" isimli bir kanalın varlığını doğrulamaktadır. Bunun İtalyan aksanlı Türkçe bir yayın olduğunu, bir süre sonra tekrar İtalyanca'ya geçtiğini söylemektedir.[525]

1924'te kurulan BBC, 1932'de meşhur binası Broadcasting House'a taşınmıştır. 1939'da Hitler Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sının faşist propaganda kampanyasına karşı ise

---

[522] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 9.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.
[523] "Bari'de Türkçe Neşriyat", *Resmi Antalya,* 7.1.1937
[524] Sinanoğlu ve Çaykara, 2001: 16.
[525] Hüsnü Ekizler'in bıkkınlıkla söz ettiği bu Bizim Radyo, 1937'de Bari'den yayın yapan mı yoksa, 1958'de TKP'nin kurduğu Bizim Radyo mu olduğu kesin olarak anlaşılamaz.

dış yayına geçmiştir. BBC tarafından başlatılan yabancı dil yayınları arasında Türkçe de bulunmaktadır.[526] BBC medya ve iletişimle ilgili pek çok çalışmada dünyadaki en tarafsız yayın organlarından biri olarak anılmaktadır. Özellikle içinde İngiltere'nin de bulunduğu konularda tarafsızlığı tartışmaya oldukça açık olsa da, kamusal yayıncılıkta örnek gösterilmektedir.[527] Herhangi bir kaynağın, objektifliği her zaman tartışılmakla birlikte, BBC ve onun yayınları dünyanın birçok yerinde gerçekle birlikte anılmıştır. BBC, yakın tarihte, adı tarafsızlık yahut nesnel habercilikle en çok anılan uzun süreli istasyon olmuştur. Kullandığı dil, biçem, yaklaşım ve dizge (format) geliştirimi gibi unsurlarda tüm dünyaya önce örnek olmuş, sonra genel geçer kuralların oluşmasına katkı sağlamıştır.

2. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Türkçe yayına geçen istasyonlar arasında dinleyici için yeri en ayrı olan Londra'nın Sesi'dir. Kaynak kişilerimiz, görüşmelerde BBC'nin, yayınlarını saygın, ciddiyetli ve nitelikli bulduklarını özellikle belirtmişlerdir. Vural Binbir: "Benim enişte min kocası var, Robert koleji mezunu. Radyoda haberi BBC'den dinlermiş biz onu takdir ile karşılardık. Vay... Düşünebiliyor musunuz? İngilizce radyo dinliyor, BBC'den haber dinliyor diye… Toptan zahireci Osman Kavur"[528] dedikten sonra, ekler: "Ben ilkokul yıllarımda, Londra Radyosunun giriş anonsunu arkadaşlarla tekrar ettiğimizi anımsarım, This is London BBC."[529]

Aksu Köy Enstitüsü 1954 mezunu Naci Budakoğlu, Tütengil'in odasında, onun kişisel radyosundan futbol maçları dinlediğini belirtir. BBC dâhil yabancı ajanslar ve propaganda sorulduğundaysa "BBC? o zamanlar bizim dinleme şansımız olmazdı zaten yabancı dilimiz yoktu. Belki öğretmenler dinlerdi fakat biz dinlemiyorduk."[530] demektedir. Burada bir istisna bulunmaktadır. O sırada Antalya'nın merkezindekiler Londra'nın Sesi'ni dinleyebilmekteyken, Alanya'da bulunan Yalçın Maytalman, bu istasyonun çekmediğini[531] belirtir:

> "Londra'nın sesi, Moskova'nın sesi falan onlar yok 2. Dünya Savaşı sırasında. Zannedersem 1948'lerde başladı. İşte ailemin tayni Elmalı'ya çıktığı zaman babam elektrikli radyo aldı o zaman. Çünkü Elmalı'da evlerde elektrik var. Alanya'da o zaman yoktu. 1948'de dahi Alanya'da elektrik yoktu. Elmalı'da elektrik vardı. O zaman alay varmış orada."[532]

---

[526] "BBC Türkçe tarihi: 1939'dan 1980'e"
https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2009/11/091116_anni_history1 (Erişim Tarihi:1.1.2019)
[527] Kuruoğlu, 2006:33.
[528] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[529] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[530] Naci Budakoğlu ile sözlü tarih görüşmesi, 26.3.2019, Kaleiçi, Antalya.
[531] Bu durumun, evlerinin konumundan mı yoksa ilçe için genel bir eksiklik mi olduğu bilinmemektedir.
[532] Yalçın Maytalman ile Tarih Görüşmesi 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Rusya'nın Sesi Radyosu 29 Ekim 1929 günü Moskova'da kurulmuştur. Temmuz 1941'den beri Türkçe yayına devam etmektedir.[533] Antalya'da tüm Türkiye'de de olduğu gibi, uzun yıllar süren antikomünizm propagandaları oldukça işe yaramıştır. Kaynak kişiler, yıllar yılı yapılan anti propaganda sonucu, SSCB'ye ilişkin bir radyo istasyonu sorusunu dahi hoş karşılamaz. Yanıtlardan anlarız ki anılardaki yeri "öcü"ye eştir. Birçok kişi bu soruyu geçiştirir, yanıt vermez. Yalçın Maytalman şunları söyler:

> "Yabancı radyoların Türkçe yayın yapmasının nedeni propaganda olabilir mi sorusuna, onu bilemem fakat ben çocukken komünizm dendiğinde, Rusya'nın ismini anmak dahi büyük riskti. Kimse Rusya'dan bahsetmek istemezdi. Anneannem dahi, 'Rus Moskoflar' derdi."[534]

Bu dönemi ünlü sair Nazım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları" adlı büyük yapıtındaki bir bölüm üzerinden yorumlamak da mümkün. Her ne kadar bir düşlem ürünüyse de, destan şiirde Antalyalı olduğundan kuşku duyulmayan "Radyoman Cevdet Bey" konumuz bakımından son derece tipik bir örnektir. Şiirin akışı içinde bir grup leylek Kuzey Anadolu'dan kalkarak Ankara ve Konya toprağını günler süren bir yolculukla geçer ve Akdeniz'in kıyısında Hikmet'in "Üç Nokta Şehri" dediği kente ulaşır. Kentin ve çevresinin betimlemesinden, tarım ürünlerinin sayılmasından iyice anlıyoruz ki "Üç Nokta Şehri" Antalya'dan başka bir yer değildir. Leyleklerden biri bacaya doğru inişe geçerken, eski yuvasına birkaç metre kala sol kanadını bir tele takar ve orada kalakalır. Altta, odasında radyoları dinlemekte olan ve 2. Dünya Savası'nın çeşitli cephelerinden haber almayı ümit eden 55 yaşındaki Cevdet Bey, Amerika'nın Sesi'nin sustuğunu fark eder. Sıralı radyolarını tek tek kontrol eder ki her biri Avrupa'nın bir istasyonuna ayarlıdır, fakat hepsi arızalanmıştır. Sonrasını şöyle anlatır şair:[535]

> Cevdet Bey uzun beyaz bıyıklarını aldı ağzının içine
> Geriledi,
> Oturdu odanın tam ortasındaki tek koltuğa
> Gözlerini kısarak seyretti uzaktan makinaları:
> Radyoların dünya pazarlarına ilk sürümünden beri
> Bütün firmaların en meşhur modelleri
> Tarih ve lamba sayısıyla dizili duruyordular.
> Vurdu çıplak kafasına Cevdet Bey,

[533] 25 Aralık 2015'ten beri Sputnik Türkiye olarak yayınlarını sürdürmekte. "Sputnik ve Rusya'nın Sesi FM Eski Çalışanlarından Açıklama" http://bianet.org/bianet/medya/191640-sputnik-ve-rusya-nin-sesi-fm-eski-calisanlarindan-aciklama (Erişim Tarihi:1.1.2019)
[534] Yalçın Maytalman ile sözlü tarih görüşmesi, 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[535] Tuncel, 2013:376.

Beyaz bıyıkları fırladılar ağzından:
"- Evreka…" diye bağırdı.[536]

Cevdet Bey dama çıkar ve biraz sonra antene takılı yaralı leylekle birlikte içeriye döner. Epik şiir sürer.

1942'de kurulan Amerika'nın sesi radyosu, 12 Şubat 1942'den itibaren Türkçe yayın yapmaktadır. 1945-1949 arası Türkçe yayınlarına ara verir. Haber, eğitim ve kültür ağırlıklı yayınlarla, renkli müzik, magazin programlarıyla da farklı kültürler arasında köprü görevi üstlendiğini iddia etmektedir.[537]Bu istasyon, Antalya'da da dinlenmiştir. Suna Öztürk, radyoya meraklı dedesini: "Askeri Rüştiye mezunuydu ve çok faaldi benim dedem. Amerika'nın Sesi'ne mektup yazardı. Oradan yanıt gelirdi." sözleriyle anar.[538]

Hüsnü Ekizler ise yabancı radyo yayınlarının bir kısmının deniz üstündeki gemilerden yapıldığını düşünmektedir: "Evet 'This is London BBC, Grand Britanya' derdi. Türkçe yayın yaparlardı. Amerika da yapardı. Amerika'dan buraya yayın gelmesi mümkün değildir. Buradan gemiden yapıyordu zannedersem."[539] der ve ekler: "Amerika'nın sesi haberleri okur. Türkçe okuyordu ha…" Kendisine yöneltilen, "Bu bir propaganda olabilir mi, aklınıza geldi mi? sorusunu şöyle yanıtlar:

> "Ben ondan evvel sana söyleyeyim, Amerikalılar dünyanın her tarafında Barış Gönüllüsü adı altında gençler yolladılar, kızlı oğlanlı. 30 kişi bana verdiler Kemer'e gittik. Köye gidiyorlar, bir ay kalıyorlar. Günde 10 lira para verir, kaldıkları yerde köy evinde yaşayışı, kültürel işleri öğrenir. Orada nahiye müdürü var. 7 gruba ayırdı, birer Türk erkek verdi başına. Köylü ne yaparsa onu yapacak bu Barış Gönüllüleri ve köylünün yaşayışını öğrenecekler. Yani bunların (Amerikalıların) tezgahı bu. Yapmayın yapmayın, dedim. Yollamayın bunları dedim. Her şeyi öğrenmeyi versinler. Örf adetlerimizi bilmesinler. Bir ay sonra gittim tekne ile geri getirmek üzere, çoğu kavga etmiş. Başlarındaki Türk köylü, karısı ile kavga etmiş. Kemer merkez de o vakit köy. Araba falan yok, doğru dürüst yol yok. 1972 senesinde açıldı yol. Yani onun propaganda olduğunu biliyorduk senin anlayacağın."[540]

Türkçe yayın yapan bir diğer radyo istasyonu 1958-1989 arasında, kısa dalga bandından yayın yapan TKP'nin Bizim Radyo'sudur. Bu istasyonu ve yayınlarını da "iyi - kötü" anımsayanlar vardır. Fakat bu konuda sorulan sorular, sözlü tarihle gerçeğe ulaşmamızı sağlayamamıştır.

---

[536] Hikmet, 2018: 1348.
[537] "Biz Kimiz?" https://www.amerikaninsesi.com/p/3781.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019)
[538] Suna Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi,30.5.2008, Suna Öztürk'ün evi, Antalya.
[539] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[540] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Bundan daha ilginci, toplumun bu yönetim karşıtı; karşı propaganda ve milletlerarası propaganda yapan bu radyo istasyonunu, devlet için bir tehlike olduğundan çok Türk toplumu için bir tehlike olarak algılamasıdır. Bu istasyon hakkında Celal Güzelyürek şunları söyler:

> "Mesela Bükreş'ten Türkçe yayın yapan radyolar vardı. Sofya'dan. Bizim Radyo vardı, Sovyetlerden. Bir de buradan, Akdeniz'den gizli bir gemiden yayın yaptığı hep söylenirdi. "Yahu, bizim köy kahvesindeki konuşmayı bile yayınlamışlar!", " Köyde bir çınar ağacı devrildi, onu bile söylediler!" Tevatür çoktu tabi. Bizim Radyo, Türkçe yayın yapardı. Farklı bir dünya görüşü. Bizim ülkemizde yapılan herhangi bir yayın gibi değildi, onu fark ederdiniz. O devirde insanlar genellikle işin bu tarafında, siyasal politik tarafında değildi. Müzik. Ben mesela şarkı türkü dinlemek için açardım radyoyu."[541]

Hüsnü Ekizler ise Bizim Radyo'nun, ABD ve SSCB gibi ülkelerce kara propaganda amaçlı bir kanal olduğunu düşünerek şunları söyler:

> "Kısa dalga radyosu vardı bir tane. O da komünistler açardı. Bizim (ülkenin) aleyhimize konuşan bir radyoydu. Sonra kaldırdılar. Yerini buldular. Gizli bir yerden yayın yapıyordu. Onu adalardan, gemiden yapıyorlardı o yayını. Telsiz kanaldan, gezen bir gemiden. Biz öyle duyduk. O daima propaganda yapardı. Kimse yemedi tabi. Yani onun propaganda olduğunu biliyorduk senin anlayacağın. Mesela diyor ki, "Antalya'da işçiler çok beklemektedir. İş yoktur. Hepsi aç susuz sefildir. Devlet idare edememektedir." diyor Bizim Radyo dedikleri. Senin burada ülke içinde iyi olmanı istemez ki Amerika Rusya. Her ikisi de yapıyor bunu."[542]

Almanya'nın Sesi Radyosu'nun sinyalinin 2. Dünya Savaşı sırasında Antalya'dan alındığına ilişkin kaynak kişilerimizden bir bilgi yoktur fakat Elliot Benezra çok daha sonra İstanbul ile ilgili anılarında konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Radyoyu açtığımda birden bir sesin, "Ein Führer. Ein Reich" diye haykırdığını duydum. Bu, tabii, o kısa bıyıklı, "aryan" siyah saçıyla alnını kapatan adamın sesiydi. Evimiz sarsılırken ben de titredim. Ancak ertesi gün sınıfıma gittim ve diğer öğrencilerle birlikte hazırolda durarak, "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak"ı söylerken Atatürk'ün büyük mavi gözlerinin üstüme dikildiği büyük fotoğrafına baktım, gurur duydum ve kendimi güvende hissettim."[543]

Almanya'nın sesi, Deutsche Welle (DW/Alman Dalgası)'nin merkezi Almanya'nın Bonn kentinde, merkez stüdyosu ise Berlin'dedir. DW'nin Türkçe yayınları1 Temmuz

[541] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[542] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[543] Balı, 1999: 79.

1962'de başlamıştır.[544]Radyonun eğitim işlevinden söz edersek bunu öğretmen Şükriye Vural ile ilgili yaşantıya başvurarak yapmak gerekir. 1939'da Safranbolu'dan Antalya'ya tayini çıkan coğrafya öğretmeni Şükriye Vural, boş vakitlerini radyodan Almanca olarak Almanya'nın Sesi'ni dinleyip, Almanca öğrenerek geçirmiştir. Şükriye Vural'ın kızı Ajun Akıltopu o günleri şu sözlerle anlatır:

> "Antalya Lisesi ortaokul ve lise bölümleri vardı. Annem tarih coğrafya ve yurttaşlık derslerine giriyordu. Annem çok çalışkan bir kadındı hep bir şeyler yapar da boş durmazdı. Annem Antalya'ya tayin olunca, bir şey yapmak istemiş, lisan öğrenmeye karar vermiş. İngilizceyi tek başıma yapamam diye düşünmüş. Fransızca çok ağır bir dil, okulda da onu okumuş gerçi, sonra Almancada karar kılmış. Almanca ya işte o dönem başlamış. kendi imkânlarıyla Almanca öğretmeni arkadaşlarından kitaplarda alarak, yardım görerek Almancayı o kadar ilerletti ki, son senelerin de artık Alman edebiyatı ile daha ayrıntılı meşgul oluyordu. Almanca radyo dinleyip, pratik yaptığını, Almancasını ilerlettiğini hatırlarım. Bizde radyo genellikle almanca kanala ayarlanmış dururdu.
> Annem Almanya'yı dinlerdi. Telefunken bir koca radyomuz vardı. Hala duruyor evde televizyon kadar büyüktü ya evde televizyon kadar büyüktü yani. Onun ampullerini bazı parçalarını değiştirtti Alman arkadaşlarına. "Almanya'nın Sesi"ni annem çok dinlerdi. Lisanı ilerlesin diye. Lisandı onun sorunu. Annem o kadar çok Almancaya düşkündü ki, sonra Goethe Enstitüsü'nden davetiye aldı. Bir sene kadar Goethe Enstitüsü'ne gitti. Münih'te ydi galiba. Sonra annem ortaokul birinci ikinci sınıf çocuklara Almanca dersine giriyordu. Bu sertifikası vardı. Sonra bir Almanca öğretmeni, onu kast ederek, demiş ki "Güdük öğretmen, şuna bak, coğrafya asıl branşı bir de Almancaya giriyor." Annem onun üzerine üniversite giriş sınavlarına girdi, kazandı. Gitti Gazi Eğitim enstitüsüne. Annem oradan mezun olduğu için bazı dersleri muaf tutulmuştu. Öbür derslerden sınava girdi, birkaç yıl sonra almanca bölümü diplomasını da aldı."[545]

Celal Güzelyürek bu propaganda çalışmalarına ilişkin şunları söyler:

> "Açıkçası halkın bu yabancı yayınları bir propaganda malzemesi mi, yoksa başka daha masum bir şey bir amacı var mıydı? Bu konuda çok işin ayırtında olduklarını zannetmiyorum. Ben de çok farkında değildim. Yaşım müsait değildi. Ama Londra, Berlin, Moskova falan değil, TRT Ankara Radyosu, aslolan oydu. O dinlenir. Fakat herkeste radyo zaten yoktur. Yaygınlaşması 1960'dan sonra."[546]

Bu istasyonların ne olduğu, 2. Dünya Savaşı sırasında kurulan istasyonların halk tarafından bir propaganda faaliyeti olarak algılanıp- algılanmadığı sorgulandığında, Vural Binbir:

---

[544] "Almanya'nın medyadaki sesi: Deutsche Welle" https://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-medyadaki-sesi-deutsche-welle/a-2452082 (Erişim Tarihi: 1.8.2019)
[545] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.
[546] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> "Moskova'nın Sesi, Berlin'in Sesi, Londra'nın Sesi. Onlar hep yayın yapardı. Öyle genel olarak sana "Bu bir propaganda" denmeyebilir fakat ahali bunun farkındaydı. "Bizi bunlar propaganda altında yönlendiriyorlar." diye bir şey söyleyemeyeceğim fakat bireysel olarak insanların aklına gelirdi canım. Yoksa neden yapsın ki Türkçe yayın İngiltere Rusya Almanya?"[547]

Celal Güzelyürek ise:

> "Açıkçası halkın bu yabancı yayınları bir propaganda malzemesi mi, yoksa başka daha masum bir şey bir amacı var mıydı? Bu konuda çok işin ayırtında olduklarını zannetmiyorum. Ben de çok farkında değildim. Yaşım müsait değildi. Ama Londra, Berlin, Moskova falan değil, TRT Ankara Radyosu, aslolan oydu. O dinlenir. Fakat herkeste radyo zaten yoktur yaygınlaşması 1960'dan sonra."[548]

Sözlü tarih kayıtlarımızı destekleyecek bir ifadeyi Albert Camus'nün, 8 Ağustos 1945 günü Combat gazetesindekiyazısında bulmak mümkündür. Camus yazısında şunları söylemektedir:

> "Dünya budur işte, yani pek az şey. Radyoların, gazetelerin ve haber ajanslarının atom bombası konusunda başlattıkları muhteşem patırtı sayesinde, dünden beri hepimiz bunu biliyoruz. Evet, o heyecanlı yorum selinin içinde, ortalama büyüklükteki bir kentin futbol topu büyüklüğünde bir bomba ile yerle bir edilebileceğini öğrendik.
> Amerikan, İngiliz ve Fransız gazeteleri, atom bombasının geçmişi, geleceği, türevleri, maliyeti, barışçıl boyutu ve savaşçıl etkileri, siyasal sonuçları, hatta bağımsız olma özelliği üzerine gösterişli yazılarla dolu. Biz tek bir cümleyle özetleyelim: Mekanik uygarlık, vahşetinin doruk noktasına erişmiştir."[549]

3.3.3. Yurt İçi Bölgesel İstasyonlar

İstanbul Radyosu'nun 1927'de başlayan yerel yayınları, sinyal alım tarihi kestirilememekle birlikte Antalyalılar tarafından da dinlenmiştir. Kaynak kişiler net bir tarih vermemekte olduğundan ancak haritalara bakarak 1960'ların sonunda düşük kalite sinyalin Antalya'ya ulaştığı kestirilebilmektedir.[550]

İzmir Fuarı süresince yayın yapması için kurulan İzmir Radyosu 1950'de yayına başlamıştır.Radyo, 1951'de İzmir Belediyesi tarafından satın alınarak sürekli yayın yapan bir kuruma dönüştürülmüştür. 1952'de Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne devredilerek, 1953'de devlet radyosuna dönüştürülmüştür.[551] 1970'lerden itibaren Antalya'da dinlenmeye

[547] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[548] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[549] Albert Camus'nün başyazısı, *Combat Gazetesi,* 8.8.1945.
[550] Ünsal Oskay'ın Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon kitabının sonundaki çizimler.
[551] "İzmir Radyosunun Kuruluşu ve İlk Yıllarındaki Faaliyetleri - Mehmet Karayaman"

başlandığını ilginç bir biçimde bir dinleyiciden değil, İzmir Radyosu bağlama sanatçısı Erdal İyiöz'den dinleriz. Kendisi İzmir Radyosu'na giriş sürecini ve sonra 1962'de Antalya Radyosu kurulunca şef Cevat Uyanık tarafından Antalya'ya çağırılarak Antalya Radyosu'na geçişini anlatır.

TRT radyolarından sonra, Türkiye'de yayın yapan en eski radyo kanalı olan Polis Radyosu 1952'de 1kw vericiyle yayın hayatına başlamıştır.Yayını 1968'den itibaren ulusal çapta vericilerle sürmektedir. Programları emniyet personeli tarafından hazırlanmakta olan radyo, reklama yer vermeyen tek kurumdur. Celal Güzelyürek, Meteoroloji Radyosu ve Polis Radyosu'na ilişkin şunları söyler:

> "Bunların akabinde radyoda bir çeşitlenme oldu, buna çeşitlenme diyecek olursak. O zaman kamu kurumları radyo açmaya, yayın yapmaya başladılar. Polis Radyosu vardı mesela, kısa dalga yayında. Bunlar genellikle çok zor çıkarlar. Cızırtılı. Ankara'dan yapılan merkezi bir yayın zannedersem. Meteoroloji Radyosu vardı. Şu bakımdan çok iyi hatırlıyorum, türkü dinliyoruz ve bu istasyonlar akşama kadar bölmeden şarkı türkü çalıyorlar. Trafik haberi gibi haberler veriyorlar. Meteoroloji o yıllarda meşhurdu, insanlar hep dinlerdi. Meteoroloji ve Polis Radyosu."[552]

Hüsnü Ekizler ise Polis Radyosu'nu eğitici olarak nitelendirmiştir: "Bir de Polis Radyosu çıktı, kısa dalga. Yakalananları söyler, şunu yaptı bunu yaptı. Eğiticiydi. Yollarda şöyle yapın, böyle yapın, gürültü yapmayın falan filan. Trafiğe dikkat edin, bu uyarıları yapardı."[553]

Meteorolojinin Sesi Radyosu, 1962'de kısa dalgadan yayın yapmaya başlamıştır. Birincil amacı meteoroloji bilgilerini ulaştırmaktır. Bu amaçla yayınlarını çağın müziğiyle birleştirerek eğlence ve kültür yayınları yapmaktadır. Denizciler, ormancılar gibi özellikle hava durumu bilgisine ihtiyaç duyan insanlar bu istasyonu dinlemişlerdir. Hüsnü Ekizler, balığa çıkmadan hava durumuna ilişkin ayrıntıları eskiden özellikle bu radyodan aldıklarını belirtir.

27 Haziran 1962 günü Orta Dalga 1295KHz. 231.6 m. üzerinde deneme yayınına başlamış olan Antalya Radyosu, 25 Ekim 1962'de normal yayınına başlamıştır.[554] "Antalya Radyosu Programları" başlığında ayrıntılı biçimde değineceğimiz Antalya Radyosu,

---

https://dergipark.org.tr/download/article-file/653561 (Erişim Tarihi: 1.8.2019)

[552] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[553] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[554] TRT Antalya Radyosu, tarihinde 6 kez taşınır. Dördüncü ve şimdilik en uzun kaldığı Tonguç Caddesi'ndeki binaya geçtiği 1970'te halk o caddeye TRT adını verir. 2014'te mevcut bina ve koşulların yetersizliği sebep gösterilerek yıkılan binanın yeri şimdi boştur. Halk arasında caddenin adı hala TRT olarak geçmektedir.

programlarıyla 1962'de yakın civarda çeken 2kw'lık iddiasız vericisinden, 1973'te[555] toplamı 600kw olan 3 adet vericiyle oldukça geniş bir alanda yayına geçmiştir.

Mustafa Tuncel, Antalya Radyosu'nun, halk arasında bulunduğu caddeye adını vermesi ve esnafın dükkânlarının ismini TRT ile ilintili olarak değiştirmesine ilişkin şunları söyler:

> "Gerçekten ben Antalya terminalinde inip, "Radyoyu arıyorum." dediğimde "Ha tamam. TRT caddesi!" dediler. Daha o gün bile. Hatta Ankara'daki arkadaşlarıma takılıyordum, koskoca TRT bakın önce Mithatpaşa sonra Kavaklıdere. Bir caddeye dahi adınızı veremediniz! arkanızda bir sokak, ona da adınızı veremediniz! Antalya'da radyoyu televizyonu bu kadar bağrına basan bir halk vardı. Bir caddeye kurumun adını verecek kadar. Berber açılıyor TRT kuaförü, taksici TRT taksi, kuruyemişçi TRT. Yahu doluydu esnaf. O bina yıkıldı, hala daha öyle! Biliyor musun, hala otobüslerin üzerinde okursun TRT caddesi diye."[556]

3.4. Antalya'da Radyoda Dinlenen Programlar

Radyo yayınını yayın yapan şey elbette ilkeleri, anlayışı ve yöntemleridir. Fakat bunlar birer pratiğin olmazsa olmazıdır. O dizge (format) ise radyonun programlarıdır. Bu programın başında haberler gelmektedir. Radyonun ilk yaygınlaştığı andan itibaren oldukça uzun bir süre, haberler, çocuklar hariç birçokları için en önemli program olmayı sürdürmüştür. Eskiden bir olaya ilişkin günler, haftalar sonra öğrenilen bir bilgi, haber veya duyuru, haber programları sayesinde dakikalar içinde öğrenilmeye başlanmıştır. Ajans kelimesi çok uzun yıllar radyoyu kastederek kullanılmıştır.

Bir olay, sonradan anımsanması için ya gerçekleştiği süre uzun ve sistemli ya da aniden ve şiddetli olmalıdır.[557] Radyodan dinlenen programların başında haber ve müzik programları gelmektedir. Müzik programlar içinde Yurttan Sesler en ünlüsüdür. Çoğu kez Yurttan Sesler ile anılan Muzaffer Sarısözen ismine de görüşmelerde birçok kez başvurulmuştur. Kaynak kişilerin tamamı bu programı duymuş veya dinlemiştir. Bunu dışında Klasik Türk Müziği saati de anımsanmıştır. Kaynak kişilerden biri 10 Kasım 1938'de idman alanında tüm jimnastik dersi sınıfıyla beraber hoparlörlerden Atatürk'ün ölüm haberini dinlediğini belirtmiştir. Cumhuriyet Bayramı ve Zafer Bayramı kutlamalarını da radyodan dinleyenler olmuştur. Kaynak kişilerden birkaçı, yaşamının uzun dönemlerinde radyo tiyatrosu ve çocuk saati programlarını takip etmelerine karşın, seslendiren sanatçıların isimlerini hatırlamamaktadır. Uzun yıllar "Radyo Gazetesi" adında haber programı yapan

[555] Yaklaşan Kıbrıs Harbi'nin etkisiyle ve propaganda amaçlı olsa gerek.
[556] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya
[557] Kaynak kişilerin çoğu radyo programlarının genel içeriğini, onlara anımsattırdıkları ve hissettirdiklerini anımsamalarına karşın, adlarını, sunucularını, yapımcılarını ve katkı koyan isimleri hatırlamakta zorlanmıştır.

Nurettin Artamdaha sonra Vatan Cephesi'ne ilişkin programları da sunmuştur. Kişiler, bu ismi tok sesiyle anımsamaktadır. "Tarihten Bir Yaprak"ın yapımcısı Feridun Fazıl Tülbentçi ismini birçok kişi anımsamaktayken, programı uzun yıllar sunanların ismi anımsanmamaktadır. Kaynak kişilerimizden beş kişi solist ve müzisyenlerden örnekler vermiş, bir kişi Orhan Boran ve İpana Bilgi Yarışması adını anmış, bir kişi Zeki Müren'in radyoda ilk kez çıktığı anın ayrıntılarına girmiş, iki kişi çocuk saati başladığında radyonun çok yakınında oturuyor ya da heyecanlı hareketler yapıyor diye ailesinden uyarı işitmiştir. "Memleket Saat Ayarı" ve "gong sesi", piyesler, arkası yarınlar, solo ve koro eser icra programları da anımsananlar arasındadır. Bir kaç kişi Antalyalı spor muhabiri ve 1971 darbe bildirisini okuyan kişi de olan Çetin Çeki'yi anmıştır. İki kişi radyo tiyatrosuna katkı koyan sanatçılardan bir kaçının isimlerini vermiştir ki bu isimler aynı zamanda Ankara Devlet Konservatuarı'nın ünlü isimleridir. Birkaç kişi radyoda askeri darbe bildirilerinin okunmasını anımsarken, tüm kaynak kişiler Yassıada Duruşmaları'nın ve buna ilişkin özetlerin bir yıla yakın süreyle radyoda günü gününe yayınlandığını, bir yerden sonra bunun kendileri için ıstırap verici olduğunu belirtmiştir. Birkaç kişi uzun yıllar Ankara, Sofya veya Bükreş radyolarına istek şarkı için mektup yazdığını ve mektuplarının okunduğunu duymak için radyo başına geçtiklerini belirtmişlerdir. Radyodan futbol maçları, at yarışları, milli piyango çekilişlerinin dinlendiği de örnekler arasındadır. Radyodan mevlit, kuran dinleyenler, ramazan ayında Gölge Oyunu (Karagöz ve Hacivat) dinleyenler vardır.Kore Savaşı'na gönderilen askerlerin mektupları, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na ilişkin haberler, ABD ve SSCB arasındaki uzay yarışı ve ABD'nin Ay'a ayak basışı da dinlenen yayınlar arasındadır.Ayrıca kaynak kişilerimizden Antalya Radyosu prodüktörü Nuri Erkal, araştırma, haber ve toplumsal içerikli programlar yaptığı uzun yıllar boyunca kendine gelen mektupları çalışmamız için bizimle paylaşmıştır.

3.4.1. Haber İçerikli Programlar

Antalya'da kahvehanelerde, evlerde, Halkevinde ya da başka bir mekânda radyo denince ilkin "Ajans Saati" akla gelir. Devletin sesi tüm yurtta özellikle haberler aracılığıyla duyulmuştur. Radyo yayınının alabildiği yerlerde, içinde propaganda olsa dahi, okuma yazma bilmeyen Anadolu köylüsü ve kentlisi, ilk kez bir şeyleri, okuma yazma bilenlerin kanaati üzerinden değil, artık doğrudan doğruya kaynağın kendisinden almaya başlamıştır. Radyo bu açıdan bakıldığında bir milattır.

Onar yıl arayla üç askeri darbe geçiren ülkenin, siyasal tarihinin bu dönüm noktaları da radyodan duyurulmuştur. Daha önemlisi, o dönem radyo askeri darbelerin başarıya

ulaşabilmesi için başat güç olmuştur. Radyo bu darbe bildirilerini de en ücra köy ve kasabalara dek ulaştırmıştır. Radyoyu ele geçirmek, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askeri darbelerin önemli bir unsuru olmuştur.

Antalya'da bilinen ilk toplu radyo dinlemenin gerçekleştiği 1932'den, Ankara Radyosu'nun orta dalga bir verici sayesinde daha rahat dinlenmeye başlandığı 1938'e kadar 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, Halkevi kuruluş günü programları ve bazı CHP Büyük Kurultayları halk tarafından Halkevi'nde ve Yenikapı'daki bazı gazinolarda[558] dinlenmiştir. Bu dinlenmeler esnasında sinyal yetersizliği yahut parazit sorunlarından dolayı ciddi aksamalar yaşanmıştır.

Hasan Salkım, anılarında o dönemleri şu şekilde anlatmaktadır:

> "Yokuştan çıktı. İlk kez o zaman gördüm arabanın içinde gördüm. Faytondaydı. İkinci görüşümüz, son gelişinde. Atatürk'ün evi oldu ya, Antalya, Atatürk'e bi ev bağışlamıştı o zaman. Atatürk'ü görmek için bütün okullar taşındık Atatürk'ün evine. Atatürk de balkondan hepimizi selamladı konuştu el salladı. Bir de o sefer gördüm. Bundan dolayı kendimi çok şanslı bulurum. Ama sarılıp öpmek istiyoruz da, nerde?[…] Ondan sonra ortaokul ikide ikideyken vefat etti. 1938. 33'den 38'e gelinceye kadar ben orta ikiyi orta ikiye. Hayatımda ilk defa da o gün bayıldım. Spor sahasında. Şimdi haberleri o zaman yeni kurulan hoparlörlü radyolardan dinliyorduk. Bizi okulda ortaokul ve lise beraberdi. Okulca o haberleri almamız için -okul idaresi zannederim tertip etti- bütün okul spor sahasına gittik. Orada konulan hoparlörlerden Atatürk'ün hastalığıyla ilgili raporları okudular. Vefatını orada öğrendik ve ben iki dakika içerisinde bayıldım. Yani hepimiz, ben değil çocuklar hep serildi. Yani öz babamızı öz yakınımızı kaybetmiş gibi büyük bir acı. Çünkü Atatürk'le beraber bu yeniliklerin sona ereceğini zannettik. Öyle bi korkuyla Atatürk'ün sevgisi bide böyle bu korkuyla ayrıca bi değer veriyoduk. Yani Ata'sız hayat olmaz anlamına getirdik."[559]

Hüsnü Ekizler, 10 Kasım anmalarının radyoda nasıl yankı bulduğunu, halka nasıl tesir ettiğini: "10 Kasım her zaman olurdu. Ankara. Artık şarkı söylemezlerdi o gün. Yas değil ama… [daha vakur geçerdi]"[560] cümleleriyle dile getirir. Nuray Büyükkasap ise:"10 Kasım'larda da bütün her yer kapalı. Radyoda da ancak Atatürk'ün sevdiği şarkılar çalar. Bir de Atatürk'ün yaptığı şeyler anlatılırdı. Akşama kadar o yayın yapılır, başka da yayın olmazdı. Lokantalar falan hep kapalı olurdu."[561]demiştir.[562]

---

[558] Bk. 1932-1938 arası *Resmi Antalya* sayıları.
Cumhuriyet dönemi ideolojisinin kahvehanelere düşman olduğu, onları çalışma ve ilim karşıtı birer kötü huy yuvası olarak nitelendirdiği bir gerçektir. Valiliğin çıkardığı *Resmi Antalya* gazetesinde uzunca süre kahvehanelere ısrarla gazino denmesini bu bakış açısıyla yorumlamak mümkündür.

[559] Hasan Salkım ile sözlü tarih görüşmesi, 6.11.2007, Hasan Salkım'ın evi, Antalya.

[560] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[561] Nuray Büyükkasap ile sözlü tarih görüşmesi, 16.1.2018, Nuray Büyükkasap'ın evi, Antalya.

[562] Teknoloji, gelenekleri ve gündelik yaşayışımızın inanışlarını ve batılını da bizlere sorgulatır. Diğer yandan da, bu yeni cihazlar ve aygıtlar, yaşamımıza eklemlenirken, toplumsal yaşayışımıza göre konum alır. Örneğin,

Resmi kaynaklara baktığımızda Cumhuriyet, bu çok yeni buluşun kullanılması ve yayınları herkesin alabilmesi için oldukça uğraşmış gibi görünmektedir. Fakat cihazın yaygınlaşması ve yayının alınması oldukça uzun sürelere yayılmıştır. Serbest Fırka, 2. Dünya Savaşı haberleri, Demokrat Parti'nin kuruluşu ve 1946 seçimleri, komünizm antipropagandası radyoyla da sürdürülmüştür. Haber alım biçimimiz ve mecramız, gündelik yaşamımızdan kişiliğimize, içinde bulunmayı seçtiğimiz zümreye kadar birçok şeyi etkilemektedir.

Radyo denince ilkin haber akla gelir fakat bu radyonun spor müsabakaları için ya da müzik kutusu olarak kullanılmaya başlamasından öncedir. Tüm bunlara karşın yazılı yerel tarihte, bir haberin kendisini buluruz ve aynı haberi farklı yerlerde "radyodan öğrenildiğine göre" diye başlar biçimde de rastlarız ama "her nedense toplum radyoda şu haberi keyifle, korkuyla dinledi" veya "insanlar korkulu yüzlerle radyoda savaş haberlerini beklemekte" diye bir anlatıma kolay kolay rastlamayız. Bu tarihin yaşanırken yazılamayacağının, içinde bulunulan ana ilişkin analizin o an olaylar henüz sürmekteyken yapılamayacağının da kanıtı gibidir.

Aşağıda "Ajans Saati" dışındaki program adlarına da yer verilmiştir. Ankara Radyosu'nda 12 Ekim 1940'dan itibaren on yıl boyunca "Radyo Gazetesi" adlı programı hazırlayıp sunan Nurettin Artam'ın tok sesini ve adını söyleyen görüşmeciler olmuştur ama Hikmet Tanrıverdi hariç kimsebu ismi telaffuz edememiştir. Buna karşın daha sonradan çok ünlü olan Zeki Müren'in İstanbul Radyosu'ndan sonra Ankara Radyosu'nda ilk çıktığı programları dinlediğini belirtenler vardır.

Kaynak kişilerin isim hatırlamakta oldukça zorlandığı gözlenmiştir. Hatta birçok radyo dinleyicisinin, yıllarca radyo dinlediğini belirten kişinin bir taneden fazla program sayamadığı belirtilmelidir. Ajun Akıltopu, "o zamanlar çocuktum ve sanırım haberler ilgimi çekmezdi. Ben başka programlar dinlerdim." derken, diğer kaynak kişilerçocukluğunda da haber dinlediklerini belirtir. Deniz Baykal'ın babası, Hüseyin Hilmi Bey içinse ajans alışkanlığının vazgeçilmez olduğuna ilişkin Antalyalılar dergisinde şu bilgiler yer alır:

> "Hüseyin Hilmi Bey. Antalya'daki ilk yıllarında ordu için çeviriler yapar. Baykallar için hayatın vazgeçilmez alışkanlığı radyodan "ajans" dinlemektir... Bir de Ankara Ulus ile İstanbul Cumhuriyet gazetelerinin her gün Komşularla gazete değiş tokuşu da günlük hayatın vazgeçilmezleri arasındadır. Baykal Ailesi, belki de sonradan ortaya çıkacak bir yönlerinin o yıllardaki ilk ipuçları olsa gerek, özellikle Meclis bültenlerini daha dikkatli ve sürekli bir ilgiyle dinlemektedirler."[563]

---

biri vefat ettiğinde radyo belli süre ile açılmaz, fişi çekilir. Bu fişi çekme, kentte birkaç günken, taşrada birkaç haftaya kadar çıkabilir. Kaynak kişilerimizden Yalçın Maytalman, Celal Güzelyürek, Günaç Bayoğlu Zaman, Vural Binbir, Yekta Başeğmez ve Hüsnü Ekizler de bunu teyit eder.

[563] "Baykal Ailesi: Tek Tanıkları Antalya", *Antalyalılar Dergisi,* 2 (Aralık 2003) 12-16.

Yalçın Maytalman haberin önemine değinir ve bir radyo-gazete kıyaslaması yapar.

> "Gazete on günde bir geliyor ama radyoyu açtığımızda hemen veriyor haberi. O zaman Antalya Alanya karayolu diye bir şey yok yavrum. Tek irtibat deniz yolu. Harp yıllarından önce vapur çalışıyordu İstanbul İskenderun arası, ayda bir vapur. Alanya'dan giderken narenciyeyi alıyor, tayin olup gelen memurlar geliyor." [564]

Günaç Bayoğlu Zaman, Ankara'dan yapılan radyo yayınlarında çekim gücü yetersizliği nedeniyle Nurettin Artam'ın tok sesine rağmen haberleri anlamakta zorlandıklarını şöyle anlatır:

> "Ajans… tabi herkesin radyosu yoktu. Radyo, bir mahallede bir kişinin radyosu olurdu. Kahvehanelerde ve halkevinde. o ampullü radyolar vardı ve Ankara Radyosu inanamayacağınız kadar cılız bir ses… yani her şeyini ayarlarsanız bile mır mır mırr… ona "Ajans" denirdi ve Nurettin Artam okurdu. Halk Partisi'nin ünlü isimlerinden…Gazeteci. Yani Ünlü bir gazeteci o artık mutlak sükûnet temin edilir. İşte… duyan duyabildiği kadar oradan günlük haberleri alırdı."[565]

Aşağıdaki yazıda, Türkiye'de devletin radyoyu ele alış şekline üstünkörü ve genelbir eleştiri yer almaktadır. Radyoda haberleri sesi tiz ve bu işe uygun olanlar okusun denirken, Nurettin Artam'ın tok sesine bir gönderme olabilir:

> "İstifadeli bir zevk olan radyonun bizim elimizde ne kadar sönük kaldığını hem istifadenin, hem zevkin ne kadar mahdudlaştığını esefle düşünüyoruz. Bir iki ay evvel radyo abonelerinin 80 bine vardığını duymuştuk. Her aboneden on lira alındığına göre radyo idaresinin 800 bin lira varidatı var, demektir. Halbuki daha üç bes sene evvel bu miktar on, on beş binden ibaretti ve radyo programı o zaman biraz daha zengindi. Bütün bu tesisata, büyük masraflara ve 80 bin aboneye rağmen biz henüz bir müessese kurmuş değiliz. Küçücük komşularımız bizden çok ileridedir. Programın yeknesaklığı ve mahdutluğu, kısalığı, darlığı, haber vermek hususundaki yavanlığı bir tarafa bırakılsın, hepsinden evvel bir iki spiker lâzım. Türkçeyi pürüzsüz konuşan, sesi tiz ve bu işe uygun , bir iki spiker…"[566]

---

[564] Yalçın Maytalman ile sözlü tarih görüşmesi, 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[565] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.
[566] Haberin devamı: "Dün bir arkadaşımız on seki milyon Türkün arasından tam şive ve ahengiyle konuşan birini bulub radyomuzun başına getirmemek için sebeb olmadığını yazıyordu. Yalnız şive ve ahenk değil, sesin de tannan, tiz olmasını istemeliyiz. Londrada Türkçe konuşan Türk gencinin sesi bizimkilerden çok uygundur. Radyo idaresinin artan müşterileri ve bütün dünyada radyonun inkişafı karşısında yeni aldığı iki tedbir var: Sabah neşriyatı ve radyo gazetesi. Sabah neşriyatına diyeceğimiz yok. Yeryüzünde Ankara radyosu kadar neşriyatı mahdud, dar bir istasyon kalmadı. Fakat bunu faydalı surette uzatmak da şarttır. Radyonun verdiği haberler, hem bayat, hem kısadır. Sabah gazetelerini okuyanların öğleyin ayni haberleri bir kere de radyodan dinlemekte hiç bir faydaları yoktur. Bu haberleri gazete okumıyan büyük bir kalabalığa ve köylere hitab ettiğini kabul edelim. Fakat bunlara neden bir okadar yenisi ve taze si ilâve edilemez? Neden radyo ecnebi radyoların verdiği haberleri alıb veremez? Bunlar büyük bir külfete, masrafa ve zamana mi muhtaçtır?.

Yaklaşmakta olduğu hissedilen savaşa ilişkin devletlerin ve ulusların konumlanmasını Antalyalılar uzun yıllar Ankara Radyosu'nunAjans Saati yayınlarından dinlemişlerdir. Celal Güzelyürek, Selahattin Tonguç, Vural Binbir, Hikmet Tanrıverdi, İbrahim Şencan, Günaç Bayoğlu Zaman, bu gergin yıllara ve savaşın tüm bir toplumun üstüne kara bir duman gibi çöktüğü, önlemlerle gelen ekonomik sıkıntıların da baş gösterdiği günleri anlatırken radyo ve ajans kelimeleri hep ön plandadır. Mebrure Binbir de savaş haberlerini uzun yıllar ailesiyle, ilkin radyodan alanlar arasındadır:

> "2. Dünya Savaşı'nın son iki yılını Antalya'da geçirdim. Savaşın haberlerini gazeteden çok radyodan alırdık. Radyomuz vardı evde. Benim babam biraz böyle şeylere meraklı olduğu için ilk radyoyu alanlardan birisidir o. O radyodan her şeyi dinliyorduk biz yani o kadar. Şöyle siyah biraz küçük bir şeydi ama taşınabilir boyutta değildi. Elektrikli."567

Hikmet Tanrıverdi, 2. Dünya Savaşı'nın son yıllarında evlerindeki ortamı şöyle anlatır:

> "Gündüz kadınların genelde işi oluyor. Akşam babam geldiğinde yemekten sonra ajans açardı, ajans dinlerdik. O zamanlar hatırlıyorum 2. Dünya harbi'nin son dönemleri. Aklımda kalan yabancı sözler - büyük olasılıkla bir Rus diplomat- Vişinski. Hitler'in laflarını duyardım. […] En hoşuma giden o dönem, haberleri okuyan yumuşak sesli bir spiker. 50 yaşlarında sanırım. "Ben Nurettin Artam." Onu söyler hep ve haberler bitince, "Şen ve Esen kalın." Derdi. Ben can kulağıyla dinlerdim. Herhalde 10 yaşındaydım."[568]

Salih Fikri Zaman ise 1940'larda yayının kalitesine ilişkin şunları söyler:

> "Radyo da felaket çıkardı zaten [çekmezdi] harp zamanında. [Sinyali kastederek] Radyo alınabildiği kadar dinlenir diye ama her gün her zaman aynı şey [sinyal] alınamazdı. Zaman zaman parazit çok büyük olurdu. Etrafta yüksekte [dağları kastediyor] antenler vardı falan… İyi çıkarsa dinlerdik tabii…"[569]

Hüsnü Ekizler özellikle sinyalin zayıflığını da belirterek, radyo dinlenirken bilhassa küçük yaştakilerin ses çıkarmaması gerektiğini söyler ve ekler:"Ajans çok önemliydi

---

Radyo gazetesine gelince bunu veren zatın "hanım teyze,, sesini, tonunu, ağırlığını bir tarafa bırakalım; fakat alelâcele ve çürük muhakemeleri de ilave etmek için gelen haberleri tekrarlamanın mânası yok. Haberleri tasnif ederek vermek ve bunları sesi olgun birisine okutmak daha muvafıktır. Bu şikâyet ve temenni yalnız bize değil, radyo dinleyicilerinden binlerce kişiye aiddir."Sabahtan Sabaha "Radyomuza Dair", *Yeni Sabah Gazetesi*, 9.7.1940

[567] Mebrule Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 22.2.2018, Mebrule Binbir'in evi, Antalya.

[568] Hikmet Tanrıverdi ile sözlü tarih görüşmesi, 6.6.2018, Hikmet Tanrıverdi'nin evi, Antalya.

[569] Salih Fikri Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 13.11.2007, Salih Fikri Zaman'ın iş yeri, Antalya.

kaçırılmamalı. Yaşlılar bilhassa kaçırmazdı. Susacaksın o başlayınca. Çıt yok! Genciz oynuyoruz bilmem ne… Dayak yersin! Ajansı dinleyecek adamlar. Bir taraftan da haklılar da."[570]

Selahattin Tonguç ise o günleri "2. Dünya Savaşı. Harbin son yıllarında evde bir eski radyo. Radyoda haberler olduğu zaman biz çocuklar, "babalarımız radyo dinleyecek" diye sus pus… hepimiz sıralanırız."[571]diye anlatmaktadır. İbrahim Şencan ise "2. Dünya Savaşı'nın sonlarını hep evimizdeki radyodan takip ettik. Yani demek ki 44-45'lerde ilk radyoyu almışız evimize gelmiş. Valla tam da Blaupunkt muydu neydi markası tam iyide hatırlayamıyorum."[572] demektedir.

Çeşitli tüketim malzemelerini de konuya katan Yalçın Maytalman:

> "1940'ta 2 Dünya harbi çıktı, vapur seferleri durdu. Biz Alanya'dayız o zaman. Annem babam görevli. Denizde motor çalışıyor tek. Osman Kaptan, Şükrü Kaptan. Babam Alanya'dan Antalya'ya gelip Aga-baltic pilli radyo, Optimus marka pompalı gaz ocağı ve lüks lambası almış."[573]

Kore Savaşı sırasında, Askerlerin gemiyle bir haftadan daha uzun bir sürede gittiği Kore'den mektuplar çok daha hızlı bir şekilde Ankara Radyosu'na gelmekte ve yayın aracılığıyla milyonlara ulaşmaktadır. Hüsnü Ekizler o anılarını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Kore Harbinde, Kore'ye gidenlerin mektupları okunurdu. Şehitleri söyler, kimler öldü diye. Sedat Bora vardı onların başı. [Albay Celal Dora demeye çalışıp, Kore'deki ilk şehit Sedat Bora ile karıştırıyor olmalı] Herkes onu dinlerdi akşam. […] Kore'ye gitmesin bizim askerimiz ne işi var, diye gösteriler olmuştu. Adnan Menderes yolladı bunu 4500, 4500 adet gitti. Çok askerimiz gitti. Bir ayda varıyordu oraya."[574]

TSM Sanatçısı bestekâr Erdal İyiöz, babasının eve ilk radyo getirip, yıldırımsavar ve topraklama kurulumunu yaptıktan sonra, radyodan ilk ses gelişini Kore Savaşını katarak şöyle anlatır:

> "[Radyomuz] ısıtmalıydı, ısındı… İlk çıkan şarkı ne biliyor musun? Müzeyyen Senar ablanın Hiç mi gülmeyecek benim yüzüm öyle bir şey. Onun ben hem sözünü hem müziğini, şu sizin teyp gibi aynen almışım hafızama o vakit! Sonraki günlerde falan hazırlık yapılıyor hani, o Kore harbi var ya falan 1950'ye doğru geliyoruz.

[570] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[571] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.
[572] İbrahim Şencan ile sözlü tarih görüşmesi, 2.6.2008, Çallıoğlu İşhanı, Antalya.
[573] Yalçın Maytalman ile Tarih Görüşmesi 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[574] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Ankara'da yedim Taze meyvayı
Boşa çiğnemişim yalan dünyayı
Keskin'den aldım künyeyi
Kore harbine gidecek… onun için yazılmış sanıyorum. Benim zihnimde öyle."

1947 tarihli DP beyannamesinde partiler arasında gözetilmesi icap eden eşitlik hakları gereğince radyodan muhalefetin de iktidar gibi faydalanması gerekir, denmektedir. Adnan Menderes, 1948'de: "Seneler senesi CHP millet parası ile çalışan radyoda bir taraflı olarak sürekli kendisini methetmek yolunda türlü gürültüler ve gösterişler yapagelmiştir."[575] Demiş bunun ardından bir süre sonra DP, 1950'de iktidar olunca radyoyu muhalefete kapatmış, 1954'te seçim kanununda yaptığı değişiklikle muhalefet partilerinin radyodan yararlanma hakkını tamamen ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık iktidar partisinin radyoda istediği zaman istediği kadar konuşma hakkı vardır.

İlk erken seçim olan 1957 seçimlerinde, yasak olmasına karşın, oy kullanma işlemi tamamlanmadan seçim sonuçları oldukça erken bir saatte, 14.00'ten itibaren radyoda -sadece DP'nin kazandığı yerlerin sonuçlarını- açıklamış, bununla birlikte oy kullanmayan insanlar üzerinde yoğun bir etki bırakmıştır. İsmet İnönü bir açıklama yaparak bu radyo yayınının kasıtını ifade etmiştir: "Seçimin başladığı ilk saatten itibaren radyo yalnız DP'nin kazandığı haberlerini ve takiben rakamları, kasten tahrif ederek yaymıştır. Radyonun seçim gününde, seçim esnasında ve tasnif zamanında vatandaşı aldatmak için kullanıldığı, mahkeme hükmü ile ve diğer açık delillerle sabittir."[576]

DP, özellikle 1957 seçimlerinde güç kaybettiğinde iktidarda kalabilmek için radyoya sarılmıştır. Menderes'in konuşmaları radyodan tekrar tekrar yayımlanmış, buna karşın muhalefet partilerine bir dakika bile süre verilmemiştir. DP, seçim öncesi propaganda yasağı günlerinde bile -yasalara aykırı olarak- radyodan propaganda yapmıştır. "Radyo Gazetesi" adlı programda CHP'ye yönelik çeşitli iddialarda bulunulmuş, İnönü'ne ağır hakaretler edilmiştir. CHP, memleketin istiklal ve bütünlüğünü yıkmak istemekle, ülkeyi anarşiye sürüklemekle suçlanmıştır. Bu dönem, müzik programlarının arasına bile parti propagandası

[575] "29 Mayıs 1949 tarihli ve 5392 sayılı kanunun 23. maddesine göre genel kongresini yapmış ve en az 10 il merkezinde örgütlenmiş veya TBMM'de en az 3 kişilik grubu bulunan veya en az 3 il merkezinde teşkilatı bulunan her siyasi partiye seçime 15 gün kala başlayıp seçimin 2 gün öncesine kadar devlet radyolarında parasız konuşma zamanı ayrıldı. Siyasi partilere 15'er dakikalık 4 konuşma hakkı tanındı. Konuşma metinleri 2 gün önceden Genel Müdürlüğe verilecekti. Buna ek olarak 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'na göre ise en az 5 seçim çevresinde aday göstermiş her siyasi partiye 10 dakika radyoda propaganda hakkı verildi. 20'den fazla seçim çevresinde aday göstermiş siyasi partiler bu haktan günde iki defa yararlanabilecekti. Radyodaki konuşma sırası kura ile belirlenecekti. Ayrıca 5392 sayılı kanunla kabul edilen "konuşmaların kontrol şartı" da kaldırıldı. Bu sayede DP muhalefeti, 1950 seçimlerine giderken radyodan eşit olarak yararlandı." Aksoy, 1960: 51-64.

[576] Ankara Radyosu Yayını, 27.10.1957.

karıştırıldığı bir dönemdir. Parti propagandası için radyo programlarının saatleri değiştirilerek bazı programlar yayından kaldırılmıştır.[577]Kaynak kişilerden Vural Binbir o dönemde yapılan DP yanlısı radyo yayınlarının, vatandaşı radyonun doğru söylediğine ilişkin güvenini zayıflattığını ifade eder:

> "Bir şeyi ajans dediyse doğrudur. Onun gerçekliği sorgulanmaz. Ona güvenilir. Bu, Demokrat Parti gelinceye kadar öyleydi ve particilik başlayıncaya kadar devlete güvenilirdi. Devletin söylediğine güvenilir. Çünkü radyo demek devlet demekti. Devlet ve hükümet aynı şey olarak görülür hükümetinin sözünde güvenilirdi. Daha sonra işe partizanlık karışınca karşılıklı değiştirmeler saptırmalar o güveni sarstı. Şimdi bugün sen (basın organlarına) ne kadar güveniyorsun?Ben bu yıl altmış senedir aldığım gazeteyi bıraktım."578

1957'de, 1954 Türkiye genel seçimlerinin hemen ardından ilçeye dönüştürülen Kırşehir ili tekrar il yapılmıştır.[579]1958'den itibaren Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri her gün radyodan okunmaya başlanmış, Vatan Cephesi'ne katılmayanlar ise, yani milletin yarıdan fazlası "ehli salip", "hıyanet cephesi", "nifakçılar", "fitneciler", "bozguncular", "müfteriler" gibi tabirlerle adlandırılmıştır. Çocukların, hatta ölülerin adları bile Vatan Cephesi'ne geçenler arasında sayılmıştır. Bu tür uygulamalarla DP, radyo ile toplumu ayrıştırmayı sürdürmekteyken, radyoda Vatan Cephesi'ne ilişkin programlar Antalya'da da dinlenmiştir. Sözlü tarih görüşmelerinde sorularda özellikle nokta atışı ayrıntılara girilmemiştir. Fakat bu dönem ortak kaygı ve genel bilgi "sabahtan akşama aynı şeylerin radyoda temcit pilavı gibi dillendirildiği"dir. Kaynak kişilerin anlatımlarında, 1950'lerin ortalarından başlayarak, darbeler döneminin sonuna kadar uzanan zamanın huzursuzluğu belirgin biçimde gözlenir. Hüsnü Ekizler DP'nin bu tutumu ile ilgili olarak:

> "Demokrat Parti şimdikiler gibi, kaybedeceğini anladı seçimi, halk yandaş, Vatan Cephesi'ne isim topladı. "Filanca filanca Vatan Cephesi'ne geçmiştir." Sonra karşı açıklama yapılır, "Şu kişi ölmüştür. Şu kişiyi kimse tanımıyor."diye."580

Vural Binbir de radyoda Vatan Cephesi'ne ilişkin benzer şeyleri söyler:

---

577 Aksoy, 1960:162-165.
578 Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
579 "Nevşehir Vilayeti'ne Bağlı Kırşehir Kazası'nda (Kırşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun" 12.6.1957. *Resmi Gazete* ile neşir ve ilanı: 19 Haziran 1957- Sayı: 9637. 3. T. Düstur, C.38, s.1408 Kanun No: 7001.
580 Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> "Bugün vatan cephesine katılanlar" diye radyoda her gün sayardı. "İskenderun'dan bilmem kim, dört arkadaş ya şu şu şu Siverek'ten şu, Antalya'dan şu" diye sayardı. Bu arada karşıt olan basın kuruluşlarından ertesi gün yanıt gelir; "Saydığı kişilerden şu ölüdür, yaşamamaktadır. Siverek'te öyle birisi yoktur." gibi "Şu tarihte Vatan Cephesine katıldığı ilan edilen şu kişi dört sene önce ölmüştür." gibi karşı haberler çıkardı."581

Celal Güzelyürek'in ise bu döneme ilişkin anımsayabildikleri şunlardır:

> "Çocukluğumdan çok iyi anımsadığım bir şey var. 1950'li yıllar o günün koşullarına göre çok ateşli geçen siyasal çalkantıların olduğu bir dönemde, o günlerin anısına radyodan aklıma kazınmış, en çok aklımda kalmış; Radyo her gün çarşaf çarşaf "Vatan Cephesine bugün geçenler" diye isimler okurlardı. Sonradan çoğunun hayatta bile olmadığı anlaşıldı. Maalesef çok olurdu. Ajans dinlemeye insanlar kahvehaneye gelip, kulaklarını böyle açıp pürdikkatle."582

Günaç Bayoğlu Zaman radyodaki Vatan Cephesi'ne ilişkin haberlerin şeffaf olmayışı üzerine bir şeyler söyler:

> "Demokrat parti döneminde Vatan Cephesi'ni, işte "Bugün şu katıldı, bu katıldı." Diye gibi hatırlar gibi oluyorum fakat çok izah etmezlerdi. Şimdi haberleri dinleyeceksiniz denir, havadan sudan başlarlar. Birkaç bir şey de söyler geçerlerdi. Aydınlatmazlardı halkı."583

DP, muhalefete yönelik her türlü gerçeklik dışı eleştiriyi radyodan yayınlamış fakat muhalefete "cevap hakkı" vermemiştir. CHP, 1954 Seçim Beyannamesi'nde tüm partilere radyoda eşit propaganda vaat etmiştir. 26 Şubat 1960'da CHP Parti Meclisi kararıyla 100'den fazla CHP'li, DP'nin "partizan radyosu" için 1960 bütçesine konan 5.675.000 liralık ödeneğin kaldırılmasını, devlet radyosu gerçekten tarafsızlığa kavuşana kadar "partizan radyo" için 1 lira ödenek konmasını teklif etmişlerdir.[584]

DP'nin yönetimi altında yıllar yılı sürdürülen yanlı tutum, sansür, baskı ve yıldırma politikaları, toplumu ayrıştırmış, Vatan Cephesi toplumu ikiye ayırmışken, 1 Mayıs 1960'ta, Adnan Menderes radyodan aşağıdaki ifadeleri barındıran konuşmasını yapmıştır[585]:

---

[581] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[582] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[583] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.
[584] Aksoy, 1962:166-167.
[585] Bu arada yaşananları somutlamak adına 6 yıl kadar geri gidilmesi gerekli. Hamza Eroğlu, 1954 seçimlerinden sonra, Demokrat Parti'nin, demokratik rejimden sapmaları gösteren bir takım tedbirler aldığını söyler ve sözlerini şöyle sürdürür: "1954 seçimlerinde, C.M.P. sine rey vermiş olan Kırşehir Vilâyeti seçim suçlusu menedilmiştir Kanun hükümlerine göre bütün siyasî partilerin henüz lâyık olmadığı söylenerek, onun seçimde radyodan istifadesi menedilmiştir. Kanun hükümlerine göre bütün siyasî partilerin seçimde radyodan konuşmaması gerekirken, D.P. iktidarı radyoyu seçim dışında olduğu gibi seçim içinde de keyfî şekilde

> "Aziz ve muhterem vatandaşlarım! Her an her Saat Başında yalan haberler korkunç şaiyalar çıkarılmak suretiyle heyecan yaratmak ve bu heyecan masasında birtakım kışkırtmalar yaparak hadiseler çıkartılmak istenmekte olduğunu ve bu yıkıcı faaliyetlerin belli merkezlerden idare edilmekte bulunduğunu dünkü konuşmamda arz ve ifade etmiştim. Bu şaiyalara bu yalan Haberlere inanılmamasını ve hatta bunları yayanları, alakalılara ve vazifelilere ihbar edilmesini de ayrıca rica etmiştim."[586]

Yukarıdaki döneme ilişkin-gençliğinde bir vakit Antalya Radyosunda muhabirlik de yapmış olan- Ateş Adıson'un da anlatacakları vardır. Dedesi Mehmed Emin'in 1922'de çıkarmaya başladığı Antalya Gazetesi'ni oğul Mazlum Adıson, vefatına kadar çıkarmıştır. Gazete, DP'ye başından beri muhaliftir. Mazlum Adıson'un gazetenin başında bulunduğu 1960'ın ilk aylarında gazete mühürlenmiştir. 27 Mayıs 1960 sabahı 04.36'da, darbe metni Albay Alparslan Türkeş tarafından Ankara radyosundan okunmuştur.[587]Baba Mazlum Adıson ve Ateş, "şu ana kadar yapılan kısıtlamaların kaldırıldığı, kapatılan basın kurumlarına uygulanan bu işlemin yok hükmünde olduğunu"radyodan duyduklarında, matbaaya giderek,

---

kullanmıştır. 1956 yılında hürriyetlerin koruyucusu basın, ağır tehditlere ve kanunî tehditlere maruz kalmıştır. Gazete kapatma cezası ile basın suçlan unsurlarının görülmemiş derecede elâstiki bir mahiyet alması ve bu suçlara çok ağır cezaların ön görülmesi, cevap hakkını tesbit yetkisinin savcılara verilmesi, gazete sahiplerinin dahi hapisle cezalandınlması, basının cam olan kâğıt, mürekkep ve diğer malzemenin D.P. ye hizmet esasına göre dağıtılması gibi tedbirler basın hürriyetini ağır şekilde zedelemiş ve sınırlamıştır. Muhalefeti tutan veya tarafsız basın ağır ceza tehditlerine, İktisadî müeyyidelere maruz kalırken, iktidar gazeteleri, savcıların dâva açmamaları sebebiyle rahatlıkla basın suçlan işlemişler ve muhalefeti yok etme imkânlarını bu serbestîden istifade ederek kullanmışlardır. Böylece bir taraftan Anayasanın sarih hükmüne rağmen basın hürriyeti ihlâl edilmiş, diğer taraftan da Anayasada yer alan "kanun önünde eşitlik prensibi" yok edilmiştir."[585]

[586] Adnan Menderes, Ankara Radyosu, 1.5.1960

[587] "Dikkat! Dikkat! Muhterem vatandaşlar, Radyolarınızın başına geçiniz.
Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir. Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır.
Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.
Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun, her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir.
Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır.
Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamıyla riayettir. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh!" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız. Tekrar ediyoruz: Düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları o yerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır."Özdağ, 1997: 56.

gözyaşları ve sevinç içerisinde mührü sökerler. Ateş Adıson,27 Mayıs'ın radyodan öğrendiğini belirterek, o günleri şöyle anlatır:

> "Babam o zaman hapisten çıkmıştı. Tahkikat Komisyonu kapattı işte matbaayı, "Antalya gazetesini basan matbaaların tümünün kapatılması" şeyde yazılı olan o, dolayısıyla mühürlenmiştir. Gazetenin suçu, (hükumetin) kendilerinin kılıcını sallamamak! Onun için şey yapıldı. O gün de bütün o kararlar ihtilal nedeniyle kalktığı için kurban kesilerek mühür parçaladık girdik.[Radyodan mı öğrendiniz? Sorusu üzerine]Radyodan öğrendik. Bangır bangır bağırdı o zaman da işte Yenikapı'da bir yerde oturuyordu babamlar. Ben onların yanına gelmiştim. Radyoda bağırınca, ihtilal oldu şu oldu bu oldu falan filan Paşa'nın beyanatı. Eski kararların kalktığı. İşte gittik kurban kestik mührü parçaladık girdik sabahın köründe ahbaplarımızla gazete binamıza."[588]

Ayşe Şahin 27 Mayıs 1960 sabahını şu sözlerle anlatır:

> " O gün uyandık karşı dairemizde posta müdürleri oturuyordu Cemal Karaköy. Kaleiçi'ndeki Ev. ben baktım şöyle bir kapıdan "Ayşe Hanım Ayşe Hanım radyonu aç!" dedi İsmet Hanım bana. "Ne var?" dedim "Darbe olmuş!" dedi. Açtık baktık. Tabi şaşırdık o zaman. Zannedersem Faik İstanbul'daymış. Mal almaya gitmişti sanırım. Biz tabii şaşırdık birdenbire darbe olmasına üzüldük… kim haklı kim haksız bir karara varamadık."[589]

Celal Güzelyürek ise ihtilal anonsunu Finike'de dinleyenlerdendir. Radyonun pahalılığını anımsatır ve yargılamaları komşunun radyosundan dinlediklerini şöyle anlatır:

> "1960 İhtilali'ni hatırlıyorum. Evden çıkıp okula gidiyordum. Orta iki sanırım, bir akrabamızla birlikte yürürken, Alparslan Türkeş'in gür sesi radyoda. Gayet iyi hatırlıyorum. 27 Mayıs 60 sabahı çıktım evden, yolda yürürken evlerde radyolar açılmış, hayır belediye hoparlörleri değil Ankara Radyosundan, Alparslan Türkeş ihtilal duyurusu yapıyor. Onu da yanımdaki akrabam, amcam dediğim, "Alparslan Türkeş konuşuyor oğlum, ihtilal olmuş." deyince anladım. O sesi duydum. Radyodan naklen yayında ihtilal ilanını.[…] Ben o zaman Finike ortaokulunda okuyorum. O sırada kaldığım evde radyo yok. Kumluca'da ortaokul yok, sadece Finike'de var. Oraya okula gidiyorum. Hatırlıyorum 27 Mayıs İhtilali olduğunda, kaymakamlığın önünde buradaki kamu görevlilerinin ve halkı toplamış bir nutuk çekilmişti orada, balkondan. Hatırlıyorum. Biz de öğrenciler olarak gelmiştik. Ondan sonraki günlerde yani yargılanma aşamasında da öğrenciydik. Babaannemiz falan var bize bakan. Evimizde radyo yok tabii bir evde radyo olması o zaman lüks bir şey. Çok yakın komşumuzdan yargılamaları dinliyorduk. Sürekli verilmiştir."[590]

---

[588] Ateş Adıson ile sözlü tarih görüşmesi, 29.3.2007, Ateş Adıson'un evi, Antalya.
[589] Ayşe Şahin ile sözlü tarih görüşmesi, 26.6.2008, Ayşe Şahin'in evi, Antalya.
[590] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Eczacı Yılmaz Öztürk (1933), bu süreçte askerde olduğunu ve tümen komutanlarının Cemal Madanoğlu olduğunu anlatır:

> "30 Haziran'da bizim askerlik bitiyor. Ben bir ayı izinle geçiririm, 26 Mayıs'ta çıkarım dedim. Ertesi gün gece 27 Mayıs oldu mu!Paşa Dedi ki hiç kimse bir yere gitmeyecek. Herkes dedi karargaha!hepimiz garnizonda ne kadar subay varsa herkes orda. Ana bana günü şeyde radyo böyle açık. Alparslan Türkeş'in sesi 24 saat onu dinliyoruz başka bir şeyimiz yok. Çıkmadık böyle şeydeyiz. Bazı evli subaylar var kaçamak yaptılar ya biz nereye çıkacağız? Bir yer yok orda kaldık. Bizim izinde yandı biraz. 4- 5 gün. Başhekim dedi senide gönderelim biraz izne. Allah razı olsun. Beni gönderdi ama izinden bir 6- 7 gün yendi. 6 günde şeyden yendi. Yoldan yendi. 12- 13 gün gitti. Sonra geldik Antalya'ya. Darbe gece oldubitti bişey yok. Hala Cemal Gürsel yok piyasada. Tümen komutanımız vardı Cemal Madanoğlu baktık sonra onun adı çıkmaya başladı radyoda. Onun adı duyulmaya başladı. O da varmış işin içinde. iki gün sonra mı üç gün sonra mı ilan edildi zaten Milli Birlik Komitesi. Başka Cemal Gürsel rahmetli gerçi çoğu rahmetli oldu ya öldüler. İşte 35 kişimi 40 kişimi şunlar bunlar. İşte ondan sonra geldik buraya Antalya'ya. Her yerde askeri idare!"[591]

27 Mayıs 1960 Darbesi ile iktidardan uzaklaştırılan DP yönetiminin, 14 Ekim 1960'da Demokrasi ve Özgürlük Adası'nda kurulan mahkemede, darbeyi gerçekleştiren cunta tarafından yargılanmasına başlanmıştır.

Gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmesinde, eski DP milletvekili ve hukukçu Adnan Selekler (1917), Yassıada'da yaşamın çok zor geçtiğini, sanıklara aileleriyle haberleşmenin, radyonun, gazetenin yasaklandığını ve mektupların dahi 50 kelimeyle sınırlandırıldığını, haftada bir banyo yapabildiklerini ve berbere tek sıra biçiminde gidildiğini, kısaca yoğun bir yıldırma ve aşağılanma politikası gördüklerini belirtmiştir.[592] Yazdığı anılarında ise "Robinson gibi bütün haberleşme imkânlarından yoksun bırakılarak bir adaya sürülmüş olmak, bizleri istemesek de atalarımızın ilkel çağlardaki hayat şartlarına itiyordu."[593]diyen Adnan Selekleryargılananlara ve adanın durumuna ilişkin şunları söylemiştir:

> "Bunların bir tanesi istifa etti. Evet, ben sayayım size. İbrahim Subaşı, Burhanettin Onat, Yaşar Yazıcı, Ahmet Tokuş, Adnan Selekler, istifa eden ve başka bir partiye geçen bir doktor vardı Manavgatlı, o Yassıada'ya da gitmedi. Yedi. Bir tanesi aklıma gelir. Bu yedi tanesini hatırlıyorum.
>
> …Gazete yok, radyo yok. Tabi televizyon o zaman yoktu. Hiçbir şeye müsaade yok, yalnız okumaya var. O da şöyle: dışarıdan sipariş edip getirtemiyorsun. Arkadaşlar gelirken çok iyi bir tomar kitap getirmişler ama orada can sıkıntısından okuyamıyorlar. Ben teker teker alıyorum yatıyor, okuyorum."[594]

---

[591] Yılmaz Öztürk ile sözlü tarih görüşmesi, 30.5.2008, Yılmaz Öztürk'ün evi, Antalya.
[592] Adnan Seleklerile sözlü tarih görüşmesi,4.6.2008, Adnan Selekler'in evi, Antalya.
[593] Selekler, 2000: 56.
[594] Adnan Selekler ile sözlü tarih görüşmesi, 4.6.2008, Adnan Selekler'in evi, Antalya.

Yargılamalar başladıktan sonra işin seyri değişmiş ve halk, devrik başbakana ve DP'lilere üzülmeye başlamıştır. Bu dönüşümde basının ve özellikle radyodaki yayınların kurgulanışının etkisi araştırılmalıdır. Yargılamalara ilişkinempati yapan Celal Güzelyürekşunları söyler:

> "1960 İhtilali'nin hemen akabinde olan Yassıada Duruşmaları'nın radyodan naklen yayını biliyorum, dinliyorduk. Yani bir süreden sonra işin duygusal tarafı ağır basmaya başlamıştı. Yargılamalarda bir acıma duygusu, dinleyenlerde ağır basmaya başladı. Onu hatırlıyorum. Sonuç itibarıyla o duruşmaları naklen yayınını çok net hatırlıyorum çünkü orta ikideydim o zaman. Tesir edebilecek bir yaş. Salim Başol'u hatırlıyorum. Hüsamettin Cindoruk avukattı o zamanlar, Demokrat Parti avukatıydı aklımda yanlış kalmadıysa. Hayal meyal aklımda bir şeyler var."595

Günaç Bayoğlu Zaman:

> "Türkiye haberlerini, bütün ajansı dinlerdik. Menderes'in o yargılanma sürecini mesela hiç aklımdan gitmez: "Suçlular getirildiler. Bağlı olmaksızın salona girdiler. Yerlerini aldılar." Ama içim kor olurdu dinlerken. Köpek davası, bebek davası. Köpek davası, bebek davası. Adnan Selekler'imiz vardı bizim. Adnan abiye çok üzüldük mesela. Çok erdemli bir insandı. Çok akıllıydı."596

Hüsnü Ekizler ise o günleri şu şekilde anlatmaktadır:

> "Yassıada Yargılamaları. Hepsini dinledik ama üzülüyordum. Olmaması lazım. Nereden nereye. Avukat Adnan Selekler, iyi bilirim. Atilla Konuk. [Sorulduğunda, "Onların yargılandığı bölümleri ayrıca hatırlamıyorum.",dedi.] "Getirdi, oturuldu, önüne verildi." Uzatırlar da uzatırlardı. Artık millet onu Arkası Yarın gibi dinlerdi. Ben üzülürdüm, aklım başımdaydı. Adnan Menderes. Bebek davası köpek davası. Birisi hediye vermiş cins köpek Avrupa'dan. Onun bir sevgilisi vardı, şarkıcı Aynur Aydan. Ne ayıp şey bunlar. İnsanın erkekliği ile alay edilmez, ne olursa olsun.
> Darbeleri ["yargılamaları" demek istiyor] radyoda dinledim. Resmen söylerlerdi: Yakalandı, şurada şunlar suçlanıyor, şunlar şu şeyden suçlanıyor. Darbe bildirisi hakkında aksini söyleyemezdin. O okunurdu, o kadar. Salim Başol 1960 darbesi o çıktı mı artık kapatıverirdim ben. Lanet olsun bıktım, bıktık. Epey bir süre radyo açmadık biz evde. Menderes'in ölümünden sonra açmadık hiç. Hatta babam radyoyu atmaya kalktı, "Olmaz bu kadar canım."diye. Sonuçta ne oldu? Ülkeye yaptılar! Bize büyük bir leke bıraktılar, kocaman. Türk milleti böyle miydi? Haramzadeler öyle yaptı."[597]

Türkiye ve Antalya ölçeğinde 1960'lar askeri darbelerin hazırlık ve uygulama süreçlerinin tartışılması, süreç ve sonuçlarının yaşanması, kişisel ve toplumsal travmaların

[595]Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[596]Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya.
[597]Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

tartışılması ekseninde yaşanırken, "başka bir hayat mümkün" diyen genç topluluklar tarafından[598] yeni bir dünyanın da temelleri atılmak üzeredir.

Antalya'nın en eski gazetelerinden Hürses'in sahibi, Naci Uğural (1934), radyoların o yıllarda da gazetecilere haber yazdırdığını şu sözlerle anlatır:

> "20 Nisan 1959'da başlayan bu serüven hâlâ devam etmektedir… Antalya'ya bile gazete ertesi gün akşamüstü gelebiliyordu… Yani o şartlarda. Radyolar o zamanlar saat üçten sonra haber yazdırıyorlardı gazetecilere, yavaş yavaş, ağır ağır haber yazdırıyorlardı. O haberleri alıyoruz ve iki gün sonra gelen İstanbul gazetelerinden daha evvel haber vermiş oluyoruz. Yani öyle bi imkân vardı."[599]

1965'te ülke yönetiminde Adalet Partisi (AP)'nin başkanlığında bir koalisyon hükümeti bulunmaktayken ve Suat Hayri Ürgüplü başbakanken, Feridun Baloğlu, Antalya gazetesine "Radyodan Elinizi Çekin" başlığıyla şunları yazmıştır:

> " Partinin borazanı olacak bir radyoyu düşünmek bile iç karartıcıdır. Saatlerce sürer konuşmalarınız. 2 dakikalık kısmı "teknik bir arıza ile…" silindi diye radyoya hücum etmek ayıptır! o radyodaki Bölükbaşı'nın huyunu iyi öğrendiğinden, eşitlik olsun kaygısıyla İsmet Paşa'nın konuşmasından da aynı süreyi banttan silmiştir. Bu mudur partizan radyo? İnsaf sahibi isek bu radyoya partizan diyemeyiz!Bay Bölükbaşı:"benim en tesirli cümlelerim çıkarılıyor,. Bazı laf samandan değersiz, bazıları altın değerindedir." diyor Çok güzel söylemiş Bölükbaşı. Saman değerinde konuşmaları ile yıllardır milletin eğlencesi olanları iyi tarif etmiş. Fıkralar anlatarak küfür savurarak devlet idare olunmayacağı gerçeğini Bölükbaşı dürüst bir tutumla kabullenmiş. Bu bile bir kazançtır. Değersiz düşmelerden kurtulamayacağınızın belirtisidir. Radyo konusunda iktidarın içine düştüğü güç durum Bölükbaşı'nın eseridir dersek, bu hatalı bir teşhis olmayacaktır. Dileğimiz İnönü'nün memlekette kurduğu tarafsız idareyi yapmaktan vazgeçmesidir. 6 aylık ömrü kalan bir geçici gidici hükümet Eğer vatandaşın fikirlerine hürmet ederse, ismi saygı ile anılır. Aksi ihtimalden Allah milleti korusun."[600]

1965'te Ankara Radyosu'nda Anneler Günü sebebiyle bir konuşma yapıldığını yine Antalya gazetesi aracılığıyla öğreniriz:

> "Anneler günü münasebetiyle Anneler Derneği Fahri başkanı sayın Münevver Teoman'ın
> dün yaptığı Radyo konuşması:
>
> "Sevgili dinleyiciler! Bugün milletçe anneler gününü kutluyoruz. Bu kutlamanın derin ve özel bir manası vardır. Türk milletinin bütün tarih boyunca birçok imparatorluklar kurabilmesi ve bütün cihan'a

[598] Başka ülkelere de yayılacak olan Mayıs 1968 Paris Öğrenci Olayları.
[599] Naci Uğural ile sözlü tarih görüşmesi, 9.6.2007, Hürses Matbaası, Antalya.
[600] "Radyodan Elinizi Çekin", *Antalya Gazetesi*, 12.5.1965.

karşı varlığını koruyabilmesi Türk aile düzeninin her yönden kudretli oluşu ile izah edilebilir."[601] (Devamı eksik)

Burada da gördüğümüz gibi, yazılı, işitsel, görsel iletişim araçları sadece kendilerinin değil birbirlerinin de tarihinin yazımına yardımcı olmaktadır. Radyodaki bir programa ilişkin bir gazete haberinde veya geçmişte çıkan bir gazetenin tasarımına ilişkin bir sinema filminde ipucu bulabilmekteyiz.

Dünyada, Soğuk Savaş tüm hızıyla sürmektedir ve "Uzay Yarışı", belki de dönemin iki kutuplu dünyasında stratejik, psikolojik üstünlük kurma savaşında en kritik başlıktır. ABD ve SSCB arasında Soğuk Savaş dönemindeki en büyük rekabetin de adıdır. Bu rekabet, uzaya uydu, insanlı, insansız hava araçları gönderme gibi başlıklarda 1957'den 1975'ye kadar sürmüştür. Bu psikolojik ve stratejik harpte üstünlük, ABD'li astronotların Ay'a ayak basışıyla son bulmuştur. Bunu tüm dünyanın yaptığı gibi, Antalya halkı da günlerce radyodan dinlemiştir.

Heyecanı yüzünden okunanAyhan Eyikan: "ABD'nin Ay'a gidişin uzun yayınının yapıldığını, bunun bir haftaya yakın sürdüğünü ve ABD'den Neil Armnstrong'un Ay'a ayak basışının yayınını şu anda bile çok iyi anımsayabildiğini" belirtir. Celal Güzelyürek ise söze şöyle başlar:

"Ay'a gidişi hatırlıyorum. Hatta aklımda yanlış kalmadıysa, ben o sırada Ankara ya da İstanbul'dan Antalya'ya geliyordum. Otobüste şoför açtı, herkes dinledi insanoğlunun Ay'a ilk ayak basışını. Rusya'nın da uzaya insan gönderdiğini falan hatırlıyorum. Tabi o biraz pazarlama tekniği ile ilgili sanırsam. Sovyetlerin yaptıkları, Amerika gibi çok konuşulmadı."[602]

Kendisi bilimsel yayınları takip eden, usta bir deniz kaptanı olan Hüsnü Ekizler: "Ne derlerse desinler Ay'a gidildi yavrum", der:

"Amerika'nın Ay'a ayak basışını dinledim radyoda. Bir kaç gün sürdü. Sahte dediler. Ta o zamandan dediler: işte ayak izi şurada, gölge burada, ışık burada, ışık şuraya düşüyor, gölge hep o taraftan… Yayın yaklaşık bir hafta sürdü. Herkes onu heyecanla dinledi. Ben yeni şeyleri takip ederim. Ay'a ayak basışı TRT Türkçe yayın yaptı, duyurdu."[603]

---

[601] "Anneler Günü Münasebetiyle Anneler Derneği Fahri Başkanı Sayın Münevver Teoman'ın Dün Yaptığı Radyo Konuşması", *Antalya Gazetesi,* 10.5.1965.
[602] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[603] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Nuray Büyükkasap: "Ay'a 69'da gidildi. Neydi kız astronotun adı?" der ve düşüncelere dalar. [Radyodan mı öğrendiniz? sorusuna] "Evet. 'Ay'a gidildi' diye söylerlerdi. Biz de ondan duyardık yani. Kafamızda kendi kendimize şey yapardık [canlandırırdık]. 69'un Ağustosuydu, değil mi?.. Galiba"[604] diye yanıt verir.

Anılarda birçok kişi ABD'yi öne çıkarmış, SSCB'nin adını telaffuz dahi etmemiştir. Bırakın Sputnik, Leika, Konstantin Tsiolkovskiy veya Sergey Korolyov isimlerini, modern çağın en popüler isimlerinden biri olan Yuri Gagarin adı, kaynak kişilerden hiçbirinin aklına gelmemiştir. SSCB uzay yarışına erken başlamış fakat bunu zihinlerdeki galibinin ABD olduğu gözükmektedir.

Anlatılardaki bir diğer konu ise 1971 Askeri Darbesi'dir. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek hükümet istifaya zorlanır. Darbe, 12 Mart günü saat 13.00 sıralarında TRT radyolarından okunan muhtıra[605] ile ilan edilir.[606]

1973 yılına gelindiğinde Kıbrıs sorunu ön plana çıkmış ve aynı burada söz edildiği gibi, aylarca birinci haber olarak verilmiştir.[607] Hüsnü Ekizler, gençliğinden beri tekneyle Kıbrıs'a yolcu ve mal getirip götürdüğünü belirtir:

> "Ben Antalya'dan Kıbrıs'a İlkışıkspor götürdüm. Orada Ağdelen takımı vardı [Yenicami Ağdelen Kulübü], onu getirdim. Biz Ada'ya boş döndük. Denizde dinlediğim, Araplar Kur'an okurdu. Kısa dalga zar zor dinlenir.[…] Kıbrıs ihtilali. Büyük karartmalar oldu. 1974'ten daha önce, 1963 Cengiz Topel düştüğü zaman ben o gün Kıbrıs'taydım. Yük götürmüştüm, yük gemisi vardı. Börülce fasülye ve ceviz içi götürdük askeri kumanya için. … O gece Cengiz Topel'i düşürdüler, paraşütle inerken vurmuşlar."608

---

[604] Nuray Büyükkasap, çocukluğunda annesini yitirmiş, 80 yaşında, okuyan, gözlemleyen bir ev hanımı. Günün koşturmacasında, bu tür bir soru ona sorulduğunda, hiç duraksamadan: "Eldrın Aldrin" deyip, "1969 Ağustosu" diye eklemekte. Nuray Büyükkasap ile sözlü tarih görüşmesi, 16.1.2018, Nuray Büyükkasap'ın evi, Antalya.

[605] Darbe metnini radyodan halka duyuran kişi-o tarihte Ankara'da görev yapan-Antalyalı spiker ve futbol yorumcusu Çetin Çeki'dir.

[606] "Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. Bu husus sür'atle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır."

[607] Göktuğ Özgül, Görüşmecinin Notu.

[608] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

1974'de Kıbrıs'taki olaylar sürerken, psikolojik savaşta üstünlük iddiasında olunmasıyla muhtemel, Antalya Radyosu'nun yayınları verici aracılığıyla 20kw'tan 600kw'a çıkarılmıştır. Bu durum, TRT Antalya Radyosu'nun sinyalinin, Libya'dan, Suudi Arabistan'a, Romanya'ya kadar çekmesi anlamına gelmektedir. Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Antalya Radyosu'nun önemini, "Kıbrıs'taki Türk askerine moral vermesi ve tüm Güney Avrupa'ya ve Kuzey Afrika'ya yayın yaparak Türk ulusunun haklılığını yaymaya çalışması" olarak anlatan emekli TRT Antalya Radyosu muhabiri Mustafa Tuncel, haberin ve haberciliğin önemini ise şu sözlerle niteler:

> "Bizim binada ışıkları hiç sönmeyen tek oda, habercilerin odasıdır, derim. Haberci çalışmaya devam eder."[609]

Antalya'da 1930'lardan itibaren radyoda haberler dinlenmiştir. Dinleyiciler, haberlere ayrı bir önem vermiştir. Kahvehanelerde, Antalya Halkevi'nde, Şehir Kulübü'nde, 1938'den itibaren sokak hoparlörleriyle kamusal alanda haber dinlenirken insanlar, kaynak kişilerimizin deyimiyle "sus pus kesilmişlerdir."

3.4.2. Müzik Programları

Sunum, haberler, araştırma programı anlatılır fakat yine de bir yerde, son sözde, radyo denence özellikle ilkeli bir icrayla gerçekleştirilen ve "bugünküne benzemeyen" müzikte noktalanır sohbet.

Antalya'da radyoda Türk Halk Müziği, Klasik Türk Müziği (alaturka), Klasik Batı Müziği, kaynak kişilerin fasıl olarak adlandırdığı Arap müziği ve pop müzik dinlenmiştir. Önceki kısımlarda da bahsedildiği radyoda dinlenen müzik programları arasından kuşkusuz en ünlüsü Yurttan Sesler'dir.Kaynak kişilerden hiçbiri, Yurttan Sesler'in öncülü niteliğindeki "Bir Türkü Öğreniyoruz'"u anımsamamaktadır.Yurttan Sesler, Türkiye radyolarının en uzun soluklu programıdır. Yurttan Sesler'de uzun yıllar koro şefleri yahut solistler, kendileri de derleyici ya da kaynak kişi olmuşlardır. Derlenen türküler arasında Antalya yöresine ait olanlar da bulunmaktadır.[610]

Celal Güzelyürek şunları söyler:

---

[609] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[610] Kaynak kişileri Zeki Yantaş ve Hilmi Çivi olan ve Muzaffer Sarısözen tarafından derlenerek notaya alınan, 467 repertuar nolu, Çay Başına Bostan Ektim Yayıldı; kaynak Kişisi Ahmet Tekelioğlu olup Muzaffer Sarısözen tarafından derlenerek notaya alınan, 721 repertuar nolu Gökte Yıldız Yüz Atmış ve kaynak Kişisi Serik Karıncalı Köyünden Şevket Yanıkoğlu olup, Cevat Uyanık tarafından derlenerek, Nida Tüfekçi tarafından notaya alınan 961 repertuar nolu Çekemedim Akça Kızın Göçünü bunlardan birkaçıdır.

"…radyo deyince müzik. Radyonun sunduğu müzik bir başka güzeldi. Bakın o kuşağın, benim müziği sevmeme, tanımama, Anadolu'yu tanımama, Türk halk kültürünü tanımama radyo neden olmuştur. Ben bunu radyoya borçluyum. kültürü öğrenmemi, daha iyi tanımamı radyoya borçluyum. Hatta şunu söyleyebilirim: türkü söylemeyi ben radyodan öğrendim. Çok güzel bir şey. Tarif edemem. Yani müthiş bir mutluluktur bu benim için. Melodi kulağında kalıyor. Ve ben o zaman insanların daha çok Halk müziği türküsü ezbere söyleyebildiklerini hatırlıyorum. Çünkü başka bir şey yok.

… Ben size bir şey söyleyeyim mi, ben Muzaffer Sarısözen ismini yetiştikten, biraz daha okuduktan sonra tanımadım. Entellektüel bilincim arttıkça, sorgulamaya başladıkça öğrenmedim. Ben Muzaffer Sarısözen ismini radyo dinlemeye başladığım andan itibaren öğrendim. Bazen dikkatimi çekiyor, eskiden kimin derlediğini, kaynak kişisini mutlaka söylerlerdi eseri çalmadan önce. "Adana türküsü. Muzaffer Sarısözen filanca köyden, filanca kişiden…", derlediği kişi dahil. Gerçek bir envanterçalışmasıdır. Muzaffer Sarısözen ismi benim o zamandan kafama kazanmıştır. Onun yaptığı işin ne kadar önemli ve devasa olduğunu farkında olmadım daha fakat söylene söylene duyularıyla anladım ki Muzaffer Sarısözen denen insanın radyo ile bu türkülerle ilgisi var. Onu anladım. Fakat ne yaptığını bilmiyorum. Sonra anladık ki Muzaffer Sarısözen at sırtında bütün Anadolu'yu gezerek onları derlemiş. Düşünün, ikinci bir Muzaffer Sarısözen daha olmadı Türkiye'de.

… Hala o fikrim değişmedi. Ben birçok sanatçıya birçoğunu seslerini duyarken çok mutlu olduğum insanların, yüzlerini, vücut hareketlerini gördükten sonra, çoğu için şöyle demişimdir: "Keşke bunların yüzünü hiç görmeseydim. Sadece sesleri bende anı olarak kalsaydı." diye düşündüğüm insanlar olmuştur. Politikacılardan, sanatçılardan."[611]

Yurttan Sesler dinleyerek ve "binbir zorlukla kendi yaptığı bağlamayla ses çıkara çıkara" halk müziği sanatçısı olmuş, 15 adet 45lik plağı bulunan TRT İzmir ve TRT Antalya radyosu solisti, bağlamacı ve bestekar Erdal İyiöz, radyoyla ilk tanışmasını "İlerki insanlara şimdiden selamlar, hani ileride araştıracaklar ya baktıklarında Erdal İyiöz kimmiş diye… Onlara da selam olsun, yıllar sonrasına!" diye başlayarak radyoyla ve sazla tanışmasına vesile olan anların öncesini şöyle anlatır:

"Ben kendimi bildiğimde babam duvar ustası. Hani eski ustalar var ya… Eskiden evler böyle değildi. işte onun tavanı değişecek tabanı değişecek kiremit akıyor ben kendimi bildiğimde tenekenin içine taş dolduruyorum ki babama vereyim iskeleye götürüp duvarı örsün diye. Sonradan işte büyüdükçe bizim o çalışmalarımız, babamın çalışmasıyla, kazancıyla babam bir radyo aldı geldi eve."[612]

Yazar Pakize Türkoğlu, Aksu günlerini şöyle anlatır:

"Menekşe buldum derede

[611] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[612] Erdal İyiöz ile sözlü tarih görüşmesi, 2014, Erdal İyiöz'ün evi, Antalya.

Sordum evleri nerede
Üç beş güzel bir arada
Dilber dilber canım dilber
Canımın yaylası dilber
Gönlümün eğlesi dilber

Yurttan Sesler programından öğrendiğimiz bu türküyü kısa sürede mandolinimizle notasına uygun olarak çalmaya da başlamıştık. Belki mandolin metodunda da vardı aynı türkü. Bizim müzik kulübesinde amplifikatör vardı ama plaklar arasında bize göre şarkı türkü azdı. O yüzden mandolinle kendi şarkılarımızdan birini çalıyor olmak hepimizi etkilemişti. İnsanın önceden bilmediği söylemediği bir türküyü çalabilmesi olağanüstüydü. Mandolinde ilerledikçe gerek metottan gerekse Hakkı Rodop'un kendi repertuvarından öğrettiği şarkı ve türküler çoğalmaktaydı. Ama Yurttan Seslerce olan ilişkimiz hep sürdü. Programı gene hep birlikte izliyor, Sarısözen'i dinleyerek onun derleyip seçtiklerini de öğreniyorduk. Daha sonra Âşık Veysel'in Çiçeklerini öğrendik ondan. Mandolin çalanlardan hemen hepimizin hep birlikte çaldığımız ilk türkü buydu. Mandolin metodunda bu türkü de vardı sanıyorum.

Çiğdem derki ben alayım
Yiğit başına belayım
Hepisinden ben alayım
Benden ala çiçek var mı?

Lale derki ben nazlıyım
Sarp kayalarda gizliyim
Mavi dunlu gök gözlüyüm
Benden ala çiçek var mı?
Nergis derki boynum eğri...

Bu türkü bana çocukluğumda köyde çobanların yağmurlu soğuk havalarda bile bize dağlardan, sarp kayalardan toplayıp getirdikleri lale ve nergis demetlerini anımsatırdı. Gerçekten de onlar, yalçın kayalıkların ziynetleri gibi fışkıran güzel dağ çiçekleriydi. Bu çiçeklerin yaşamını bilenler, Âşık Veysel'in onları sazı sözüyle ne kadar da güzel dillendirdiğini daha iyi anlarlar.
Önceki yıllarda benzer halk türküleri okul programlarında yeterince yer almıyordu. Daha çok bestesi ve güftesi batı kaynaklı okul şarkılarının, marşların yer aldığı programlardı. Yerli olanlar da daha çok romantik şarkılardı sanıyorum. Örneğin,
"Akşam kızıllığı sarmış her yeri,
Dönüyor tarladan köyün erleri..." gibi.
Oysa Atatürk'ün en çok istediği, halkın bağrından dökülüp yıllar boyu söylene söylene evrensele kulaç atmış yerli söz ve müziğimizin de eğitime girmesiydi. Halk türkülerimizin kültür öğeleri olarak gün yüzüne çıkması Yurttan Sesler aracılığıyla, halkevleri çalışmaları ile okul programlarına girmesi de daha çok köy enstitülerindeki derslerle başlamıştı. Halk sanatçısı Âşık Veysel o yıllarda köy enstitülerinde usta öğretici olarak çalışıyordu...

Sadece Yurttan Sesler değil, kimi haberleri ve Tarihte Bugün gibi programları da bize topluca dinlettiklerini hatırlıyorum."[613]

Pakize Türkoğlu, Aksu Köy Enstitüsü'nden sonra gelen Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'ndeki günlerini ve Yurttan Sesler'i şöyle anlatır:

"Alanda el ele tutuşuyor, sesin, ritmin ve sözlerin uyumuna göre dönerken Çiftelerli arkadaş başta, elindeki mendik sallyarak sanki hızı peşinden uçurup götürüyordu. Böyle el ele hep birlikte oynanan bir oyunu sanıyorum ilk kez oynuyorduk.
Sonra başka bir oyuna geçtik. Müziğini Yurttan Sesler Korosundan çok güzel öğrenmiştik. Belki mandolin metodumuzda da vardı, belki Hakkı Bey bize notayı vermişti. Güzel çalıyor, söylüyor ama oyunu bilmiyorduk. Bildiğimiz, çaldığımız bir türkünün oyununu öğrenmek de güzeldi.

Altın yüzük, hoş bilezik
Kolları nazik oy oy...

Bu oyunda da el ele, halka olup dönerek, ritme göre çökerek, hem de ayakları "sallama" yoluyla figürü tamamlamak kolay değildi. Ama kısa sürede bunu da öğrenip sabah oyunlarına kattık. Ayrı halkalar ya da hep birlikte bir halka oluşturarak oynuyor ve söylüyorduk. Yorulunca da söylemeden çalgılara uyuyorduk. Çiftelerli öğrenci bize üçüncü olarak Sivas Halayı'nı, dördüncü olarak Timurağ'ı öğretti. Bir yandan sayılarla alıştırma yaparken bir yandan müziğini öğrenmiştik bu oyunların da. Eskişehirli öğrenci de Antalya'nın Barut Dumanı oyununu öğrendi bizden. Enstitüde oyun öğretme işi bitince kendisi de öğreneceklerini öğrenince gitmeye hazırlandı. Bir gün tüm enstitü, emektar atlı arabanın başına toplandık onu yolcu etmek için. Tahta bavulu ve mandolini yanında, vardı gitti konuk öğrenci. Muğlalılar, Mersinliler de gelince onların yörelerinden getirdikleri oyunlarla Aksu'da bir ulusal oyun patlaması yaşandı."[614]

Erdal İyiöz'ün, sadece bir program adı olarak değil, bir olgu olarak Yurttan Sesler'e, kendi yurdundan seslere ve Muzaffer Sarısözen ismine ilişkin de söyleyeceği sözler vardır:

"Sadece çalıp söylemek değil, derlemeler de önemli yer tutuyor. Bunu söylemek isterim. Şimdi biraz derlediğim türkülerden, kaynak kişilerden, bunlar nasıl yaptığımdan falan bahsetmiyorum. Eskiden beri araştırmacılık yaparım kendi çapımda. Bulabildiğim türküleri eşten dosttan. Mesela örnek olarak dediler ki, Akseki'de çok güzel türküler var. Yıllar önce arabam yokken, kırmızı jawa motorsikletle, düşünebiliyor musunuz? Sazımı arkama aldım, tüfek gibi astım, motosikletle Akseki'ye gidilir mi ya Gittim ben.

[613] Türkoğlu, 2013:127-128
[614] Türkoğlu, 2013:129-130.

> …Çeşmenin başında durdum. Bir şişe rakım var, şimdi hiç yok da neyse… Az ileride koyunlar var. Orada durduğumu gören çoban, bana doğru yürümeye başladı. Yakından bakınca kavalını gördüm. Buralarda bir türkü varmış: "Şu Maşat'ın kızları/ Baygın baygın gözleri/ Gözlerine bakarken/ Kaybettim öküzleri" bunu çalar mısın dedim. "Yok" dedi. "Çoban içki içer misin sen?" dedim. "Bulduğumuz yok ki!"
> Onu içince adam inanır mısın burnuyla çalıyor kavalı, ağzıyla değil!Ona da dikkat etmemişim, dilli mi dilsiz mi dilsiz, kaval ağızdan başka bir yerle çalınacağını sanmam çünkü nefes çekmez. Onu çaldı. Ben o türküyü kaydettim geldim. Hiç unutmam sonra notayı öğrendiğimde notaya da aldım. Eskiden Halk Okuma Odası diye bir yer vardı. Yenikapı'da Elhamra Sineması idi benim çocukluğumda. Sonra orası Halk Okuma Odası oldu. Burada üstat denen biri vardır, bütün türküleri bilir.[615] Antalya ile ilgili dediğim türküleri bulabileceğin bir kaynak verebilir misin?) Bir baktım benim o Akseki'de derlediğim türkü 1936'da Muzaffer Sarısözen zaten derlemiş. Benim o kadar emeğim boşa gitti. […] Sonra ben çıktım bütün konserlerde söyledim: "Şu Maşat'ın Kızları" diye. […] Hangi birini bahsedeyim? Osman Gültekin'den derlediği türküler var. Radyodaki arkadaşlarla, dediğim gibi, bayağı yıllarca program yaptık. Yılda en az 2-3 kere Antalya'nın Sesi adı altında. Bir de bu bizim kayıt altına aldığımız türküler, Ankara'ya gidip denetlenir, yayına uygun mu değil mi? Bizim aldığımız her türkü. Ben müsaade etmezdim. İşin sanatsal tarafındayım çünkü. Dedim ya düğün gibi değil, Ankara Radyosu gibi çalardık. Onları taklite uğraşırdık. Zaman zaman gelen ustalar beğenirlerdi. O arkadaşlardan Ata Eyican vardı, Erdoğan Küçüktepe. Çok var şimdi isimlerini unuttum."[616]

Erdal İyiöz görüşmenin başka yerlerinde de disiplin kelimesini Ankara Radyosu ile özdeşleştirmiştir. Ankara Radyosu gibi çalmak, gelişigüzel çalmak, düğüncü gübü çalmak diye ayırımlarda da bulunur.

Yurttan Sesler ekolünün etkisi, sadece TRT içinde değil, Polis Radyosu ve Meteoroloji Radyosu gibi bölgesel radyolardan, 1990 sonrası kurulan özel yerel radyolara dek uzanan çizgide etki bırakmıştır. Celal Güzelyürek şöyle konuşur:

> "Açtınız… sadece müzik!.. Ben Anadolu insanını, Anadolu halk türkülerini ve halk türküsü söyleyen, Türk sanat müziği söyleyen sanatçıları, Anadolu ozanlarını radyo sayesinde öğrendim. Ben Radyo dinlemeyi çok severim. Hala iyi bir radyo dinleyicisiyimdir."[617]

Radyo anımsandığında hala yoğun duygulara neden olan bir alışkanlıktır. Avni Tolunay'ın oğlu Rauf Tolunay, babasının radyoda müzik dinleyişini şöyle anlatır.

> "İstasyon olarak TRT vardı. Onu dinlerdi (babam). Zaten benim çocukluğumda, müzik olarak Ham Meyvayı Kopardılar Dalından diye bir şarkı var. Onu babam çok severdi. [Baba Dr. Avni Tolunay,

[615] Buradaki Üstad, yüksek olasılıkla kütüphane görevlisi Sıtkı Tekeli'dir.
[616] Erdal İyiöz ile sözlü tarih görüşmesi, 2014, Erdal İyiöz'ün evi, Antalya.
[617] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> dönemin Antalya Belediye Başkanı] Bilhassa sabahları tıraş olurken. […] Hala o şarkıyı duyduğumda duygulanırım. Ham Meyvayı Kopardılar Dalından."[618]

Nuray Büyükkasap: "Tabii Fasıl Heyeti olurdu saz çalanların mesela isimlerini teker teker bilirdim fakat şimdi hatırlayacağım." diyerek saymaya başlamıştır: "Şerif İçli, İsmail Şençalar, Rüştü Çarda... Bunlar hep saz çalanlar… Daha birçok isimler… Hüseyin İleri… Efendim Neydi o? Ne kardeşler derdi ya? Selahattin Erköse, Ali Erköse, Barbaros Erköse. Onlar üç kardeşti."[619]

TRT'nin kuruluş aşamasında Program Müdürlüğü ve sonrasında uzun yıllar TRT Antalya Bölge Müdürlüğü yapmış olan Kenan Değer, sansür var mıydı ve müzik anlayışı genel olarak neydi sorularımıza "TRT müzik dairesi, yoz müziğe, arabeske her zaman karşıydı" diyerek şu yanıtı verir:

> "TRT de sansür var da şöyle vardı: Ahlak. Düzen olarak fazlasını veremezdik aile için haberlerde ve yorumlarda mutlaka dengeyi korumalıyız. Sansür dediğimiz bu tedbir. […] TRT Müzik Dairesinin müthiş bir çalışması vardı. O büyük geniş arşivleri için, kayıtlarda hatasız, telaffuzu düzgün, kısaca en güzelini bulmaya çalışırlardı. TRT bir bütündür ve biz de o daireye sormadan yayınlamazdık. Yoz müziğe her zaman karşıydı Müzik Dairesi. Arabesk müziğe her zaman karşıydı. Hiçbir zaman "dandini şinanay"lara falan izin vermezdi. […]Müzik dairesi daha çok titizlikle el koyardı ve bize sonuç bildirirdi. Sansürlü sanatçı çok fazla da şimdi isimlerini tek tek çıkaramam hatırlayamam."[620]

Antalya'da anne tarafından Ömer Lüdfi Lülü'nün[621] torunu olan Naime Bayoğlu'nun ailesi, Klasik Türk Müziği tutkunudur. Naime hanımın kızı Günaç Bayoğlu Zaman,radyoda sıklıkla bu türde eserleri dinlediklerini anımsamaktadır. Küçük yaşta birçok alaturka eseri ezbere bilmektedir. Akrabası olan Baki Süha Ediboğlu'yla ilgili bir anektotu şöyle aktarır:

> "Radyoya ben de meraklıyım çok ve kendim de şarkı söylüyorum. Evvela babam şarkı söylermiş. Sesi çok güzelmiş. […] Baki Süha Ediboğlu bizim akrabamızdır. Onun eşi Afife Ediboğlu hanımefendi. Bunlar Antalya'ya geldiler ve babam evde büyük bir davet verdi. Birçok konuk. O gelenlerin bazısı şiir okur, bazısı şarkı söyler, bazısı nükteli hikâyeler anlatır. Herkes o gün o kadar neşeli ki, bildiği bir şeyi söylüyor, yapıyor. Afife Hanım şarkı söyledi. Baki bey amcam şiir okudu. Derken "Bir de Günaç şarkı söylesin." Dediler. Ben kıpkırmızı olmuşum. O kadar utanıyorum ki! 16 yaşındayım sanırım fakat oradaki topluluğa değil sadece Bey babamdan utanıyorum. Ben şimdiye dek babamın yanında hiç şarkı söylemedim. "Sizden utanıyor Mehmet Bey amca." Dediler. "Ne münasebet. Kızım söyler de ben dinlemez miyim? Keşke." dedi. Bahar'ın gülleri açtı'yı söyledim. Gönlüm Yaralı'yı söyledim.

---

[618] Rauf Tolunay ile sözlü tarih görüşmesi 6.4.2009, Rauf Tolunay'ın evi, Antalya.
[619] Nuray Büyükkasap ile tarih görüşmesi, 16.01.2018, Nuray Büyükkasap'ın evi, Antalya.
[620] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.
[621] Ömer Lüdfi Lülü, 1888-1919 arasında AntalyaBelediye Reisi.

> Bunlar radyodan duyduğumuz ve en ağır zor şarkılar. Baki bey, babamın yanında oturuyor. "Yahu kimden geçmiş bunu yetenek çocuklara?" deyince, "Ben çok güzel söylerdim gençken." dedi ama annem dahi duymamış düşünün artık. Baki bey hemen beybabamın ellerine yapıştı. "Abicim müsaade et günaç'ı konservatuara götüreyim İstanbul'a."
> Şimdi "Bizim ailemizde sanatçı çıkması mevzubahis olamaz Antalya küçük yerdir laf edilir." diyemiyor Beybabam. Çünkü Baki Süha'nın eşi Afife Hanım ses sanatçısı. Yani ileriyi geriyi çok düşünüp, hesaplayıp konuşurlardı eskiler. "Yavrum biz yerli aileyiz. Biliyorsun burada mini minnacık şey büyütülür, kocaman olur." "Abiciğim hakkını yiyorsun ne olur lütfen." Derken konu kapandı.
> Ben de bunu bildiğim için hiç ısrar dahi etmedim."[622]

Alaturka dinlenen bu evin annesi Naime Hanım keman ve ud çalmaktadır. Baba ise piyano çalar ve evde piyano vardır. Günaç henüz dört yaşındayken, 17 yaşındaki Antalya Lisesi öğrencisi ağabey İzzet'in hummadan hasta yatışı ve vefatı, anne Naime Bayoğlu'nun yaşamı boyu sürecek bir mateme girişinin de kısa öyküsüdür. Bunu o yıllarda çok küçük olan İzzet'in küçük kardeşi Günaç Hanım, bu eskiden keman, ud ve piyano çalınan neşeli evdeki dönüşümü, ağlamaklı biçimde şöyle kelimelere döker:

> "Antalya'ya sayılı radyo geliyor. Nasıl buzdolabı sayılı gelmişse, aynı biçimde radyo da öyle. Philips radyo. Bir tanesi de bizdeydi radyonun. Yani o zaman almışlar. Benim aklım erip çocuk olup da büyüdüğüm zaman radyo var evimizde. […] Annem şarkıya çok meraklı. Türk sanat müziği. Beybabam çok meraklı. Babamın hiç söylediğini duymadım. Annemin de söylediğini duymadım fakat annem keman ve ut çalarmış. Ben 3 yaşındayken 17 yaşındaki ağabeyim ikinci kez nükseden menenjitten dolayı vefat ediyor, İzzet Bayoğlu. Antalya Lisesi son sınıf öğrencisi. O zamandan sonra annem bu çalgılara bir kez dahi dokunmadı. Renkli, ilgi çekici giysi giymedi ve biz nitekim anladık ki oğlunun sessiz yasını hayatı boyunca sürdürdü."[623]

Nadire Sönmez ise:

> "Programlar…"Yurttan Sesler" en büyük programlardan birisiydi. Tabii o çocuk yaşta programların isimlerini hatırlamak çok zor… Ne hatırlıyorum bak!"Her Yerde Kar Var". Adamo'yu ilk kez ben radyoda duydum."Her yerde kar var / Kalbim senin bu gece…" Allah'ım dedim ne güzel bir şarkı bu! Fransızcasını söyler ardından Türkçesini söylerdi. Sonra başka sanatçılar da söyledi ama "Adamo" adını radyoda duydum."[624]

Hüsnü Ekizler dinlediği isimleri şu şekilde söylemektedir:

---

[622] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya
[623] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya
[624] Nadire Sönmez ile sözlü tarih görüşmesi 13.5.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

"Ekseriyetle biz şey dinlerdik Hamiyet Yüceses, Abdullah Yüce. İkisi beraber süperdi. Gençler bilhassa Abdullah Yüce dinlemek isterdi."[625]

Ulvi Yerebakan hatırladığı ve sevdiği türlerle ilgili olarak:

"Benim çocukluğumda, benim de radyoda dinlediğim tam yatmak üzereyken Türk Tarihi Müziği, Tarihi Türk Müziği diye bir program vardı, Tarihi Türk Müziği, kora halinde eski Türk bestekârların eserleri verilirdi. O bana ninni gibi gelirdi, o kadar çok hoşuma giderdi, en çok dinlediğimiz o olurdu."[626]

Günaç Bayoğlu Zaman ise evde dinlenen radyo programlarını ve radyoyla gelen bir şöhreti, Zeki Müren'in sesinin ilk kez duyuluşunu anlatır:

"Mikrofonda tiyatro dinlerdik, harikaydı. Dur bakayım isimleri. Tahsin Temren sahneye koyan sanatçıların ismi sıralanır, derken arkasından Türk sanat müziği başlar. kim Mualla Mukadder Atakan, Hamiyet Yüceses, Perihan Altındağ. Biliyoruz artık kimin sesi olduğunu, adının söylenmesine gerek dahi yok. (Onlar bant mı? Sorusuna) Hayır hayır hayır canlı. Mesela Zeki Müren çıktı ilk defa kadın sesi gibi. Herkesi şaşırttı, ortalık karıştı. Tabi herkes radyonun başında, "Bu kimdir, nasıl bir şeydir?" Telefon açan açana. Epey sonra çok çok meşhur oldu, o ayrı mesele. […] Hatta hiç unutmam bir sabah oturuyorduk "Bu sabah Zeki müren'den şarkılar dinleyeceksiniz" dedi. Ben de saat 10.30 falan "Allah Allah bu kim?" demiştik. Tabii biz merak edip telefon açmadık fakat açan çok olmuş. Anında duyuldu. İşte Bursalı'ymış. Birisi keşfetmiş gelmiş İstanbul'a tutulmuş. Başladı söylemeye derken anında meşhur oldu. Yani radyonun Zeki Müren'in meşhur olmasında yeri büyüktür."[627]

Nuri Erkal, Neriman Altındağ Tüfekçi'nin kendinden dinlediği bir anıyı aktarır:

"Türk halk müziğinde iki ozan'ın kapışmasına program yaptım. Aşık atışması: Erzurumlu Aşık Reyhani ile Tokatlı Aşık Selmani, Altın Saz Yarışması. Sesleri aldım, getirdim, "Köy Odası"nda 1970. Doku metni hazırlıyoruz, sonra spiker seslendirecek. Neyse. Program yayınlandı. Nida Tüfekçi'nin eşi Neriman Altındağ Tüfekçi evinde misafirlerine çay dağıtıyormuş. Onu dinlerken diyor ki, çay vereceğim durun… ve program bitene kadar çay dağıtmıyor."[628]

Yalçın Maytalman, "Mısırlı şarkıcı Ümmü Gülsüm lilili lilili şakıyordu. Abdülvahap. Daha birçok kimseler..."[629]diyerek Mısır radyosundan bir örnek vermiştir.

[625] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[626] Ulvi Yerebakan ile sözlü tarih görüşmesi, 10.1.2008, Ulvi Yerebakan'ın evi, Antalya.
[627] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya
[628] Nuri Erkal ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[629] Yalçın Maytalman ile Tarih Görüşmesi 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Emekliliğinde Antalya'ya yerleşmiş olan Ankara Radyosu solistlerinden Yıldız Ayhan, kendi döneminde büyük şöhret sahibi bir solisttir. Fuarda ve gazinolarda şarkı söylemeye geldiği dönemlerin Antalya'sı ve radyo günlerinden konu açılınca şöyle söz etmektedir:

> "1963'te falan fuar var fakat kimseye fuar diye bir alaka var fakat kimseye fuar diye bir alaka yok. Mesela o zaman radyo çok kuvvetli, televizyon falan çıkmadı. Mesela bir yerde duyuyorum ki bahçeler çok büyüktü, bu narenciye bahçeleri. Oralarda dostlarımız vardı. İki el silah sesi! Bahçelerde çalışan insanlar birbirine, iki el silah sesi duydukları zaman "Yıldız Ayhan radyoda okuyor açın." demekmiş. Böyle haber verilirmiş. Bu benim için çok hoş bir şey yaşadığım günlere binlerce şükür olsun Ve bu kadar büyük bir sevgiyle biz bir ay buradan çalıştık."[630]

3.4.3. Dramatize Programlar

Antalya'da radyo anılarında Günaç Bayoğlu Zaman, Ajun Akıltopu, Yalçın Maytalman, Nuray Büyükkasap, Ulvi Yerebakan, Selahattin Tonguç, Salih Fikri Zaman,Vural Binbir, Hikmet Tanrıverdi, Yekta Başeğmez, Beyhan Aral Kırkağaç, Akın Önen, Nuri Erkal ve Nadire Sönmez; Çocuk Saati, Arkası Yarın, Hacivat Karagöz ve Tarihten Bir Yaprak gibi programları anımsamaktadır.

Ulvi Yerebakan "Saatimiz uyarsa Arkası Yarın programları vardı. Orada da çok güzel temsiller, piyesler dinlerdik."[631] demekteyken, Nadire Sönmez şunları söyler:

> "Tabii o çocuk yaşta programların isimlerini hatırlamak çok zor. Çok küçüktüm. Başka? Radyo tiyatrosu çok önemliydi. Dört gözledört gözle o programın başlamasını beklerdik! Bir de çocuk tiyatrosu ayrıydı. Çocuk Tiyatrosu'nda çocuk oyunları vardı. Onlar seslendirilirdi ve dinlerdik. Çocukluğumuzda, gündüz öğleden sonra ama Radyo Tiyatrosu akşamları olurdu.Şimdi nasıl diziler varsa, haberler bitmiş, ondan sonra radyo tiyatrosu başlar.Arkası Yarınisim hiç anımsamıyorum. Ama muhakkak ki dönemin önemli sanatçıları bunları seslendiriyordu. Çok canlı, çok heyecanlı programlardı ve biz: "Yarın ne olacak acaba?" diye heyecanla beklerdik. Radyoda tiyatro yapmak çok zor bir şey çünkü görsel olmadığı için o duyguyu siz insanlara sesle geçirmek zorundasınız. O heyecanı sesle geçirmek zorundasınız. O yüzden de radyo tiyatrosu yapan sanatçının yetisi çok önemli diye düşünürüm. Ben konuşsam o heyecanı ne kadar verebileceğim?"[632]

---

[630] Yıldız Ayhan ile sözlü tarih görüşmesi, 15.4.2009, Yıldız Ayhan'ın evi, Antalya.
[631] Ulvi Yerebakan ile sözlü tarih görüşmesi, 10.1.2008, Ulvi Yerebakan'ın evi, Antalya.
[632] Nadire Sönmez ile sözlü tarih görüşmesi 13.5.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

Yalçın Maytalman ise Ankara Radyosu Çocuk Korosu'nun seslendirdiği şarkıyı hatırlatır: "Radyo çocuk kulübünü hatırlıyorum: koşun koşun radyo başına, Her zamanki gibi geliyor iş başına, Radyo çocuk kulübü!"[633]

Selahattin Tonguç hatırladığı programlarla ilgili şu cümleleri kurmuştur:

> "Radyo tiyatroları var diye hatırlıyorum. Nurettin Artam, haber. Feridun Fazıl Tülbentçi ismindeki zatın tarihle ilgili olması gerek. … İlk defa tiyatroyu radyodan -radyo tiyatrosu- dinlemeye başlıyoruz.…bir de Ramazan aylarında Hacivat Karagöz radyodan verilir, yayınlanır."[634]

Günaç Bayoğlu Zaman, radyo tiyatrosuna ilişkin eklemeler yapmaktadır:

> "Sunan Tahsin Temren, sahneye koyan Işıl Yenersu. Çok güzel bir ses tonu vardır ve seslendirir. Daha çok Avrupa (Rus klasikleri falan yoktu) yerli oluyordu. Nevra Serezli, Metin Serezli, Müşfik Kenter, Yıldız Kenter, Engin Cezzar, Gülriz Sururi gibi."[635]

Salih Fikri Zaman:

> Radyo dinlemek büyük zevk! Bir radyo dinlemek büyük zevk, bir de perşembe akşamı bir piyes oynanırdı, "Hepsi Birden" herkes onu dört gözle beklerdi. bizim Aysel falan sandalye çeker, şeyin (hoparlörün) dibine otururdu. "Anne dibine oturma, kulağın bozulacak!" Ama hiç aldırmazdı, oraya otururdu [kahkaha atar]."[636]

Elbette anlatıcılarkendi ilgi alanına göre anımsamaktadırlar. Çocukken çocukluğunu yaşamış ve çocuk saati programı dinleyenler olmuştur. Bunun dışında, çocuk yaşta babasının yanındaçalışan ya da daha toplumsal konularla ilgilenmiş olanların, Kore Harbi gibi haberleri anımsayıp, "Çocuk Saati"ni anımsamadığı gözlenir.[637] Daha keskin bir ayrım ise genelde erkeklerin "Çocuk Saati" ve "Radyo Tiyatrosu" gibi yayınları anımsayamaması, kadınların anımsayabilmesidir.

Ajun Akıltopu: "Yanında radyonun sandalye vardı, sandalyeye otururdum. Ben nereye gidersem gideyim cumartesi muhakkak Çocuk Saati'ne, eve koşarak gelirdim, radyoyu dinlemek için."[638] der. Bu sözler sadece radyonun bulunduğu mekâna ilişkin değil, aynı zamanda dinleme eyleminin nasıl ve ne biçimde yapıldığına, o dönem kamusal alanda insanın

[633] Yalçın Maytalman ile Tarih Görüşmesi 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[634] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.
[635] Günaç Bayoğlu Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 14.2.2019, Günaç Bayoğlu Zaman'ın evi, Antalya
[636] Salih Fikri Zaman ile sözlü tarih görüşmesi, 13.11.2007, Salih Fikri Zaman'ın iş yeri, Antalya.
[637] Hüsnü Ekizler hakkında görüşmeci Göktuğ Özgül'ün notu.
[638] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.

nasıl davrandığına ilişkin bilgi sunmaktadır. Görüşmenin başka yerlerinde, zaman zaman tekrar anımsamalar olur: "Vallahi haberler muntazaman dinlenirdi. Temsiller vardı. Çocuklar vardı. "Ayşe Abla" diye biri. Çok severdim onu. Ayşe Abla diye bir hanım yapıyordu. Bunları seyrederdim. Radyo tiyatrosu vardı. Çokça programlar vardı."[639]

Feridun Fazıl Tülbençi'nin hazırlayıp, Adil Kürşat'ın seslendirdiği Tarihten Bir Yaprak ismini taşıyan program, uzun yıllar süren programlardan biri olmuştur. Tarihte o gün olmuş olaylar ve önemli Türk şahsiyetlere, komutanlara ve kağanlara ilişkin bilgiler vermiştir. Bu bilgiler genelde övücü ve gururlanıcı özellikte olup, dinleyicinin toplumunun kökenleriyle bağlılığının pekişmesini ve ulusun geçmişiyle övünmesini amaçlamıştır. Celal Güzeyurek, Selahattin Tonguç, Vural Binbir, Nuri Erkal ve Hüsnü Ekizler, programı ve Feridun Fazıl Tülbentçi'yi anımsar. Vural Binbir ve Selahattin Tonguç, Tülbentçi'nin aynı zamanda tarihi roman yazarı olduğunu belirtir. Tülbentçi ismi hatırlatıldığında emekli TRT prodüktörü Nuri Erkal, açılan sınavla TRT'ye girişini ve Tülbentçi'nin de içinde olduğu bir anısını anlatır:[640]

> "Feridun Fazıl Tülbentçi, Tarihten Bir Yaprak. Tarihinde o günkü olayla ilgili olan olayları anlattığı bir program vardı. O ilgi çekiciydi. Belki bana göre. Bize neyse, onu dinlerdik. Özellikle bekliyor muyduk, beklemiyor muyduk hatırlamıyorum ama rastladığınızda dinlerdiniz. Tok sesliydi. Güzeldi, bilgi alırdık. En fazla beş dakika sürerdi. Hani şimdi takvim yapraklarında vardır ya küçük bilgi, onun gibi. Feridun Fazıl Tülbentçi, kendisi roman yazarıdır aynı zamanda, tarihi romanları vardır."[641]

Hüsnü Ekizler ise:"Tarihten Bir Yaprak. Onu iyi hatırlarım. Mesela bugün ayın dördü, o tarihte bilmem ne oldu, bilmem kim öldü. Feridun Fazıl Tülbentçi."[642]

Programla ilgili olarak Hikmet Tanrıverdi:

---

[639] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.

[640] "Ben Edirne'de yedek subayım. Antalya'ya izinli geldim. Benim kayınbiraderim Rıfat Aras kendisi Antalya radyosunda TRT spikeri. "Enişte senin yazıların çok güzel. Sınav açıldı. Sen TRT'ye girsene!" dedi. Ben asker olduğum halde, sağlık raporu ile İstanbul'a gelip, mülakatlara girdim ve Türkiye birincisi olarak kazandım. Askerlik bitti ama ben öğretmenim.
…Ankara'ya gittim. Ortaöğretim Genel Müdürü benim hocam, Necip Güngör Kısaparmak. "Hocam ben TRT'yi Türkiye birincisi olarak kazandım. Bana muvafakat verir misiniz?" dedim. "Ben iyi elemanımı dışarıya vermem." Dedi. "Beni tanımadınız mı?" "Tanımaz mıyım Nuri? Giderken sana bırakırdım dersleri, sen anlatırdın." Vermedi. Ben 4 ay boşta kaldım ve İstanbul radyosunda kaşeli prodüktör olarak çalışmaya başladım. Prodüktör ve sunucular var. Bana da, "Sen bir metin yazar mısın?" diyorlar, metin yazıyorum.
…Tulga Akbulut, bir metin isteyince Çocuklar Çiçektir diye bir şey yazdım. Bir çiçekçi İstanbul'da sabahleyin radyoyu açmış, onu dinlemiş Günaydın programında. Orada öyle bir bölüm var, Erol Tokay diye bir spiker seslendiriyor. Çiçekçi mest olmuş, çok duygulanmış. Üç buket yaptırıp getiriyor: Feridun Fazıl Tülbentçi'nin odasına giriyor. "Feridun Bey birisi sizin, birisi Erol Tokay'ın, birisi de prodüktörü kim ise lütfen ona veriniz." Koridorda arıyorlar, soruyorlar, kim yazdı, kim yazdı? Bulamıyorlar. Ortalık karışıyor. "Kim yaptı? kim yaptı?" Tulga geldi, "Yahu Nuri, senin bana yazdığın bir metin vardı. Neydi o?", "Çocuklar Çiçektir!", "Bulduuum!" Feridun Fazıl Tülbentçi, çiçek buketini getirdi ve çok mutlu oldum. Dediğim gibi bundan önce rahmetli Ümit Kaftancıoğlu paramı veriyor, o parayla ancak yemeğimi yiyor ve otel odasını ödüyordum. Sonradan, "İstanbul radyosu kırmızı bir karanfildir" diye yazıya döktüm. "İstanbul Radyo Anıları" kitabında vardır."[640]

[641] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.

[642] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> "Beş dakika "Tarihten Bir Yaprak". Kalın sesli bir adam: "Tarihten Bir Yaprak. Hazırlayan Feridun Fazıl Tülbentçi" Ve o kalın sesli adam anlatırdı. Osmanlı tarihine meraklıydım Hatta eski şiire de meraklıydım. Osmanlıca şiirler okurdum. Anlamasam da gidip Osmanlıca lügat aldım. Herhalde 10 yaşındaydım."[643]

Celal Güzelyürek ise "Feridun Fazıl Tülbentçi, Tarihten Bir Yaprak. Ben onu hatırlıyorum." demektedir.[644]

İlgili program ve sunucunsundan farklı olarak, Yekta Başeğmez Antalya'da radyo ile ilgili olarak şu cümleleri kurmaktadır:

> "Şimdi Antalya'nın eğlencesinin esas nüvesi evlerde başlar. Evlerde aile toplantılarında özellikle Kış gecelerinde Çünkü yaz geldiği zaman da bahçeleri çıkılır bahçelerde bu devam eder. … Ajanslar ve Arkası Yarın radyo tiyatrosu. Kocaları evden gittikten sonra, kadınlar bir araya gelir, bir taraftan örgülerini örerken radyo da dinlerler. Herkeste de yoktur. Radyosu olan ailelerin evine gelinirdi. Yani bu eğlenme ve vakit geçirme, dostluklar o kadar birbirine kenetlenmiş vaziyetteydi ki, radyo 1945'lerde falan evlerde vardı ama bizim evde olmadı."[645]

Akın Önen (1940) ise şunları söylemektedir:

> "Eskiden beri ben çok radyo dinlerim. Onu da belirteyim! Çocukluğumdan beri çok radyo dinlerim. İstanbul radyosu Afyon'da iyi çıkardı. İstanbul radyosunu dinlerdim. Orada da spikerleri taklit etmeye çalışırdım. Onlar gibi şiir okumaya çalışırdım. O nedenle de böyle bir hevesim çıktı ve sınava girdim. Kazandım."[646]

Beyhan Aral Kırkağaç ise: "Mesela ben genç kızların da Orhan Boran bilgi yarışmalarına seyrederdim, İpana yarışmalarını. Radyo tiyatrosu, Radyo saati. fakathazırlayanlar şu an anımsamıyorum. Kimsenin aklına gelmez ki, seneler sonra bu sual bana sorulacak, bunu aklımda tutayım."[647]der.

Nuray Büyükkasap, küçükken kafasına hamam tasını geçirip, bir çubukla,"Gong'a vurur gibi vurduğunu" ve "Memleket Saat Ayarını veriyoruz" diyerek, radyodaki sesi taklit ettiğini söyler.

---

[643] Hikmet Tanrıverdi ile sözlü tarih görüşmesi, 6.6.2018, Hikmet Tanrıverdi'nin evi, Antalya.
[644] Celal Güzelyürek ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[645] Yekta Başeğmez ile sözlü tarih görüşmesi, 18.1.2018, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[646] Akın Önen ile sözlü tarih görüşmesi, 18.8.2008, Akın Önen'in evi, Antalya.
[647] Beyhan Aral Kırkağaç ile sözlü tarih görüşmesi, 18.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

3.4.4. Spor Programları

Radyodan futbol maçları, at yarışları, milli piyango çekilişlerinin dinlendiği de örnekler arasındadır. Yaşar Sobutay, Celal Güzelyürek, Hüsnü Ekizler ve Ayhan Eyikan dâhil birçok kişi radyoda maç dinlemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren spora ayrı bir önem verildiği bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti başka modern devletlerde görüldüğü üzere sportif politikalar üretmiştir. Nihayetinde beden terbiyesi ve spora dönük faaliyetleri bir biyo-politika aracıdır ve Türkiye de ister sağlıklı bir nesil için, ister bedensel bir savaş malzemesi için, ister bir ulus-devlet harcı yaratarak müreffeh vatandaşlardan oluşan sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle rüyasını hakikate çevirmek için olsun, gürbüz ve yavuz evlatlar ister.[648]

Çünkü sosyal devlet rejiminin geleceği gürbüz, cesur ve verimli bedenlerin de üretimini zorunlu kılar.

Kız erkek, mevsimine uygun fakat genelde yarı çıplak; kızların kollar ve bacakları; erkeklerinse belden üstü tamamen çıplak kalacak biçimde günlük jimnastik, koşu ve belli aletlerle yapılan hareketler, jimnastik dersinin bir parçasıdır. Antalya Halkevi'nin açılmasından itibaren her yılın mayıs ayında, halkevi önünden başlayıp, Lara Bababurnu Feneri'ne gidip dönülerek biten bir bahar koşusu yapıldığı bilinmektedir.[649]

Hasan Salkım, 10 Kasım 1938'de idman alanında tüm jimnastik dersi sınıfıyla beraber hoparlörlerden Atatürk'ün ölüm haberini dinlediğini belirttiğine göre, sınıfın radyoda "İdman Saati" programını dinleyerek, dönemin Beden Terbiye öğretmeni İsmail Çetin yönetiminde jimnastik yapmakta olduğu olasıdır. Hüsnü Ekizler de sabah 6'da anlatımlı jimnastik müziği çalan İdman Saati programından söz eder: "Ama o kadar güzel yayın yaparlardı ki! Her sabah altıda bir müzik çalardı, jimnastik müziği, beden eğitimi. Herkes evde hareket yapardı o müzik çalarken. Önceden söylüyordu idman saati diyordu. Sonra 'Yayınımız sona erdi.' deyip kapatırdı."[650]

Hüsnü Ekizler radyoda piyango çekilişini de anımsayanlardandır:

> "Radyoda piyango çekilişi hatırlarım. En büyük ikramiye 1 milyon. Aman Allah'ım şunlar yapılır, bunlar yapılır o paraya. Tek tek sayarlar: "Ah bana çıksa şunu yaparım." Ben karşıyım, oynamam da. Milli piyango çekilişleri radyoda olurdu."[651]

Ekizler gibi Ayhan Eyikan'da çekilişleri anısamaktadır:

---

[648] Akın, 2019:221-240.
[649] 1940'tan önce Atatürk Koşusu, 1940tan sonra İnönü Koşusu adını alan koşuya, 1943'te 600 küsur kişi katılmıştır. Koşunun oldukça coşkulu geçtiği, Antalya Lisesi Fotoğraf Arşivindeki fotoğraflarla belgelidir.
[650] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[651] Hüsnü Ekizler ile sözlü tarih görüşmesi, 5.3.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> "Bir de milli piyango çekilişleri radyodan söylenirdi. Orda da milli piyango alanlar milli piyango sonuçlarını dinlemeye giderlerdi. Onun dışında akşamları genellikle tombala oynanırdı."[652]

Görüşmelerde spor karşılaşmalarından söz edenler de vardır. Yaşar Sobutay maçları uzunca süre radyodan dinlediğini söyler ve şunları der:

> "İstanbul radyosunda hafta sonu, cuma cumartesi, maçlar olurdu, lig maçları… Fener Galata Beşiktaş Kasımpaşa var O zamanlar İstanbul Sarıyer şunlar bunlar, Karagümrük. işte onların maçlarını dinleyeceksiniz. İnanın biz ancak büyük zorluklarla o spikerlerin sesini duymaya çalışırdık. Karışırdı dalgalar falan… çok zorluklar çekerdik böyle. Ne televizyon… iyi bir istasyon imkanı yoktu telefon yoktu yani."[653]

Ali Gündüz Ağva: "Anneannem müthiş bir kadındı yani… Türk futbol spor tarihinin meşhur bir maçı vardır Macaristan'ı 3-1 yendiğimiz bir yendiğimiz bir maç.[654] Anneannemle beraber dinlemiştik radyoda… hüngür hüngür ağlamıştı."[655] diye anlatır.

Radyoda spor programlarına ilişkin en dokunaklı öykülerden biri, olimpik güreşçi İsmail Ogan[656] ve eşi Zeynep Ogan'ınkidir. Aksu Macun köyü doğumlu güreşçi İsmail Ogan (1933)'ın eşi Zeynep Ogan: "Olimpiyat şampiyonu olduğunda televizyon bile yoktu daha… Radyo vardı, radyoda dinledik."[657] diye anlatmıştır. Müsabakaların tamamı yayınlanmamış olsa da, Zeynep Hanım, Tahran ve Roma'daki müsabakaların sonucunun Ankara Radyosu haberlerinde verildiğini anımsamaktadır.

3.4.5. Antalya Radyosu Programları

Bölge radyolarının kuruluş amacı, kentten kırsala uzanan geniş bir ağda, o yörenin insanını başta yine o yörenin insanına anlatmaktır. Bu nedenle o yörenin araştırılması ve gündeme getirilmesi, gündemde tutulması gereken konularına ilişkin programlar yapar. O bölgeye özgü olguları ve duyurulması gerekenleri gözeten yayınlar yapar.

Bu çalışmada, Antalya Radyosu programlarını ayrı bir başlığa taşınabilecek denli kapsamlı yapan şey, hem halkın taktığı isimle Antalya Sesevi'nin bir kent ve bölge radyosu

[652] Ayhan Eyikan ile sözlü tarih görüşmesi,18.12.2007,Ayhan Eyikan'ın evi, Antalya.
[653] Yaşar Sobutay ile sözlü tarih görüşmesi 8.1.2008, Pamfilya Turizm, Antalya.
[654] 19 Şubat 1956.
[655] Ali Gündüz Ağva ile sözlü tarih görüşmesi, 3.11.2008, Ali Gündüz Ağva'nın evi, Antalya.
[656] İsmail Ogan, 1950 yılında güreşe başlamıştır. Yaşar Doğu ve Celal Atik'in antrenörlüğünde yıllarca serbest stilde güreşmiştir. 1957'de İstanbul'da Serbest stil 73 Kg'da Dünya 2.'si; 1959'da Tahran'da Serbest stil 79 Kg'da Dünya 3.'sü; 1960'da Roma Olimpiyatlarında Serbest stil 73 Kg'da Dünya 2.'si; 1961'de Yokohama'da 79 Kg'da Dünya 4.'sü; 1965'te Sofya'da Serbest stil 78 Kg'da Dünya 3.'sü; 1964'te Köstence'de Serbest stil 78 Kg'da Balkan 1.'si; 1964'te Tokyo Olimpiyatları'nda Serbest stil 78 Kg'da 1.'si olmuştur.
[657] İsmail Ogan ile sözlü tarih görüşmesi 20.11.2018, İsmail Ogan'ın evi, Serik, Antalya.

olarak dinleyicilerin belleklerinde taşıdığı yerin ayrıcalığını vurgulamak hem de Antalya Radyosu Arşivine ulaşmanın zor olmasına karşın, radyoçalışanlarının bir kısmının anılarının ve kişisel evrakının ulaşılabilir olmasından dolayı elde edilmiş malzemelerdir. Kaynak kişilerin büyük kısmı, Antalya Radyosu programlarına ilişkin herhangi bir şey anımsayamadığından, bu bölümdeki anlatının bir kısmı dinleyiciler yerine Antalya Radyosu yapımcısıNuri Erkal, müzisyen Erdal İyiöz, haber sorumlusu Mustafa Tuncel ve TRT Antalya Bölge Radyosu Müdürü Kenan Değer'in anlatılarından oluşturulmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak anlatılarda sadece program adları ve içerikleri değil, o programların çıkış noktası, öncesi, sonrası, oluşum süreci, sonlanma öyküleri, yayın sorunsalları, halktan alınan bir takım tepkiler ve idari sürece ilişkin anılar da işlenmiştir.

Antalya Radyosu, Bölge Radyoları kurulmasına ilişkin kanunla 1962'de sessiz sedasız yayına girmiştir.[658] Antalya Radyosu, 27 Haziran 1962 günü Orta Dalga 1295 KHz. 231.6 m. üzerinde deneme yayınına, 25 Ekim 1962'de normal yayınına başlamıştır. İl radyosunun ilk yayınları, Şarampol Caddesi Köprü Sokak'taki üç katlı binada, kiralık bir evde gerçekleşmiştir. 60 km. çevrimine kadar iyi, 100 km. çevrimine kadar orta bir dinleme alanına ulaşan bu radyonun[659], 27 Haziran 1962 günkü Antalya gazetesinde yer alan ilk gün program akışı şöyledir:

Antalya İl Radyosu
Gün1ük Program
(ÇARŞAMBA)
5 50 Açılış
6 00 Muzaffer Akgün,den türküler
6 30 Alaaddin Yavaşça'dan şarkılar
7 00 Kapanış
12 20 Açılış
12 30 Ahmet Sezgin ve Nezahat Bayram'dan türküler
13 00 Zeki Mürenve Müzehher Güyer'den şarkılar
14 00 Kapanış
17 50 Açılış
18 00 Radyo San'atkârları
18 30 Türküler
19 30 Caz ve Dans müziği
20 00 Tülin Korman'dan şarkılar

[658] Böyle söylüyoruz çünkü kurulduğu hafta Mazlum Adıson'un Antalya gazetesinde (kuruluş: Mehmet Emin Adıson, 9 Eylül 1922) herhangi bir açılış haberine rastlamamakla birlikte bir süre sonra günlük radyo program akışı verilmeye başlanır.
[659] TRT Antalya Bölge Radyosu, 1998:35.

21 00 Bığlama takımından oyun havaları ve Nurettin Çamlıdağ'dan türküler

21 30 Dans müziği

22 00 Kapanış

ANTALYA'nın notu: İmkân bulursak programları günü gününe okuyucularımıza bildireceğiz."[660]

TRT yönetimine geçtiği 1964 itibariyle günde ortalama 7 saat yayın yapmakta olan Sesevi'nin en eski çalışanları arasında Erhan Mesutoğlu, Taylan Çamdoruk, Muzaffer Koloğlu, Alton Coşkun, Ümit Elverici, Ömer Başıbüyük, Nimet Terzioğlu, Cevat Uyanık[661]ve Vildan Çelik gibi isimler bulunmaktadır.[662]Ayrıca Nuri Dağtekin ve Ateş Adıson, Sesevi'nin ilk muhabirlerindendir. Söz yayınları yapımcıları arasında - Nuri Erkal, Saffet Uysal, Hüseyin Arslangiray, Yalçın Doğan, Cengiz Duru ve Ümit Nasip Kargılı sayılabilir. Mustafa Tuncel, ilk yayınlar sırasında yaşanan sıkıntılar ve sorunları eski çalışanlardan öğrendiği bilgilerle birleştirerek aktarır:

"Haberler artık 90'lara gelindiğinde, Çallı PTT'den aktarılıyordu. Ondan önce Sarıçınar vericisine gidilip oradan geçiliyordu. Daha Çallı PTT'deki düzeneğimiz yokken, Sarıçınar'da vericinin altında bir bina, teknisyenler memurlar var. (Hala da var sanırım.) Jeep ile gidiliyor. Yollar kapanır, dönemezsin. Kar yağmur. Sonra Çallı PTT'de öyle bir sistem kuruldu ve dağa gitmekten kurtulduk. Çok daha sonra, Çallı'ya gitmek sıkıntı olmaya başladı. Aynı sistemi bir hatla bizim Tonguç caddesi'ndeki binanın içine aldılar. Stüdyoya."[663]

Mustafa Tuncel meşhur anonsu ve haberin protokol listesini de içeren, hiyerarşik önem sıralamasını şöyle anlatır:

"Habere giriş cümleleri şöyleydi radyoda, o da elbette değişikliğe uğradı yer yer ama genellikle şuydu: "Burası Antalya Radyosu. Sayın dinleyiciler, şimdi haberleri veriyoruz." yahut Ankara'nın anonsu şöyleydi, ortak radyolar Antalya dahil bağlanıyordu oraya ana haber saatinde. Türkiye'deki TRT bütün radyolar bir tek yere bağlanıyordu: "Burası Türkiye Radyoları. Sayın dinleyiciler, TRT Haber Merkezi'nin hazırladığı haber bültenini sunuyoruz. Önce özetler." Ve bir protokol sırasına göre haberler sunulur. Cumhurbaşkanı, meclis başkanı, başbakan vs. Elbette özel bir durum, afet, bir zam haberi varsa öne alınır."[664]

Paket yayın olarak adlandırılan yayınlara ilişkin ise Yalçın Maytalman şunları söyler:

---

[660] "Antalya İl Radyosu - Gün1ük Program", *Antalya Gazetesi,*27.6.1962.

[661] 1926 doğumlu Cevat Uyanık, Çekemedim Akçakızın Göçünü (Çubuk Beli), A Kızım Sana Potin Alayım Mı, Ötme Dugguk Ötme Bağrım Eziktir türkülerinin ve Derelerde Olur Çamlı Söğüdü samahının da derleyicisidir.

[662] TRT Antalya Bölge Radyosu 36. Yıl s.36-37.

[663] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

[664] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> "Antalya radyosu paket program yapıyor. Paket program şu demek, burada hazırlanıyor Ankara'dan onay alıyor. Buradan yayın yapıyor. "Burası Antalya Radyosu. Paket programımıza hoş geldiniz." Açılışı onun gibi bir şeydi. Ama Ankara bağlantılı oluyordu, Şu anda öyle değil ki."[665]

Aşağıdaki yazıda, yeni açılmış radyonun ilk yayınlarından birini dinleyen Şelale gazetesi yazarlarından Ferruh Niyazi'nin hissettiklerinin tüm duygusallığıyla anlattığını görürüz. Yazı, 12 Mayıs Pazar günü yayımlanan gazetenin birinci sayfasında çıkmıştır:

> "Antalya Radyosu - Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu
> Şu satırları yazdığım gün Anneler bayramı olan 12 Mayıs Pazar günü Antalya Radyosunun yayınlarını dinlediğim dakikalardır. 7.30 dan saat 10 a kadar devam eden bu üç buçuk saatin içinde sevindiğim, iftihar ettiğim, ağladığım dakikalar oldu. 75 yıllık ömrümde bu kadar kısa saatlar içinde biri birine ters duygularla yaşadığımı hiçde hatırlamıyorum. Son yüz yılın en büyük harika buluşu radyo ilmidir."[666]

Ferruh Niyazi'nin sözünü ettiği radyonun programlarını olabildiğince sansürsüz, bağımsız ve tarafsız yapabilmesi için bir yapılanma gereklidir. TRT, 1964'te özerk bir kurum olarak düzenlenmiştir. Özerk döneme ilişkin Kenan Değer şunları söyler:

> "Özellikle parti yandaşlığı yoktur. Sadece yayın ve ülke vardır. Dolayısıyla buna özellikle herkes karşı çıktı. Sivil, asker. Dediklerini yapmıyoruz çünkü. Bir de özerklik Ali kıran baş kesen değil. Devlet millet adına burada yayın yapılan bir kuruluş kabul edin. Kendi adına değil. Bu şekilde ele almıştık özerkliği. Sonra muhalefeti, iktidarı, ne Cumhurbaşkanı, ne başbakan, kimse bizim yayınlara müdahale edemezdi. Kanunla bu özerkliği kaldırıp, "tarafsız" yaptılar. Biz hem yayın yapıp, hem yayın kurallarını pekiştirmeye çalışıyorduk."[667]

Özerkliğin o dönemki Antalya Radyosu yayınlarına nasıl yansıdığına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme yapabilmek olanaklı görünmemektedir.

Anlatılar Sesevi'nin, 1965-1966 yıllarında düzenlediği okullararası "16 Soru Genel Bilgi Yarışmaları" ve "tarım haberleri"ninözellikle öğrenciler ve çiftçiler tarafından ilgi ile takip edilmekte olduğunu göstermektedir. Radyoda her gün beş dakika "Antalya Haberleri" ve "Olaylardan İzlenimler" başlığı altında yerel haberlere yer verir. Ayrıca istasyon, Antalya'da Bu Hafta, Pazardan Pazara, Sağlık Saati, Eğitimde El Ele, Turizm Saati, Ormandan Sesleniş, Bilimde Yenilikler gibi söz programlarına da yer vermektedir. O dönemlerde yerel haberler, Ankara'dan onay alınıp yayınlanmaktadır. "Köye Haberler" saat 06.30'da, yerel spor haberleri her Cuma 14.15'tedir; her gün saat 08.00'de "Çevremizde

[665] Yalçın Maytalman ile Tarih Görüşmesi 11.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[666] "Bizim Meselelerimiz"*Şelale,*12.5.1963.
[667] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.

Bugün" adıyla beş dakikalık bir kültür sanatprogramı yayınlanmaktadır. 1962'de Mehmet Nimet Terzioğlu'nun müzik bölümünü, Naciye Deniz'in söz bölümünü hazırladığı çocuklara yönelik bir müzik programı ve Türk Musikisi Sevenler Demeği'nin müzik çalışmaları yayınlanmıştır. Daha sonra kurulan Antalya'nın Sesi Korosu'nu Cevat Uyanık; Antalya Radyosu Bağlama Topluluğu ile Türküler ve Oyun Havaları'nı ise Erdal İyiöz yönetmiştir. Ayrıca Rıfat Aras'ın skeçleribu dönemde büyük ilgi görmüştür.[668]

Radyo açılalı üç yıl olmuştur, müzik programlarında icralar Cevat Uyanık şefliğinde sürmektedir. 1.5.1965 tarihli Antalya gazetesinin birinci sayfasında yer alan,Cevat Uyanık ve ekibinin bir süre radyodan uzaklaştığını düşündüren açık mektup şu şekildedir:

"Açık Mektup
Sayın Cevat Uyanık
Antalyanın sesi topluluğu yöneticisi
Antalya

Epey zamandır Bölgesel Halk Folkloru ve Müzik faaliyetleriniz Antalya Radyosu mikrofonlarında duyulmuyor. Bu istifham benim gibi bir çok dinleyicinin başında halkalanmakta, nedenlerini kendi kafalarımızda anlamaya çalışıyoruz. Tabiiki bu derme cevaplar bir susuş inancı olmuyor.

Önce; Antalya gibi Türkiyenin bir çok illerinde Radyo İstasyonu vardır, bu gün bölgesel yayınlarını balkın isteklerine uydurmakta devam etmektedirler. Bu İstasyonlar Ankara Radyosundan farklıdırlarki bu ayrıntıyı doğuran başlıca âmiller; O ilin Halk Müziğini, O İlin kendine özge çok taraflı hareketlerini izlemine etmeye, eğitmeye, tanıtmaya yarıyanıdır.

Hepimizin bildiğince siz bu milli görevi öz cevher olarak hiç bir maddî dayantıya ehemmiyet vermeden, bir yılın üstünde zamana sığdırarak su yüzüne çıkardınız. Böl (Devamı 4de) gedeki İstidatları rahatlıkla dinlenebilecek hale getirdiniz., öyle ki, bu sanatçı arkadaşlar sizin ışığınız altında Türkiyenin en popüler sanatçılarına eşlik ettiler. Bu gerçek ve çıplak gözle görülen bu sonuç siz ve Antalya halkı için övünülecek bir başarıdır. Hal böyle iken birden bire SUSUŞUN sebebini öğrenmek istiyoruz. Benim düşüncelerimi paylaşan dinleyici kitlesinin varlığından şüphe edilmemelidir. Aklımıza gelen ihtimallerden bazıları Radyo idaresinin sizin programlarınıza yer vermemiş olması. Gerçekten sizi Radyo idaresi susturdu ise, bunda müzik ve sanat yetersizliği aramak bence haksızlık olur. Bilirsiniz Türkiye Radyoları mikrofonlarından ne sesler duyarız, ne sesler Şayet sanaat icraatınıza ait değilse sebeb; Aydınlatıcı sonuca gitmek Antalya İl radyosuna düşer. Umarız (Güney Sabah)ları bu topluluğun Bölgeye hâs seslenişi ile şenlenir.

Eğer siz bütün uğraşılarınıza rağmen bu topluluğu dağıttı iseniz Toplum sizi hoş görmüyecektir. Antalyanın Sesi Topluluğunu tekrar İl Radyosu mikrofonundan dinlemek dileği ile beni aydınlatmanızı rica ederim. Bekir Çelik Sebzecilik İstasyonu Aksu.

[668] Çimrin, 2012:481.

> Antalya'nın notu: Bu mektubu Cevat Uyanık arkadaşımızdan daha aydınlatıcı olarak cevaplıyabileceğimizi sanıyoruz."[669]

Arşivlerde 2 Mayıs 1965 nüshası yoktur. 3-8 Mayıs 1965 arası gazetelerde Cevat Uyanık'ın herhangi bir yanıtına rastlanmamıştır. Antalya gazetesinin halktan birinin mektubunu serbestçe birinci sayfadan vermesi ilk ya da alışılmışın dışında bir durum değildir. Gazete ve radyonun paralelliği, birbiriyle iletişimi ve haber konusundaki yardımlaşması yahut benzer konuları gündeme getirmesi bununla sınırlı kalmamaktadır. Tarım, turizm, imar, iklim sorunları bu başlıklardan bazılarıdır.

Başladığı günden bugüne koroya saz ve ses sanatçısı olarak katılanlardan bazılarını şöyle sayabiliriz: Erdal İyiöz, Ata Eycan, Sim Biltekin, Osman Eryılmaz, Hüseyin Küçüktoka, Erdoğan Küçüktepe, Elif Çiğdem, Nuri Ciğer, Müeyyet Ünlü, Ayşe Çam, Burhan Efe, Şeref Ulukaya, Hüseyin Bağlı, Behiç Çine, Saffet Uysal, Süleyman Fer, Orhan Uğurluel, Mustafâ Hisarlı, Mehmet Taşmış, Efe Savaş Sargın, Ateş Köyoğlu, Mehmet Nimet Terzioğlu, Ramazan Özçoban, Dr.Mesut Yinanç, Mustafâ Tügen, Faize Tügen, Erhan Damgacı, İhsan Türker, Ali Doğan, Gültekin Aksu, Sami Demircioğlu, Faik İnce, Tuncel Evcil, Hüsamettin Işık veHakkı Böce.[670]

1950'lerde başlayan kentteki trafik sorunu bu dönemde daha da büyüyerek Antalya gazetesi sayfalarına yansımıştır. Gazetede sık sık trafik kazası haberleri yer edinmeye başlamışken, Antalya gazetesi anne ve babalara yönelik öğütlere yer vermiş, Antalya Radyosu da trafik öğütlerini içeren programlar yapmıştır.[671]

1986'dan itibaren Antalya Radyosu çalışanı Mustafa Tuncel, kuruluşundan bu yana Antalya Radyosu'nda çalışmış kişilerle uzun sohbetler gerçekleştirmiştir. Sesevi'nin ilk yıllarında haberlerin Ankara'dan yazdırılmasının ne kadar çilekeş bir iş olduğunu ondan önceki dönemlere ilişkin edindiği hatta yazılı kaynaklara geçirdiği bazı bilgilerden şöyle söz eder:

> "Teleks diye bir alet var, faks öncesi telgraf sonrası. Cilalı taş devrinden söz eder gibi ediyorum fakat topu topu 30 yıl önce. Teleks vasıtasıyla biz operatörüne veriyoruz. Benden önceki dönemde PTT binasında, daha sonra ise bizim binamızda bir odada teleks operatörü vardı.
>
> Ben haber merkezine girmeden evvel bu işi PTTde hallederlermiş. Zaten çoğu zaman da yayınlar postaneden yapılırmış. Teleks operatörleri, siz ne yazarsanız yazın, eline gelen metni mors alfabesine döken kişidir. Zaten önündeki cihaz odur. Şerit halinde takar gider. Ankara'da da başka bir teleks operatörünün önüne gelir. Fakat çoğu kez arkadaşlar PTTde, bültene sadece birkaç dakika kala, ellerine

[669] "Açık Mektup", *Antalya Gazetesi,* 1.5.1965.
[670] Çimrin, 2012:487.
[671] Özgüler, 2011:107

> gelen bu şeritleri metne çevirmek çoğu zaman postanede mümkün olmadığı için, teleks operatörü, şeridin üzerine el yazısıyla kargacık burgacık yazarak spikerin eline götürür, artık spikerin ferasetine kalmış, çözme yeteneğine kalmış. Doğrusu bu teleks operatörlerinin verdiği şeritlerden bir bülten oluşturabilmek, haber okuyabilmek başlı başına bir beceriydi. O zamanki spiker arkadaşlarımızın maharetlerini bugün övgüyle anmamak mümkün değil."[672]

Mustafa Tuncel'in sözünü ettiği, telgraf şeridinden haber okuyan spikerlerden biri de Akın Önen olmalıdır. TRT emekçilerinden ve Antalya Şenliği'ne (sonradan Altın Portakal Film Festivali olarak adlandırılmıştır) uzun yıllar emeği geçmiş Akın Önen spikerlik günlerini şöyle anlatır:

> "Örneğin ben yüksek olasılıkla Antalya'da, hatta dünyada diyelim, telgraf şeridinden haber okuyan tek spikerim! Telgraf şeridi deyince şu an siz düşünüyorsunuzdur muhakkak. O zaman telgraflar böyle şerit halindeydi, yazılı çıkardı. Onlar kesilerek alt alta yapıştırılıp getirirdi. Tabii o zaman bizde teleks faks gibi olaylar yok. Radyo dahi yeni kurulmuş. Ankara'da yayınlanan "24 saatin olayları" diye saat 21.00'de yayınlanan bir bülten vardı. O, PTT kanalıyla gelir, yetişebilirse onlar yapıştırılır alt alta ve yetiştirilemezse, işte o anlattığım şeritten okunmak zorunda kalınır. İlk ve tek şeritten haber okuyan spiker benimdir belki de."[673]

Antalya Radyosu kamu yayıncılığı yapan bir kurumdur ve radyoyla ilgisi olmayan fakat bireylerin yaşamına dokunacak yerlerde devreye girer. Bu öykülerden biri ailesi tarafından söz verildiği halde okula gönderilmediği için, Antalya Radyosuna mektup yazan Hatice Kösem Arıcan'ınkidir. Hatice Hanım, 1969'daki süreci şöyle anlatır:

> "1967'de Hurma ilkokulunu bitirdim, üç yıl ara verdim. İnek güdüyordum, babama okumak istediğimi söyledim. Kuran'ı hatim edersem okula göndereceğini söyledi. Ben de inek güderken her gün Kur'an okudum. Hatim ettim, bitirdim. […] Burası Hurma Köyü. Evimiz iki katlıydı. Damdan deniz olabildiğince görünürdü. Benim çocukluğumda buraların bir kısmı bataklıktı. Eğer hayvanımız yani koyunumuz bataklığa kaçmışsa oradan çıkamaz, ölürdü.
>
> [Yavuz Özcan Parkı'nın oradaki Yatılı Sağlık okulu'nu kazandığını anlatır.] Babam yine göndermedi. Saçlarım dizlerime kadar. Bakır renk. Örülü. "Saçını kısacık keserler." dedi. 1969'daydı. Sonra seleklerin altında, kadın ebelik okulunu kazandım. Ailem orasının uzak olması, kız çocuğu olmam gibi sebeplerden beni okula göndermediler. Trt radyosunda, o zaman günaydın programı vardı, sabahları çıkardı. Günaydın programına mektup yazmıştım:
>
> "Ben, Hurma Köyü'nden, Hatice Kösem. O zamanki soyadım Kösem'di. ilkokulu bitirdim , yükseğine devam etmek istiyorum. Okumak istiyorum ama köyümüzde ortaokul yok. Şehirde de babamın okutma imkanı yok. Onun için okula gidemiyorum. Okumak için yanıp tutuşuyorum ama yapacağım bir şey

[672] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[673] Akın Önen ile sözlü tarih görüşmesi, 18.8.2008, Akın Önen'in evi, Antalya.

> yok." dedim. Böyle yazdım, mektubu Antalya Radyosuna gönderdim. Meteorolojinin, müzenin yanındaki radyoya. Benim mektubum bir sabah okundu radyoda. Sonra beni aramak için, muhtarı bulmuşlar. Muhtar da babama getirmiş. Ben bir tarlada çalışırken, ertesi gün muhtar babama, "kızını al, gel" demiş. Babam götürdü beni ama yukarı çıkarmadı. Aşağıda bekletti. Trt radyosunda çalışanın biri İzmirliymiş. İzmirde benim anam babam var, kızınız hem onların yanında dursun, hem de sağlık meslek lisesinde okusun demiş. Bizim yapabileceğimiz ancak bu, demiş. Babam kabul etmedi. Ben sonra yatılı okulu kazandım. Antalya Sağlık Okulu. Orda okudum üç sene ve okul birincisi olduğum için, imtihansız, bir üst koleje devam etme hakkım oldu. Isparta sağlık kolejine devam ettim."[674]

Kentliler, Antalya Sesevi'nin 1961-1977 arasındaki program adlarını kolaylıkla sayamasa da herkes Sesevi'nin birkaç yıl içerisinde 4 kez taşındığından haberdardır. Nadire Sönmez, Selahattin Tonguç, Yalçın Maytalman, Nuray Büyükkasap, Vural Binbirdahil görüşmecilerimizin bir kısmı, radyonun taşındığı binaları ve yıllarını yaklaşık olarak anımsar ve tarif eder.

Sesevi, 44 yıl kalacağı uzun süreli konağı olan Tonguç Caddesi'ndeki binaya 1970'te taşınmıştır. 1973'e gelindiğinde Kıbrıs sorunu ön plana çıkar ve aylarca birinci haber olarak verilirken,[675]1973'te ise Kıbrıs'ta Rum ve Türk kökenli halk arasında iyice yükselen çatışmalarda, adadaki Türklere yalnız olmadıklarını duyurmak, ada halkına moral vermek için, Anadolu'nun sesini onlara duyurma işlevini üstlenmiştir. TRT Antalya Bölge Radyosu adını alan radyo, aynı yıl 200kw'lık 3 vericiden 600kw'lık bir yayın alanına ulaştığı için neredeyse Libya'dan Almanya'ya, Suudi Arabistan yarımadasına kadar olan alan içinde dinlenebilir duruma gelmiştir. Bu kapasite, devlet tarafından Türk'ün gücünü dünyaya göstermek ve Kıbrıs Türk halkının sahipsiz olmadığını bildirmek için bir meydan okumadır. Kenan Değer'in aktarımıyla:"Kıbrıs'a 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Türk Silahlı Kuvvetleri askeri birliklerinin çıkarma yapmasından önce,Antalya Radyosu programlarıyla birlikte Türk'ün sesi devletçe Kıbrıs adasına ulaştırılmış olur."

Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Antalya Radyosu'nun ve programlarının önemini Mustafa Tuncel şu sözlerle anlatır:

> "Dağlardan bir sinyali aşırmak o zamanlar kolay değil. Yayınları dağlardan aşırmak. Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teçhizatı elbette yerinde ama yine bir telsiz sinyalini dağlardan aşırmak, bir sesi dahi Toroslar'ı aşıp bir sinyalin Konya, Ankara'ya varması? Öyle bir teknoloji devri. Ama burada Antalya Radyosu diye bir radyo var. Kıbrıs'ta direnen halka yahut Anadolu'da gelişmeleri kaygıyla izleyenlere haberler veriyor. Bir de 1974 Kıbrıs çıkarması sırasında Rum radyosu olsun, Yunan, Girit, şu bu Akdeniz düzlüğünde rahat yayılabiliyor ve bizim sahilimize de rahat vurabiliyor. Bunun yaptığı

[674] Hatice Kösem Arıcan ile sözlü tarih görüşmesi, 1.3.2019, Hatice Kösem Arıcan'ın evi, Antalya.
[675] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> moral kırıklarını düşünün. İşte "Türk işgalciler şurada kıstırıldı." falan diyor. Türkler icabında haberleşemiyor dahi kendi kuvvetleriyle. Burada bizim haberlerimiz, Ankara bürosu tarafından alınıp okunduğunda askerler bunu dinleyip "Evet!" diyorlar, "Türk kuvvetleri şuraya da geçmiş, buraya da geçmiş!" öğreniyorlardı.[…] Sen icabında buradan Kıbrıs'taki Türklere bir moral vermek zorundasın! Nereden vereceksin? TRT Antalya Binamızda, "A Radyosu" ismiyle kurulan bir servis. Sonra o Anamur'a taşınmıştır fakat Antalya'da başlamıştır. "Burası A Radyosu!" diyorsun "Dinleyiciler! Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'taki işte kuvvetleri şuraya gidiyor!" Bir çeşit oradaki halkı bilgilendirmek. Direnin! Dayanın! Geliyoruz! "Şu an Güzelyurt'a doğru ilerliyor! Baf bölgesi falan… falan…" Bu yayınlar işte psikolojik savaş! Savaş dediğin şey psikolojik olur zaten. Başka bir odada geçici stüdyo kuruldu falan."[676]

Nuri Erkal da 1974'te savaş sonrası Kıbrıs'a giderek yirmi tane program yaptığını belirtmiştir.

TRT'nin bölge radyoları, aslında gün içerisinde ulusal yayın yapan Radyo l'e bağlananradyoların zaman zaman kendi bölgelerine yayın yapmalarından oluşmaktadır. Burada önemli özellik, bölgeye ayrılan sürede, varsa bölgeye özgü reklam verilmesi ve bölgenin gereksinimi, özelliği olan konulara değinen programların yapılarak yayınlanmasıdır. Bölge radyoları, bulundukları kentle daha yakın ilişkide olduklarından, yayınlarındaki öncelik, doğal olarak o kente özgü olmaktadır. Bir anlamda, bir il radyosu niteliğine de bürünmektedirler. Burada önemli etken, mekânsal birlik, ulaşım ve iletişimdeki kolaylıktır. Örneğin, Antalya Bölge Radyosu'nun bulunduğu Antalya'da bir olayın veya bir etkinliğin olması, bu konu ile ilgili bilgi vermeyi kolaylaştırmakta ve konuk olarak çağrılacak kişilerin o kentte bulunan üniversitelerden, gazetelerden veya benzer kurum ve kuruluşlardan çağrılmasını zorunlu kılmaktadır.[677]

Sinyalin 2kw'tan 600kw'a çıkarılarak, bu denli güçlü hale gelmesi, hitap edilen bölgenin birdenbire genişlemesi, hitap edilen dinleyici sayısının da birdenbire onlarca katına çıkmış olduğu anlamına gelir. 1973'ten sonra TRT Antalya Radyosu çalışanları, programlarını yerel ve bölgesel yaşantıyı anlatarak fakat bu yeni, büyük ve ikincil hedef kitleyi göz önünde bulundurarak yapmak durumundadır. Bu tarihten sonra yapılan programlarda yöntem, işleyiş ve ritm eskiden olduğu gibi sadece Antalya, Burdur ve Isparta halkı gözetilerek yapılmamış ve bu yörenin insanı, tüm dünyaya daha evrensel bir dille anlatılmaya çalışılmıştır.

Antalya Bölge Radyosu 3 Mart 1973'teki ilk yayınında Nuri Erkal'ın yapımcılığında dinleyicilere şöyle seslenir:

---

[676] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[677] Aziz, 2002:225.

> "Burası, orta dalga 340 metre 881 kHz üzerinden yayın yapan TRT Güney Postaları Antalya Radyosu. Sevgili dinleyiciler, TRT Antalya Radyosu'nu dinlemektesiniz. Alıcınıza bakın, göstergeyi Orta Dalga 340 metre üzerinde göreceksiniz. Şu anda 600 KW güçle sesleniyoruz sizlere. Bölge Radyosu'nun açılışı üzerinden çok kısa bir süre geçti. Daha önceleri 2 KW ile yayın yapıyorduk. Sesimizin daha gür duyurmanın sevinci ve coşkusu içindeyiz. Burası Akdeniz kıyılarından yayın yapan Torosların güçlü postası Antalya Radyosu. Anadolu'nun ses ve söz birliğine koşuyoruz. Kıvançlıyız, mutluyuz. Sizlerle paylaşacağımız bu mutluluğu türkülerimizle değerlendirmek istiyoruz. Kısa bir türkü demeti sunacağız. Anadolu türkü kaynağı, türkülerle tüter köyümüz, kentimiz, memleketimiz. Bir uçtan bir uca sevgi pınarları gibi akışır türkülerimiz, ilk türkümüz Akdeniz'in incisi, mavinin, yeşilin, güneşin ve tarihin gömüsü Antalya'dan geliyor: Meşelidir Engin Dağlar Meşeli".[678]

1932'de muhalif yazar Bertolt Brecht, Radyo Teorisi başlıklı yazısında şu ifadelere yer verir:

> "Radyo bir ilelim aracı olmaktan çıkıp, iletişim aracı haline gelmeli. Eğer sadece mesaj göndermeye değil, almaya: dinleyicilerin sadece işitmelerine değil, konuşmalarına imkân verseydi ve onları birbirinden yalıtmak yerine, ilişkiye sokabilseydi, radyo, kamusal hayatta hayal edilebilir en harika bağı oluşturabilirdi insanlar arasında. Ancak teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği doğal imkânlarla ilgili bu önerilerin, mevcut toplumsal sistemde gerçekleştirilmesine imkân yok. Buna karşılık, eğer bir uygulanabilseler, başka bir diğerinin biçimlenip, yeşermesine yardım edebilirler".[679]

Radyoda dönemin en yaygın ve dinleyiciyle etkileşimli iletişim yöntemi telefon bağlantıları ve mektuplardır. Nuri Erkal, mektuplara programlarındaoldukça önemli bir yer verdiğini söylemektedir.1970'te İstanbul Radyosu'nda başladığı, 1973'ten itibaren Antalya Radyosu'nda sürdürdüğü programlarında toplumsal konulara değinir.

Nuri Erkal'a gelen mektuplar özellikle Türkiye'de kamusal radyo yayıncılığında dinleyicinin programa katılımının yerini özetleyebilecek unsurları içinde barındırmaktadır. Bu mektuplarda yaşanılan yerin, köyün kasabanın ahvalini anlatan, kamu görevlilerini uyaran, öğütler veren sözlerden, yayın içeriğiyle ilgili istek ve önerilere birçok şey bulunur. Mektuplarda kullanılan dil ve oluşturulan atmosfer de okuyanı, tanık olanı ayrıca düşündürür. Mektuplar bir vakitten sonra programlarının bir motifi olmanın ötesine geçer, yer yer programın ana unsuru ve sorunsalı olur.[680]Nuri Erkal prodüktörlük yaptığı uzun yılları ve programlarına gelen mektupları şöyle anlatır:

---

[678] Çimrin, 2012: 482.
[679] Alankuş, 2005: 36.
[680] Kaynak kişilerin Antalya Radyosu'ndaki müzik ve söz programlarının içeriğine ilişkin neredeyse hiçbir şey anımsayamaması, çalışmanın araştırma aşamasında Kenan Değer, Nuri Erkal ve Mustafa Tuncel ile görüşmeyi

> "Mektuplar falan gelirdi bana Bosna Hersek'ten dahi mektup gelirdi. Anlıyorsunuz ki artık Bosna Hersek dahi dinliyor Antalya Radyosunu. Antalya vericisi çok kuvvetliydi 600 kilowatt! Sonra bunu 300'e düşürdüler, ne zaman olduğunu hatırlamıyorum. Onu Kenan Değer'e sorarsınız.[…] İlk "Antalya'dan Anadolu'ya" diye bir program yaptım. 30 dakikalık. Bu yayınlandı. Benim yaptığım bant ortak yayında yayınlanıyordu. 1973'te "Köy Odası" isimli bir programım var. Bununla, Türk Dil Kurumu Radyo Televizyon Dil Ödülü kazandım ben. O zamanın parası ile 4000 lira para verdiler bana. Bu Köy Odası, bölge radyosu nereyi kapsıyorsa; Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, hatta Bodrum'a kadar dahi gittik, araştırıyoruz. Sesleri aldırıyoruz.[…] Yıl, 1976. Turan Dursun'dan da yararlanarak, "Dünden Bugüne İnanışlar"ı yapıyorum. Çünkü İmam hatip'te de öğretmen olarak çalıştım, batıl inançlar bu topraklarda çok yoğundur, biliyorum. Gitmiş şikayet etmişler beni: "Nuri Erkal dinin altını oyuyor!" Derken Kars Radyosu'na sürdüler beni. Kars radyosu 2 kilowatt. Yok şu anda. Ben Kars'ta, halk müziği, o vatandaşın ve memurun, işçinin, soğuk ve karla mücadelesine, kömür dağıtımına ilişkin bir program yaptım. Ankara'da denetmenler içinden biri benim o programımı gösteriyor ve diyor ki; "Bakın bütün programlar bu seviyeye gelirse, Türkiye kurtulur!" Bu benim kulağıma geldi.[…] 1976 "Çocuklar için" diye bir program yaptım ve Çağdaş Gazeteciler Derneği, Mustafa Ekmekçi bana ödül verdiler. 1977'de, "Topraktan Tencereye" yine çok güzel bir programdı, tarımsal üretim ve tüketimle ilgili.Sonraları"Çocuğun Gözüyle Büyükler", "Ozanlar ve Yazarlar", "Toroslar'ın İki Yakası" ve"Ne Dediler?"i yaptım. Ne dediler yani mikrofonu tutuyorum… halk ne dedi. Bu programda her şey var: Kent, kırsal, tarım, ekonomi, politika, yerel yönetimler. Yani halkın gündelik sorunları masaya yatırılıyor. Kim ne söylemek isterse, serbestçe ifade ediyor."[681]

Toplumsal yönü ağır basan söz programları yapımcısı Nuri Erkal, kendi programlarına ilişkin bilgi verirken mektupların onun programlarını şekillendirmesinde, dönem dönem biçem ve içerik değişikliklerinde olağanüstü birer yönlendirici, bulunmaz birer tarafsız eleştiri aracı olduğunu belirtir. Mektuplar ona göre hatasıyla sevabıyla gerçekleri yüzüne söyleyen ve yaptığı işin gerçek değerini bulmasına yol açan unsurlardan biridir. Çünkü bizim toplumumuzda düşman hırçın olur, dost ise fazla mülayim. Sizi kırmamak için gerçekleri gizleyebilir. Mektuplar bir programın içeriğinin ne kadarının izleyiciyle aktarabildiğinin de aynasıdır.

1973'ten itibaren Çocukların Gözüyle Büyükler, Topraktan Tencereye, Toroslar'ın İki Yakası ve özellikle Dünden Bugüne İnanışlarımız programlarına yapıldığı süre boyunca yurt içinden ve yurt dışından yüzlerce mektup gelmiştir. Mektup gönderilen yerler arasında Bulgaristan, Tunus, Libya, Romanya, Almanya, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin çeşitli illeri, kasabası, köyleri dâhil birçok yer vardır. Bu mektupların içeriği övgü dolu sözler olabildiği gibi, yayına ilişkin sıkıntılar, dertleşme, şiir paylaşımı veya yerleşim yerindeki bir suçluyu

zorunlu kılmıştır. Yapımcının arşivindeki bu mektupların, en azından kayda değer bir kısmının kentin toplumsal belleğindeki yerini bulabilmesi adına burada yeri geldiğince paylaşmaya çalışılmıştır.

[681] Nuri Erkal ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

veya çeteyi ihbar etmeye ve devlet görevlilerini sıklıkla TRT'ye şikâyet etmeye kadar gidebilmektedir.[682]

1975'te Libya Homs şehrinde çalışmakta olan bir çift, Nuri Erkal'dan Antalya'da dedelerinin yanında kalıp okula devam etmekte olan çocuklarına radyo programında bir şekilde yer verilmesini rica eden bir mektup yazmıştır. Sofya'dan bir kişi ise yayını kaliteli olarak dinlediğini belirten şu mektubu göndermiştir:

"2 Mayıs 1973 - Sofya

Sayın Nuri Erkal

Antalya Radyosu'nu Sofya'dan çok iyi, yani parazit vermeden dinleyebiliyorum. Sevinçliyim doğrusu. Bir yandan içinde biriken sevinci, diğer yandan hazırladığınız yayınlarda anlatış gücünüzü beğendiğimi söylemek için yazıyorum mektubumu.

Torosların İki Yakası dizisi etkiledi beni ilk önce. Bodrum'a ayırdığınız program çok iyi düzenlenmiş ve renkliydi. O kutu kutu evleri, labirent sokakları, çocuk gözü mavi suları aklımın bir köşesine resimleri sakladım. Fethiye ilçesini canlandıran yayın da gönlümü okşadı. Marmaris sonra. Gerçeğe değişik yönlerden ışık tutulunca daha bir bütün olarak canlanıyor insanın, dinleyicinin kafasında.

Marmaris programını dinleyicilere sunan ses Sizinse, güzel, biraz madeni, gür çağlayan, ısıtıcı bir ses. Çekici. Uzun yıllar bu alanda çalışabilmek için koruyun bu sesi. Soğuk, alkollü içkiler, gazlı sular sesini düşmanı…

Türk Dil Kurumu Ödülü'nü kazanan Sizseniz, candan tebrikler!

Genellikle yakınlarınızda ilgili olumlu veya eleştiri anlamında söyliyeceklerim var ama hakkım olmadığından mektubuma nokta koyuyorum. Üstelik bilişmiyoruz da…

İstemeyerek kusur ettiysem, beni bağışlarsınız değil mi? İlk önce Size, sonra programlarını yayınlanmasında emeği geçen tüm arkadaşlarına iyilik ve başarılar!

Saygılarımla, Ahmet ŞERİF"

Nuri Erkal yapımcılığında gerçekleşen programlardan bazıları (1973-2003), sadece TRT Antalya Bölge Radyosu'nda değil, birçok kez TürkiyeRadyoları ortak yayınında da yayınlanmıştır. Özellikle Turan Dursun'un kitaplarını kaynak alarak başlattığı dünden bugüne inanışlar programına Anadolu'nun birçok yerinden batıl inanç, büyü ve başka olgulara, söylencelere ilişkin kısa veya ayrıntılı bilgiler gelmiştir. Erkal, bu programın sonrasında Kars Radyosu'na sürülmüştür. Fakat orada da programlarını aynı anlayışta devam ettirdiğini, bu kez kömür dağıtımındaki haksızlıklara ilişkin bir bölüm de yaptığını belirtir.

[682] Nuri Erkal, bu biriken mektupları birkaç ayda bir çuvallara koyardım derken ekliyor: "Toplum sizden onun sesi olmanızı istiyor. Bu onun hakkı. Ben radyoda artık kendim değilim, bu toplumun bir temsilcisi, hak arayıcısıyım." Kenan Değer ve Mustafa Tuncel de TRT'nin efsane döneminin özerk dönem olduğunu ve o dönem olabildiğince bağımsız araştırma programları yapıldığını, devlet ve özel sektörden insanların da zaman zaman TRT yetkililerini asayişi araştırıcı konumunda gördüklerini onaylar.

Çocukların Gözüyle Büyükler programına sıklıkla büyüklerden mektup gelmiştir. Bu mektup seçkisine almadıklarımız arasında, babasından şiddet gördüğünü yazanlar ayrı bir bölüm teşkil etmektedir. Erkal, bazı dinleyicilerle zaman geçtikçe arkadaş olmuş, çok uzun yolları göze alarak, tatilinde onları ziyarete gitmiştir. Gelen mektuplar birbirinden çok farklı konular da içerebilmektedir:

"12-4-978

Sayın Antalya Radyosu Biz Suudi Arabistan'da çalışan iki arkadaşız bir kazada ikimizden Başka türk yok. Memleketten çıkalı 3 Ay gibi bir zaman oldu Hiç Mektup Alamadık Bu yüzden Çok üzgünüz. Memleketimiz -tomarza kazasının Cuha köyü Eşim ve Çocuklarım Hasan Ali Ramazan ve bülentin için sizden bir türkü istiyorum. Hem onları duymuş olur hemde biz dinlenmiş oluruz. Mektup. Almadığımızı radyonuz Aracılığı ilede duyurursanız Çok memnun etmiş olursunuz bizleri
Muhlis Akarsudan. Niye felek beni yardan ayırdı türküsünü istiyoruz.

İbrahim Erciyes,
Mustafa Can

Bu isteğimizi sabah saat 630- veya
Akşam 7 Haberlerinden sonra pororama
Alırsanız memnun kalırız. bu saatlarda
Hep sizlerin pororamlarınızı izliyoruz.
Hepinize ömür boyu başarılar."

TRT çalışanları ve görevlilerinin çalışma tempoları oldukça yoğundur. Prodüktörler sahada araştırma yapıp, dönüp programı hazırlamak durumundadır. Bu gibi durumlarda, mektupları yazanlar gönüllü muhabirlik görevi görmektedir. Erkal'ın verdiği bilgiye göre, köy ahalisiyle, muhtar ve diğer yöneticilerle irtibata geçerek yahut farklı yöntemlerle doğruluğu araştırılan mektuplardaki konular, yayına olabildiğince sansürsüz aktarılmaya çalışılmıştır.[683]

Kenan Değer, program geliştirimlerinden bir örnek verirken bir dönem çekimleri hem televizyon hem radyo için değerlendirilmeye çalışıldığını belirtir. 1973'ten itibaren Antalya Lisesi Korosu, küçük stüdyoda çalışmalara başlar:

"Antalya spikerlerini yetiştirdim. Spor spikerlerini, sunucuları ayırdım, eğlence programlarını ayırıp, kategorize ettim. Canlı yayınlar yaptık. Antalya Lisesi'nin korosunu küçük stüdyoya getirip, korolar icra ettik. Osman Hoca ile (Batur yahut Hatipoğlu?) Antalya'da Bayramı tartıştık. Antalya'da sağlıkla ilgili sorunları, Antalya'nın il sağlık müdürü ve başhekimi getirip onlarla canlı yayınlar yaptık. Hiç kolay olmadı. Radyo binasında yaptık bütün bunları, sonra üç buçuk yıl geçti bu paket yayınlara gerek kalmadı. Çünkü istasyonlar yapıldı."[684]

[683] Nuri Erkal ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[684] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.

Değer, Antalya Türk Musikisi Korosunun kurulmasına da öncü olmuştur. Ona göre, Antalya'da bugün kurulan tüm koroların nüvesi o dönemki çalışmalarda atılmıştır. Nadire Sönmez eşine Nuri Erkal'ın radyo programı aracılığıyla yaptığı sürprizi, yıllar sonra aynı heyecanla anlatır:

> "Bizim Moryer Yaylasında o zamanlar elektrik çok kesintili. Bir pilli radyomuz var, sabahtan akşama kadar Antalya radyosu açık. Tek eğlence aracımız o. Bir gün… bizim evlilik yıldönümümüz. Eşim merdivenin üzerinde boya badana yapıyor. Ne yapsam… ne yapsam… Otuzuncu evlilik yıldönümümüz. Nuri Erkal Hoca'yı aradım, anlattım: "Hocam bizim için bir türkü çalar mısınız bugün?", "Nadireciğim, ben Mersin Silifke'deyim. Canlı yayın yapıyorum." Dedi."Ama senin için bir türkü çalarız."Eşim badana yaparken radyoyu tutup yanına geçtim. Radyo açık… dinletiyorum. Diyor ki:"Radyoyu koysana oraya! Yoruldun, ne yapıyorsun?" Sonunda ses geldi:"Moryer Yaylasında bulunan sevgili dostum Nadire ve Süleyman Sönmez'in otuzuncu evlilik yıldönümü. Onları kutluyorum. Onlar için bir türkü armağan ediyorum."Eşim halen zannetmiş ki, ben bunu teybe aldım ve ona dinletiyorum. Canlı yayın olduğundan haberi yok. Sonra şöyle bir baktı bana. Alkış! Türküyü dinledik."Yeşil çimen üzerinde" isimli türkü. Eşim merdivenden indi. Bahçeye çıktı. Elinde bir kırmızı gülle geri geldi. Unutmuş evlilik yıldönümümüzü. Öyle kutladık. Böyle güzel mutluluklara vesile olan, insanın yüreğine dokunan bir şeydi radyo. İşte böyle tatlı anılarımız var."[685]

Antalya Radyosu'nda müzik programları sadece güzel anlar yaşatmakla kalmaz, tüm bölge radyolarında olduğu üzere kapsamlı bir kültür arşivi oluşumuna da hizmet eder: zamanı hapseder. Akın Önen, Kenan Değer ve Mustafa Tuncel, Antalya Radyosu'nun uzun yıllar yaptığı programlarla, Akdeniz turizmini tanıtan ilk kurumlardan biri olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre bu programlar sayesinde ve Turizm Bakanlığı'nın da politikalarıyla turizm Antalya'da tarımın oldukça önüne geçmiş ve bugünkü resmi oluşturmuştur. Tuncel, Antalyalıların, radyoyu ve ekibini bağrına bastığını, TRT'nin ise buna karşılık programlarıyla Antalya kentine borcunu ödediğini düşünerek şunları ekler:

> "Geleneksel yaşayan bir kent, kendi yağında kavrulan Antalya, "kabuğundan çıktı". Bu "geleneksel yapı" dediğimiz toplum yapısı yenilikleri de o kadar çabuk benimseyip, bağrına bastı ki. (Bu radyo müdürlükleri, bu ülkede nerede, ne zaman kurulduysa etrafında bir sevgi halkası oluşturmuştur.) Antalya halkı da, Behiç Çine, Erdal İyiöz, Cevat Uyanık… Bu insanların bir türküsü, bir saz çalıp seslendirmesi, ertesi gün sokağa çıktıklarında büyük bir saygı itibar gördüler. "Erdal abi harikaydın yahu! Mest olduk ailecek! Radyodaki o sazını resitaline dinledik kendimizden geçtik!" Ödül bu. Bu kadar. Erdal Bey bununla yaşadı.[…] Antalya, TRT radyosunu bağrında büyüttü besledi fakat Antalya radyosu çalışanları da, Antalya'ya borçlarına mükemmel bir biçimde ödediler. Antalya'yı büyüten, eğer

[685] Nadire Sönmez ile sözlü tarih görüşmesi 13.5.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.

> bu gelişmekse geliştiren, dünyaya tanıtan, uluslararası bir uğrak yeri haline getiren - o dönem birçok kamu çalışanı ve özel sektör çalışanlarının yanı sıra- bir de özellikle TRT Antalya Bölge Müdürlüğü Haber Ekibine aittir bu kıvanç diyorum."[686]

Radyonun çekim gücü 1973'ten itibaren her ne kadar Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'yı kapsayacak duruma geldiyse de, Antalya'da toplumsal bellekte 1970'li yılların ortası, radyonun tahtını televizyona devretmeye başladığı yıllar olarak anılma eğilimindedir. Kenan Değer, televizyonun yaygınlaşmaya başlamasını "Kaçak: Dr. Kimble'ın son bölümünün yayınlandığı gün sokakta in cin top oynuyordu" sözleriyle açıklar ve ekler:

> "Radyoda görünmeyen kadrolu sunucularımız, televizyonda görünür hale geldiler der ve ekler:Bizim paket program çok başarılı oldu ve herkes kendini görmeye başladı: okul korosunda çocuğunu gördü, tartışmalarda kendini gördü."[687]

O günleri anarken gözleri buğulandığı halde, sık sık gülümseyen Değer, televizyon yayını izleyebilmek içininsanların dükkânlarını erken kapatarak eve gittiğini belirterek şunları ekler:

> "Antalya'ya yayın gelemiyordu. Ankara, İzmir, Denizli, İstanbul, buraya yayın geldi. Fakat halk o kadar sevdi ki bizim paket yayınlar haftada üç gün idi, akşam diyelim dükkânlar sekizde kapanacaksa, altıda kapatan evine gidiyordu o yayınları izleyebilmek için. Televizyon seyredecek! Öyle tutulmuştu. Herkes çok memnundu."[688]

Selahattin Tonguç "Transistörlü radyoların yerine 70'lerde ilk televizyon yayını geldi Ankara'dan, TRT 1."[689] derken, Ajun Akıltopu o günleri şöyle anlatır:

> "Bir tek Ankara'dan gelen kanal Antalya'da da olunca 1968 falan da galiba. Ankara'da oynayıp da zamanı geçmiş eski şeyler Bir de burada veriliyor. Yani iki kanalımız olmuştu istersek onu istersek öbürünü seyrediyorduk. Ne mutluluk! […] Evet Antalya'da da ayrı yayın başlayınca iyi olmuştu. Ekranda yazıyordu herhalde TRT Antalya. Bilmiyorum hatırlayamıyorum."[690]

10 Mayıs 1974'te Antalya'da gerçekleşen televizyon paket yayını için önce davetiye satılmasını, ardından ise Saray Sineması'nda çekim gününün gelip çatmasını Vural Binbir şöyle anlatır:

---

[686] Mustafa Tuncel ile sözlü tarih görüşmesi, 20.2.2019, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya.
[687] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.
[688] Kenan Değer ile sözlü tarih görüşmesi, 15.6.2011, Kenan Değer'in evi, Antalya.
[689] Selahattin Tonguç ile sözlü tarih görüşmesi, 15.5.2019, Selahattin Tonguç'un evi, Antalya.
[690] Ajun Akıltopu ile sözlü tarih görüşmesi, 5.1.2018, Ajun Akıltopu'nun evi, Antalya.

> "Antalya'da televizyon satın alan vardı. Haftada bir iki havalar müsait olduğu zaman Kıbrıs ve Kahire'den yayınlar alırdık. Tabii ki kalitesi düşük ve haftada bir Kıbrıs televizyonu Türk filmi gösterildi ve ertesi gün konu olurdu. O-ho akşam Türk filmini izledin mi? Falan. Bir sürü pespaye filmlerdi. […] O bir mutluluktu derken İstanbul Teknik Üniversitesi'nin deneme yayınlarına başladığını duyduk fakat İstanbul. Türkiye'ye yayın başladı. Sonra bir gün Antalya'da yayın yapılacak diye duyuruldu ve nihayet Antalya Saray Sineması şimdiki Plaza2000'de dört yüz kişilik bir salon orada bir gece düzenlendi. O banda alındı, televizyona alındı. Şarkıcılar, haber yayını. O geceye ben davetiye ile gittim. Ondan sonra paket yayın başladı. Paket yayından her şey Ankara'dan buraya gönderilir, buradaki istasyondan yayınlanırdı." [691]

Televizyon, Türkiye'de 31 Ocak 1968'de, Antalya'da ise 10 Mayıs 1974'te yayına geçmiştir. Bu ilk önce Ankara'dan gönderilen paket programlar biçiminde başladıysa da, programın ardına bölge haberleri eklenmekte, haberlere daha çok fotoğraflar eşlik etmektedir. O tarihe kadar Antalyalılar, çekebilen antenlerle Mısır veya Kıbrıs Rum televizyonlarının yayınlarını izlemeye çalışmışlardır.

Antalya'da radyo, 1970'li yılların sonlarına kadar yoğun olarak dinlenilmiştir. Ne var ki 1977'den sonra televizyon ve televizyon yayıncılığının hızla gelişmesi, -tüm Türkiye'de olduğu gibi Antalya'da da- radyoyu televizyon karşısında ikinci plana itmiştir. Bu nedenle şehrin toplumsal belleğinde kalanlar 1970'lerin sonundan itibaren radyoyla değil, televizyonla birlikte anılmaktadır.

Televizyonun günlük yaşama girmesi 1970'lerde gerçekleşmiştir. Türkiye'de ilk televizyon yayını İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, ardından 31 Ocak 1968'den itibaren Ankara'da, haftada üç gün deneme yayını olarak başlamıştır. TRT bünyesinde televizyon yayını, tek kanallı ve siyah-beyaz olarak 1970'lerde yayın faaliyetini genişletmiş ve Türkiye'nin birçok bölgesini kaplar duruma gelmiştir. Televizyonun yaygınlaşması, o güne kadar en yaygın haber alma aracı olan radyoyu ikinci plana itmiştir. 1982'de ilk renkli yayınını yapan TRT 1984'te tümüyle renkli yayına geçmiştir.[692]

1993'te ilk özel radyoların açılmaya başlandığı tarih, aynı zamanda TRT Antalya Radyosu'nun da verici tasarrufuna gittiği tarihtir. Böylece bir dönem, Antalya Radyosu'nun ilk kurumlaşma öyküsü ve yerel radyonun Libya'dan Romanya ve Suudi Arabistan'a geniş bir alanda yayının çektiği dönem bir süreliğine son bulur. Yayınlar 1998'den itibaren FM bandındayken günümüzde ise uydu aracılığıyla tüm dünyaya yayılmaktadır.

---

[691] Vural Binbir ile sözlü tarih görüşmesi, 26.2.2019, Vural Binbir'in evi, Antalya.
[692] Kuyaş: 2002: 337.

SONUÇ

Bu çalışma, Antalya'nın toplumsal belleğindeki radyo anıları üzerinden bir analiz yapma çabası gütmüştür. Araştırmada, kullanımının yaygınlaşmasından itibaren yarım yüzyıldan fazla en etkili kitle iletişim cihazı olan radyonun, 1937-1977 arasındaki dönemde -Türkiye'nin bir taşra kenti sayılabilecek Antalya'da toplumsal belleklerdeki yerine ve işlevine dair bulgular ortaya konmaya çalışılmıştır. Antalya Halkevi'nin 1937'de getirttiği ses düzeni ile halka konferanslar, ajans ve radyo yayınları dinletilmeye başlanmasından, yapımı tamamlanan Sarıçınar televizyon verici istasyonunun 1977'de TRT Ankara yayınına bağlanıncaya kadar geçen süreç içerisinde radyonun Antalyalıların toplumsal belleklerindeki yeri ele alınmıştır. Anılara dair bir derleme yapabilmek için, dinleyiciler, radyo sahipleri, radyo tamircileri ve TRT Antalya Radyosu çalışanları ile sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Görüşmeler temel alınarak radyo yayınlarının uslarda bıraktığı ize ilişkin notlar düşülmüştür.

Sosyal bilimler bizlerden sessiz sedasızca çekilip gitmekte olan belleğin yasını tutmaktadır. Bir anlamda insanlar belleğe sarılarak kendi varlık alanlarının mücadelesini vermektedir. Çünkü belleği yerinden eden birçok faktör gün geçtikçe daha belirgin hale gelmektedir.[693]

Toplumsal bellek, radyo yaygınlaşmadan önceki radyo dinleme, yayın yapma, gündelik hayatta radyonun güç erkleri ve sıradan insanlar tarafından kullanımıyla birlikte gelen davranış kalıplarını şekillendirmiştir ve radyo yaygınlaştıktan sonra toplumsal bellek radyoyla birlikte var olmuştur. Toplumsal yaşamda -ve artık diyebiliriz ki geçmişte, tarihte- sadece bir meta olarak değil, bir kavram olarak da radyo toplumsal belleğe eklemlenmiştir. Ayrıca geçtiğimiz yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayan yarım yüzyıllık bir dönem "radyo günleri" olarak anılmaktadır.

Antalya'da telgraf ve radyo gibi iletişim araçlarının yaygınlaşmasından önce, şehrin sınırları dışındaki dünyanın bilgisi, ilânların asıldığı Kalekapısı ve çevresi ile tellalların duyurularını yaptığı Çarşı aracılığıyla şehre ulaşmaktadır. Bunun dışında, iskele ve çarşıdaki kahvehaneler, gezici tüccarların (bezirgân) ve yolcuların ikâmet ettiği hanlar da şehrin iletişim merkezleridir. Ulaşım ve haberleşme ise on beş günde bir gelen vapur, Burdur'dan kuzeye açılan tren yolu, okuma yazma bilenler için kitaplar, dergiler vebasıldığının ikinci günü şehre varan gazeteler aracılığıyla sağlanmaktadır. Eskiden bir olaya ilişkin günler, haftalar sonra öğrenilen bir bilgi, haber veya duyuru, radyo sayesinde dakikalar içinde öğrenilmeye

[693] Karaarslan, 2014: 9.

başlanmıştır. Ajans kelimesi çok uzun yıllar radyoyu kastederek kullanılmıştır. Radyonun, düğmesi çevrildiğinde dünyanın bir ucundakini odalarımıza getirmeye başlamasından sonra, daha hızlı haberleşme gibi bir ihtiyacı doğurduğu da ileri sürülebilir.Radyonun yenilikleri, değişimleri ve en önemlisi haberleri naklen yayınlarla vermesi, halkın radyoyu kamusal alanlarda bir arada dinlediği yerlerde başta siyaset konularında olmak üzere birçok konuyu, radyodan dinlerken kamusal alanda ve özel alanlarda eşzamanlı tartışabilmesine olanak sağlamıştır. Üç askeri darbe geçiren ülkenin, siyasal tarihinin bu dönüm noktaları da radyodan duyurulmuştur. Daha önemlisi, o dönem radyo askeri darbelerin başarıya ulaşabilmesi için başat güç olmuştur.

Radyonun gelişiyle kamusal alanda ilan kurumunun ve ilanın, duyurunun ve tellalın, tüm bunlardan önemlisi kamusal alanda eğlencenin yavaş yavaş dönüşüme uğradığına tanık oluruz. 1930'lardan itibaren radyonun, Türkiye'nin diğer taşra kentlerinde olduğu gibi, Antalya'da da toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamda yavaş yavaş yerini almaya başladığı gözlenir. Gramofon ve radyonun Antalya'da gündelik hayata daha fazla dâhil olduğu 1940'lu yılların öncesine kadartoplumda eğlence ihtiyacı, çalgılı ve sahneli kahvehanelerde, şehirdeki sinema salonunda, yılda birkaç kez gelen gezici tiyatro kumpanyalarında ve panayır usulü kurulan sirk çadırlarında karşılanmaktadır.

Radyonun toplumsal bellekte diğer anılarla da iç içe geçmiş özgün bir yeri vardır. Dünyada radyo yayınını başladıktan kısa bir süre sonra ülkemizde de denemelere girişilmiş, bu yayınlar bir süre sonra Antalya'dan da -düşük kalitede- alınmaya başlanmıştır. Antalya'da ilk toplu radyo dinleme etkinliği 1932'de gerçekleşmiştir. Her şeyde olduğu gibi, Antalya'da da varsıllar radyoyu sahiplenip evine koymuş, yoksullar radyoyu kahvehanelerde veya devlet kurumlarında görmüş ve radyo yayınlarını, radyo aygıtı görece ucuzlayana dek, buralarda dinlemişlerdir. Kamusal, sosyal, iktisadi, idari veya özel mekânlarda insanlar bu yeni aygıt ve yeni teknoloji çevresinde sosyalleşmişlerdir.

Halk, 1930'ların başından itibaren kahvehaneler, Şehir Kulübü, radyo dükkânları, komşuluklar, evler, bahçeler, okullar, hapishane, devlet daireleri, Konyaaltı obaları, tekneler ve daha birçok yerde radyo dinlemiştir. Kamusal, sosyal, iktisadi, özel ve kişisel mekânlarda radyo dinlenmiştir. 1938'den itibaren Antalya Halkevi tarafından yerleştirilen sokak hoparlörlerinden Ankara Radyosu yayınlarınınduyulmaya başlanmasından itibaren, kadınlar da kamusal alanda radyo dinlemeye başlamışlardır.

Radyo, keşfedildiği, geliştirildiği ve ilk yaygınlaştığı topraklarda, Batı'da özel sektörel girişimler ve şirket eliyle ağını genişletmiştir. Radyo Batı'da gündelik yaşamda yaygınlaşmaya başladığı 1920'lerden itibaren ülkemizde de yer bulmuştur. Bizde her ne kadar

özel şirket girişimiyle başlamış gibi görünse de, yayınlar bir devlet dairesinin bodrum katında bulunan yayın odalarından yapılmış ve bu yayınlar ilk yıllarından itibaren yoğun devlet müdahalesiyle şekillenmiştir. Yenilik yapılırken dahi tedbir elden bırakılmamıştır. Radyonun tarihi, aynı zamanda özgürlüklerin, yasakların ve sansürün tarihidir. Bu tarih, içinde aynı zamanda toplumsal dönüşümün de izlerini taşır. Ülkede radyonun tarihine ilişkin daha ayrıntılı bir şeyler söyleme iddiasında bulunmak istenirse, cumhuriyetin ilanından önceki devlet yapısına, askeri sisteme ve toplum yapısına bakmak elzemdir.

Devlet tek parti döneminde radyoyu bir kültürel aygıt olarak ve bir ulusal üst kimlik inşasında kullanmayı çabalamıştır. Devlet radyoyu CHP, Halkevleri ve halkodalarında kullanıp, okuma yazmayı yaygınlaştırmak ve yeni devletin üst kimliğini inşa etmek için kullanmaya çalışsa da bunu başarıp başaramadığı tartışmaya açıktır. Radyoyu yaygınlaştırıp derste kullanacak ve eğitim müfredatına sokacak, halkevlerine koyacak kadar gelişkin bir ufuk sahibi olunmasına karşın, bu hedefe ulaşılamadığı gibi, programların içeriği de çok uzun süre aynı kalmıştır. Ardından iktidara gelen DP ise radyoyu siyasi parti amaçları doğrultusunda da kullanmıştır.[694] Bu dönemde radyo gündelik hayata daha fazla dâhil olmuş, geçen on yıllar içinde radyo fiyatları görece ucuzlamıştır.

Antalya'da radyo sahipleri bu aygıtı sadece kendileri tek başlarına kullanma yoluna gitmemiş; bir mal olarak kendi evlerinde muhafaza etmek koşuluylaradyoyu -yayınları için- komşular, mahalleliler, tanıdıklar gibi yakın çevreleriyle, birlikte kullanmayı tercih etmişlerdir. Radyo sahipleri sırf bu nedenle bugün "özel alan ve özel zaman mahremiyetinden feragat etme" diyebileceğimiz tercihi gerçekleştirmişlerdir. Bazı radyo sahipleri, evlerinin balkon, oturma odası, dam, bahçe benzeri yerlerinde, arkadaşlarının daha rahat radyo dinleyebileceği bir tür kamusal alan oluşturmaya çabalamışlardır. Radyonun evlerde yaygınlaşmasıyla birlikte de oturma odaları "kamusal alan"a dönüşmüştür. Gazeteler dahi uzunca bir dönem, radyodan haber yazdırılması yoluyla son haberleri baskılarına taşımışlardır.

Toplumsal tarihte radyo kadar öznel ve toplumsal bir araç bulması güçtür. Devletler onu tarih boyu propagandada kullanmak için yarışadursun, birey radyoyu -her nedense- çoğu zaman kendinin ve biricik kabul etme tercihinde bulunmuştur. Burada elbette birey, radyoyu bir yayın aracı olmasından çok, radyonun önce "bir meta olarak kendinin radyosu" olduğunu anımsama yoluna gitmiştir. Radyo ve o metanın içinden gelen bir ses on yıllar boyunca herkesi etkisi altına almıştır.

[694] Aksoy, 1960: 51-64.

Antalya'da ilk toplu halde radyo dinleme deneyiminin gerçekleştiği 1932'den önce de dinleme olduğu tahmin edilmektedir. Bu tarihlerden itibaren Mısır, Libya, Kıbrıs, Türkiye, İtalya, Yunanistan, İngiltere, Amerika, Rusya, Almanya başta olmak üzere bazı ülkelerin radyo yayınları dinlenmiştir. Fakat tüm bu süre zarfında radyo denince akla ilkin Ankara Radyosu gelmektedir. Yabancı istasyonların bir kısmı 2. Dünya Savaşı yıllarına denk gelen sürede Türkçe yayın yapmış, bir kısmı bunu savaştan sonra da sürdürmüştür. Dinleyiciler Ankara Radyosu başta olmak üzere bu istasyonlardan haber programları, müzik yayınları, radyo tiyatroları, söz programları ve spor karşılaşmaları dinlemişlerdir. Bunların arasında Ajans Saati, Radyo Gazetesi, Bir Halk Türküsü Öğreniyoruz, Yurttan Sesler, Tarihten Bir Yaprak, Çocuk Saati, İdman Saati sayılabilir.

Radyonun ülkemizde en iyi olduğu konuların başında kuşkusuz halka eser sözlerini ve bilgilerini öğretmesi gelir. Modern metotlarla derlenmiş halk türkülerinin yaygınlaşması radyo sayesindedir. Okuma yazma bilmeyenler ve işin meraklıları için başlanan uygulama halen önce derleyen ve kaynak kişi bilgileri, eserdeki vurgunun ve temanın kısaca açıklanması, son olarak türkü sözlerinin okunması geliştirimişeklinde sürmektedir. Bu derlemeleri Muzaffer Sarısözen'e ve adı burada anılmayan yüzlerce kaynak kişi ile derleyiciye borçluyuz.

Bölge radyoları kurulduğu andan itibaren, örneklerde de görüldüğü üzere müzik yayını dışında toplumsal içeriği yüksek, yerel gündemi etkileyen programlar da yapmışlardır. Halk bu dönemde kendi ahvalini göreceli olarak da olsa, kısmen bölge radyolarından duymuştur. 1962'de bölge radyosu statüsüyle kurulan Antalya Radyosu çevresinde yerel konularda duyarlılık ve kamuoyu oluşması ile birlikte halkın, kendi yerel gündemini kısmen de olsa kamusal alanda daha sık tartışmaya başladığı -TRT çalışanlarınca- iddia edilmektedir.

İnsanların azımsanmayacak bir kısmının radyoya zahmetsiz bir haber ve müzik kaynağı olmak dışında bir anlam yüklemediğini ileriye sürmek mümkündür. Radyo evlerde, tarlada, okullarda, iş yerlerinde, nöbet mahallerinde, gemide ve daha birçok yerde, insanlar radyoyu ücretsiz ve mesuliyetsiz bir iletişim kaynağı olarak görmüştür. Toplumsal kimliğin inşasında radyoya başat bir rol biçilmeye çalışılmışsa da bunun başarılı olabildiğini söylemek başta iktisadi nedenlerden dolayı yersiz olacaktır. Radyo bunun dışında, kültürel yaşamda kendi özgün yerini almış; insanlar ve topluluklar da yaşamlarında, radyoya iddiasız gibi görünen fakat ayrıntılara inildiğinde üstünde durulması gereken nitel bir değer biçmiştirler. Bu en azından radyonun belleklerden devşirilmeye çalışılan anıları için böyledir.

Tüm bunlar yaşanmaktayken ve Antalya'da da bu yeni aygıtın kullanımı yaygınlaşmaktayken, radyonun ve yayınların toplumsal yapı ve kültürel yaşam içindeki yeri

en nihayetinde sadece devlet eliyle değil, aygıtın ve yayının kendi doğasında var olan koşullarla şekillenmiştir. Radyo ve yayınlar, gündelik yaşamda propaganda, merkezi haberleri alma ve sesle kültürlenmenin ötesinde tarifi kolay olmayan biçimde kendine yer bulmuştur.

Bugün medyada genel kabul gören imajının aksine Antalya 1960'larda, turizm kavramından yeni söz edilmeye başlanılan bir tarım kentidir. O yıllardan itibaren sanayileşmeye başlamıştır ve kent merkezinde işçi nüfus oldukça yüksektir. Antalya halkı da ülkenin çoğunluğu gibi merkezi yönetimin aldığı kararlardan birebir etkilenmiştir.Antalya, her ne kadar merkezi devletin yönetimi ve bürokrasisi altındaki taşra şehirlerinden biriyse de, iklimi, coğrafyası ve toplumsal yapısı bakımından o havadan oldukça uzaktır. Kent ve kentlinin radyoyla ilişkisi de genelde bu eksende biçimlenmiştir.

Radyo yayınları 1938'den itibaren devletin Antalya'nın da içinde bulunduğu bazı şehir merkezlerine hoparlör sistemi kurmasıyla -ve ses enerjisinin doğasıyla- yayılmıştır. Geçtiğimiz yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayan yarım yüzyıllık bir dönem tüm dünyada olduğu gibi Antalya'da da "radyo günleri" olarak anılmaktadır. Tüm bu süreçte radyo sadece toplumun; dinleyicilerin ve tek tek bireylerin yaşamlarının bir parçası olmakla kalmamıştır; insanların bakış ufkunu genişleten bir aygıt olarak da algılanmıştır. Aynı zamanda bir propaganda aracı olan radyo yayını, Türkiye'de 1927'de başladığı tarihten 1992'ye kadar devlet eliyle şekillenmiştir. Toplumsal kimliğin inşasında radyoya başat bir rol biçilmeye çalışılmıştır. Radyo bunun ötesinde, kültürel yaşamda kendi özgün yerini almış ve yaşamları bir parça da olsa şekillendirmiştir.

Özetle Antalya'da radyo 1920'li yılların sonlarından itibaren gündelik hayata dâhil olmuş, 1930'larda toplu olarak dinlenmiş, 1940'lardan itibaren ise yaygınlaşmıştır. Bu son tarihten sonra radyo, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuş; Antalya Halkevi'nde kahvehanelerde, sokakta, radyo satan dükkânlarda, eğitim kurumlarında, evlerde, bahçelerde, obalarda, denizde veya görev yerlerinde dinlenmiş ve gündelik yaşamda iz bırakmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın öncesinden başlayarak halk, günlük havadisleri radyodan almıştır. 2. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, o gergin geçen sürecin haberlerini günde üç kez radyodan almıştır. Sürekli radyo dinlemeyen insanlarsa, radyo dinleyenler vasıtasıyla savaşın gidişatı başta olmak üzere birçok anlık gelişmeden, yine radyo aracılığıyla haberdar olmuştur. 1950'lerden itibaren insanlar pikniklere giderken pilli radyoları yanlarında götürmüştür. 1970'lerden itibaren cep radyoları yaygınlaşmış ve kamu görevlileri dâhil olmak üzere insanlar ceplerinde radyoyla gezebilmişlerdir. Hatta bunu haberleşme için görev sayanlar, bir çeşit kamu hizmeti yaptığını düşünenler dahi olmuştur. Ayrıca bunun akabinde,

gazino kültürünün yerleştiği yıllarda, insanlar önce radyo aracılığıyla önceden bildikleri isimlere bilmedikleri isimlere nazaran daha yakın ve büyük ilgiyle yaklaşmışlardır.

Antalya'da radyo, 1970'li yılların sonlarına kadar yoğun olarak dinlenilmiştir. Ne var ki 1977'den sonra televizyon ve televizyon yayıncılığının hızla gelişmesi, -tüm Türkiye'de olduğu gibi Antalya'da da- radyoyu televizyon karşısında ikinci plana itmiştir ve televizyona ulaşılamayan yerde tercih edilen cihaz konumuna düşürmüştür. Bu nedenle şehrin toplumsal belleğinde kalanlar 1970'lerin sonundan itibaren radyoyla değil, televizyonla birlikte anılma eğilimindedir.

Kaynak kişilerin çoğu radyo programlarının genel içeriğini, onlara anımsattırdıkları ve hissettirdiklerini anımsamalarına karşın, adlarını, sunucularını, yapımcılarını ve katkı koyan isimleri hatırlamakta zorlanmıştır. Kaynak kişilerin çalışmamızda geçen olaylardan -özellikle Türkiye'nin hızlı dönüşümündeki sayısız dönüm noktasının birçoğunun ayrıntısını- ya anımsayamadıkları ya da anımsamak istemedikleri gözlenmiştir. Bunu bir unutuş yahut akıl tutulması olarak alamayız. Sözlü tarih görüşmecilerinin çıkarımıyla, ülkemizde iktisadi gidişatı belirleyen başat olgunun üretim değil siyaset oluşundan ve siyasetin gündelik hayata bu denli nüfuz etmesinden, kaynak kişilerin hal ve davranışlarında bu tür dönemleri anlatırken yüzeyselliğin ötesinde derinden bıkkınlık, yılgınlık gözlenir. Diğer yandan ülkemiz devinimin çok fazla olduğu, stabilizasyonun (sağlamlama, dengeleme) zor sağlandığı, yaşamın dinamik olduğu stratejik bir konumda yer alır. Ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik tarihinde görülen yoğun yaşantının birey üzerindeki etkisi ise oldukça yıkıcıdır. İnsanlar bu türde ve peş peşe gelip, süreklilik arz eden, monoton, tek taraflı, kaotik ve yıkıcı süreçleri anımsamak istememekte ya da istese de anımsayamamaktadır. Tüm bunlar sözlü tarih görüşmesi yapmanın yanlış tercih olduğu anlamına gelmemelidir. Bilakis, bu tür çıkarsamalara insana temas ederek, toplum temelli bilim yapmaya çalışarak ulaşılmaktadır.

Ortaya çıkışından bugüne, devletler, şirketler ve toplumlar tarafından en yaygın olarak kullanılan bu elektronik aygıt olma özelliğine sahip radyonun tahtını önce televizyon, ardından da taşınabilir müzik çalarlar sarsmıştır. Bunların birçoğunun sinema ve radyo teknolojilerinin geliştirimi, mobilize olmuş ve gündelik yaşama uymuş ya da farklı haberleşme ve eğlence ihtiyaçlarına göre başkalaşmış çok daha üstün çeşitlemeleri olması dikkat çekicidir. Günümüzde ise radyonun öz işlevi, kara kutunun dışına taşarak başka mecralarda sürmektedir. Radyo da tıpkı sözlü tarih gibi, ses var olduğu sürece ve insanoğlu kendininkine benzer bir ses duymayı istediği sürece dönüşerek, değişerek, bambaşka bir hal alarak var olacaktır. Radyoyla ve teknolojik cihazlarla ilgili daha kapsamlı çalışmalar yapmak, aynı zamanda yakın tarihin toplumsal bellekte sönük ve gizli kalmış bölümlerini

açığa çıkarma işlevi görmek demektir. Bunu yapabilmek için sürdürülebilir ve disiplinler arası bir çalışma yöntemi tutturabilmek elzemdir.

Radyo, tablolarda, fotoğraflarda, filmlerde, mecmualarda, romanlarda, denemelerde, biyografi ve anı kitaplarında, müzelerde, kültür tarihindeki yerini aldı. En önemlisi ise radyonun anılardaki yeri silinmeyecek denli çok, yoğun, kapsamlı ve etkilidir.

100 yıldır var olan ses kaydı olanağının yaygınlaşması ve herkesin bir kayıtçıya ulaşabilmesi ise 50 yıldır mümkündür. Dünyada sözlü tarih artık çok yoğunluklu olarak kullanılmaktayken, ülkemizde başlangıç çalışmaları umut verici fakat sayıca yetersiz kalmaktadır. Sistemli ve arşivli sözlü tarih çalışmalarına Antalya şehri de görece gecikmeyle başlamıştır. Antalya gibi, son 40 yılda değişerek başkalaşan bir kentte, eskiyi değil anlamak hiç olmazsa duymak ve ondan haberdar olmak isteniyorsa, daha çok sözlü tarih yapılması ve bunu için tematik çalışma grupları oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

"Açık Mektup", *Antalya Gazetesi,* 1.5.1965.

"Albert Camus'nün Başyazısı", *Combat Gazetesi,* 8.8.1945.

"Ankara Telsizi Neler Verecek" *Resmi Antalya Gazetesi,* 10.1.1930.

"Ankara Telsizi iblâğ etti",*Resmi Antalya Gazetesi,* 31.1.1930.

"Anneler Günü Münasebetiyle Anneler Derneği Fahri Başkanı Sayın Münevver Teoman'ın Dün Yaptığı Radyo konuşması", *Antalya Gazetesi,* 10.5.1965.

"Antalya İl Radyosu Gün1ük Program", *Antalya Gazetesi*,27.6.1962.

"Antalya Köy Enstitüsünden İntibalar", *Vatan Gazetesi*, 17.5.1944.

"Antalya'da Gemi Batırıldı",*Cumhuriyet Gazetesi*,8.7.1941.

"Bari'de Türkçe Neşriyat", *Resmi Antalya Gazetesi,* 7.1.1937

"Baykal Ailesi: Tek Tanıkları Antalya",*Geçmişten GeleceğeAntalyalılar Dergisi,*(2): 12-16.

"Bir Gezinin Notları - Muammer Lütfi" Antalya. *TürkAkdeniz* (2): 3-4.

"CHP ve Halkevi", *Türk Akdeniz,* (11-12): 25-27.

"Ferruh Niyazi'nin Başyazısı",*Şelale Gazetesi,* 12.5.1962.

"Haber" *Radyo Dergisi,* 15.12.1941.

"Halkevleri Yıl Dönümü", *Resmi Antalya Gazetesi*, 2.2.1933.

"Işıkları maskeleme tecrübesi vatansever halkımızın şuur, intizam ve tam inkıyadı ile gayet müsbet netice verdi", *Resmi Antalya Gazetesi,*2.1.1936.

"Liberalizm" *Resmi Antalya Gazetesi,* 26.2.1937.

"Nevşehir Vilayeti'ne Bağlı Kırşehir Kazası'nda (Kırşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete,*12.6.1957.

"Okurların Forumu",*Forum dergisi*, 15.5.1959.

"Radyo",*Radyo Programı,* 8.2.1936.

"Radyodan Elinizi Çekin", *Antalya Gazetesi,* 12.5.1965.

"Rasih Bey Geliyor",*Resmi Antalya Gazetesi*, 7.3.1930.

"Sabahtan Sabaha Radyomuza Dair", *Yeni Sabah Gazetesi*, 9.7.1940.

"Şehrimizde Telsiz Telefon tecrübeleri", *Tevhid-i Efkar Gazetesi,* 20.3.1923.

"Telgraf M.",*Resmi Antalya Gazetesi,* 15.4.1932.

"Türkçe Kur'an", *Resmi Antalya Gazetesi*, 5.2.1932.

"Yıkılan Saltanat Yeniden Hayat Buluyor", *Resmi Antalya Gazetesi*, 25.1.1929.

Adıson, M. (2013) *Antalya'nın Kara Günleri,* E. Dayar (Ed.), Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya.

Ahıska, M. (2005) *Radyonun Sihirli Kapısı*, Metis, İstanbul.

Akarcalı, S. (2003). *İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda.*İmaj Yayınevi, Ankara.

Akın, Y. (2019). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Aksoy, M. (1960).*Partizan Radyo ve DP*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Alankuş, S. (2005).*Radyo ve Radyoculuk.* IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

Alçıtepe, G. (2005). *Antalya'da iki öncü dergi: Çağlayan ve Türkakdeniz*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Allende, I. (1991). *Eva Luna Anlatıyor.* Can Yayınları, İstanbul.

Alpyıldız, E. (2012).“Yerelden Ulusala Taşınan Müzik Belleği ve Yurttan Sesler”.*Millî Folklor,* 24 (96): 84-93.

Anderson, B. (2013). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması.* Metis, İstanbul.

Antalya Kent Müzesi. (2011). *Gazetelerde Yazılı Tarih*, Antalya Kent Müzesi Yayınları, Antalya.

Antalya Kent Müzesi. (2013). *Arşivden Günışığına*, Antalya Kent Müzesi Yayınları, Antalya.

Antalya Valiliği. (2007). *İl Yıllığı.* Antalya Valiliği, Antalya.

Arabacı, C. (1999). “Bir Radyo Alıcısının Serencamı”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi,* 1(1):133-139.

Arıkan, M. (2011), “Er Esim/Eşim Destanı Bağlamında Destan-Tarih İlişkisi ve Destanın Oluşumu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* (194):155-167.

Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev. A. Tekin). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Atabek, Ü. (1983), “Yeni Telsiz Yasası”, *Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi,*(5): 26-36.

Atik, A., ve Erdoğan, Ş.B. *“*Toplumsal Bellek ve Medya.” *Atatürk İletişim Dergisi* 6 (2014): 1-16.

Atsız, H.N. (1985). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ayaß, R. ve Gerhardt, C. (2012) *The Appropriation of Media In Everyday Life*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam & Philadelphia.

Aziz, A. (1981) *Radyo ve Televizyona Giriş,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Aziz, A. (2002). *Radyo Yayıncılığı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Balı, R.N. (1999).*Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri 1923-1945.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Barton, A. H. (2001). "Paul Lazarsfeld as Institutional Inventor". *International Journal of Public Opinion Research,* 13(3): 245-269.

Bauder, H. (2011). *Immigration dialectic: Imagining community, economy, and nation*. University of Toronto Press.

BCA 490-1-0-0-994-843-3.

Beiner, G. (2017). *The Seven Sins of Memory Studies.* University of Notre Dame Press, Paris.

Bessire, L., ve Fisher, D. (2012). *Radio fields: anthropology and wireless sound in the 21st century.* NYU Press.

Bhattacharya, S. (1983) "History from Below",*Social Scientist, University of Chichago*. 11(4): 3-20.

Bilge, T. (2019). *Sigarayı Bırak.* Body, Mind & Spirit, İstanbul.

Blight, D. W. (2009). "The memory boom: Why and why now?".P Boyer ve JV Wertsch (Ed.). *Memory in mind and culture*. Cambridge University Press.

Bolay, S.H. *Aristo ve Gazzalî Metafizikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, 1993.

Boyacı, O. (2018). "Radyo Hafızası", *TRT RadyoVizyon*, (29): 6-9.

Brown, R. (1998). *Manipulating the Ether: The Power of Broadcast Radio Thirties America* McFarland, Jefferson, Kuzey Carolina, ABD.

Caunce, S. (2001), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (Çev. B. B. Can, A. Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Cem, İ. (1997). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.* Can Yayınları, İstanbul.

CHP.(1942). *Halkevleri ve Halk Odaları1932-1942.* Alâeddin Kıral Basımevi, İstanbul-Ankara.

Crane, S. (1997). "Writing The Individual Back into Collective Memory", *American Historical Association The American Historical Review,* 102 (5): 1372-1385.

Crisell, A. (1994) *Understanding Radio*. Routledge, London.

Çakılcı, D. (2018)."Teke Sancağı Telgraf Şebekesinin Tesisi ve Antalya Telgrafhanesi", *Antalya Kitabı 1: Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya.1-3 Mart 2018,* Antalya Büyükşehir Belediyesi, Antalya.

Çakır, S. (2006) "Sözlü Tarih Projelerinde Yöntemsel ve Etik Sorunlar Ve Bu Sorunları Çözme Yolları", *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar, Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı 26-27 Eylül 2003*, A. İlyasoğlu ve G. Kayacan (Ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çankaya, Ö. (2011). "Kaybolan Bir Program Formatı Radyo Tiyatrosu" *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 6 (4): 5-17.

Çankaya, Ö. (2005), *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000*, İmge Kitabevi, Ankara.

Çeçen, A. (1990). *Atatürk'ün kültür kurumu Halkevleri*. Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Çeren, S. (1944), "Muzaffer Sarısözen'le Bir Konuşma". *Radyo Dergisi,* 3 (31): 4.

Çetinkaya, E. (2012). "1930'lardan 1970'lere Türkiye'nin Gündelik Hayatında Yeni Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Radyo". *Hacettepe Üniversitesi Kültür ve İletişim, Culture & Communication.* 15(1): 37-72.

Çimrin, H. (2012) *Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar Cilt 2,* ATSO Yayınları, Antalya.

Damousi, J. ve Hamilton, P. (2016). *"A Cultural History of Sound, Memory, and the Senses".*Taylor & Francis.

Danacıoğlu, E. (2007). *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

David W. B. (2015). "Bellek Patlaması: Neden ve Neden Şimdi ?".P.Boyer ve J. Wertsch (Ed.). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. (Çev: Y. Aşçı Dolar) İş Bankası Yayınları, İstanbul. 302-319.

Davis, R. ve Owen, D. (1998). *New Media and American Politics*. Oxford University Press, New York.

Dayar, E. (2011) *Gazetelerde Yazılı Tarih: Antalya'da Gündelik Hayat ve Basın 1920-1928,* Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya.

Demir, C. (2005). *Bir radyomuz vardı: Ünlülerin Radyo Anıları.* Pozitif Yayınları, İstanbul.

Demirtaş, K. (2009), *Müzelerde Kentsel Kültür Tarihinin Sergilenmesinde Antalya Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Douglas, S. (2004). *Listening In: Radio and the American Imagination.* University of Minnesota Press, London.

Eco, U. (2010). *Gülün Adı*. (Çev. Ş. Karadeniz). Can Yayıncılık, İstanbul.

Elçi, A.C. (1997), *Muzaffer Sarısözen Hayatı, Eserleri, Çalışmaları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Erdilek, N. (2006). "Türkiye'de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu", Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar, *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar, Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* 26-27 Eylül 2003,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ertuğ, H.R. (1945). "Radyo ve Öğretim". *Başbakanlık Basın Yayın Umum MüdürlüğüRadyo Dergisi*, 4 (40): 3.

Eryılmaz, T. (2005). "Radyo ve Radyoculuk". S. Alankuş (Ed.). *Radyo ve Radyoculuk.* IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul. 87-112.

Fiske, J. (1987). *Television Culture: Popular Pleasures and Politics.* Routledge, London.

Frisch, M. (1959). *Homo Faber: A Report*. Houghton Mifflin Harcourt. Boston, Massachusetts, USA.

Fuchs, R. (2010). *Remembering Viet Nam: Gustav Hasford, Ron Kovic, Tim O'Brien and the Fabrication of American Cultural Memory.* European University Studies Publications.

Genelkurmay Harp Tarihi Vesikaları, Dosya No: 350.

Göle, M. (2007). "Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum" *Cogito* (50): 23-31.

Gönüllü, A. R. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960).* Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Grafton, J. (1999). *Great Speeches - Franklin Delano Roosevelt*. Dover Mineola, New York.

Guilday, P. (1921). "The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)" *Catholic University of America The Catholic Historical Review.* 6 (4): 478-494

Gülizar, J. (1994). *Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları.* Ümit Yayıncılık, Ankara.

Gürhani, N.M. (2006). *Devlet Radyosundan Özel Radyolara Geçiş Süreci ve Yayıncılıkta Yaşanan Değişimler*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Halbwachs, M. (2007). "Kolektif Bellek ve Zaman" (Çev: Ş. Demirkol). *Cogito* (50): 55-77.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*. (Çev: B. Uçar), Heretik Yayınları, Ankara.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. (Çev. Z. Karagöz). Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Handler, R. (1984). "General/Theoretical: The Invention of Tradition. Eric Hobsbawm and Terence Ranger". *American Anthropologist*, 86 (4): 1025-1026.

Hikmet, N. (2018). *Bütün Şiirleri.* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hilmes, M., ve Loviglio, J. (2002). "*Radio reader: Essays in the cultural history of radio*." Psychology Press.

Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition.* Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. J., ve Alogan, Y. (2008). *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991: Aşırılıklar Çağı.*(Çev. Y. Alogan),Everest Yayınları.

Hobson, D. (2003). "Housewives and the mass media". Hall, S., Hobson, D., Lowe, A., ve Willis, P. (Ed.), *Culture, media, language: working papers in cultural studies, 1972-79.* Routledge. London, 93-103.

Horowitz, J. (2005). *Classical Music in America: A History of Its Rise and Fall*. Norton, New York.

Horten, G. (2002). *Radio Goes to War: The Cultural Politics of Propaganda During World War II*. University of California Press, Los Angeles.

Howe, S. W. (2003). "The NBC Music Appreciation Hour: Radio Broadcasts of Walter Damrosch", 1928-1942," *Journal of Research in Music Education* 51(1): 22-28.

Işık, M. (2002). *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri.* Eğitim Kitabevi, Konya.

İsvan, A. (2009). *Köprüler, gelip geçmeye: tarımda bir modernleşme öyküsü* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Kadıoğlu, A. (1996). "The paradox of Turkish nationalism and the construction of official identity". *Middle Eastern Studies,*32 (2): 177-193.

Kansteiner W. (2002). "Finding Meaning Memory: A Methodological Critique of Collective Memory", *History And Theory,* 41(2): 179-197.

Kaplan, R. (2017). "Toroslar'dan Tahtakale'ye Bir Başarı Hikayesi; Mehmet Karagül". *Akseki Eğitim Hayratı Derneği Akseki Dergisi,* (21): 16.

Karaarslan, F. (2014). *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kaya, Y. (1973). "Bana Hediye Gönderme." A. Nesin. (Ed.). (1973). *"Cumhuriyet döneminde Türk mizahı".*Akbaba Yayınları, İstanbul.

Keloğlu, E. (2007). "Demokrat Parti'nin Halka İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* (24): 111-128.

Keppler, A. (2008). *Tischgespräche: Über Formen kommunikativer Vergemeinschaftung am Beispiel der Konversation in Familien.* Suhrkamp Verlag GmbH, Berlin.

Kırcı, A.B. (2015). *Zamana Direnmek: Kişisel Hafıza Mekânları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Kocabaşoğlu, U. (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Korkmaz, S. (2015).*Milli Mücadele Döneminde Antalya Limanı.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Kuyaş, A. (Ed.). (2002). *TÜSİAD Tarih Ansiklopedisi,* TÜSAD, İstanbul.

Kuyucu, M. (2013). "Radyonun Müzik Kutusuna Dönüşümü: Radyo Program Türleri ve Tercih Edilirlik Oranları" *E-Journal of New World Sciences Academy.* (8): 372-400.

Kyriakoudes, L. (2003). *The Social Origins of the Urban South: Race, Gender, and Migration in Nashville and Middle Tennessee, 1890–1930.* University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Laird, T. ve Hayride, L. (2005). *Radio and Roots Music Along the Red River.* Oxford University Press, New York

Leu, L. (2008). "Spaces of Remembrance & Representation in the City: José Padilha's Ônibus".*Luso-Brazilian Review,* 45(2): 177-189.

Loviglio, J. (2002). "Vox Pop: Network Radio and the Voice of the People", M. Hilmes ve J. Loviglio (Ed.). *Radio Reader: Essays in the Cultural History of Radio.* Routledge, New York, 89-106.

Lubertozzi, A ve Holmsten, B. (2005). *The War of the Worlds: Mars: Invasion of Earth, Inciting Panic and Inspiring Terror From H. G. Wells to Orson Welles and Beyond*, Sourcebooks, Naperville, Illinois, ABD.

Mackay, H. (2002). *Media mania: why our fear of modern media is misplaced.* University of New South Wales Press Australia.

Masuzawa, T. (2005). *The Invention of World Religions.* University of Chicago Press, Chicago.

Metin, C. (2002). "Sözlü Tarih Ve Türkiye'deki Gelişimi".*Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, XL (469):288-298.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1939). *Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri*. MEB Yayınları, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Gazetecilik Radyo Televizyon Tarihi,* Ankara.

Moores, S. (1988). "The box on the dresser: memories of early radio and everyday life". *Media, Culture & Society,* 10(1): 23-40.

Moores, S. (1993). *Interpreting audiences: The ethnography of media consumption*. Sage.

Moores, S. (2000). *Media and Everyday Life in Modern Society.* Edinburgh University Press, Edinburgh.

Moores, S. (2005). *Media/theory: Thinking about media and communications*. Routledge.

Morley, D. (1986). *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure.* London.

Morris, E. ve Ahlberg, J. (2003). *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara.* Belgesel film, ABD.

Nesin, A. (Ed.). (1973). "Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı". Akbaba Yayınları, İstanbul.

Nora, P. (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de Memoire". *University of California Representations Special Issue: Memory and Counter-Memory*, (26): 7-24.

Nuri Erkal Evrak Arşivi'nden Mektuplar.

Orak, H. (1946).*Türkiye Kılavuzu, Cilt 1*. İbrahim Horoz Basımevi, Ankara.

Oskay, Ü. (1978) *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Oskay, Ü. (1982) *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri,* Der Yayınları, İstanbul.

Ökten, N. (2001). "Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım". E. Özyürek (Ed.).*Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası.* İletişim Yayınları, İstanbul. 337-350.

Özdağ, Ü. (1997). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilal.* Boyut Yayınları, İstanbul.

Özdemir, N. (2008), *Medya Kültür ve Edebiyat*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

Özgül, G. (2.1.2018) Çiçek Akbaş ile Konyaaltı oba kültürüne ilişkin söyleşi. Çiçek Akbaş'ın evi, Antalya.

Özgüler, C. (2011) *Antalya'da Sivil Toplum Örgütlerinin Tarihi*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya.

Özmen, Ü. (1969) *Kent Kent Türkiye: Antalya*, Öz Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, G.(2017). "Bir Propaganda Aracı Olarak Radyo". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3): 157-174.

Öztürk, S. (2006). *Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehane ve İktidar*. Kırmızı, İstanbul.

Öztürk, S. (2010)."Türkiye'de Sözlü Tarihten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar". *Milli Folklor*, (87):13-26.

Özyürek, E. (2001). *Hatırladıklarıyla ve unuttuklarıyla Türkiye'nin toplumsal hafızası* İletişim, İstanbul.

Paterson, M. (2017). *Consumption and everyday life*. Routledge London.

Pegg, M. (1983). *Broadcasting and society, 1918-1939.* Taylor & Francis.

Pehlivanidis, Y. (2006) *Antalya ve Antalyalılar, Cilt 2,*(Çev. Ş. Kadirler), Yayımlanmamış Kitap.

Reinehr R.C. ve Swartz, J.D. (2008). *The A to Z of Old-Time Radio.* The Rowman & Littlefield Publishing Group, UK.

Ricoeur, P. (2012). *Tarih Hafıza Unutuş*, (Çev: M.E. Özcan). Metis Yayınları, İstanbul.

Roediger, H.L.ve Abel, M. (2015). "Collective memory: a new arena of cognitive study". *Trends in Cognitive Sciences.* 19 (7): 359-361.

Ruohomaa, E. (1997). "Radio as a (Domestic) Medium: Towards New Concepts of the Radio Medium." Nordicom Review, (1): 151-160.

Sancar, M. (2007).*Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Sarıkaya, H.S. ve Tunalı, S. (2014). "Bela Bartok'un Çağdaş Türk Müziğine Katkılarının İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2): 299-313.

Sarlo, B. (2012). *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma,*(Çev. P. B. Charum, D. Ekinci). Metis Yayınları, İstanbul.

Scannell, P. (1996).*Radio, Television and Modern Life: A Phenomenological Approach.* Blackwell Publishers, Oxford, London.

Scannell, P. (2008). "Media and Communication". London: Sage.

Scannell, P. ve Cardiff, D. (1991). *The Social History of British Broadcasting. Vol. 1 1922-1939.* Oxford, London.

Schramm, W. (1977). *Big Media, Little Media: Tools and Technologies for Instruction.* Sage Publications, Schrecker, London.

Schrift, A. D. (2014). *Poststructuralism and critical theory's second generation*. Routledge, London.

Schwartz, B. (2010). "Culture and Collective Memory: Comparative Perspectives." Hall, J. R., Grindstaff, L., ve Lo, M. C. (Ed.). *Handbook of Cultural Sociology*.Routledge,London. 619-628.

Selekler, A. (2000). *XX. Yüzyılda Antalya ve Antalyalılar.* Yeni İleri Matbaacılık.

Silke, A.S. (2013). *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia.* Birkbeck, University of London.

Sinanoğlu, O. ve Çaykara, E. (2001). *Türk Aynştaynı Oktay Sinanoğlu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sparks, C. (2007). *Globalization, Development and the Mass Media*. Sage Publications, Schrecker, London.

Spencer, H. (1860). The social organism. *Westminster review,* 73(143): 90-121.

Spigel, L. (1992). *Make Room for TV*. Chicago.

Squier, S.M. (2003). *Communities of the Air Radio Century*, Duke University Press.

Sterling, C. ve Kittross J. (2002). *Stay Tuned: A History of American Broadcasting, 3rd ed.* Routledge, New York.

Straubhaar, J.; LaRose,R. ve Davenport, L. (2012). *Media Now: Understanding Media, Culture, and Technology*. Wadsworth Publishing.

Streeter, T. (1996). *Selling the air: A critique of the policy of commercial broadcasting in the United States.*University of Chicago Press,Chicago.

Susam, A. (2015). *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Swasy, A. (1994). *Soap opera.* Simon and Schuster.

Şarman, K. (2006). *Türk Promethe'ler: Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945).*Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Şener, M. (2003). "Şener Ailesi"*Antalyalılar Dergisi.* (4):32-33.

Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi. (*Çev. Ş. Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Thompson, P. (2006)."21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller Ve Meydan Okumalar", *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar, Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı*,26-27 Eylül 2003, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Thomson, A. (2010). *Memory and Remembering in Oral History,* Oxford Press, London.

Tokgöz, O. (1972). "Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri: Mukayeseli Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2 (27): 244-250.

Tosh, J. (2013). *The Pursuit of History.* Routledge, UK.

TRT Antalya Bölge Radyosu. (1998). *TRT Antalya Bölge Radyosu 36. Yıl*, Özel Basım.

TRT Müzik Dairesi Başkanlığı. (2002).*Muzaffer Sarısözen.* TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Truman, H.S. (1955). *Memoirs, cilt I: Year of Decisions,* New York.

Tufan, F. (2014). "Tamamlayıcı Öğretim İşlevinin Açık Radyo Üzerinden İncelenmesi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (46): 107-119.

Tufan, F. (2019). *Demokratik Katılım ve Sosyal Dönüşüm Perspektifinden Alternatif Radyo Yayıncılığı,* Gece Akademi, Ankara.

Tuncel, M. (2013)."Radyoman Cevdet Bey"*Antalya Basın Tarihi (1920-2013).* H. Üstün (Ed.) Yayımlanmamış Kitap.

Türkoğlu, P. (2013). *Kısa Süren Hasat*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Tütengil, C.O. (1954). "İhsaniye Köyü İncelemesi", *Sosyoloji Dergisi,* (9):37-58.

Uçar, L. (2009). "Türkiye'de Radyo Yayıncılığı". *TRT Radyo Vizyon Dergisi,* (1): 6

University of Minnesota (2016) *Understanding Media and Culture: An Introduction to Mass Communication. version.1.0.* University of Minnesota Libraries Publishing eLearning Support Initiative, Minneapolis USA.

Ünal, R. ve Şahin, M. (2018). "Türkiye'de Bölge Radyoculuğu Deneyimi: TRT Çukurova Radyosu Örneği". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* (29): 332-351.

Uyar, H. (2001). *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*. Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Üstün, M. (2010). "Cavit Orhan Tütengil'in Yaşamında Antalya" [Aylık Yayımlanan] *Büyükşehir Antalya Gazetesi,* Aralık 2010, 4-5.

Wald, E. (2009). *How the Beatles Destroyed Rock 'n' Roll: An Alternative History of American Popular Music.* New York: Oxford University Press.

Walker, J. (2004). *Rebels on the air: An alternative history of radio in America.* NYU Press.

Walsh, J.C.ve High, S. (1999). "Rethinking the Concept of Community". *York University Social History*, 32(64): 255-274.

Wertsch, J.V. ve Roediger, H.L. (2008).*Collective Memory: Conceptual Foundations and Theoretical Approaches.* Hove, England.

Williams, R. (2004). *Television Technology and Cultural Form.* Taylor & Francis e-Library, London & New York.

Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği. (2011). *Karanlık Sokakta Aydınlanma: Aksu Köy Enstitüsü.* Antalya Kent Müzesi Yayınları Anı Serisi, Xmat Ofset, Antalya.

Yılmaz, N. (1996). *Türk Halk Müziğinin Kurucu Hocası Muzaffer Sarısözen.* Ocak Yayınları, Ankara.

Yınanç, M.H. (1999). *"Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik: Tanzimat-II".* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Young, S. (2008). *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook* (Vol. 8). Walter de Gruyter. Berlin, Germany.

İNTERNET KAYNAKLARI

"A History of Music and Singing on Egyptian Radio and Television - Michael Frishkopf" https://oxfordindex.oup.com/view/10.5743/cairo/9789774162930.003.0002 (Erişim Tarihi:1.7.2019)

"Adnan Menderes'in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935) - Faysal Mayak" https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/945/10653 (Erişim Tarihi:1.2.2019)

"Almanya'nın medyadaki sesi: Deutsche Welle" https://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-medyadaki-sesi-deutsche-welle/a-2452082 (Erişim Tarihi: 1.8.2019)

"Annales school School of History" https://www.britannica.com/topic/Annales-school (Erişim Tarihi: 20.01.2015).

"Antalya Kadın Müzesi" http://www.antalyakadinmuzesi.org (Erişim Tarihi:12.12.2018)

"Aviator and Isolationist Charles Lindbergh" https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/photo/aviator-and-isolationist-charles-lindbergh (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

"BBC Türkçe tarihi: 1939'dan 1980'e" https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2009/11/091116_anni_history1 (Erişim Tarihi:1.1.2019)

"Biz Kimiz?" https://www.amerikaninsesi.com/p/3781.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019)

"Charles Lindbergh". https://www.britannica.com/biography/Charles-Lindbergh (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

"Claude Chappe" https://www.britannica.com/biography/Claude-Chappe (Erişim Tarihi: 1.7.2019)

"Cultural Memory: The Link Between Past, Present, and Future by Richard Meckien" http://www.iea.usp.br/en/news/cultural-memory-the-link-between-past-present-and-future (Erişim Tarihi:1.5.2019)

"Edwin Armstrong". https://www.britannica.com/biography/Edwin-H-Armstrong (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

"Genel Nüfus Sayımları" https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dwn?p_id=192 (Erişim Tarihi:27.4.2019)

"GOP Rallies Behind Talk Radio" http://www.time.com/time/politics/article/0,8599,1638662,00.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

"Great Depression / Economic impact" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Economic-impact (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

"Great Depression / Popular-culture" https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Popular-culture (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

"Gülsüm Depeli - Nesin Matematik Köyü 2011Hafıza Çalıştayı" https://docplayer.biz.tr/22417625-Hafiza-calistayi-27-30-ekim-2011-nesin-matematik-koyu-gulsum-depeli-hacettepe-universitesi-iletisim-fakultesi.html (Erişim Tarihi: 1.2.2019)

"Hearing America: A Century of Music on the Radio, Nate DiMeo". http://americanradioworks.publicradio.org/features/radio/index.html (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

"History of the Radio: From Inception to Modern Day"

https://www.techwholesale.com/history-of-the-radio.html (Erişim Tarihi: 1.1.2019)

"Instituto Nacional Indigenista"
https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/instituto-nacional-indigenista (Erişim Tarihi: 1.8.2019).

“Interview with Benedict Anderson by Lorenz Khazaleh”
https://www.lorenzk.com/english/2005/benedict-anderson-interview/ (Erişim Tarihi:1.7.2019)

“İzmir Radyosunun Kuruluşu ve İlk Yıllarındaki Faaliyetleri - Mehmet Karayaman”
https://dergipark.org.tr/download/article-file/653561 (Erişim Tarihi: 1.8.2019)

“March of Time”. https://www.otrcat.com/p/march-of-time (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

“Memory” https://www.britannica.com/science/memory-psychology (Erişim Tarihi: 1.4.2019)

“Milestones in Radio Technology” https://www.electronics-notes.com/articles/history/radio-receivers/radio-history-timeline.php (Erişim Tarihi:1.8.2019)

“Muazzez İlmiye Çığ: Sümerler bile 4000 yıl önce küçük kızlarla evliliğe karşıydı”
https://www.youtube.com/watch?v=ohTFAhx3kKo (Erişim Tarihi:30.8.2019)

“Nikola Tesla'nın Etrafını Saran Yalanlar, Mitler ve Gerçekler” https://evrimagaci.org/nikola-teslanin-etrafini-saran-yalanlar-mitler-ve-gercekler-teslanin-gercek-bilim-insani-tarafi-basarilari-ve-basarisizliklari-149 (Erişim Tarihi: 1.1.2018).

“Olacak O Kadar Yurttan Sesler Korosu 31.12.2000 Star Tv Yayını”
https://www.youtube.com/watch?v=GvJQ64w__Ho (Erişim Tarihi:1.1.2019)

“Optical Telegraphy - The Chappe Telegraph Systems”
https://people.seas.harvard.edu/~jones/cscie129/images/history/chappe.html (Erişim Tarihi: 1.5.2019)

“Oya Tokgöz’ün Tanıklığıyla Türkiye’de İletişim Bilimlerinde Öncü Doktora Tezleri”
https://vimeo.com/146798667 (Erişim Tarihi: 12.12.2017)

“Propaganda” https://www.britannica.com/topic/propaganda (Erişim Tarihi: 1.8.2018)

“Radio Wave” https://www.britannica.com/science/radio-wave Editor: Erik Gregersen (Erişim Tarihi: 1.5.2019)

“Savunma ve Güvenlik Gazeteciliğinde Ambalajlanmış Haber Sorunsalı - Esra Arsan”,
https://www.academia.edu/982780/Savunma_ve_g%C3%BCvenlik_gazetecili%C4%9Finde_ambalajlanm%C4%B1%C5%9F_haber_sorunsal%C4%B1_2009_ (Erişim Tarihi:1.8.2019)

“Sputnik ve Rusya'nın Sesi FM Eski Çalışanlarından Açıklama”

bianet.org/bianet/medya/191640-sputnik-ve-rusya-nin-sesi-fm-eski-calisanlarindan-aciklama (Erişim Tarihi:1.1.2019)

"Suspense No Escape". https://www.escape-suspense.com/2010/12/suspense-no-escape.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

"Tarık Akıltopu" https://www.akiltopu.com/tarik/mainpages/bolum2.htm (Erişim Tarihi:1.1.2018)

"TC Millî Eğitim Bakanlığı Gazetecilik Radyo Televizyon Tarih"
http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Radyo%20Televizyon%20Tarihi.pdf (Erişim Tarihi: 1.5.2019)

"Telegraph" https://www.britannica.com/technology/telegraph (Erişim Tarihi: 2.5.2019)

"The War of the Worlds, Novel by Wells" https://www.britannica.com/topic/The-War-of-the-Worlds-novel-by-Wells (Erişim Tarihi:1.1.2018).

"Transformations of the Modern Time Regime - A. Assmann"
https://pdfs.semanticscholar.org/36b1/ac544a01bae663f57d9d16087fd7a6e9f74c.pdf (Erişim Tarihi: 1.5.2019)

"Tuning in to the End of Radio's Golden Age, 50 Years Ago"
https://www.bostonglobe.com/arts/2012/09/29/tuning-end-radio-golden-age-years-ago/WezhVDABzIwf0vm0sSonDL/story.html (Erişim Tarihi:1.8.2019)

"Türk devriminin sesi: Radyo" https://www.aydinlik.com.tr/tarih/2017-mayis/turk-devriminin-sesi-radyo (Erişim Tarihi 1.7.2019)

"Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları" http://atam.gov.tr/. (Erişim tarihi: 7.1.2019.)

"Türkiye'de Elektriğin İlkleri ve Silahtarağa"
http://www.santralistanbul.org/press/show/turkiyede-elektrigin-ilkleri-ve-silahtaraga-santralistanbul/tr/ (Erişim Tarihi: 1.1.2018)

"United Artists Corporation" https://www.britannica.com/topic/United-Artists-Corporation (Erişim Tarihi:1.1.2018).

"United States, Cultural life" https://www.britannica.com/place/United-States/Cultural-life (Erişim Tarihi: 1.9.2019)

"United States Early Radio History - Thomas H. White"
https://earlyradiohistory.us/sec018.htm (Erişim Tarihi:1.8.2019)

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ

Adnan SELEKLER (1917, Hukukçu, DP Milletvekili) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş Adnan Selekler'in Evi, Antalya.4.6.2008.

Ahmet AKALIN (1927, Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Esra Danacıoğlu, Aspen Otel, Antalya, 4.11.2007,5.11.2017,13.1.2018; Göktuğ Özgül, Ahmet Akalın'ın evi, Antalya.8.1.2018.

Ajun AKILTOPU (1934, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş, Ajun Akıltopu'nun Evi, Antalya. 18.3.2008; Göktuğ Özgül, 5 1 2018, 6.1.2018, 9.1.2018, Ajun Akıltopu'nun Evi, Antalya.

Akın ÖNEN (1940, Radyo Spikeri) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Meral Akbaş Akın Önen'in Evi, Antalya. 18.8.2008.

Ali Gündüz AĞVA (1941, Hukukçu) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Dilek Metin. Ali Gündüz Ağva'nın Evi, Antalya. 3.11.2008.

Ateş ADISON (1937, Tercüman, Antalya Gazetesi kurucusunun torunu) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Hasan Üstün. Ateş Adıson'un Evi, Antalya. 29.3.2007.

Atilla KONUK (1923, Mühendis, Antalyaspor Kurucusu, DP Milletvekili) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Ahmet Tüzün, Mevlüt Koçak. Atilla Konuk'un Evi, Antalya. 12.6.2008.

Ayhan CANKALP (1940?, Elektronik Tamircisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Cankalp Radyo Tamirhanesi, Antalya. 8.3.2019.

Ayhan EYİKAN (1933, Belgesel Yönetmeni) ile Sözlü Tarih Görüşmesi. Görüşmeci: Nilgün Kural. Ayhan Eyikan'ın Evi, Antalya. 18.12.2007; Göktuğ Özgül, Ayhan Eyikan'ın Evi, Antalya. 18.3.2019.

Ayşe ŞAHİN (1930, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş, Ayşe Şahin'in Evi, Antalya. 26.6.2008.

Belkıs KARAKAŞ (1928, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Burcu Bizkevelci, Belkıs Karakaş'ın Evi, Antalya.26.12.2018.

Beyhan ARAL KIRKAĞAÇ (1943, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 18.2.2019.

Bülent TRAK (1953?, Mühendis) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Bülent Trak'ın Evi, Antalya. 17.1.2018.

Celal GÜZELYÜREK (1947, Kimya Mühendisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 5.3.2019.

Erdal İYİÖZ (1941, Bağlama Sanatçısı, Solist) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Kasım Engin. Erdal İyiöz'ün Evi, Antalya. 2014.

Fikret VERDİ (1968, Elektronikçi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 15.2.2019.

Günaç BAYOĞLU ZAMAN (1944, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Vecihe Zaman, Vecihe Zaman'ın Evi, Antalya.10.6.2008; Göktuğ Özgül, Günaç Bayoğlu Zaman'ın Evi, Antalya. 14.2.2019.

Hasan SALKIM (1923, Mal Müdürü) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Nevin Doman, Hasan Salkım'ın Evi, Antalya. 6.11.2007.

Hatice ARICA (1935?,Ev İşçisi) ve Fatma ARICA ÖLMEZ (Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, 20.1.2018, Arıca Çiftlik Duacı Köyü. 19.2.2019, Hatice Arıca'nın Evi Antalya.

Hatice KÖSEM ARICAN (1956, Hemşire) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Hatice Kösem Arıcan'ın Evi, Antalya. 1.3.2019.

Hikmet TANRIVERDİ (1937, Koleksiyoner) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Hikmet Tanrıverdi'nin Evi, Antalya. 6.7.2018.

Hüseyin ÇİMRİN (1946, Turist Rehberi, Yazar) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Orhan Silier, Hüseyin Çimrin'in Evi, Antalya. 17.4.2009.

Hüsnü EKİZLER (1937, Tekne imalatçısı, kaptan) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 12.3.2018, 5.3.2019.

İbrahim ŞENCAN (1931, İnşaat Mühendisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş Çallıoğlu İşhanı, Antalya. 2.6.2008.

İlhami YAYICIOĞLU (1935?, Kolonya imalatçısı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül,İlhami Yayıcıoğlu'nun Evi, Antalya. 18.12.2017.

İsmail OGAN (1933, Minder Güreşçisi) ve Zeynep OGAN (1938?, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, İsmail Ogan'ın Evi, Serik Antalya. 20.11.2018.

Kenan DEĞER (1935, TRT Yöneticisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Dilek Metin, Kenan Değer'in Evi, Antalya. 16.6.2011.

Mebrure BİNBİR (1935?, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Mebrure Binbir'in Evi, Antalya. 22.2.2018.

Mehmet ŞENER (1928, Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Orhan Silier, Mehmet Şener'in Evi, Antalya. 12.9.2008

Mustafa TUNCEL (1950?, Radyo Haber Programcısı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 20.2.2019.

Naci BUDAKOĞLU(1934, Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül. Kaleiçi, Antalya. 26.3.2019.

Nadire SÖNMEZ (1956?, Yazar) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 13.5.2019.

Nigar ÖZTÜRK (1926, Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş. Nigar Öztürk'ün Evi, Antalya. 29.4.2008.

Nuray BÜYÜKKASAP (1935?, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi,Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Nuray Büyükkasap'ın Evi, Antalya. 25.12.2017,16.1.2018.

Nuri ERKAL (1943, Radyo Program Yapımcısı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 20.2.2019.

Rauf TOLUNAY (1953, Sigortacı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Çiçek Akbaş, Rauf Tolunay'ın Evi, Antalya. 1.4.2009, 6.4.2009.

Salih Fikri ZAMAN (1929, Esnaf), ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Vecihe Zaman, Zaman Otomotiv, Antalya.13.11.2007.

Selahattin TONGUÇ (1941, Antalya Belediye Başkanı 1973-1980) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Selahattin Tonguç'un Evi, Antalya. 15.5.2019.

Semiha ÇELİKKANAT (1933, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Vecihe Zaman, Semiha Çelikkanat'ın Evi, Antalya. 14.11.2007.

Sevim KAVUKÇU (1937, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Asuman Devres, Sevim Kavukçu'nun Evi, Antalya. 22.6.2009.

Suna ÖZTÜRK (1939, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Ayşe Durakbaşa, Suna Öztürk'ün Evi, Antalya. 30.5.2008.

Telat KUZU (1938, Kahvehaneci) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Gönül Demez, Telat Kuzu'nun Evi, Antalya. 23.1.2008.

Ulvi YEREBAKAN (1929, Esnaf, müzisyen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş, Ulvi Yerebakan'ın Evi, Antalya. 10.1.2008.

Vural BİNBİR (1937, Hukukçu) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Vural Binbir'in Evi, Antalya. 8.2.2018, 26.2.2019.

Yalçın MAYTALMAN (1934, Öğretmen) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 11.2.2019.

Yaşar SOBUTAY (1947, turizmci) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Onur Nugay, Pamfilya Turizm, Antalya. 8.1.2008.

Yekta BAŞEĞMEZ (1938, Müzik Öğretmeni) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Göktuğ Özgül, Antalya Kent Belleği Merkezi, Antalya. 18.1.2018.

Yıldız ALAKAVUK (1935, Ev İşçisi) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Vecihe Zaman, Yıldız Alakavuk'un Evi, Antalya. 8.1.2008.

Yıldız AYHAN (1934, Şarkıcı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeci: Çiçek Akbaş, Yıldız Ayhan'ın Evi, Antalya. 15.4.2009.

Yılmaz ÖZTÜRK (1933, Eczacı) ile Sözlü Tarih Görüşmesi, Görüşmeciler: Göktuğ Özgül, Çiçek Akbaş Yılmaz Öztürk'ün Evi, Antalya. 30 5 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Göktuğ ÖZGÜL
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	M. N. Çakallıklı Anadolu Lisesi, 2002.
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi, İletişim BilimleriFakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, Eskişehir, 2008.
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
İş	Antalya Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Merkezi Sözlü Tarih Sorumlusu (2008-2009, 2015 - ...)
E-Posta	goktugozgul@gmail.com